
Íslenskar sundlaugabyggingar frá fyrri hluta 20. aldar:

Húsakönnun á Norðurlandi sumarið 2024

ELÍN ÓSK HREIDARSDÓTTIR OG HJÖRLEIFUR STEFÁNSSON

REYKJAVÍK 2024
FS1017-20092

FORNLEIFASTOFNUN ÍSLANDS SES OG GULLINSNIÐ

Rannsókn um íslenskar sundlaugabyggingar frá fyrri hluta 20. aldar unnin fyrir styrki úr Húsafriðunarsjóði.

Forsíðumynd er af lauginni við Gljúfraá nærri Grenivík. Ljósmynd Elín Ósk Hreiðarsdóttir.

©2024

FÖRNLEIFASTOFNUN ÍSLANDS SES

BRÆÐRABORGARSTÍG 9

101 REYKJAVÍK

SÍMI: 551 1033

NETFANG: fsi@fornleif.is

www.fornleif.is

Samantekt

Skýrsla þessi er húsakönnun sem nær til sundstaða á Norðurlandi sem gerðir voru fram til 1950 og laugarhús standa enn við.

Húsakönnunin er unnin í framhaldi af heimildaúttekt um íslenskar sundlaugabyggingar frá sama skeiði sem unnin var á árunum 2020-23. Hvort tveggja er unnið fyrir styrk úr Húsafriðunarsjóði.

Heimildaúttekt leiddi í ljós upplýsingar um 93 laugar frá umræddu skeiði en af þeim hafa laugarhús þegar verið rifin í meira en helmingi tilfella. Samkvæmt áætlun má búast við að enn standi um 40 laugarhús frá þessu skeiði víðsvegar um land.

Fyrsti áfangi húsakönnunar staðfestir þær vísbendingar sem heimildakönnun veitti. Af þeim 29 laugarhúsum sem byggð voru á Norðurlandi fyrir miðja 20. öld eru 20 þegar horfin og fleiri til viðbótar í slæmu ásigkomulagi. Ástand laugarhúsanna sem eftir standa reyndist æði misjafnt og er ljóst að á nokkrum stöðum þarf að bregðast hratt við eigi að bjarga laugarhúsum frá eyðileggingu.

Efnisorð

Húsakönnun, sundlaugar, sundlaugarhús

Summary

This report presents the results of a standing building survey of swimming pools and pool houses in Iceland constructed before the mid-20th century. The project is supported by the Architectural Heritage Fund (Húsafriðunarsjóður).

The initial phase (2020–2023) of the project involved a desktop survey that identified 93 such buildings across Iceland, more than half of which have likely already been demolished. Current estimates suggest that up to 40 pool houses from this period still survive. The goal of this project is to conduct a comprehensive building survey of all the remaining houses.

In 2024, the second phase of the project began, initiating a three-year standing building survey of the surviving structures, focusing this year on sites in northern Iceland. The survey confirmed the findings of the earlier research: of the 29 swimming pools built in the region before the mid-20th century, 20 had already been demolished, while several others were in poor condition. On-site assessments revealed wide variation in the state of the surviving pools, with some requiring urgent action to prevent further deterioration.

Keywords

Standing building survey, pools, pool houses

Efnisyfirlit

1. Inngangur.....	7
2. Ágrip af sögu sundlauga og sundkennslu hér á landi	9
3. Aðferðafræði verksins	19
4. Sundlaugar á Norðurlandi, húsakönnun 2024.....	21
Sundlaug Héraðsskólans á Reykjum eldri (1929-1948).....	22
Sundlaug Héraðsskólans á Reykjum yngri (1948-)	29
Grettislaug/Sundlaugin við Ásbyrgi, Laugarbakka (1944-1998)	35
Sundlaug Höfðakaupstaðar/á Skagaströnd (1945-1985).....	43
Steinsstaðalaug (1927-1980).....	50
Víðivallalaug (1937-1986).....	58
Sundlaug Ólafsfjarðar (1946-)	63
Sundskáli Svarfdæla (1929-)	73
Gljúfrolaug í Höfðahverfi (1944-1988)	87
Sundlaugin við Héraðsskólann á Laugum í Reykjadal (1926-)	94
Sundskálinn við Litluá (1948-1960)	104
5. Horfin sundlaugahús á Norðurlandi.....	111
Reykir við Reykjabraut eldri (1913-1925)	111
Reykir við Reykjabraut yngri (1925-1965?).....	113
Sundlaugin í Varmahlíð elstu hús (1938-1951)	111
Sundlaugin í Varmahlíð yngri laugarhús (1939/1951-1995)	118
Víðivallalaug eldri laugarhús (1937-1949).....	116
Sundlaugin Sólgorðum/Barðslaug (1932-1971)	121
Sundlaug Siglufjarðar (1939-1958?)	122
Sundlaugin á Reykjum (1900?-1930)	125
Brimneslaug (1931-1946)	132
Sundlaugin á Þelamörk/Jónasarlaug (1947-1991)	130
Sundlaug Akureyrar eldri laug (1897-1922)	138
Sundlaug Akureyrar yngri laug (1922/1937-1958)	141
Hrafnagilslaug (1936-1960).....	138
Sundpollurinn Syðra-Laugalandi eldri laug (1873-1900?).....	153
Sundlaugin á Syðra-Laugalandi (1932-1964)	155
Sundlaugin í Stekkjarhvammi (1932-1952).....	151
Sundskáli Hveravalla (1930-1970).....	163
Sundlaug Þórshafnar (1944-1998, rifin 2022?).....	170

6. Samantekt.....	175
Byggingaarfur sundlauga	178
Laugarþrær	179
Laugarhús við opnar laugar	181
Laugarhús yfirbyggðra lauga	185
Ástand og framtíðarhorfur.....	188
Heimildaskrá.....	191

1. Inngangur

Gildi sunds og sundmenningar er óumdeilt í lífi og þjóðarvitund Íslendinga og sést það t.d. á þeirri staðreynd að hér á landi eru nú ríflega 160 laugar, sem samsvarar einni laug á hverja 1.700 íbúa.¹ Staðreyndin er þó sú að þrátt fyrir að laugahald og baðmenning eigi sér hér mjög langar rætur urðu sundlaugar ekki algengar hér á landi fyrr en síðla á 19. öld og þó enn frekar á fyrri hluta 20. aldar.

Á árunum 2020-23 gerðu höfundar heimildaúttekt um íslenskar sundlaugar frá fyrri hluta 20. aldar fyrir styrk úr Húsafriðunarsjóði. Markmið úttektarinnar var safna upplýsingum um allar þær sundlaugabyggingar (með laugarhúsum) sem byggðar voru hér á landi fram undir miðja 20. öld. Afraksturinn var heimildayfirlit um sundlaugabyggingar Íslandi og þróun þeirra.²

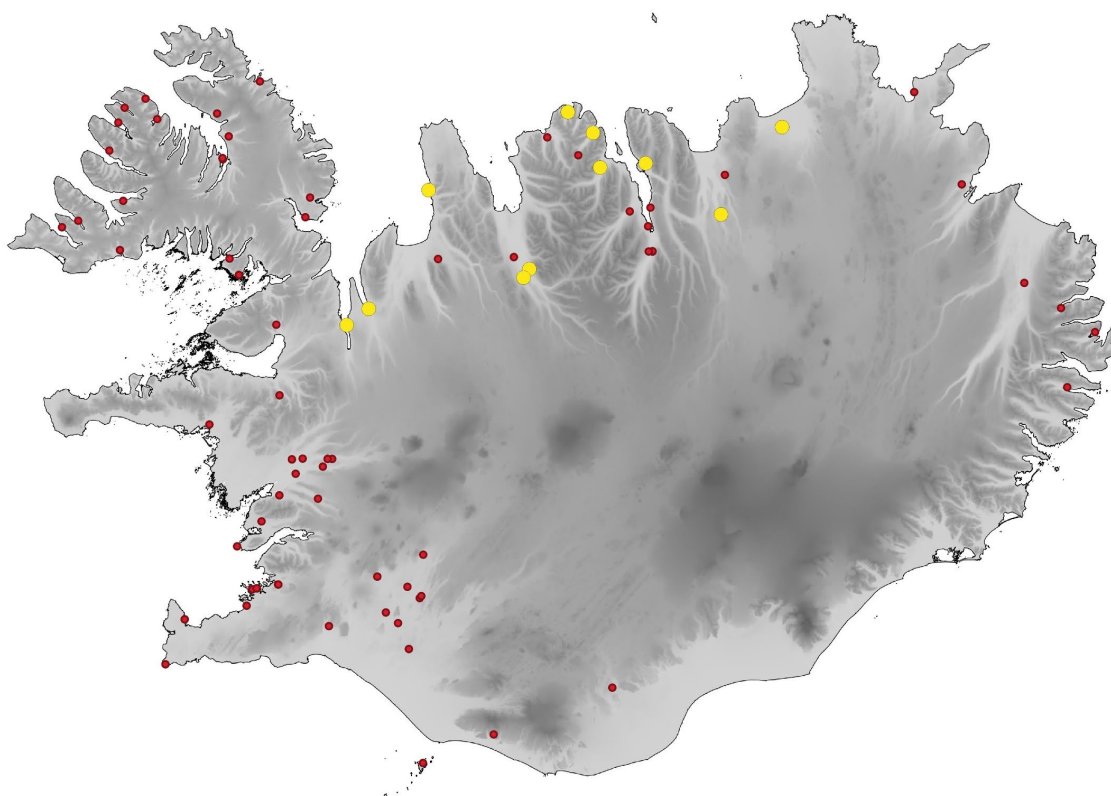
Úttektin leiddi í ljós upplýsingar um 93 sundstaði og laugarhús en fyrstu vísbendingar heimildaúttektar bentu til að meirihluti mannvirkja frá þessu skeiði hefði þegar orðið eyðileggingu að bráð. Til að skera úr um eðli og ástand eldri sundlaugamannvirkja á Íslandi var ljóst að þörf var á að vinna húsakönnun á þeim stöðum sem laugarhús standa enn. Styrkur til fyrsta áfanga slíkrar rannsóknar fékkst úr Húsafriðunarsjóði árið 2024 og var hafist handa á Norðurlandi þá um sumarið. Vonir standa til að halda úttektinni áfram á næstu árum og fáist umbeðinn styrkur má reikna með að yfirferð um landið ljúki í haustið 2026.

Húsakönnunin sem hér lítur dagsins ljós nær til sundlaugabygginga á Norðurlandi (sem byggðar voru fyrir 1950) þar sem enn standa laugarhús. Könnunin fór fram sumarið 2024 og voru 11 sundlaugar sóttar heim og skoðaðar. Á hverjum stað voru bæði laugarþrær og -hús könnuð. Úrvinnsla verkefnisins fór fram á haustmánuðum 2024. Þá var unnið úr þeim gögnum sem safnað hafði verið á vettvangi, ítarheimildir leitaðar uppi og samfelldur texti um aðdraganda og byggingarsögu mannvirkjanna ritaður. Öllum mannvirkjum á hverjum sundstað var lýst og lagt mat á gildi hvers staðar og framtíðarhorfur.

Í skýrslunni sem hér fylgir er að finna umfjöllun um allar laugar sem kannaðar voru en í henni fylgir einnig heimildaúttekt um þær laugar (með laugarhúsum) á Norðurlandi sem byggðar voru fyrir miðja 20. öld en hafa síðar vikið.

¹ Samkvæmt talningu lauga af vefnum sundlaugar.is þann 16. ágúst 2023 annars vegar og einnig „Sundlaugar fyrr og nú“ Gangverk: fréttabréf VST. Talan er þó lægri ef miðað er við almenningslaugar sem eru um 120 talsins.

² Elín Ósk Hreiðarsdóttir og Hjörleifur Stefánsson. 2023.

Mynd 1: Kort sem sýnir þekktar sundlaugar á Íslandi byggðar fyrir 1950 sem rauðan punkt en þær laugar sem kannaðar voru á vettvangi 2024 eru gulmerktar.

Skýrslunni er skipt þannig upp að á eftir inngangi er að finna yfirlit um sögu sundlauga hér á landi (kafla 2) en á eftir honum fylgir stuttur kafla um þá aðferðafræði sem notuð var við úttektina (kafla 3). Fjórði kafla er svo sjálf húsakönnunin og er þar að finna úttekt á öllum þeim laugum sem kannaðar voru á vettvangi 2024 ásamt myndefni. Í fimmta kafla er heimildayfirlit um aðrar laugar á Norðurlandi þar sem laugarhús eru horfin. Í skýrslulok (kafla 6) er svo að finna stutta samantekt um þróun sundlaugamannvirkja hér á landi og helstu niðurstöður ársins, m.a. einkenni og ástand húsa á Norðurlandi en gert er ráð fyrir að rýna nánar í ástand og einkenni íslenskra sundlauga frá fyrri hluta 20. aldar þegar húsakönnun um allt land er lokið. Aftast í skýrslunni fylgir svo heimildaskrá.

2. Ágrip af sögu sundlauga og sundkennslu hér á landi

Laugar hafa frá upphafi byggðar í landinu verið almannarými og samkomustaðir. Elstu frásagnir af laugum í Íslendingasögum og Sturlungu sýna að þar kom fólk saman og naut heita vatnsins og samskipta hvert við annað. En þrátt fyrir að lauga sé víða getið í fornum heimildum er mannvirkjunum sjaldnast nokkuð lýst og næstum óheyrt að getið sé um einhvers konar laugarhús. Á þessu eru þó einstaka undantekningar.³

Eftir því sem best er vitað eru engin þekkt dæmi um manngerðar sundlaugar fyrr en komið er fram á 19. öld. Þeir sem lærðu sund fram að þeim tíma hafa því æft sundtökin í sjó, ám eða vötnum þótt hugsanlegt sé að í einhverjum tilfellum hafi verið hlaðið fyrir læki til að mynda lón þótt slíkt hafi þó ekki ratað í heimildir. Sundkunnátta var mjög takmörkuð og árið 1820 er talið að aðeins sex Íslendingar hafi kunnað að synda.⁴ Þrátt fyrir að áhugi á sundkennslu og sundlaugagerð hafi aukist nokkuð strax á 19. öld er talið að aðeins um hálft prósent þjóðarinnar hafi verið synt árið 1891 (eða um 350 manns)⁵ þrátt fyrir að ár hvert drukknuðu hátt í 100 manns hér á landi, oft vegna skorts á sundkunnáttu.⁶ Fram undir 1880/1890 var sundkennsla einnig stunduð fremur slitrótt.

Þegar sundlaugagerð kemst á flug hér á landi í kringum aldamótin 1900 er það einmitt sundkennsla sem lífsbjörg sem varð hvati þeirrar umbyltingar sem hér varð í byggingu og notkun sundlauga á fyrri hluta 20. aldar. Sundkunnátta var lífsnauðsynleg og mikilvægasta hlutverk sundstaða átti að vera að kenna þjóð sem byggði á sjómennsku sund. Þrátt fyrir þetta mættu talsmenn sundiðkunar stundum talsverðri mótstöðu. Sumir héldu því t.d. fram að sundkunnátta væri ekki endilega líkleg til að bjarga sjómönnum frá drukkun heldur myndi mögulega aðeins framlengja þjáningu þeirra í sjónum (sem myndi samt sem áður enda með dauða).⁷ Þetta viðhorf var þó ekki algengt og var líklega að hverfa þegar komið var fram á 20. öldina. Talsmenn sundsins héldu líka uppi sterkum rökum um gildi þess. Í upphafi byggði röksemdafærslan fyrst og fremst á gildi sundkunnáttu fyrir þjóð sem byggði á eyju og stundaði sjósókn en þegar fram liðu stundir færðist áherslan nokkuð á gildi sundsins fyrir hreysti og heilsu og ekki má gleyma þætti hreinlætis en á fyrstu áratugum lauga/laugarhúsa var sundlaugarferð fyrir marga fágætt tækifæri til líkamsþrifa enda var aðgangur að vatni til líkamsþvotta í heimahúsum víðast takmarkaður á fyrstu áratugum sundlaugabygginga og því veittu laugarhús sjaldgæft tækifæri til þvotta.

³ Sturlungasaga I, bls. 388, Biskupasögur I, bls. 221-212 og Eggert Ólafsson I. 1975, bls. 68.

⁴ Nachtegall, F., & Jónas Hallgrímsson. 1836, bls. v-vi.

⁵ Samkvæmt mati Þorsteins Einarssonar íþróttafulltrúa. Drög að sögu íslenskra íþrótta, bls. 7.

⁶ Tölur eiga við fyrstu áratugi 20. aldar, Sundbók ÍSÍ, formáli.

⁷ Íþróttablaðið 05.05.1952, bls. 2.

Í ljósi þeirrar áherslu sem lögð var á sundkennslu fyrir sjómenn í upphafi þarf e.t.v. ekki að koma á óvart að fram yfir aldamótin 1900 var umræða um mikilvægi sundkennslu og -iðkun nær eingöngu bundin við pílta. Í umfjöllun um laugarnar í Reykjavík (og víðar) má sjá að sundkennsla á þessum árum var einungis fyrir drengi, þrátt fyrir að konur hafi geta farið í laugarnar í Reykjavík sem almennir sundlaugargestir. Skömmu fyrir 1890 var talið að aðeins væri ein kona sundfær á Íslandi,

Mynd 2: Gamla sundlaugin í Laugardal. Ljósmyndin var tekin rétt fyrir aldamótin 1900. Laugarhúsið er eitt elsta þekkta laugarhús landsins ásamt húsinu á Syðra-Laugalandi og Reykjanesi við Ísafjarðardjúp. Bryggjan yfir á suðurbakka laugarinnar sést vinstra megin við hús en á myndinni eru piltar úr Lærða skólanum. Myndin er úr bók Sveins Þórðarsonar. 1998, bls. 77 en kemur frá Ljósmyndasafni Reykjavíkur

Björg Einarsdóttir frá Undirfelli.⁸ Árið 1896 hóf þó stúlka, Sigríður Daníelsdóttir frá Steinsstöðum, nám í sundi í strákahópi í Steinsstaðalaug og er það eitt elsta þekkta dæmið um kvenkyns sundnema hér á landi.⁹

Ingibjörg Brands varð fyrst kvenna til að læra sundkennslu í Danmörku. Þegar hún sneri heim úr námi 1903 og ætlaði að hefja sundkennslu mætti hún ekki alls staðar miklum skilningi á þeirri hugmynd að kenna ætti stúlkum, jafnt sem drengjum, sund. Aðstaðan til sundkennslu var einnig mjög bágborin.¹⁰ Tímarnir voru þó að breytast og í því samhengi má benda á að þegar þau tímamót urðu í jafnréttisbaráttu hér á landi að kona tók í fyrsta sinn til máls á bæjarstjórnarfundum í Reykjavík (19. mars 1908) var hennar fyrsta mál að berjast fyrir því að stúlkur ættu þess kost að læra sund. Það var Bríet Bjarnhéðinsdóttir sem flutti tillögu um jafnan rétt til sundkennslu og jafnvel þótt að

⁸ *Safn til sögu Íslands*. 1956, bls. 71.

⁹ Jónas Jónasson. 1979, 273-274.

¹⁰ *Morgunblaðið* 14.08.1927, bls. 250.

ekki hafi allir verið sáttir við tillögu hennar fór svo að hún var samþykkt og sundkennsla stúlkna hófst í kjölfarið.¹¹

Í upphafi 20. aldar voru Íslendingar að vakna til vitundar um mikilvægi sundkennslu en kennslunni hamlaði talsvert hversu óvísða góðar kennslulaugar voru. Í grein í *Norðurlandi* 1909 bendir greinarhöfundur á að menning hvernar þjóðar lýsi sér í því hversu vel þær færi sér landsnyttjar og hlunnindi í not og telur hann Ísland ekki hafa staðið sig nógu vel í þeim efnum. Þó segir hann:

Áð einu leyti stöndum vér nú framar en menn áður. Vér höfum komist upp á það að nota heita vatnið í laugunum til að koma upp sundpollum með volgu vatni. Sundlaugarnar eiga sjálfsagt mestan og bestan þátt í því, að eigi svo fáir menn hér á landi kunna sund, og það væri betur að sundlaugunum fjölgaði, og að þær yrðu notaðar meira og af fleirum en hingað til. En til þess þarf að útbúa þær nokkuð öðru vísi og þá helst að hafa það fyrir augum, að unt væri að nota laugarnar að vetrarlagi, að minnsta kosti nokkuð af þeim. Mikil væri unnið með að koma sundlaugum í þetta horf, en þá fyrst tel ég þó að sundlaugarnar komi að öllu gagni, ef settar eru upp baðstöðvar við laugarnar víðsvegar um landið. Ef þessar baðstöðvar væru nokkurn veginn eins vel úr gærði gerðar og baðstöðvar í öðrum löndum, þá er ekki neinn vafi á því, að þær yrðu sóttar mikil af bérlandum og erlendum mönnum.¹²

Á þessum tíma var umræða um almennari sundkennslu að komast á flug. Strax árið 1920 ritaði stjórn Íþróttasambands Íslands opið bréf til allra skóla- og fræðslunefnda landsins þar sem þær voru beðnar um að gera það að baráttumáli að sund yrði gert að skyldunámsgrein í öllum skólum. Sú hugmynd var byltingakennd á þeim tíma en fékk betri fótfestu samhliða fjölgun sundstaða.¹³ Skömmu síðar, eða 1924 urðu talsverð tímamót í sögu sundmennta hér á landi þegar frumvarp Jóhanns Jósefssonar alþingismanns (og þingmanns Vestmannaeyinga) sem veitti bæjar- og sveitarstjórnnum heimild til að skylda unglinga til sundnáms var samþykkt á Alþingi. Frumvarpið varð ekki til í tómarúmi heldur endurspeglar það aukna áherslu á mikilvægi sundkunnáttu hér á landi og einnig strauma og stefnu í nágrennalöndum okkar. Sund hafði t.d. verið gert að skyldugrein í öllum borgarskólum Kaupmannahafnar fyrir bæði stúlkur og drengi fyrir 1907 og á örfáum árum hafði sundkunnátta þar aukist til mikilla muna.¹⁴

Með nýju lögunum höfðu kaupstaðir og sveitarfélög þar sem sund var kennt á kostnað hins opinbera heimild til að gera öllum heimilisföstum unglingum á aldrinum 12-16 ára skylt að stunda sundnám í allt að 4 mánuði samtals.¹⁵ Þrátt fyrir að flestir væru sammála um að frumvarpið væri

¹¹ Lúðvík Kristjánsson. 1952, bls. 363.

¹² *Norðurland*, 02.20.1909, bls. 27.

¹³ *Íþróttablaðið* 01.02.1925, bls. 10.

¹⁴ *Skólalablaðið* 02.28.1907, bls. 16.

¹⁵ *Menntamál* 01.04. 1925, bls. 98-99.

framfararskref þá voru það aðeins Vestmannaeyingar sem nýttu sér þessa heimild til að byrja með enda voru sundlaugar enn fáar og aðstæður til sundkennslu víðast hvar bágbornar.

Ljóst var að til að unnt væri að gera sundkennslu að skyldugrein og sundiðkun almenna þyrfti að gera fleiri laugar en verkefnið var stórt og kostnaðarsamt og þá eins og nú var tekist á um hvaða mál ættu að vera í forgangi varðandi fjármagn. Í grein í *Skinfaxa*, riti Ungmennafélagshreyfingarinnar, eru rakin ýmis sundafrek fornkappa og samtímamanna og fjallað um hvernig almenningur sé smátt og smátt að átta sig betur á gildi sundsins. Þar er einnig fjallað um tillögu Jónasar Jónssonar alþingismanns um gerð sundhallar í Reykjavík sem ekki hafði verið samþykkt á Alþingi. Telur greinarhöfundur að ekki sé nóg að þjóðin eyði hundruðum þúsunda í að „krukka í veika menn og dauðvona“ heldur þurfi að gera meira til að fólkið veikist ekki. Hann bætir við: „Það hefði átt að reisa sundhöll Jónasar, það hefði átt að stórbæta leikvelli, fimleikahús og baðstaði í öllum sjávarþorpum landsins. Byggja sundlaug í hverri sveit og baðhús á hverjum sveitabæ um allt Ísland, áður en farið var að reisa Landspítalann.“¹⁶ Svo mörg voru þau orð og ljóst að mörgum þótti hægt ganga að gera laugar í bæjum og sveitum landsins. En þrátt fyrir að yfirvöld hafi farið hægt af stað í uppbyggingu sundstaða um og upp úr aldamótum, eða kannski einmitt vegna þess, tóku ungmennafélög víða um land sundmálin upp á sína arma og gerðu að forgangsmáli. Ungmennafélögin voru leiðandi í byggingum sundlauga í upphafi 20. aldar, sérstaklega í sveitum landsins, en þó líka í mörgum þorpum. Meðlimir ungmennafélaganna voru metnaðarfullir og áttu sér stóra drauma þegar kom að sundiðkun og aðstöðu. Fyrirmyndirnar sóttu þeir gjarnan til frægra fornkappa og sumar lauganna/sundfélaganna drógu einmitt nöfn af þeim. Í *Skinfaxa* ritaði ungmennafélagi árið 1913 að meginreglan ætti að vera sú að hvert ungmennafélag ætti að eiga sundlaug og hver ungmennafélagi að vera syndur.¹⁷ Árið 1916 áttu 12 ungmennafélög sundlaugar¹⁸ en níu árum síðar, 1925, höfðu ungmennafélög landsins tvöfaldað sundlaugaeign sína og höfðu þá komið upp 25 sundlaugum. Yfirferð yfir skýrslur ungmennafélaga frá fyrri hluta 20. aldar leiddi í ljós frásagnir um fleiri en 130 sundstaði sem ungmennafélögin komu sér upp á tímabilinu (þ.e. frá 1908-1940).¹⁹ Hér er þó einungis fjallað um eiginlegar sundlaugar með laugarhúsum og kemur því aðeins hluti þessara lauga við sögu.

Samkvæmt yfirliti um laugar í *Vormenn Íslands* gerðu ungmennafélög landsins allt að 50 torflaugar á fyrri hluta 20. aldar og áttu ungmennafélög í Borgarfirði (þar sem jarðhiti var nægur) til að mynda

¹⁶ *Skinfaxi* 01.12.1925, bls. 137-139.

¹⁷ *Skinfaxi* 10.06.1914, bls. 82.

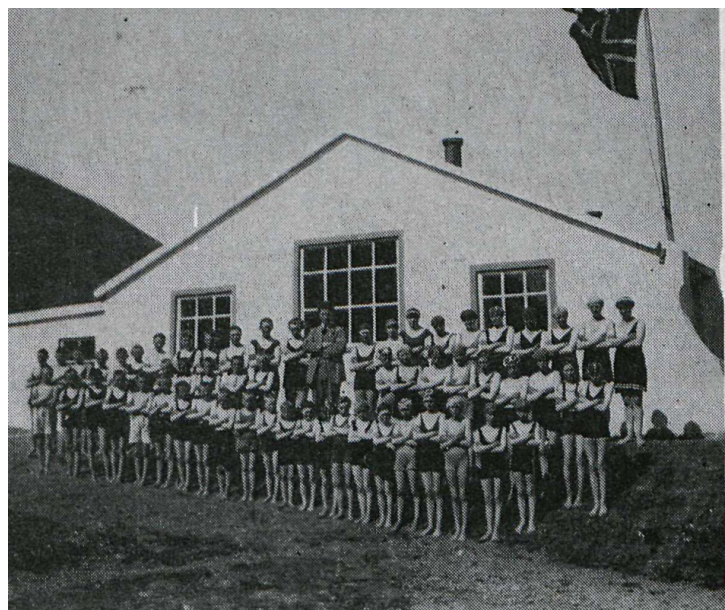
¹⁸ *Skinfaxi* 10.08.1916, bls. 98.

¹⁹ Jón M. Ívarsson o.fl. 2007 bls. 59.

8 slíkar laugar árið 1929.²⁰ Áhugi og stuðningur ríkisins við sundlaugagerð fór vaxandi á 3.-4. áratug 20. aldar, ekki síst í tengslum við uppbyggingu skólahalda á landsbyggðinni. Jónas frá Hriflu var mikill baráttumaður fyrir aukinni sundkennslu og byggingu sundlauga. Hann beitti sér m.a. fyrir því að styrkir ríkisins til sundlaugagerðar voru hækkaðir úr því að vera mest 1/5 af heildarkostnaði og yfir í helming og sömuleiðis að styrkir ríkisins til héraðsskóla hækkuðu úr 2/5 í helming. Til að sækja um styrk til sundlaugagerðar til Alþingis var skilyrði að laugarnar væru steinsteyptar og héraðseign, og að landstjórnin hefði samþykkt uppdrátt og kostnaðaráætlun.²¹

Árið 1927 birtist hvatningargrein í *Skinfaxa*, þar sem fjallað er um sundkunnáttu sem lífsnauðsyn fyrir Íslendinga og hvatt til byggingar sundlauga. Undir greinina ritar J.J. sem vafalítið var Jónas Jónsson frá Hriflu.²²

Ári síðar sendi Jónas (sem var dómsmálaráðherra á þessum tíma) Jóhann Franklín Kristjánsson um vestan- og sunnanvert landið á vegum ríkisstjórnarinnar til að kanna möguleg laugarstæði. Jóhann fór á þá staði þar sem til tals hafði komið að sundlaugar yrðu gerðar, að hluta fyrir ríkisstyrk.²³ Í *Tímanum* sumarið 1929 er að finna grein eftir Jóhann þar sem hann fjallar um þörf á áframhaldandi uppbyggingu

Mynd 3: Sundskáli Svarfdæla er elsti sundskáli landsins en hann var vígður 1929. Myndin er frá vígsludegi og birtist áður í Íslendingi 1979.

sundlauga hér á landi. Þar segir: „Athugunin var í því fólgin, að mæla hita og vatnsmagn hveranna, velja stað fyrir sundlaug, leiðbeina um steypuefni o.fl. Kom þar til greina: Góð aðstaða til þess að byggja sundlaug, aðgengilegt umhverfi, vegalengd að heitu og köldu vatni, fallhæð og frárennsli.“²⁴ Í blaðagreininni fjallaði Jóhann um helstu niðurstöður sínar og nefndi fimm sundlaugar sem þegar höfðu verið gerðar og allar nutu jarðhita en þær voru í upphafi án skýlis og skjólgarðs. Eftir ferð sína um landið lagði Jóhann á ráðin um sundlaugabyggingar á átta stöðum.²⁵

²⁰ Jón M. Ívarsson o.fl. 2007, bls. 61.

²¹ *Menntamál* 01.04.1925, bls. 99.

²² *Skinfaxi*, 1927, bls. 28.

²³ *Tíminn* 14.05.1930, bls. 111-112.

²⁴ *Tíminn* 16.02.1929, bls. 36-37.

²⁵ *Tíminn* 1929, 10. tbl., bls. 36.

Á þessum tíma var þegar komin talsverð hreyfing á sundlaugagerð víða um land. Fyrsta yfirbyggð sundlaug landsins var byggð 1926 við Laugaskóla í Reykjadal í kjallara nýrrar álmu sem þá var reist við skólann (sjá nánar um héraðsskóla bls. 26-27 og kafla 4.3.3). Á næstu árum reis nokkur fjöldi yfirbyggðra lauga. Fyrsti yfirbyggði sundskálinn (stakstætt laugarhús) var sundskáli Svarfdæla sem vígður var 1929. Fleiri yfirbyggðar sundlaugar fylgdu svo í kjölfarið á næstu árum; sundlaugin á Reykjum í Hrútafirði (b. 1929), sundskálinn á Hveravöllum (b. 1930), sundlaug Austurbæjarskóla (b. 1930), Sundskáli Sælingsdals (b. 1932) og sundskálinn að Álafossi (b. 1933) og svo þar á eftir Sundhöllin í Reykjavík (b. 1937).

Á þriðja áratug 20. aldar fjölgaði sundlaugum mikið. Framan af risu sundlaugar nær eingöngu á stöðum sem nutu jarðhita en þegar leið á 3. áratug 20. aldar urðu þær raddir æ háværari sem bentu á mikilvægi þess að koma einnig upp sundlaugum á „köldum stöðum“. Segja má að nokkur tímamót verði 1929 þegar Ungmennafélagið Bolvíkingur lauk við gerð steyptrar laugar með búningsklefum í Bolungarvík. Laugin er á köldu svæði og var fyrsta kolakynta laug landsins en fram að því höfðu flestir talið að gerð sundlauga á slíkum svæðum væri ógerleg. Í grein í *Lesbók Morgunblaðsins* frá 1933 kemur fram að ungmennafélagið hafi með „tilraun sinni“ gert möguleikann á almennri sundkunnáttu talsvert betri en áður þar sem hægt verði að gera sundlaugar víðar og ekki þurfi að leita á „afskekktu og fjarlæga staði til náms“ og kemur fram að ungmennafélaginu hafi borist fjöldinn allur af fyrirspurnum um laugina úr öðrum kaптúnunum.²⁶

Á eftir Bolungarvík reis næst kolahitad laug í Vestmannaeyjum (b. 1934) og Keflavík (b. 1938). Á sama skeiði risu einnig sundlaugar sem ekki nutu jarðvarma við Héraðsskólann á Núpi (b. 1930) og Alþýðuskólann á Eiðum (vígð 1943 eftir langan aðdraganda). Árið 1939 byggðu Siglfirðingar sundlaug, sem nýtti kælivatn ljósavélar til laugarinnar og á næstu árum bættust við fleiri laugar sem ekki nutu jarðvarma. Ástæða er til að fjalla sérstaklega um þær laugar sem risu í tengslum við byggingu héraðsskóla víðs vegar um landið og verður nú vikið að þeim.

Lög um héraðsskóla voru samþykkt árið 1929 og miðuðu að því að byggðir yrðu skólar í öllum héruðum landsins sem veita myndu ungmennum bóklega menntun ásamt vinnukennslu en einnig efla hreysti og heilbrigði með daglegri útivist og íþróttum. Sundlaugar urðu strax mikilvægur hluti af menningu héraðsskólanna.²⁷ Elsta yfirbyggða sundlaug landsins, sundlaugin á Laugum í Reykjadal, var byggð í tengslum við uppbyggingu héraðsskóla þar. Á næstu árum fylgdu nokkrar fleiri slíkar skólalaugar, undantekningalítið tengdar héraðsskólunum (sjá þó sundlaug í

²⁶ *Lesbók Morgunblaðsins* 12.02.1933, bls. 46-47.

²⁷ Lög um héraðsskóla nr. 626/1929.

Austurbæjarskóla). Í bók Lýðs Björnssonar *Héraðsskólinn í Reykholti* er fjallað um þátt Jónasar Jónssonar frá Hríflu í þróun og stofnun héraðsskóla á Íslandi.²⁸ Flestir skólanna risu á tímabilinu 1925-35 en skólarnir að Núpi (gerður að héraðsskóla 1929), Eiðum (gerður að alþýðuskóla 1919) og Hvítárvöllum (síðar færður að Reykholti) voru byggðir á eldri skólum.

Héraðsskólinn á Laugum reis fyrstur héraðsskólanna árið 1925 og næstur var skólinn á Laugarvatni 1928. Ári síðar, 1929, var skólinn að Núpi í Dýrafirði gerður að héraðsskóla. Árið 1930 var Hvítárbakkaskóli fluttur að Reykholti og Héraðsskólinn í Reykholti stofnaður. Tveimur árum síðar hófst kennsla að Reykjum í Hrútafirði (en yfirbyggð sundlaug hafði verið gerð þar 1929). Héraðsskólinn að Reykjanesi við Ísafjarðardjúp tók til starfa 1934 og loks Skógaskóli undir Eyjafjöllum árið 1949. Á öllum þessum stöðum (að Hvítárbakka frátöldum) voru gerðar sundlaugar, en laugin á Skógum var reyndar ekki gerð fyrr en á seinni hluta 20. aldar og fellur því utan þessarar úttektar. Í tveimur tilfellum voru laugarnar gerðar á undan skólunum (Reykjum í Hrútafirði og Reykjanesi við Ísafjarðardjúp) og hafa án efa átt hlut í því að umræddar jarðir urðu fyrir valinu fyrir héraðsskóla. Við val á staðsetningu skólanna vó jarðhiti þungt enda ljóst að hann gæti auðveldað upphitun húsa og sundiðkun.²⁹ Í grein Jónasar Jónssonar í *Víðari* 1936 kemur fram tveir af skólunum njóti ekki jarðhita heldur séu hitaðir með raforku og lýsi það stórhug að búið sé að reisa sundlaug á öðrum þeirra (Núpi – hituð með rafmagni og kolum) og önnur í bígerð við Eiðaskóla – hituð með rafmagni.³⁰

Önnur þáttaskil verða árið 1940 með gildistöku íþróttalaganna en með þeim var sund gert að skyldunámsgrein í skólum. Þeim var fylgt eftir með sundreglugerð sem staðfest var 1. apríl 1943. Með því færðist ábyrgð á sundkennslu og viðhaldi og gerð sundlauga yfir á ríki og sveitarfélög í mun meira mæli en áður. Fram að þeim tíma höfðu verið byggðar a.m.k. 25 steinsteyptar laugar, langflestar að frumkvæði og með stuðningi ungmennafélaga. Í tengslum við gildistöku íþróttalaganna var stofnaður íþróttasjóður til eflingar á íþróttalífi og veitti Alþingi sjóðnum árlega fé til ráðstöfunar auk þess sem íþróttanefnd var t.d. heimilað að reka veðmálastarfsemi í sambandi við íþróttakappleiki og leggja ágóða hennar í sjóðinn.³¹ Með þessu færðust styrkveitingar til sundlaugabygginga frá Alþingi til íþróttasjóðs.

Í upphafi hvíldu ungmennafélögin talsvert á þjóðernishugsjónum, enda stofnuð á tíma þegar sjálfstæðisbarátta Íslendinga var að komast á flug. Þetta má t.d. greina í þeim hugmyndir sem settar

²⁸ Lýður Björnsson. 2013, bls. 55-58.

²⁹ Sama heimild, bls. 57.

³⁰ *Víðar* 01.01.1936, bls. 42.

³¹ *Íslendingur* 16.08.1950, baksíða (án blaðasíðutals).

voru fram í tengslum við eflingu sundsins á 19. öld og í upphafi þeirrar tuttugustu, þ.e. að sundkunnátta væri að einhverju leyti endurvakning á hreysti og leikni fornra kappa sem hefði glatast, líkt og margt annað í seinni tíð. Elstu laugar landsins voru flestar byggðar að hluta eða fullu í sjálfbodavinnu og fórnfýsi manna með sameiginlega hugsjón um gildi sunds. Margar þessara lauga voru einfaldar enda tilgangur þeirra að vera staður þar sem kenna mætti ungmennum sund. Mikilvægasti þátturinn í staðarvali var oftast nálægð við heita uppsprettu og sumar þessara eldri lauga voru því ekki alveg í alfararleið. Segja má að margar af elstu laugunum séu byggðar í talsverðu návígi við náttúruna og að aðalsmerki þeirra sé einfaldleiki auk þessa samspils laugar og náttúru.

Þegar lítið er yfir byggingarsögu íslenskra lauga fram til 1950 má segja að ungmennafélög hafi verið allsráðandi á stærstum hluta tímabilsins, eða allt fram til 1940 þegar ný lög tóku gildi sem færðu ábyrgð á sundkennslu og sundstöðum að mestu yfir á sveitarfélög og ríki.

Mynd 4: Sundlaugin að Syðra-Laugalandi. Saga laugarbalds á þessum stað er nokkuð löng og líklega var eitt fyrsta laugarhúsið við sundlaug reist á þessum stað 1874 þegar Framfarafélag Öngulstaðahrepps veitti bæjarlækninum í sundstaði í lítilli laut sem bláðið hafði verið fyrir og byggði laugarhús. Líklega voru hús og laug ekki mjög lengi í notkun en ný sundlaug og laugarhús voru byggð á þessum slóðum 1932 af UMF Áróðanum og UMF Ársól. Laugarhúsin voru svo rifin og ný gerð 1964. Arkitekt laugarinnar frá 1964 var Guðmundur Guðjónsson/ Húsameistaraskrifstofu ríkisins. Þar sem eldri laugarhús voru rifin við byggingu þeirra yngri var laugin ekki heimsótt við húsakönnun á Norðurlandi sumarið 2024 en myndin er úr einkasafni höfundar. Ljósmynd: Höfundar.

Á tímabilinu fram til 1950 risu a.m.k. 93 sundlaugar/laugarhús og þegar litið er til íbúafjölda, efnahags og tæknilegrar getu má það teljast gríðarlegt þjóðfélagslegt afrek að á þessu skeiði hafi þjóðin byggt sundlaug (og oftast margar) í hverju héraði.³²

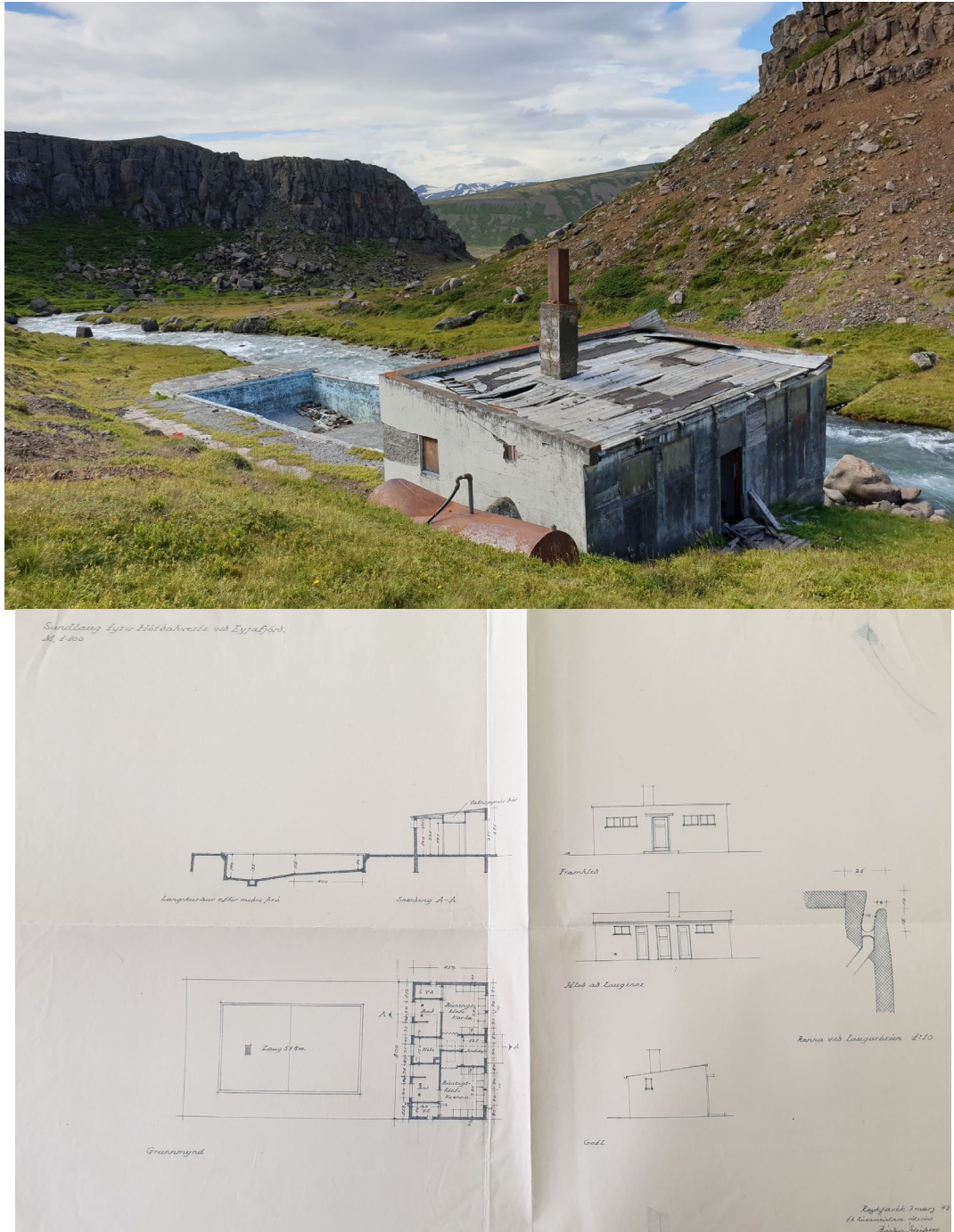
Þrátt fyrir að í upphafi hafi hvatinn að gerð sundlaugabygginga undantekningalaust verið sundkennsla urðu laugarnar fljótt ómissandi hluti af lífi fólks í þéttbýli jafnt sem dreifbýli. Líkt og áður urðu þær miðstöðvar fólks og fundarstaðir. Markmiðið var að læra og æfa sundtökin og ekki ætlast til að fólk dveldi langdvölum í lauginni (eða undir sturtunni).³³ Þetta breyttist hins vegar fljótt og sundlaugarferðir urðu ekki bara æfing í hreysti og sjálfsbjörg heldur einnig hvíld og andleg næring fyrir sundlaugargesti. Á síðari hluta aldarinnar hefur sú þróun haldið áfram og má segja að í dag sé samfélagsþáttur sundferða og almenn slökun orðin eins veigamikill eða jafnvel veigamesti þáttur sundlaugarferða hér á landi.

³² Laugarnar voru þó mun fleiri ef allar torflaugar (án laugarhúsa byggðar í sveitum landsins fram til 1920) væru taldar en áætla má að þessar laugar séu mögulega á bilinu 200-300 til viðbótar.

³³ Sjá t.d. afrit af reglum Sundlaugar Reykjavíkur á Þjóðskjalasafni Íslands DD 018.

3. Aðferðafræði verksins

Húsakönnun um íslenskar sundlaugabyggingar frá fyrri hluta 20. aldar byggir á heimildavinnu þeirri sem unnin var um sama hluta byggingararfsins á árunum 2020-23. Við heimildaúttekt voru leitaðar uppi heimildir um allar laugar sem gerðar voru hér á landi fram til 1950 og laugarhús stóðu við. Í

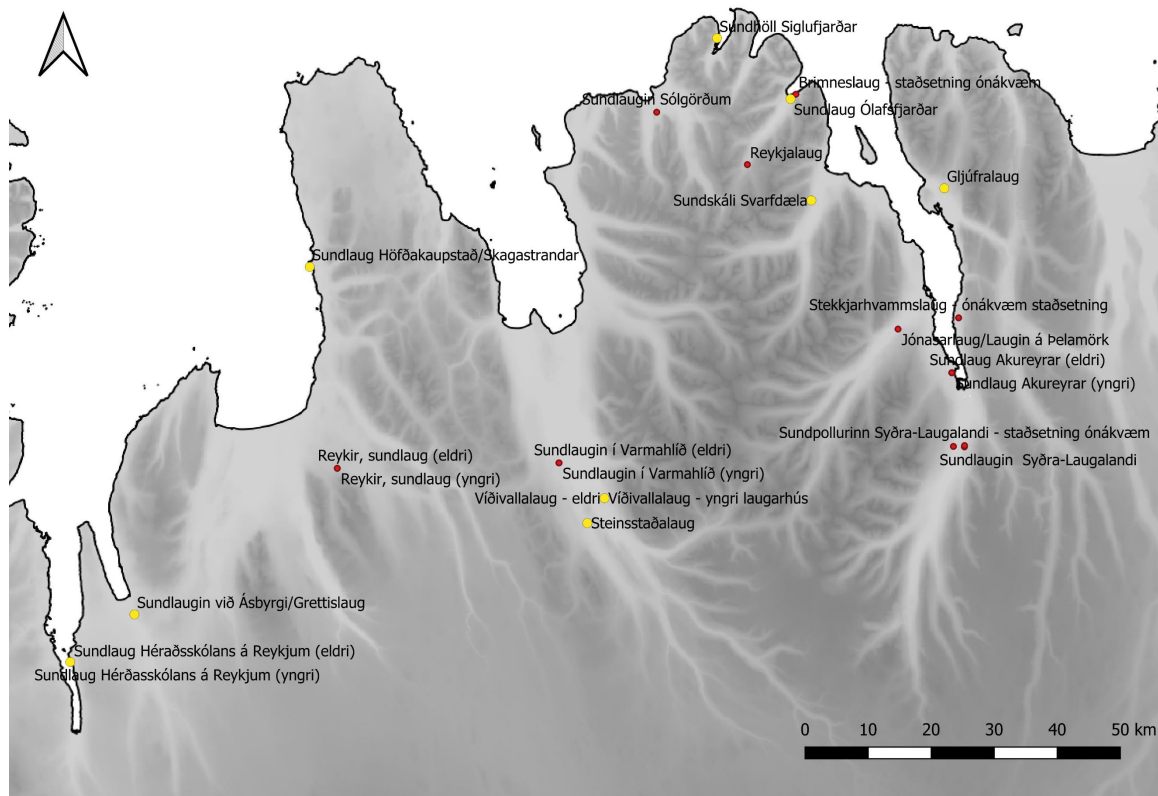

Mynd 5: Teikning af Gljúfrlaug í Gýtubakkahreppi, dagsett 9. mars 1943, undirrituð af Bárði Ísleifssyni, fyrir hönd Húsameistara ríkisins (neðar). Teikningin er varðveitt á Þjóðskjalasafni Íslands. Sundlaugin var byggð af slýsavarnafélaginu Ægi og sá það um rekstur hennar fyrstu árin. Þegar komið var fram á 9. áratuginn var viðhaldi mjög ábótavant og laugin þótti orðin bæði óhentug og hattuleg. Árið 1988 var því síðasta sumarið sem laugin var opin, en ný sundlaug á Grenivík var opnuð tveimur árum síðar. Sundlaugin er á meðal þeirra lauga sem heimsóttar voru sumarið 2024. Efri mynd: ljósmynd af lauginni: Höfundar.

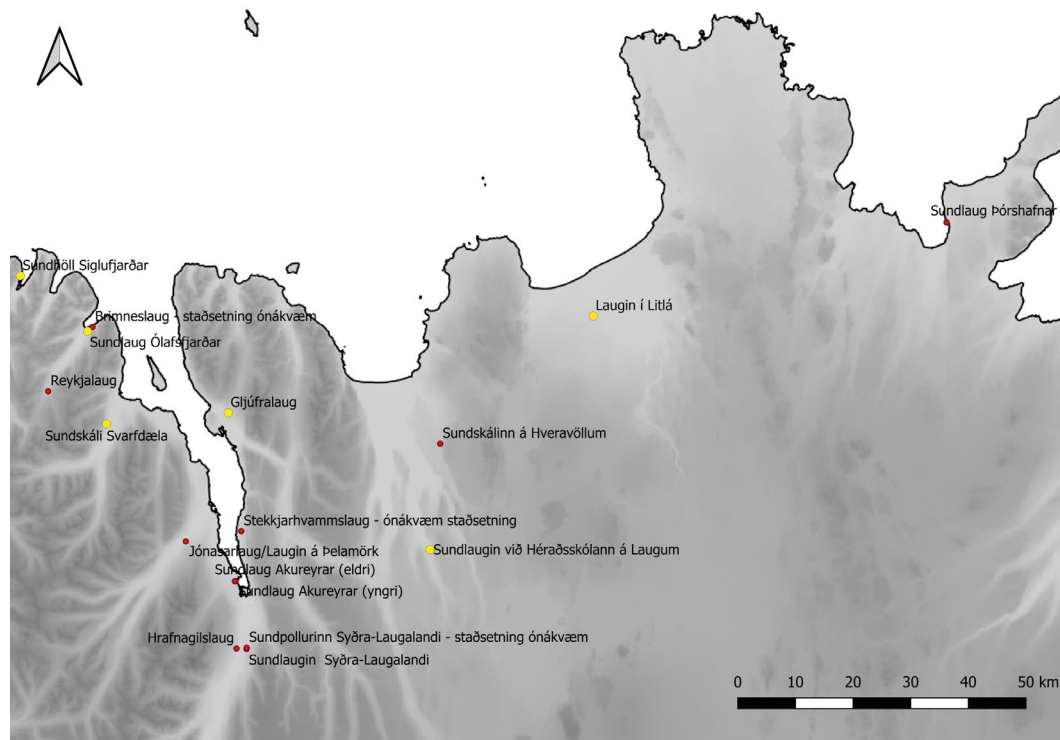
úttektinni er bæði fjallað um laugarþrær og laugarhús en einungis voru þó heimsóttar þær laugar þar sem laugarhús stóðu enn. Laugarhúsin voru skoðuð jafnt að utan sem innan og mannvirkjum lýst. Húsin voru könnuð með tilliti til byggingarsögu, minjagildis og ástands, og landshátta og aðgengi jafnframt lýst. Teknar voru ljósmyndir og myndað með dróna og alls staðar var reynt að hafa upp á staðkunnugum heimildamönnum sem varpað gætu ljósi á sögu og notkun lauganna.

Í kjölfar vettvangskonunnar var unnið úr þeim upplýsingum sem safnað var á vettvangi og upplýsingar um laugarnar einnig uppfærðar í LUK-grunni verkefnisins. Einnig var safnað ítarlegri heimildum um sundstaðina og að úrvinnslu lokinni var rituð samantekt um hvern sundstað þar sem m.a. var lagt mat á varðveislugildi lauganna.

4. Sundlaugar á Norðurlandi, húsakönnun 2024

Mynd 6: Sundlaugar (með laugarbúsum) byggðar fyrir 1950 á Norðvesturlandi. Laugar þar sem laugarbús hafa verið rifin eru sýndar

Mynd 7: Sundlaugar (með laugarbúsum) byggðar fyrir 1950 á Norðausturlandi. Laugar þar sem laugarbús hafa verið rifin eru sýndar með rauðum punkti (sjá kafla 4) en laugar þar sem enn standa laugarbús og voru kannaðar sumarið 2024 með gulum punkti.

Sundlaug Héraðsskólans á Reykjum eldri (1948-)

Staðsetning: Reykir, Hrútafirði

Höfundur: Jóhann Fr. Kristjánsson – laug, Hús: ekki vitað

Byggingarár: 1929

Byggt af/eigandi: Ungmennafélög, ríkissjóður og nágrannasýslur

Helstu endurbætur: 1932

Yfirbyggð/opin: Yfirbyggð

Staða/ástand: Húsið stendur en laug úr notkun um 1948

Hitun: Jarðvarmi

Umhverfi og aðdragandi

Jörðin Reykir er utarlega við austanverðan Hrútafjörð. Í landi Reykja gengur eyri út í fjörðinn sem nefnist *Reykjatang* og þar byggðist jörðin Reykir. Á þessum slóðum varð nokkur uppbygging á 20. öld og standa flest húsanna í þyrpingu á flata á tanganum þótt sum þeirra yngri séu ofar í brekkunni.

Í brekkunni ofan við tangann er heit uppspretta, *Reykjahver*, sem líklega hefur verið hagnýtt allt frá fyrstu tíð og frá henni rennur lækur, *Hveralækur*, niður tangann og til sjávar, skammt norðan við áðurnefnda húsabyrpingu. Elsta þekkt heimild um laug á Reykjum í Hrútafirði er *Sturlunga* en samkvæmt henni var Sturla Sighvatsson í lauginni á Reykjum þegar hann fékk þau tíðindi að Vatnsfirðingar hefðu gert honum aðför á Sauðafelli veturinn 1229 en gripið í tóm. ³⁴ Á fyrri öldum var hitinn í Reykjahver nýttur á ýmsan hátt, m.a. til lauga, matsuðu og þvotta en ekki er vitað hvenær sundlaug var fyrst gerð á Reykjum. Í *Sögulegum laugum í byggð á Íslandi* segir: „Sundlaug hefur líklega verið þar einhvern tíma snemma á 19. öld, í köldum læk með hveravatni frá Reykjahver.“ ³⁵ Samkvæmt örnefnaskrá var laugin niðri við sjó, skammt norðan við Reykjaskóla og sáust lengi ummerki eftir hana. ³⁶ Laugin virðist að minnsta kosti hafa verið í notkun fram til 1923. Þá kemur fram í fundargerð Ungmennafélags Austur-Húnavatnssýslu að til standi að bæta lagina sem var þá sögð í ónothæfu ástandi (þótt þar hafi verið kennt sund árið á undan). ³⁷ Ekki er getið um laugarhús við umrædda laug og í raun hafa ekki fundist frekari heimildir um þessa fyrstu sundlaug en líklegast hefur hún verið gerð með fyrirstöðu hlaðinni úr torfi og grjóti.

Á fyrri hluta 20. aldar komu fram ýmsar hugmyndir um aukna menntun og uppfræðslu ungmenna og í tengslum við þær voru byggð skólahús af ýmsum toga, m.a. héraðsskólar sem risu í öllum héruðum landsins. Þegar þessum menntastofnunum var valinn staður vó aðgangur að heitu vatni

³⁴ *Sturlungasaga I*, bls. 329.

³⁵ Freysteinn Sigurðsson. 1998, bls. 6.

³⁶ Reykir. Athugasemdir og viðbætur við örnefnaskrá. 1979. Laugin var a.m.k. notuð í tíð. Þorsteins Einarssonar sem bjó á Reykjum 1911-1944.

³⁷ *Skinfaxi*, 01.04.1924, bls. 29-30.

þungt. Reykir í Hrútafirði eru dæmi um slíkt menntasetur en þar var fyrst byggð sundlaug og héraðsskóli í kjölfarið.

Fyrstu hugmyndir um gerð steinsteyprar sundlaugar á Reykjum voru settar fram fljótlega eftir 1920 en 1924 er þess getið í *Skinfaxa* að stjórn Ungmennasambands Austur-Húnavatnssýslu hafi sótt um styrki til ríkissjóðs og sýslunefndar Austur-Húnavatnssýslu til slíkrar byggingar.³⁸ Hafði sýslunefndin þá þegar lofað láni en þar sem ekki þótti nægur tími til stefnu ákvað stjórnin að fresta byggingu laugarinnar fram á næsta vor (1925) og fól stjórn að „panta cement og annað efni, sem þarf til þess að fullgera laugina, svo snemma, að hægt sé að flytja það á staðinn að vetri á ísum.“ Ekki verður þó séð að framkvæmdir hafi byrjað að fullu fyrr en nokkrum árum síðar.

***Byggingarsaga*³⁹**

Árið 1928 ferðaðist Jóhann Fr. Kristjánsson um Vestur- og Suðurland fyrir tilstuðlan Jónasar Jónssonar frá Hríflu til að kanna og velja staði þar sem æskilegt væri að gera sundlaugar.⁴⁰ Vera kann að framkvæmdir við laugina á Reykjum hafi verið hafnar þegar Jóhann kom þangað en fullbyggð var hún ekki. Í grein Jóhanns frá 1929 um ferðina er m.a. birt eftirfarandi lýsing hans á sundlauginni á Reykjum og aðstæðum þar:

Hiti laugarinnar er 96 gr. C. Vatnsmagn nálægt 1 3/4 lítri á sekúndu. Vegalengd að fyrirbugaðri sundlaug 240 m. Fallbæð heita vatnsins að yfirborði sundþróar 6,5 m. Kalt vatn er ekki fáanlegt, nema brunnvatn úr mýri. Vegalengd að því 90 m. Fallbæð 3,5 m. Sundlaugin stendur á vel þurru grasgrónum velli í mölbornum jarðvegi. Aðstaða því ágæt fyrir leikvöll, án þess að lagfærður sé til muna. Ákveðið hafði verið að byggja þarna opna laug að stærð 10X20 m. og efni pantað og komið á staðinn. Eg fékk því til leiðar komið að bætt var við að byggja opna laug, en í þess stað var bygd lítil lang yfirbyggð. Stærð þróarinnar er aðeins 6.75X10 m og pallur langs með blíðinni 1.25 m. á breidd, en langs með pallinum er skáli, afklæðningsherbergi, gangur og baðklefi. Alt undir sama þaki og sundþróin, sem hefir flatt steinsteypuþak. Veggbæð þróarinnar er 1,10-1,50 m., en sunnan undir lauginni á að gera sólbaðsskeili og ef til vill líka opna sundlaug síðar. Mikill kostur er það við þennan sundstað, að ekki eru nema fáir tugir metra til sjávar og er þar vík ágætlega vel lögð til þess að æfa í sund. Fyrir framkvæmdum hafa staðið félög í Bæjarhreppi og í Staðarhreppi.⁴¹

Jóhann Franklín byggingafræðingur gerði teikningar að lauginni og laugarhúsinu.⁴² Sundlaugin á Reykjum var byggð á árunum 1927-1929 og stóðu ungmennafélög beggja vegna Hrútafjarðar að

³⁸ *Skinfaxi*, 01.04.1924, bls. 29-30.

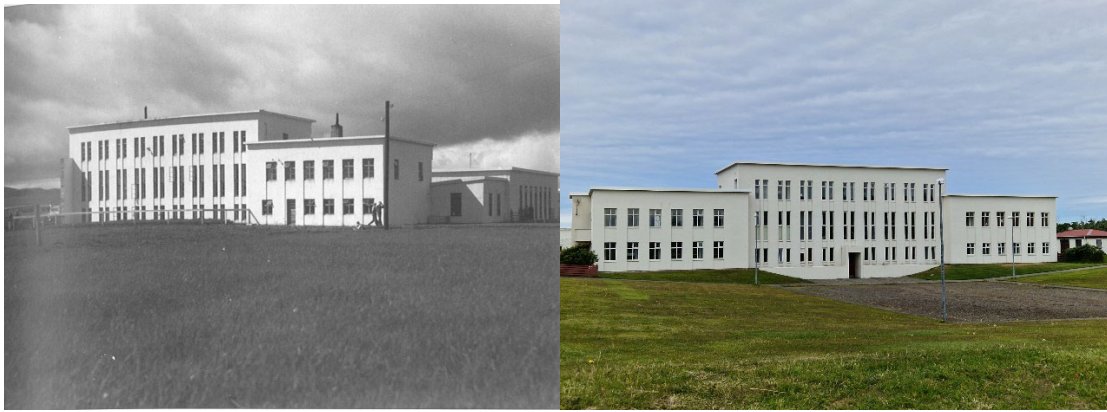
³⁹ Ólafur H. Kristjánsson gerði sögu Héraðsskólans á Reykjum skil í bók hans um sögu skólans og byggir sú samantekt um byggingarsögu laugarhússins sem hér fylgir á eftir að talverðu leyti á henni, sjá *Héraðsskólinn að Reykjum 1931-1981*. 1985, bls. 11-29.

⁴⁰ *Tíminn*, 14.05.1930.

⁴¹ *Tíminn* 16.02.1929, bls. 37.

⁴² Pétur Ármannsson. 2020, bls. 202.

framkvæmdinni og var hún að hluta til byggð fyrir samskotafé. Aðalhvatamenn munu hafa verið Bjarni Þorsteinsson, kennari á Hlaðhamri, og Jóhann Jónsson, bóndi og smiður í Bæ. Vann Jóhann mikið við smíði laugarinnar. Vorið 1929 var sundlaugin vígð af Jónasi Jónssyni, þáverandi kennslumálaráðherra, að viðstöddu fjölmenni.⁴³

Mynd til vinstri: Sundlaugarbúsið (til hægri) og miðálma Héraðsskólans á Reykjum, en myndin er tekin áður en vesturálman er byggð. Ljósmyndari Arngrímur Ólafsson er ljósmyndin er fengin úr bók Péturs Ármannssonar, 2020, bls. 201. Mynd til hægri: höfundar.

Hafist var handa við skólabygginguna á Reykjum vorið 1930. Í fyrstu lotu reis miðálman og eystri hliðarálman sem var byggð yfir sundlaugina en á efri hæð yfir lauginni var bústaður skólastjórans. Miðstöðvarhitun var í húsinu með vatni frá hvernum. Lauk þessum áfanga 1932. Þegar uppsprettan ofan við þéttbýlið annaði ekki lengur þörfum byggðarinnar var borað eftir vatni með góðum árangri og byggðin á svæðinu óx. Barnaskóli var reistur og bókasafn auk íbúðarhúsa kennara, einnig var byggðasafn sett á fót.

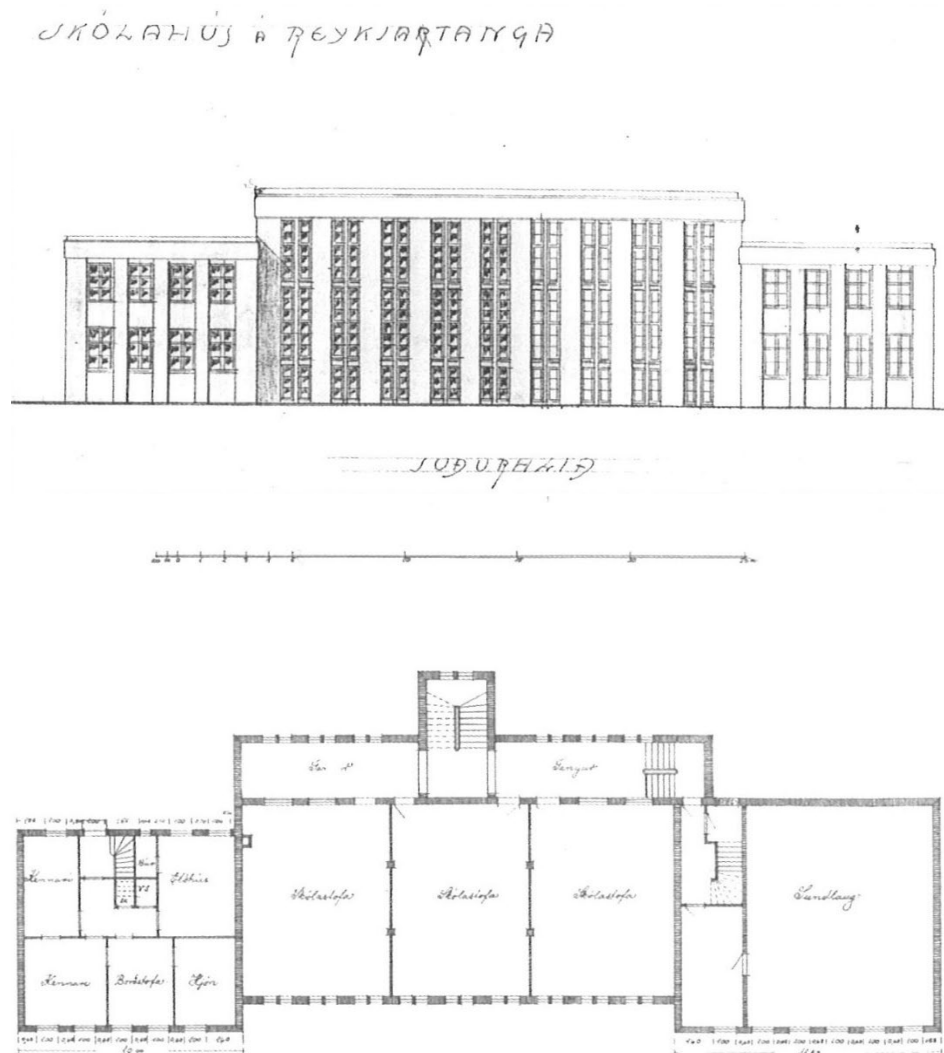
Þegar fram liðu stundir var sundlaugin í kjallara skólahússins talin ófullnægjandi og sumarið 1946 var byggð útisundlaug á Reykjum ásamt búnings- og baðherbergjum (sjá næstu færslu). Eftir það lagðist notkun innilaugarinnar niður. Rúmum tíu árum síðar var sundlaugarþróin fyllt, steinsteyppt gólf sett yfir og innréttuð svefnherbergi fyrir nemendur.⁴⁴

⁴³ Héraðsskólinn að Reykjum 1931-1981. 1985, bls. 11-29.

⁴⁴ Héraðsskólinn að Reykjum 1931-1981. 1985, bls. 28-29. Þar er vísað í úttekt sem gerð var af Guðmundi Guðjónssyni arkitekt frá húsameistara ríkisins árið 1956 en þar segir: „Sundlaugarþróin gamla, sem er undir heimavist pílta, er ófyllt og óloftræst. Bæta þarf úr því hið fyrsta“.

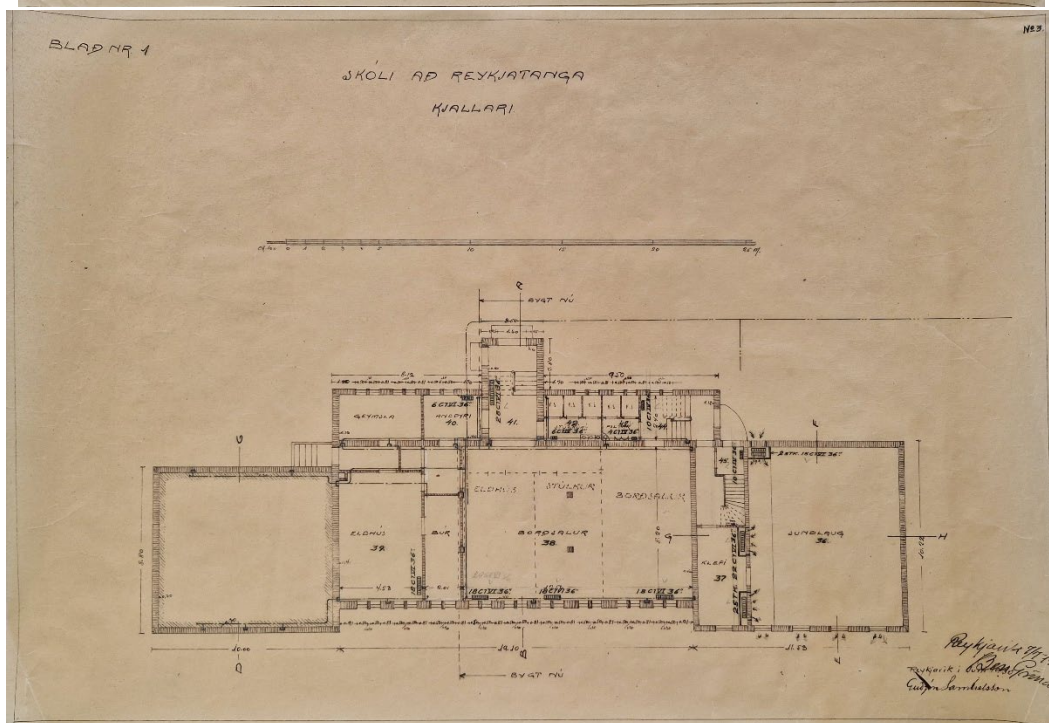
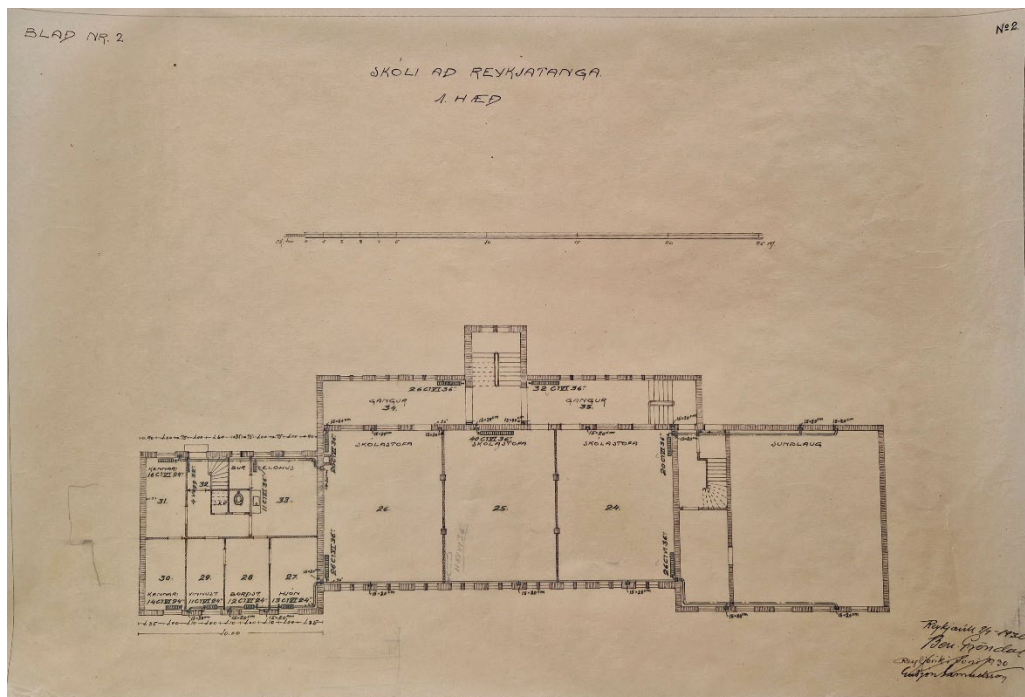
Sögulegt samhengi

Líklega hafa áform um að byggja héraðsskóla á Reykjum verið farin að mótast um það leyti sem ráðist var í byggingu sundlaugarinnar og sú ákvörðun að sundlaugin skyldi vera yfirbyggð með flötu, steinsteypu þaki styður við þá tilgátu að henni hafi frá fyrstu stund verið ætlað að vera í kjallara skólahússins, eins og reyndin varð nánast strax.

Skólabús og sundlaug að Reykjum í Hrílafirði. Að ofan eru frumdrög að suðurhlíð húss frá júní 1930 og að neðan innri skipan. Teikningar úr bók Péturs Ármannssonar. 2020, bls. 200.

Mjög margt er líkt með yfirbyggðu sundlauginni á Reykjum og lauginni á Litlu-Laugum í Þingeyjarsýslu, sem byggð var um sama leyti. Báðar voru þær yfirbyggðar með flötu steinsteypu þaki og á báðum stöðum reis í kjölfarið héraðsskóli. Skjalfest er að þegar sundlaugin á Litlu-Laugum var teiknuð var henni ætlað að mynda kjallara austurálmu skólans, sem byggð var eftir að sundlaugin hafði risið. Freistandi er að ætla að á Reykjum hafi einnig legið fyrir áform um hið sama, þótt ekki hafi fundist skriflegar heimildir um að svo hafi verið.

Teikning af býráðsskóla á Reykjanesi frá september 1930, undirrituð af Guðjóni Samúelssyni en yfirstrikað og merkt Ben Gröndal. Húsameistari ríkisins, C0999_01.

Margt var líkt með byggingunum tveimur þótt útlit þeirra væri hvort með sínu móti. Báðar voru myndaðir af þremur hlutum, hlið við hlið. Húslengjan sneri langhlið í suðurátt. Á báðum stöðum var sundlaugin í kjallara austurhlutans og yfir henni íbúð skólastjórans. Eftir því sem næst verður komist var sundlaugin á Litlu-Laugum fyrsta yfirbyggða sundlaug landsins, en strax á hæla hennar komu laugar á Reykjum og í Svarfaðardal. Á öllum stöðunum þremur var það jarðhitinn sem skipti sköpum um staðarvalið. Í Svarfaðardal voru á þessum tíma ekki áform um skólabyggingu og

Héraðsskólinn á Reykjum í Hrítafirði, myndir teknar við búsakönnun 2024. Ljósmyndir: Höfundar
 sundskálinn var byggður með mænispaki með góðum halla. Í Húnavatns- og Þingeyjarsýslum voru

ráðagerðir um byggingu héraðsskóla og sundlaugarnar gerðar með flötu, steypu þaki sem síðar var byggt ofan á.

Á báðum þessum stöðum háttar svo til að sundlaug og skólahús voru ekki teiknuð eða hönnuð af sama aðila. Á Litlu-Laugum var það byggingameistari skólahússins sem teiknaði sundlaugina en Jóhann Franklín Kristjánsson teiknaði skólahúsið. Á Reykjum teiknaði Jóhann Franklín sundlaugina en Guðjón Samúelsson teiknaði skólahúsið. Í þessu samhengi er mikilvægt að allir þessir menn voru nánir samverkamenn Jónasar frá Hriflu og jafnvel má segja þá hafa verið skjólstæðinga hans.

Lýsing

Sundlaugin gamla er að fullu horfin og leifar hennar hvíla nú undir gólfi íbúðarherbergja skólanema í austurálmu hússins. Engin ummerki um hana eru lengur að finna innandyra. Laugarhúsið var upphaflega einfalt hús með flötu steypu þaki en fljótlega eftir að það reis var önnur hæð steyp ofan á og miðálmu (þrjá hæðir) og vesturálmu í svipuðum stíl (tvær hæðir) bætt við. Guðjón Samúelsson teiknaði skólann og ber útlit hans keim af klassískri byggingarlist.

Byggingin virðist vera í góðri umhirðu. Fyrir nokkrum áratugum var húsið allt einangrað að utan og múrhúðað með svokölluðu STO-kerfi, þar sem örþunnur plasttrefjamúr var settur utan á einangrun sem fest var utan á veggina. Gluggar voru þá endurnýjaðir og nýr tjörupappi settur á þökin. Reynslan hefur sýnt að þessi múrhúð stenst ekki nógu vel íslenska veðráttu og göt hafa myndast í húðina. Þótt yfirbragð hússins sé áferðarfallett, má búast við að ekki líði á löngu uns nauðsynlegt verður að finna aðra og endingarbetri leið til að halda húsinu í góðu horfi.

Mat á ástandi og framtíðarhorfur

Skólahald á Reykjum lagðist endanlega af 1988 en síðan þá hafa þar verið reknar skólabúðir fyrir börn. Þar er einnig stundaður hótélrekstur á sumrin. Gamla laugin í austurálmunni heyrir nú sögunni til en vitneskjan um hana skiptir máli og er snar þáttur í mótunarsögu skólans. Framtíð skólahússins virðist nokkuð óljós sem stendur en skólinn er minnisvarði um merkilegan hluta af menningarsögu landsins og kappkosta ætti að finna honum hlutverk til frambúðar.

Sundlaug Héraðsskólans á Reykjum yngri (1948-)

Staðsetning: Reykir, Hrútafirði

Arkitekt: Bárður Ísleifsson, Húsameistari ríkisins

Byggingarár: 1948

Byggt af/ eigandi: Ríkissjóður, nágrannasýslur

Helstu endurbætur: 1960-62

Yfirbyggð/ opin: Opin

Staða/ ástand: Í notkun

Hitun: Jarðvarmi

Umhverfi og aðdragandi

Jörðin Reykir er utarlega við austanverðan Hrútafjörð. Á Reykjatanga reis héraðsskóli um miðbik 20. aldar og varð þar nokkur uppbygging í tengslum við skólahald á 20. öld. Flest húsanna eru í þyrpingu á flata á tanganum þótt sum þeirra yngri séu ofar í brekkunni. Á meðal húsanna er laugarhús og opin sundlaug sem tekin voru í notkun 1948 en á svæðinu hafði áður verið byggð yfirbyggð sundlaug sem sambyggð var Héraðsskólanum (sjá nánari upplýsingar í færslu um eldri laug).

Yfirbyggða sundlaugin á Reykjum sem gerð var skömmu fyrir 1930 markaði upphafið að byggingu Héraðsskólans á svæðinu. Hún þótti merkilegt mannvirki, enda á meðal elstu yfirbyggðu sundlauga landsins. Strax í upphafi, þegar unnið var að undirbúningi að gerð yfirbyggðu laugarinnar, var velt upp þeirri hugmynd að byggja einnig opna laug á svæðinu, sunnan við þá yfirbyggðu, en það komst þó ekki strax í framkvæmd.⁴⁵

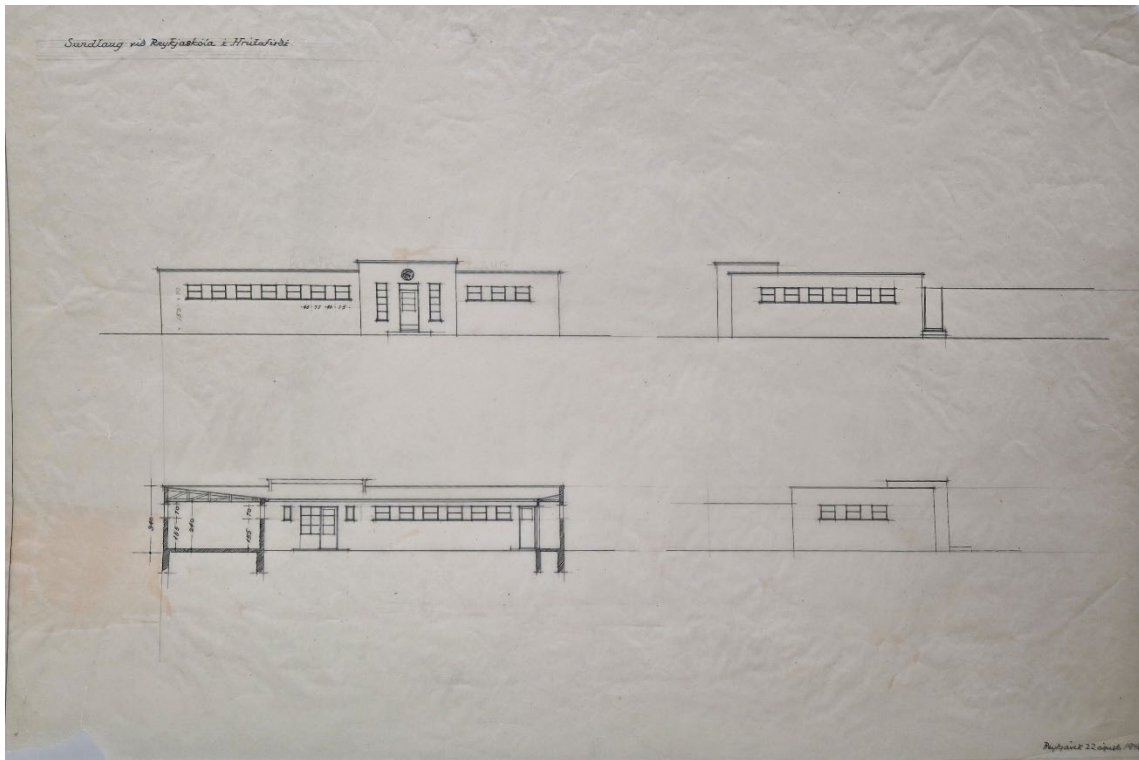
Rúmum tveimur áratugum eftir að yfirbyggða laugin var tekin í notkun ákvað skólanefndin að ráðast í byggingu veglegrar útisundlaugar sem talin var henta betur til sundkennslu en laugin í kjallara skólahússins. Til stóð að hefja framkvæmdir sumarið 1945 en þar sem líkur þóttu á, að erfitt yrði með efnisútvegum og skortur var á stórvirkum tækjum til þess að grafa fyrir sundlauginni, var ákveðið að fresta framkvæmdum til næsta árs, en nýta tímann til undirbúnings svo framkvæmdir gætu hafist snemma vors.⁴⁶ Ári síðar var svo hafist handa við framkvæmdir. Lauk þeim 1948 þegar laugin var vígð. Skólinn á Reykjum var talinn eign ríkisins og sýslufélaganna og reksturinn sameiginlegur framan af. Frá árinu 1962 hefur ríkið eitt talist eigandi og rekstraraðili og eru þar reknar skólabúðir á vetrum en hótél á sumrin.

⁴⁵ *Tíminn* 16.02.1929, bls. 37.

⁴⁶ Ólafur H. Kristjánsson. 1985, bls. 84.

Byggingarsaga⁴⁷

Laugarhúsin á Reykjum virðast byggð eftir teikningu Bárðar Ísleifssonar hjá Húsameistara ríkisins. Í spjaldskrá embættis Húsameistara ríkisins segir hins vegar að ekki sé til teikning af sundlauginni

Sundlaugin á Reykjum, ómerkt teikning frá 22. ágúst 1946, varðveitt í gögnum Húsameistara ríkisins, C392_07, Þjóðskjalasafni Íslands.

en á meðal gagna Íþróttasjóðs fundust þó ýmsar teikningar að sundlaugarmannvirkjum á Reykjum. Þar er t.d. að finna teikningu sem dagsett er í maí 1946 og undirrituð af Ó. Sveinssyni (Óskari Sveinssyni), sem sýnir afstöðu sundlaugar og annarra bygginga á svæðinu. Sundlaugarhús er hins vegar ekki sýnt á teikningunni. Önnur teikning, sem einnig er undirrituð af Óskari, sýnir hús með búningsklefum fyrir sundlaugargesti og borðsal.⁴⁸ Hús þetta er gjörólíkt því sem byggt var. Á meðal teikninga Íþróttasjóðs er hins vegar einnig að finna óundirritaða teikningu sem dagsett er 22. ágúst 1946 og telja má víst að Bárður Ísleifsson arkitekt hafi teiknað fyrir hönd Húsameistara ríkisins. Umrædd teikning er að öllum líkindum sú sem byggt var eftir. Til þess bendir lögun hússins og gerð þess í öllum aðalatriðum, en vel má vera að vikið hafi verið frá henni að einhverju leyti. Teikningin sýnir útlit hússins og þverskurði en grunnteikningar hafa ekki fundist. Hún er keimlík

⁴⁷ Ólafur H. Kristjánsson gerði sögu Héraðsskólans á Reykjum skil í bók hans um sögu skólans og byggir sú samantekt um byggingarsögu laugarhússins sem hér fylgir á eftir að talsverðu leyti á henni, sjá *Héraðsskólinn að Reykjum 1931-1981*. 1985, bls. 11-29.

⁴⁸ Gögn Íþróttasjóðs, Menntamálaráðuneyti H26, Þjóðskjalasafn Íslands.

staðlaðri teikningu Bárðar að sundlaugarhúsi (hér nefnt sýnidæmi B) frá 1942.⁴⁹ Ljóst er að Bárður hefur gert báðar þessar teikningar en teikningin frá 1942 er þó að ívið stærra húsi og framhlið þess er samhverf um miðjuna sem er ekki raunin á teikningunni frá 1946.

Laugarþróin á Reykjum er 25 x 7.5 m stór og sundlaugarhús með búnings- og baðherbergjum var reist austan laugar. Sundlaugin sneri austur-vestur en laugarhúsið norður-suður með aðkomu um dyr á austurhlið. Fljótlega var reistur steinsteypur skjólveggur norðan og vestan við laugina og timburveggur að sunnan. Seinna risu önnur mannvirki áföst sundlauginni og sundlaugarhúsinu og tók það þá nokkrum breytingum. Vestan við sundlaugina var byggð steinsteypt skemma og norðan við laugarhúsið og áfast því leikfimiðhús.

Lýsing

Laugarhúsið er lágstemmd steinsteypt bygging á einni hæð. Upphaflega hefur byggingin verið þrískipt og skiptist í aðalálmu eða miðálmu og tvo vængi eða álmur sem gengu til vesturs frá norður- og suðurenda hennar. Laugarhúsin mynduðu þannig hálflokað og skjólgott rými fyrir austurenda laugarinnar. Hliðarálmunar voru við báða enda laugarhússins. Þær voru með einhalla þaki inn að lauginni og þeir veggir sem sneru út á við voru jafnháir austurhlið aðalhússins. Nyrðri álman var álíka breið og aðalhúsið en sú syðri var mun mjórri. Nyrðri hliðarálman var mun lengri en sú syðri. Suðurhlið suðurálmu hússins var upphaflega með háum, steinsteyptum vegg, jafnháum austurhliðinni, og þakið hallaðist til norðurs.

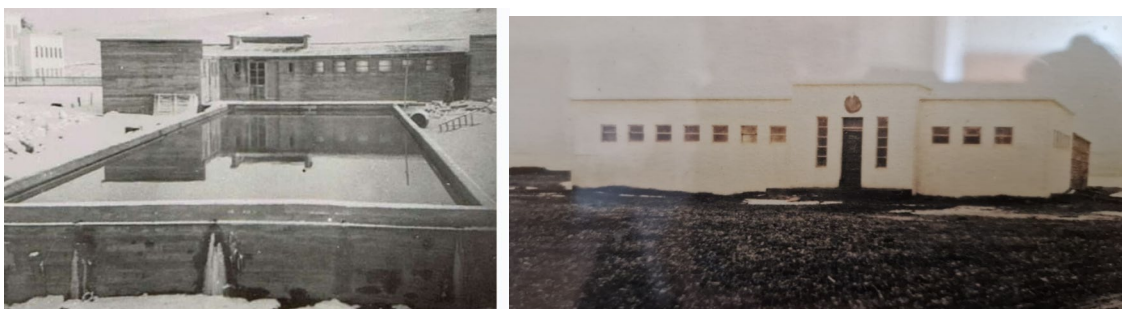
Árið 1962 var tekið í notkun nýbyggt leikfimiðhús áfast laugarhúsinu að norðan. Við framkvæmdirnar var sundlaugarhúsið breikkað til vesturs. Nýr útveggur var gerður að vestanverðu og þar var útbúinn gangur meðfram allri vesturhliðinni og að leikfimisalnum. Var þetta gert til að búningsklefar laugarhússins nýttust einnig fyrir leikfimiðhúsið. Við framkvæmdirnar var þakið framlengt í samræmi við breikkun hússins og því hefur verið nauðsynlegt að „lyfta“ því sem nemur þykkt þaksins. Þrátt fyrir þetta er lágt til lofts í ganginum, um það bil 210 cm við útvegginn. Við þessa breytingu rann syðri hliðarálman saman við aðalálmuna og sú nyrðri hefur væntanlega verið rifin þannig að nú er allt húsið undir einu og sama þakinu sem hallar öllu til vesturs og nær fram yfir útvegginn.

Þegar leikfimiðhúsið var byggt við laugarhúsin var tækjabúnaður sundlaugarinnar endurnýjaður og bættur. Norðurendi leikfimiðhússins er tvílyftur og á jarðhæðinni er tækjaklefi sundlaugarinnar. Á efri hæðinni er aðstaða fyrir kennara og nemendur. Leikfimiðhúsið var (líkt og aðrar byggingar sem

⁴⁹ Teikningar Húsameistara ríkisins, C388_09-10, Þjóðskjalasafn Íslands.

risu á Reykjum 1957-1968) teiknað af Guðmundi Guðjónssyni hjá Húsameistara ríkisins en byggingameistari við húsið og endurbætur á sundlaugaraðstöðu var Hákon Kristjánsson.

Útveggir laugarhússins eru nú klæddir steniplötum. Austurveggurinn náði í fyrstu upp fyrir þakbrún en nú gengur timburklædd þakbrún nokkuð út fyrir vegginn. Vesturveggurinn sem snýr að sundlauginni er lægri en sem nemur þakhallanum og þar nær þakið með þakrennu fram yfir vegginn. Hluti austurhliðar er dreginn fram úr veggnum og er nokkuð hærri og þar er inngangur með útidyrum. Háir gluggar eru til beggja hliða og kringlóttur gluggi var yfir dyrum en hann er ekki lengur sjáanlegur, líklega hulinn steniplötum.

Sundlaugin á Reykjum. Myndin til vinstri sýnir laugina og laugarhúsið nýbyggt. Húsið hefur ekki enn verið múrhuðað þegar myndin er tekin. Sjám á að húsið virðist vera eins og á teikningu sem dagsett er í ágúst 1946. Úr bókinni Héraðsskólinn á Reykjum 1931-1981, bls. 33. Til hægri er ljósmynd af húsinu af skólamynd í Héraðsskólalúsinu.

Gluggaskipan á austurhlið sundlaugarhússins er líklega lítið breytt frá upphafi. Vesturhliðin, sem var með átta gluggum og tvennum dyrum, er nú innveggur án glugga.

Að innan eru útveggir hússins múrhuðaðir en gólf eru steinsteypt, líklega með epoxyhúð. Loft eru klædd sléttum plötum, mögulega asbesti. Búningsklefar eru austan megin í húsinu. Ástand hússins að innan virðist ekki slæmt. Hurðir eru spónlagðar, ekki ýkja gamlar. Snýrtingar og baðklefar virðast hvoru tveggja í þokkalegu ástandi.

Laugarkarið er steinsteypt með „hrákarennum“ á öllum hliðum. Meðfram norðurhlið laugarinnar er rúmlega 2 m breið steinsteypt stétt og nær vesturenda hennar er steinsteypt þró eða „kjallari“ með gömlum tækjabúnaði laugarinnar. Hellulögð stétt er meðfram þremur hliðum laugarinnar en við vesturenda hennar er stéttin steinsteypt.

Þar sem áður var steinsteyptur skjólveggur norðan við laugina er nú suðurhlið leikfimiðhússins en vestasti hluti skjólveggjarins er þó til staðar og tengist veggnum sem var fyrir vesturenda laugarinnar, en utan við hann var byggt skemmulaga hús með einhalla þaki, sem líklega er geymsla eða verkstæði. Í kverkinni milli suðurveggjar leikfimiðhússins og vesturveggjar sundlaugarhússins er upphækkaður tréþallur með tveimur heitum pottum. Gengið er upp á pallinn um þrjú þrep.

Mat á ástandi og framtíðarhorfur

Laugarhúsið á Reykjum hefur tekið nokkrum breytingum frá því að það var fyrst byggt þótt ásýnd aðkomuhliðar sé enn keimlík því sem áður var. Breytingin sem gerð var á húsinu þegar leikfimiðhúsið reis varð til að skerða listrænt gildi byggingarinnar. Segja má að húsið hafi misst helstu sérkenni sín við þessar breytingar, þ.e. niðurrif norðurálmú og breikkun aðalálmú sem fól einnig í

Yngri sundlaug á Reykjum í Hrítafirði, myndir teknar við húsakönnun 2024. Ljósmyndir: Höfundar.

sér að þakinu var „lyft“ til að auka lofthæð í nýjum gangi, vestan við upprunalega húsið (og þakið var látið ná fram yfir austurhliðina). Því hefur upphafleg lögun hússins breyst og húsið því ekki lengur jafn auðlesið og áður. Að auki hefur það verið klætt steniplötum sem m.a. veldur því að kringlótti glugginn yfir dyrunum, sem setti svip sinn á framhlið þess, hvarf og aðkomuhliðin varð snautlegri.

Nokkuð skortir á að viðhald laugar og laugarhúss á Reykjum geti talist fullnægjandi. Þó hefur því að einhverju leyti verið haldið í horfinu og var t.d. nýbúið að steypa dyrahellu þegar það var skoðað sumarið 2024.

Tímabært virðist að sundlaugarmannvirkin fái umfangsmeira viðhald, t.d. þarf að endurnýja bárujárn á þaki. Reynsla undanfarinna áratuga hefur einnig leitt í ljós að steniplötur sem ysta klæðning steinsteyptra húsa endast ekki vel til lengri tíma, auk þess sem karaktereinkenni húsanna líða oftast illa fyrir slíka breytingar. Ef ráðist væri í endurbætur á laugarhúsunum á Reykjum mætti hugsanlega laga ýmsa þá galla sem hér hafa verið nefndir svo sem hækka austur- og suðurveggina og færa þakhallann aftur til fyrra horfs, endurnýja glugga með þeirri skipan sem áður var og fjarlægja steniplötur og múrhúða veggir að nýju.

Grettislaug/Sundlaugin við Ásbyrgi, Laugarbakka (1944-1998)

Staðsetning: Laugarbakki, Höfundur: Guðjón Samúelsson/Már Ríkharðsson Húsameistari
Húnavatnssýsla ríkisins, Halldór Kr. Halldórsson

Byggingarár: 1944 *Byggt af/eigandi:* Ungmennafélagið Grettir, Hemilisiðnaðarfélagið
Iðja, breppurinn, Ríkissjóður

Helstu endurbætur: 1955-58, 1963- *Yfirbyggð/opin:* Opin
67

Staða/ástand: sundlaug breytt í tvo *Hitun:* Jarðvarmi
heita potta

Umhverfi og aðdragandi

Þéttbýlið á Laugarbakka í Miðfirði er byggt úr landi Reykja. Reykjaörðin var búin ágætum landkostum. Hennar er getið í Landnámu og lítill vafi á að hún hefur byggst snemma og ætíð verið í flokki betri jarða.⁵⁰ Saga laugarhalds á Reykjum er löng. Reykjalaug hefur verið nýtt um aldir og er hennar m.a. getið í Þórðar sögu hreðu en samkvæmt sögunni voru Ásbjörn Þorsteinsson og Miðfjarðar-Skeggi í lauginni þegar Sigríður á Ósi, systir Þórðar hreðu, gekk til laugar með léreft sín og hafði sá fundur nokkur eftirmál.⁵¹ Eggert og Bjarni geta um laugina í Ferðabók sinni. Þeir segja að laugin sé kunn frá „öndverðri byggð Íslands“, að vatnið í henni sé tært og gott og hún sé töluvert notuð til baða.⁵²

Það var jarðhitinn á Reykjum sem varð hvatinn að þéttbýlismyndun á Laugarbakka. Reykir voru ein af þeim jörðum sem Jóhann Fr. Kristjánsson kannaði í yfirreið sinni um landið í leit að hentugum stöðum fyrir sundlaugar sumarið 1928. Jóhann segir Reykjalaug í túnfæti jarðarinnar undir hárri brekku en að neðan við séu flatlendir móar og þar yrði sundlaugin að vera ef byggja ætti hana á þessum slóðum. Hann segir að jarðhiti við Reykjabæinn sé 70 stig og til að flytja vatnið að sundlaug þyrfti 80 metra langar pípur. Þannig fengist fallhæðin 3 metrar að laugarbotni, ef grafið væri hálfan metra niður í jörðina. Jóhann getur þess þó að kalt vatn sé ekki fánlegt nema sem brunnvatn úr lindum í brekku í nokkurri fjarlægð en telur aðstöðuna að öðru leyti góða og staðsetninguna bæði skemmtilega og hentuga fyrir sundlaug.⁵³

Þrátt fyrir að hugmyndir um byggingu sundlaugar á flötunum í Reykjalandi hafi greinilega vaknað snemma var það ekki sundlaug, heldur samkomuhús, sem fyrst reis á þessu svæði. Fyrstu hugmyndir um byggingu samkomuhúss í Reykjalandi koma fram á fundi Ungmennafélagsins

⁵⁰ *Íslensk fornrit* I, bls. 212.

⁵¹ *Íslensk fornrit* XIV, bls. 176.

⁵² Eggert Ólafsson. 1975, II. bindi, bls. 12.

⁵³ *Tíminn* 16.02.1929, bls. 37.

Grettis 19. febrúar 1929 en félagið hafði verið stofnað árið á undan. Á næstu árum leituðu ungmennafélagar til hreppsins og lögðu til að bygging samkomuhússins yrði sameiginlegt verkefni félagsins og hreppsins en ekki virðist hafa verið náð samkomulagi um það. Á næstu misserum var málið ítrekað rætt á fundum félagsins en á fundi þann 25. mars 1933 var tekin endanleg ákvörðun um að ungmennafélagið myndi að ráðast í gerð samkomuhúss fyrir neðan Ytri-Reyki „næsta vor“. Á fundinum var einnig ákveðið að húsið skyldi vera 30 x 10 al. að stærð auk skúra fyrir enda hússins 4 x 7 al. til inngöngu og forstofu. Einnig kemur fram að húsið skuli vera einlyft og með kjallara.⁵⁴ Ekki er ljóst hvort teikningar lágu þá fyrir og ekkert er getið um höfund hússins.

Ráðagerð ungmennafélagsins virðist hafa gengið eftir í megindráttum og var húsið að stærstu leyti byggt fyrir árslok. Á fundum í árslok 1933 er farið að ræða nafn hússins og möguleika á því að leigja það til annarra, t.d. til Kvenfélagsins Auðar/Iðju og hreppsins. Þegar fram liðu stundir var húsið leigt til ýmissa aðila, t.d. var þar rekið sumarheimili fyrir börn 1941 og nokkur ár virðist það leigt fyrir veitingasölu og skemmtanahald.

Fyrsti fundur félagsins í nýja húsinu var haldinn í ársbyrjun 1934 og er þá búið að gefa því nafnið Ásbyrgi. Nafnið átti raunar eftir að verða umdeilt alla tíð, enda vísaði það til náttúruperlu í annarri sýslu og olli það stundum ruglingi.⁵⁵

Húsið var hitað með vatni úr Reykjalaug og varð það fyrsti vísirinn að þéttbýlismyndun á þessum stað. Sundlaugin (þ.e. laugarpró) var byggð árið 1944 skammt austan við samkomuhúsið og á næstu árum risu á svæðinu nokkur íbúðarhús ásamt véla- og bifreiðaverkstæði. Öll húsin voru frá upphafi hituð með vatni frá Reykjalaug. Með borholu jókst vatnsrennslið og nægði þá einnig til húshitunar í þéttbýlinu á Hvammstanga og hluta Miðfjarðar og Víðidal.⁵⁶

Sundlaugin við Ásbyrgi er í þéttbýliskjarnanum á Laugarbakka. Aðkoma að henni er um Miðfjarðarveg (704). Vegur að lauginni liggur til suðurs skammt ofan við bakka Miðfjarðarár og er laugin austan vegarins og sunnan götunnar Reykjagrundar.

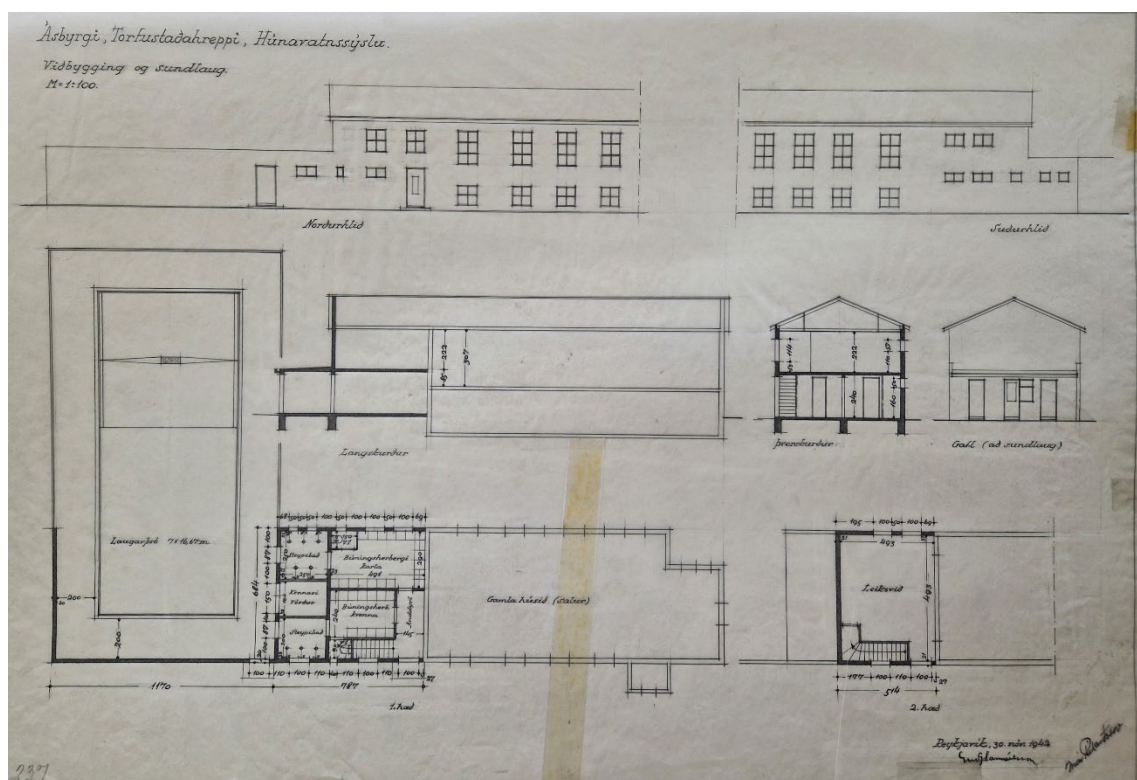
⁵⁴ 1018-2 Ungmennafélagið Grettir, A-1-1 Gjörðabækur fyrir árin 1928-1940.

⁵⁵ 1018-2 Ungmennafélagið Grettir, A-1-1 Gjörðabækur fyrir árin 1928-1940.

⁵⁶ *Tíminn* 05.07.1966, bls. 8.

Byggingarsaga

Ungmennafélagið Grettir átti frumkvæði að uppbyggingu á Laugarbakka. Fyrst beitti félagið sér fyrir byggingu félagsheimilisins en eins og áður er getið höfðu hugmyndir um sundlaugargerð á svæðinu líklega kviknað enn fyrr. Einhvers konar sundlaug virðist raunar hafa verið á Reykjum áður en sundlaugin við Ásbyrgi var gerð. Sú laug hefur líklega einungis verið fyrirhleðsla fyrir læk nærri heita hvernum en þegar hugmyndir koma fyrst fram um gerð sundlaugar við félagsheimilið (á fundum ungmennafélagsins árið 1936) er greinilegt að sú laug er aflögð. Árið 1936 skipar ungmennafélagið nefnd til að gera kostnaðaráætlun vegna sundlaugar en vonir stóðu til að hægt væri að gera laugina strax sama ár. Laugargerðin átti hins vegar eftir að dragast nokkuð. Hugmyndir um laugina voru í fyrstu tengdar hugmyndum um að í Ásbyrgi yrði heimavistarskóli barna og því háðar framlagi hreppsins. Hægt gekk að mjaka hugmyndum um sundlaugargerð áfram fyrstu árin og má sjá nokkurrar óþolinmæði gæta á fundum félagsins þegar komið var fram yfir 1940 en þá voru m.a. settar fram hugmyndir um að lappa upp á gömlu sundlauginu í landi Reykja þar til unnt reyndist að gera nýju laugina. Niðurstaða félagsins varð hins vegar að það svaraði ekki fyrirhöfn og betra væri að leggja allt kapp á gerð nýju laugarinnar.⁵⁷ Í ársbyrjun 1941 kemur fram á fundi ungmennafélagsins að því hafi borist bréf frá íþróttafulltrúa ríkisins, Þorsteini Einarssyni þar sem

Teikning af sundlaug og bíningsbúsi sem tengdi sundlaug og samkomuheimili. Teikningin er merkt Guðjóni Samúelsyni og frá 30. nóvember 1942 en í hornið kvittar einnig Már Ríkardsson. Varðveitt í gögnum Húsameistara ríkisins, C384-02.

⁵⁷ Sigurður J. Línal, og Stefán Á. Jónsson. 1975, bindi I, bls. 257.

hann hvetur félagið til að hefjast handa við framkvæmdir í sundlaugamálinu og telur styrkveitingu mögulega. Varð bréfið til þess að ákveðið var að leggja allan þunga í að koma lauginni upp á næstu árum. Ári síðar (22.3.1942) samþykkir fundurinn að ráðast í gerð laugarinnar næsta sumar verði bæði efni og vinna fánleg á viðunandi kjörum og er í kjölfarið kosin nefnd til að sjá um framkvæmdirnar. Tveimur árum síðar er sundlaugargerðin langt komin og ályktar fundurinn að nauðsynlegt sé að ganga frá sundlauginni svo að unnt sé að taka hana til notkunar á sama ári og virðist það hafa gengið eftir.⁵⁸

Ásbyrgi. Ljósmynd til vinstri er úr Sarpi og sýnir Laugarbakka um 1950. Félagsheimilið Ásbyrgi/búningsklefar er lengst til vinstri á mynd og sundlaugin þar austan við. Ljósmyndari Þorsteinn Jósefsson, myndanúmer ÞJ_Hun-39. Ljósmynd til hægri sýnir félagsheimilið nýbyggt og er úr bókinni Húnavöku, bls. 357.

Laugin var vígð árið 1944 en fyrstu árin var ekkert eiginlegt laugarhús við hana, og var búningsaðstaða þá í félagsheimilinu. Laugin var í upphafi nefnd Grettislaug en síðar oft einungis Sundlaugin við Ásbyrgi eða Sundlaugin á Laugarbakka. Á ljósmynd af Laugarbakka sem var tekin um miðja 20. öld má sjá samkomuhúsið, laugina og ýmis hús í kring sem risu á árunum rétt fyrir og í kringum 1950. Steyptur veggur var við norðausturhorn laugarinnar en ekkert eiginlegt laugarhús er risið á þessum tíma.⁵⁹

Lýsing mannvirkisins

Ásbyrgi var í upphafi lítið steinsteyppt hús, kjallari, hæð og ris, og sneri austur-vestur. Það var með mænispaki og litlu anddyri við vesturgaflinn. Ekki hafa komið í ljós frumteikningar af húsinu og höfundur þess er ekki þekktur. Ásbyrgi var fundarhús ungmennafélagsins en fyrsta áratuginn eftir að laugin var vígð 1944 voru þar líka búningsklefar laugarinnar.

Teikning að sundlauginni á Laugarbakka, undirrituð af Guðjóni Samúelssyni og Má Ríkharðssyni, er dagsett 30. nóvember 1942 (þ.e. tveimur árum áður en sundlaugin var vígð). Laugarkarið var 16 2/3 x 7 m að stærð og um 1,5-2,2 m að dýpt.⁶⁰ Á teikningu Guðjóns og Má er einnig sýnd

⁵⁸ 1018-2 Ungmennafélagið Grettir, A-1-2 Gjörðabækur fyrir árin 1940-1947

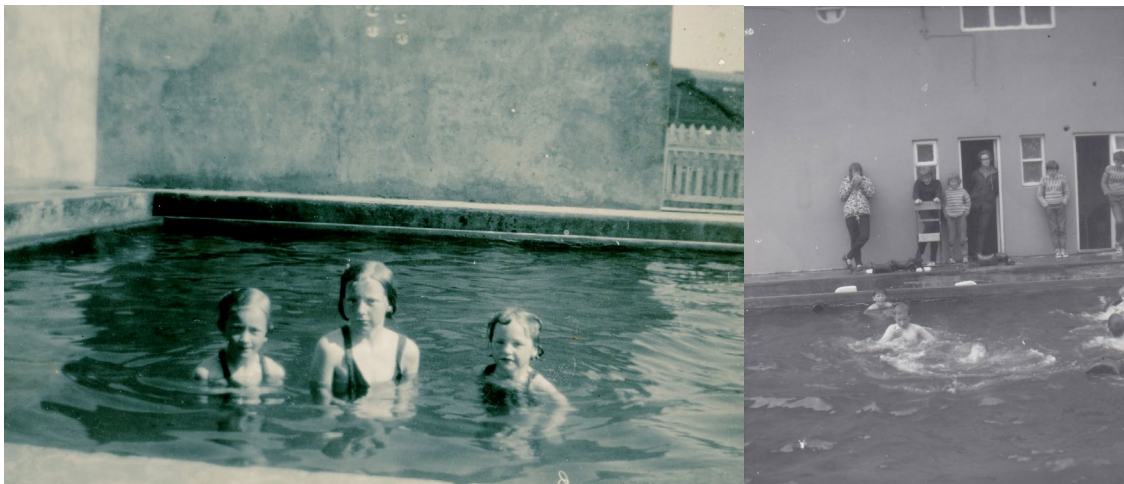
⁵⁹ Sarpur, ljósmynd nr. ÞJ_Hun-39.

⁶⁰ *Yfirlit yfir mannvirki 1983*, DD05.

viðbygging við samkomuhúsið þar sem búnings- og sturtuklefar fyrir laugina skyldu rísa en talsvert mörg ár liðu áður en gerð þessarar viðbótar kæmist í framkvæmd. Viðbótin var fólgin í því að húsið var lengt til austurs í átt til laugarinnar. Jarðhæðin, sem var lengri en sú efri, var ætluð fyrir búnings- og baðklefa en sú efri var áformuð sem svið fyrir samkomusalinn. Austurhluti jarðhæðarinnar var einlyftur með einhalla þaki. Í framhaldi af húsinu var steinsteyptur veggur (í sömu hæð og húsveggurinn) sem markaði af sundlaugarsvæðið að norðan og einnig norðurhluta austurhliðar. Á veggnum voru dyr að lauginni nærri húshorninu. Búningsklefar karla voru sunnanmegin en kvenna norðanmegin í viðbyggingunni ásamt salernum og sturtuklefum næst laug. Úr báðum sturtuklefum var útgengt að lauginni. Á milli klefanna tveggja var lítið rými fyrir kennara/sundlaugarvörð. Dyr voru einnig vestarlega á norðurhlið hússins.

Eftir að sundlaugin er tekin í notkun voru haldin sundnámskeið á Laugarbakka á hverju vori. Þau sóttu börn alls staðar úr héraðinu að sögn Ragnhildar Karlsdóttur (f. 1947).⁶¹ Krakkarnir í þorpinu lærðu sundtökin mjög snemma og voru mikið í sundi allt sumarið en laugin var lokuð á vetrum.

Sem fyrr segir var ekki eiginleg laugarhús við lagina fyrstu árin. Í fundargerðarbókum ungmennafélagsins má sjá að gerð viðbyggingarinnar kemst fyrst fyrir alvöru á dagskrá 1953 og var málið ítrekað rätt á fundum næstu árum. Árið 1955 kemur fram á fundi að teikning að viðbyggingunni „sé komin“ en ekki kemur fram hvaðan hún kemur eða hver teiknaði er hver tengsl hennar og upprunalegrar teikningar þeirra Guðjóns og Más eru. Á næstu árum er unnið að

Grettislaug myndir sem birtar hafa verið í facebook hópnum Miðfjörður og Hrítafjörður - Gamlar myndir. Myndin til vinstri er birt í Ingibjörg Jónsdóttir þann 15.mai 2022 Frá vinstri: Sólrún Björnsdóttir Reykjum, Ragnbildur Karlsdóttir og Sigríður Karlsdóttir Arnesi. Myndi til hægri er tekin 1966 og hana birti Heiðrún Gunnarsdóttir á sömu síðu þann 19. mars 2022.

⁶¹ Facebook síðan Miðfjörður og Hrítafjörður - Gamlar myndir og frásagnir 19. mars 2022.

viðbyggingunni og reis húsið á árunum 1955-58.⁶² Hún var fjármögnuð með framlagi frá hreppnum (55%), Ungmennafélaginu Gretti (35%) og Heimilisiðnaðarfélaginu Iðju.⁶³

Aðeins liðu fimm ár frá því að lokið var við gerð búningsklefa/sviðs og þar til hafist var handa við frekari viðbyggingar við samkomuhúsið. Tvær tillögur um viðbyggingu vestan og sunnan við húsið eftir Halldór Kristinn Halldórsson (1900-1969) voru lagðar fram á fundi ungmennafélagsins 19.5.1962 en Halldór starfaði um tíma á skrifstofu Húsameistara ríkisins.⁶⁴ Á árunum 1963-1967 var byggt við húsin eftir teikningu hans.⁶⁵ Yfirsniður verksins var Björn Traustason byggingameistari frá Hörghóli í Vesturhópi.⁶⁶ Viðbyggingarnar eru fleiri en hér hefur verið lýst, en heimildir um þær eru óljósar og ekki brýnt að rekja sögu þeirra nánar hér. Svipmót Ásbyrgis gjörbreyttist þegar aukið var við húsið á árunum 1963-1967 og má segja að við framkvæmdir hafi upphaflega húsið að mestu horfið inn í það nýja. Þetta orðaði ræðumaður við vígslu viðbygginganna ágætlega þegar hann sagði: “Gamla húsið er týnt. Það var ekki rífið, en nýja, stóra og fallega húsið gleypsti það”.⁶⁷

Þegar viðbyggingum var lokið var húsið orðið að félagsheimili svæðisins og komu þá enn og aftur fram hugmyndir að því að leggja niður nafnið enda höfðu Þingeyingar ítrekað farið fram á að nafninu yrði breytt. Rætt var um að breyta nafninu í Grettisbúð eða Grettisgarð en þó fór svo að lokum að nafninu var haldið og ber húsið það enn.⁶⁸

Mat á ástandi og framtíðarhorfur

Húsin við Grettislaug voru byggð í mörgum áföngum og draga þau dóm af því. Byggingarnar eru í þokkalegu ástandi þótt viðhalds sé þörf. Suður- og austurhliðar elsta hússins eru nú hluti af innra rými stærri byggingar og þær hliðar sem enn eru sýnilegar eru mikið breyttar, gluggagerð hefur verið gjörbreytt og anddyri á vesturgafli er horfið. Viðbyggingin sem hýsir búningsklefa og sturtur er einnig breytt nokkuð á seinni hluta 20. aldar, bæði byggð hæð og ris ofan á húsið og byggt við það - þótt innra skipulag búningsklefanna sé að mestu óbreytt. Laugin er nú komin úr notkun og falin undir timburpalli. Á honum er lúga og þar í gegn er hægt að fara niður í laugarkarið sem

⁶² 1018-2 Ungmennafélagið Grettir, A-1-3 Gjörðabækur fyrir árin 1948-1966 & Sigurður J. Línal, og Stefán Á. Jónsson. 1975, bindi I, bls. 357.

⁶³ Fundargerðarbók Heimilisiðnaðarfélagins Iðju frá 19. júní 1955.

⁶⁴ 1018-2 Ungmennafélagið Grettir, A-1-3 Gjörðabækur fyrir árin 1948-1966 & Arkitektatal bls. 280.

⁶⁵ Sigurður J. Línal, og Stefán Á. Jónsson. 1975, bindi II, bls. 539.

⁶⁶ *Tíminn* 05.07.1966, bls. 8.

⁶⁷ *Tíminn* 05.06.1966, bls. 14.

⁶⁸ 1018-2 Ungmennafélagið Grettir, A-1-3 Gjörðabækur fyrir árin 1948-1966

Grettislaug/ Sundlaugin við Asbyrgi á Laugarbakka, myndir teknar við búsakönnun 2024. Ljósmyndir: Höfundar.

virðist enn lítið skemmt undir timburvirkinu. Ofan á jarðhæðin hefur verið bætt við hæð og risi

sem er nú undir ósamhverfu mænisþaki sem rís hæst í húsasamstæðunni. Auk þess sem þegar hefur verið lýst hefur verið byggt við suðurenda laugarhússins, en sú viðbót er ekki í tengslum við laugina. Þrátt fyrir umræddar breytingar virðist innra skipulag laugarhússins óbreytt að mestu.

Nokkur kaflaskil urðu í rekstri laugarinnar á Laugarbakka þegar hreppurinn (Torfustaðahreppur) sameinaðist öðrum hreppum í Vestur-Húnavatnssýslu sem nú mynda sveitarfélagið Húnaþing vestra. Fljótlega eftir sameiningu þótti ljóst að ekki væru forsendur til að reka sundlaugar á bæði Hvammstanga og Laugarbakka og í kjölfarið var ákveðið að loka sundlauginni á Laugarbakka. Ákveðið var að fylla ekki upp í laugina heldur byggja yfir hana timburpall á stoðum og voru tveir heitir pottar settir þar niður. Fyrstu árin eftir sameiningu sá sveitarfélagið um reksturinn á pottunum en þegar fram liðu stundir dró það sig út úr rekstrinum.⁶⁹

Talsvert er um að húsnæðið sé leigt til hópa á sumrin, t.d. fyrir ættarmót. Á síðustu árum hefur rekstraraðili á svæðinu haft umsjón með húsi og pottum og eru búnings- og sturtuklefarnir á svæðinu enn í einhverri notkun í tengslum við umræddan rekstur.

Laugarhúsin við Grettislaug eru hluti af flókinni sögu viðbygginga við gamla samkomuhúsið. Sundstaðurinn er þó vart svipur hjá sjón og verður að teljast ólíklegt að sundlaugin á Laugarbakka komist aftur í gagnið úr þessu.

⁶⁹ Auður Anna Oddgeirsdóttir. 2015, bls. 49-50

Sundlaug Höfðakaupstaðar/á Skagaströnd (1945-1985)

Staðsetning: Einbúastígur 6, Skagaströnd, *Höfundur:* Bárður Ísleifsson arkitekt f.h. Húsameistara Húnavatnssýslu *ríkisins*

Byggingarár: 1943-45/1985

Byggt af/eigandi: UMF Fram

Helstu endurbætur: 1985, 2017

Yfirbyggð/öpin: Öpin

Staða/ástand: Laugin frá 1947 en laugarbús *Hitun:* Olúbitun framan af 2013 bitaveita voru rifin og ný gerð 1985-1986

Umhverfi og aðdragandi

Líklegt er að framan af hafi sundkennsla við Skagaströnd helst farið fram í sjó og gæti örnefnið Böðunarvík á Hólanesi verið vísbending um sjóböð eða -sund en vitað að fólk synti í fjörunni á þessum slóðum fram að seinna stríði.⁷⁰ Fyrstu hugmyndir um gerð steyptrar sundlaugar á Skagaströnd komu fram í mars 1941, á fundi Ungmennafélagsins Fram.⁷¹ Hörður Ásgeirsson frystihússtjóri bar málið upp en mikill einhugur var á meðal fundarmanna um málið og í lok fundar var kosin þriggja manna undirbúningsnefnd sem vinna skyldi að undirbúningi laugarinnar. Hörður og Guðmunda Guðmundsdóttir kona hans fluttu frá Skagaströnd sama ár en gáfu áður 100 kr. til laugargerðarinnar og varð það fyrsti vísirinn að sundlaugarsjóði. Áfram var safnað í sjóðinn á næstu misserum, m.a. með sundlaugarhappdrætti og ágóða af skemmtanahaldi. Höfðahreppur styrkti

Sundlaug Búðakaupstaðar/Skagastrandar. Mynd til hægri er úr Sarpi (safnanúmer A-BJ-Hun_271/Þorsteinn Jósefsson) en mynd til vinstri frá Ljósmyndasafni Skagafjarðar safn 403_1943-46.

⁷⁰ Bjarni Guðmarsson ofl.1989, bls. 285

⁷¹ Samantektin um aðdraganda og byggingarsögu laugarinnar byggir á upplýsingum frá Ingibergi Guðmundssyni og tiltækum heimildum. Þó helst samantekt í Bjarni Guðmarsson ofl.1989, bls. 285-286 og Lárus Ægir Guðmundsson. 2016, bls. 21 – Þar er vísað í fundargerðarbækur Ungmennafélagsins Fram 9. mars 1941, 30. nóvember 1941 og 3. júlí 1945.

laugargerðinna einnig með 2000 kr. framlagi. Fyrstu teikningar af lauginni voru lagðar fram 1942 og hófust framkvæmdir ári síðar.

Sundlauginni var valinn staður í *útbænum*, skammt frá kaupfélagshúsinu og fast ofan við litla vík sem síðar hefur verið fyllt upp. Á sömu slóðum var þá að byggjast upp ýmis iðnaður enda var laugin byggð á talsverðu uppbyggingaskeiði á Skagaströnd (í tengslum við síldarvinnslu). Á ljósmynd af svæðinu frá fimmta áratug 20. aldar má sjá lagina í byggingu ásamt ýmsum öðrum mannvirkjum á þessum slóðum, t.d. verksmiðjuskorsteininn sem enn setur mark sitt á umhverfið, stórrí mjölskemmu og undirstöðum fyrir lýsistanka SR sem risu skammt frá sundlauginni. Síðan um miðja 20. öld hefur skipting þorpsins í út- og innbæ afmáðst að mestu og byggðin vaxið til suðurs og austurs. Í dag má segja að sundlaugin standi á iðnaðarsvæði í norðvesturjaðri kaupstaðarlandsins. Húsin í kring og hafnarmannvirkin yfirgnæfa laug og laugarhús sem eru lágreist og lítil. Laugin er norðan við götuna Einbúastíg en bílastæði eru sunnan götunnar.

Byggingarsaga

Vinna við gerð Sundlaugar Skagastrandar hófst árið 1943 þegar laugarkarið, sem var 12,5 x 6 m að stærð, var steipt. Laugarkarið er grynnt í austurenda (um 1,2m) en dýpkar til vesturs og í vesturhluta þess er svokölluð „djúpalaug“ sem er mest um 2,5m á dýpt. Við bakka djúpulaugar var svokallaður stökkpallur sem var trépallur á tveimur hæðum sem sundfólk stakk sér af til sunds. Var lokið við gerð karsins sama ár og hafist handa við búningsklefana ári síðar. Laugin var tekin í gagnið í júní 1945 en hún var þó ekki formlega vígð fyrr en í júlí 1948. Ekki er ljóst hvað olli því að þrjú ár liðu frá því byrjað var að nota lagina og fram að vígslu en líklega hefur laugin ekki verið fullbúin 1945 og er líklegt að enn hafi vantað innviði (t.d. lagnir, sturtur eða jafnvel hurðir/glugga eða ketil til að hita sturtuvatnið). Ekki hafa fundist merktar teikningar af lauginni en hún er greinilega gerð eftir staðlaðri teikningu Bárðar Ísleifssonar hjá Húsameistara ríkisins.

[illegible]

1972-73 var borað eftir vatni á Hrafnadal sem var leitt inn á dreifikerfi vatnsveitunnar og eftir það voru óhreinindi í neysluvatni úr sögunni.

⁷³ Magnús B. Jónsson, samtal 12.08.2024

Í upphafi var laugarvatnið hitað með gufu frá Síldarverksmiðjunni en árið 1949 var keypt í hana olíukyndingartæki (en síubúnaður frá Wendel var síðar keyptur og settur í kyndiklefan og þá var jafnframt skipt úr olíuhitun yfir í rafhitun). Lengi vel var laugin aðeins opin 3-4 vikur að vori/snemma sumars og var þá börnum og unglingum í bænum og nærliggjandi hreppum kennt sund. Í fyrstunni sá Ungmennafélagið Fram alfarið um rekstur og viðhald laugarinnar en oft þurfti að leggjast í talsverðar viðgerðir að vori áður en laugin opnaði eftir veturinn. Í ljósmyndasafni Skagastrandar er að finna mynd frá 1995 sem sýnir sundlaugina fulla af snjó í maíbyrjun og þurfti að moka snjónum úr lauginni með gröfu og handaflí það ár. Ýmsar tilraunir voru gerðar í gegnum árin til að hita laugarvatnið, t.d. að nýta umframorku frá varmadælu frystihússins Hólaness hf. á 9. áratugnum og á tímabili var vatn frá gufukatli í vefnaðarverksmiðju nýtt til að hita sturtuvatn á álagsstundum. Árið 2013 var hins vegar leidd hitaveita í laugina og var þá opnunartími hennar lengdur.⁷⁴

Þegar komið var fram á miðjan 8. áratuginn var ljóst að ráðast þyrfti í miklar endurbætur á laugarhúsum sem ungmennafélagið réði illa við. Því fór það svo að ungmennafélagið seldi Höfðahreppi laugina árið 1975⁷⁵ og í kjölfarið voru sett í hana ný hreinsitæki. Um miðjan 9. áratuginn var ráðist í umfangsmiklar framkvæmdir. Ástand kyndiklefa og laugarhúss þótti þá svo bágborið að talið var vænlegra að rífa hvort tveggja og byggja nýtt laugarhús með kyndiklefa heldur en að freista þess að gera við gömlu húsin. Þau voru þá rifin og nýtt 72 m² hús byggt. Á sama tíma var laugarþróin klædd með trefjaplasti og heitum potti komið fyrir við laugina. Laugin var opnuð að nýju eftir framkvæmdir þann 31. ágúst árið 1986 og var þá opin allt fram í nóvember.^{76[5]} Trefjaplastklæðningin í lauginni entist ekki vel og um miðjan 10. áratuginn var hún farin að flagna og leka. Þá var bæði laugarkarið og heiti potturinn klæddur með dúk en heiti potturinn entist illa og var minni plastpottur settur í hans stað upp úr 2000. Árið 2017 var aftur ráðist í ýmsar endurbætur en þá var dúkurinn endurnýjaður í lauginni, lagnakerfi, bæði að og frá lauginni, endurnýjað og settur nýr og stærri heitur pottur. Þá var einnig settur glerveggur í hluta girðingar um laugina og þannig opnað fyrir útsýni til suðurs úr heita pottinum.

⁷⁴ Á vef sundlaugar stendur að hitaveita hafi verið leidd í hana 2013 en fram að því hafi hún verið hituð með rafmagni. Í samantekt um sögu Ungmennafélagsins Fram til 2016 er laugin hins vegar sögð lokuð yfir vetrarmánuði vegna þess hversu dýrt sé að kynda hana með olíukyndingu og að það væri æskilegt að koma í hana hitaveitu.

⁷⁵ Lárus Ægir Guðmundsson. 2016, bls. 21.

⁷⁶ Húnavaka. 1986, bls. 269 og Húnavaka 1987, bls. 241.

Lýsing mannvirkis

Gamla laugarhúsið var lítið einfalt hús úr steinsteypu. Þrátt fyrir að ekki hafi fundist merkt teikning af laug og laugarhúsi má af ljósmyndum ráða að húsið var byggt eftir teikningu Bárðar Ísleifssonar. Stöðluð teikning af slíku húsi er varðveitt á meðal gagna Húsameistara ríkisins frá 1943.⁷⁷ Sama teikning var notuð á nokkrum stöðum, m.a. eru laugarhúsið við Gljúfurá í Grýtubakkahreppi og laugarhúsið við Litluá í Kelduhverfi byggð eftir sömu eða svipaðri teikningu. Af ljósmyndum má sjá að húsið var lágreist með bárujárnsþaki sem hallaði lítillega til vesturs, að lauginni. Veggir þriggja húshliða náðu upp fyrir þakbrún. Strompur var á húsinu sunnan við mitt þak. Húsið sneri norður-suður og á vesturhlið þess, sem sneri að laug, voru þrennar dyr og litlir gluggar til beggja enda. Aðkoma að lauginni var úr austri og þar var voru einar dyr á miðju húsinu en beggja vegna við þær voru tvö sett af litlum gluggum. Stakur tvískiptur gluggi var auk þess á báðum göflum.

Stétt virðist strax í upphafi hafa verið steipt umhverfis laugina (líklega um 1.5 m á breidd) og voru húsgaflarnir í beinni stefnu við stéttarenda beggja vegna laugarinnar. Girðing virðist hafa verið umhverfis laugina allt frá upphafi.

Búningsklefar voru í norður- og suðurenda hússins og skiptust í fataklefa, salerni og sturtu samkvæmt teikningu. Á milli þeirra, næst laug, var í upphafi kynding fyrir sturtuvatnið en síðar var þar rými fyrir gæslufólk. Austast í húsinu miðju var svo anddyri.

Árið 1949 voru keypt sérstök olúkyndingatæki fyrir laugarvatnið sem brenndu svartolíu og byggð yfir þau viðbygging við laugina norðvestanverða. Á gamalli ljósmynd í eigu Ljósmyndasafns Skagastrandar má sjá að tvær pípur gengu frá kyndiklefa og að laugarhorninu og að þar voru kranar í laugarbarminum þar sem stilla mátti hitastigið í lauginni.

⁷⁷ H25_1þróttasjóðsteikningar, Þjóðskjalasafn Íslands.

Sundlaug og laugarhús í Höfðakaupstað/Skagaströnd. Gamla laugarhúsið hefur vikið fyrir nýju. Ljósmyndir: Höfundar.

Áður en farið var á vettvang var talið mögulegt að laugarhúsið á Skagaströnd væri mikið endurbætt

útgáfa af upprunalegu laugarhúsi og því ákveðið að kanna húsið. Við vettvangsskoðun og frekari heimildaleit/viðtöl við heimildamenn varð ljóst að húsið sem nú stendur er nýbygging og gamla húsið horfið. Eldra hús á svæðinu var rífið 1985 og nýtt hús vígt ári síðar. Húsið sem nú stendur við laugina er því vel utan þess tímaramma sem hér er til rannsóknar og verður því aðeins lýst stuttlega.

Núverandi hús er með áþekkri lögun og sömu stefnu og eldra húsið en er aðeins lengra og undir bárujárnsklæddu mænispaki sem er með stefnu þvert á framhliðarnar. Húsið er úr timbri og eru útveggir þess klæddir að utan með máluðum krossviði. Að innan eru allir veggir klæddir máluðum spónaplötum. Gólf eru steinsteypt með epoxy-málningu. Aðkoman er að austan og dyr á miðjum austurvegg eins og á upphaflega húsinu og þrennar dyr að lauginni. Húsið er nokkuð farið að láta á sjá og kominn tími á ýmsar endurbætur.

Umhverfis laugina er há bárujárnsgirðing á jarnstaurum. Á þeirri hlið sem að sjónum snýr er þó nokkur hluti girðingarinnar úr gleri og því útsýni til sjávar. Sundlaugarkarið er upprunalegt. Það er steinsteypt en klætt að innan með dúk. Umhverfis laugina er stétt úr steinsteyptum hellum. Nýlegur stigi úr ryðfríu stáli er niður í laugina. Nýlegur heitavatnspottur er til hliðar innan við glervegginn og plastker með köldu vatni, (kaldavatnspottur). Á vesturbakka laugarinnar er dúkur á stóru kefli til yfirbreiðslu laugarinnar til að sporna gegn hitatapi. Á norðurjaðri laugarsvæðisins er geymslugámur.

Mat á ástandi og framtíðarhorfur

Staðsetning laugarinnar á Skagaströnd ber þess merki að kjarni bæjarins hefur nokkuð færst til síðan laugin var byggð og er svæðið hafnar- og iðnaðarsvæði í útjaðri kaupstaðarins.

Við rannsókn 2024 kom í ljós að laugarhúsið á Skagaströnd er ekki upprunalegt (og endurnýjað) heldur vék það fyrir nýrri byggingu um miðjan 9. áratug 20. aldar. Nýja laugarhúsið fellur því ekki innan rannsóknarramma verkefnisins þótt laugarkarið sé upprunalegt að stofni til. Nýja húsið er ung og einföld bygging í heldur lélegu ástandi og hefur lítið byggingarsögulegt gildi.

Steinsstaðalaug (1927-1980)

Staðsetning: Lýtingsstaðahreppur

Höfundur: Pétur Sigurðsson tónskáld,
yfirmsiður

Byggingarár: 1926-1927

Byggt af/eigandi: UMF Framför,
Lýtingsstaðahreppur, Ríkissjóður

Helstu endurbætur:

Yfirbyggð/opin: Opin

Staða/ástand: Laug borfin en laugarhúsið er enn fyrir hendi.

Hitun: Jarðbíti

Hjalti Pálsson sagnfræðingur og lengi héraðsskjalavörður Skagafjarðar skrifaði árið 1975 ítarlega ritgerð *Um sundkennslu og sundiðkan í Skagafirði*.⁷⁸ Hjalti hefur einnig fjallað um laugina í Byggðasögu Skagafjarðar þar sem hann rekur sögu hennar.⁷⁹ Söguleg samantekt hér að aftan byggir því að talsverðu leyti á ritum Hjalta.

Umhverfi og aðdragandi

Steinsstaðalaug er byggð í landi Steinsstaða, vestarlega í landareigninni, nærri Svartá. Frá Varmahlíð er Skagafjarðarvegur (752) ekinn til suðurs þar til komið er að Héraðsdalsvegi (754) sem svo er ekinn til austurs, yfir Svartá og því næst beygt til suðurs götuna Lækjarbakka að litlu þéttbýli við Steinsstaðaskóla og félagsheimilið Árgarð. Gamla sundlaugarhúsið stendur á gróinni malarsléttu þar sem áður var sundlaugin og hverinn. Norðurveggur gömlu laugarinnar náði að íbúðarlóð við Lækjarbakka 13 sem er syðsta húsið í röð húsa við götuna sem öll eru austan við veginn. Rétt sunnan og austan við gamla laugarhúsið er nýlegt steinsteypt hús yfir hvernum eða uppsprettunni, en þar mun hafa verið borað til að fá aukið vatnsrennsli.

Heita laugin á Steinsstöðum hefur vafalítið verið notað til þvotta um langan aldur. Laugarinnar er gerið í *Ferðabók Sveins Pálssonar* frá 1792, en Sveinn var frá Steinsstöðum og lýsti Steinsstaðalauginni í dagbók sinni:

Spottakorn fyrir sunnan Reyki er hin fagra Steinsstaðalaug, sem er ekki heitari en svo, að þægilegt er að þvo í henni. Þess vegna hefur verið gert þar þvotta- og þófarastæði fyrir hér um bil alla sveitina. Það er tveggja álna hár bálkur blaðinn úr bellum, og stendur þófarinn eða situr á þófinu og veltir því til á líkan hátt og menn hnóða deig. Þetta er kallað þófarabálkur. Við laugina er gerð vatnsmylna. Maðurinn sem smíðaði hana, hafði aldrei séð neitt af því tagi, og fékk hann 2 spesiur að

⁷⁸ Hjalti Pálsson. 1975.

⁷⁹ Hjalti Pálsson. 2004, bls. 143-151.

verðlaunum fyrir uppfyndingu sína. Mylnu þessa þurfti að flytja, af því að skemmdarvargar fengu ekki látið hana í friði, en spilltu henni bæði með innbroti og stálu úr henni.⁸⁰

Fyrsta sundlaugin á Steinsstöðum er talin hafa verið byggð árið 1822 og aðeins er þekkt ein sundlaug eldri, en sú var byggð í Eyjafirði ári fyrr. Steinsstaðalaugar er getið í kverinu *Sundreglur Prófessors Nachtgalls*, sem Fjölnismenn gáfu út árið 1836 í þýðingu Jónasar Hallgrímssonar:

Víðast hvar um Ísland er hægt að fá sundstæði, og sumstaðar so góð, að varla eru önnur betri í heiminum; tel jeg til þess laugarnar, þarsem so er háttad lannslagi, að blaðið verður fyrir þær, og búin til tjörn einsog gjört var á Reikjum í Skagafirði, þegar sundskólinn var þar um árið. Þessa kosti ætti alstaðar að nota, því sundið lærir hálfu fyrir, einsog öllum er auðskilið, þegar vatnið er so blítt, að menn gjeta verið niðr í því kuldans vegna, eins leingi og þeir vilja.⁸¹

Í sóknarlýsingu séra Jóns Konráðssonar á Mælifelli 1839 segir:

Allskammt frá Reykjum er Steinsstaðalaug, sem sprettur í hólbrekku, þvotta- og þófaralaug ... úr henni rennur lítil lækjarspræna og gerir tjörn þar rétt hjá, sem ýmist kallast Reykja- eða Steinsstaðatjörn; úr henni fellur aftur lækur ofan í Svartá þar skammt frá. Þessi lækur var stíflaður sumarið 1822 hvar við tjörnina óx á djúpt og vidd, og var tjörn þessi brúkuð til sundæfinga í júní það sama sumar.⁸²

Sundkennari var Jón Kjærnested Þorláksson frá Skriðu í Hörgárdal, en hann hafði dvalið í Danmörku tvo vetur við nám í akuryrkju, dýralækningum, rennismíði, sundiðkun, hljóðpípuleik og öðrum góðum menntum. Jón mun einungis hafa kennt eitt vor við Steinsstaðalaug, 1822. Konráð Gíslason, einn Fjölnismanna, mun hafa lært sund í Steinsstaðalaug undir handleiðslu Jóns

*Laug og laugarbús á Steinsstöðum. Myndin til vinstri er tekin 1937 og heita uppsprettan næst þrónni sést á myndinni (birtist í bókinni *Auður úr iðrum jarðar*, bls. 80). Mynd til hægri er tekin af laug og laugarbúsi eftir að félagsheimili og ný laug hafa verið byggð neðar (Héraðsskjalasafn Skagfirðinga 1971-90, myndanúmer GI_486_141)*

⁸⁰ Sveinn Pálsson. 1945. bls. 1925.

⁸¹ Nachtgall, F., & Jónas Hallgrímsson. 1836.

⁸² *Sýslu- og sóknarlýsingar Hins Íslenska bókmenntafélags 1839-1873*, II Skagafjarðarsýsla, Mælifells- og Reykjavírestakall frá 1839, bls. 72.

Kjærnested og Jónas Hallgrímsson er talinn hafa fengið leiðsögn Jóns í sundi árið áður á Reistará í Eyjafirði.⁸³

Árið 1844 hófst sundkennsla aftur í Steinsstaðalaug, nú undir handleiðslu Jóns Bjarnasonar sem kenndi þó aðeins eitt ár en þá veiktist hann og fól besta nemanda sínum að halda áfram kennslunni. Ekki er ljóst hve lengi þessi „sundskóli“ var starfræktur.

Um 1860 var Gestur Bjarnason af Vatnsnesi fenginn til að kenna ungum mönnum sund í endurbættri laug sem mynduð var að stíflugörðum í svonefndu Myllugili með þeim hætti að unnt var að blanda vatnið þannig að það varð hæfilega heitt. Líklega hefur þessi laug verið nokkru norðar en laugin frá 1822.

Steinsstaðalaug var endurbyggð árið 1889 að undirlagi sýslunefndar. Var þá garður hlaðinn fyrir lagina, líklega á svipuðum stað og laugin frá 1822, og kennsla hafin þar að nýju þá um vorið.⁸⁴ Laugin var stór, sögð 50 faðma löng og 20 faðma breið. Degi áður en kennslunni átti að ljúka bilaði torfgarðurinn sem myndaði lagina svo hún varð ekki nothæf. Tveimur árum síðar var garðurinn endurhlaðinn og sundkennsla hófst aftur. Um aldamótin 1900 var lauginni lýst þannig:

*Laugarveggir voru að vestan blaðnir úr torfi og grjóti og fyllt að veggjum þeim megin, er vissi frá lauginni en að norðan var bár og þykkur torfgarður, enda var laugin þar djúpt og þar var hún tæmd. Að sunnan og austan héldu bávaðar að vatninu í sundstæðinu en hverinn var syðst fyrir laugarendanum.*⁸⁵

Vorið 1898 tók Valdimar Guðmundsson í Vallholti við sundkennslunni. Meðal nemenda hans var Þorsteinn Jónsson og er varðveitt frásögn hans af Sólveigu Daníelsdóttur frá Steinsstöðum sem lærði að synda í lauginni á þessum árum (1896-1899). Sundnám Sólveigar er líklega eitt elsta dæmið um sundnám stúlkna hér á landi en velsæmissjónarmið gerðu sundnámið strembið fyrir unga stúlku í stórum hópi pilta :

*Hafði hún tjald sér, og hún ein var í sundfötum, en við strákararnir höfðum engar sundskýlur. Sundskýla Solla var úr hvítu lérefsti, heimasaumud. Var teygjuband um mitti stúlkunnar og einnig neðan við hnén. Var þetta heilmikil flík. Varð Solla því vandlega að gæta þess, er hún fór í lagina, að strjúka loftið úr skýlunni, því lérefstið var þéttofið. Eitt sinn gleymdist þetta, og flaut þá stúlkan upp þannig, að fatur stóðu upp úr, en höfuðið var niður í. Til allrar hamingju var einhver nálægur og sneri henni við.*⁸⁶

⁸³ Hjalti Pálsson.1975, bls. 20.

⁸⁴ Kristmundur Bjarnason. 1969-1973, bls. 302-303.

⁸⁵ *Sýslu- og sóknarhýsingar Hins Íslenska bókmenntafélags 1839-1873, II Skagafjardarysila*, Lýsing Jóns Sigurðssonar á Reynistað.

⁸⁶ Hjalti Pálsson. 1975, bls. 42.

Árið 1899 var byggt við laugina hús fyrir sundnemendur sem einnig gegndi hlutverki fundahúss fyrir hreppinn og félög innan hans. Þorsteinn Sigurðsson snikkari á Sauðárkróki byggði húsið, en í því voru 7 rúmstæði fyrir nemendur.⁸⁷ Húsið var úr timbri en með torfveggjum og var nefnt Laugaból. Aldrei kom til þess að húsið yrði þingstaður hreppsins, en staðsetning þess þótti ekki heppileg í því skyni. Ungmennafélagið Framför var stofnað í húsinu árið 1905 og eignaðist félagið húsið árið 1917.⁸⁸

Árið 1919 tók ungmennafélagið að sér sundkennsluna sem hafði legið niðri um fáein ár. Síðast var kennt í torflauginni árið 1922 en þá varð aftur hlé á kennslunni þar til ný steinsteypt sundlaug var tekin í notkun árið 1927 og um sama leyti var eldra sundlaugarhús rífið og nýtt hús byggt í staðinn úr steinsteypu.

Lýsing á mannvirkjum

Framkvæmdir við steinsteyptu laugina á Steinsstöðum hófust 1925. Laugin var 15x25 metrar að stærð, steipt í hólfi og gólf. Laugarhúsið var byggt fast vestan við laugina og tekið í notkun árið 1927. Var laugin fyrsta steinsteypta sundlaugin í Skagafirði. En hún reyndist hins vegar of köld og hélt að auki ekki vatni og það lak inn í húsið. Því var fljótlega gerð önnur laug, miklu stærri, austan og sunnan við þá gölluðu. Sú var mynduð af þremur steinsteyptum veggjum; einn veggurinn lá til suðurs frá suðurvegg gölluðu laugarinnar, suður fyrir hverinn og þar var annar veggur, þvert á hinn og myndaði suðurvegg laugarinnar. Sá þriðji lá til austurs frá eldri lauginni og myndaði norðurvegg stærri laugarinnar. Að austan og sunnan hélt landið að lauginni og heiti lækurinn rann beint í hana auk þess sem uppsprettur voru í botni hennar sem var leirbotn.⁸⁹

Framkvæmdir við Steinsstaðalaug voru í höndum ungmennafélagsins, en Pétur Sigurðsson frá Geirmundarstöðum var byggingameistari og hefur að líkindum verið hönnuður mannvirkjanna. Húsið var og er um 71 m² að grunnfleti. Ekki hafa fundist teikningar að því en það stendur enn á sínum stað. Af ljósmyndum má ætla ýmislegt um upphaflega gerð þess þótt því hafi verið breytt að ýmsu leyti. Neðsta hæð hússins var lítið niðurgraffinn kjallari. Yfir honum var samkomusalur sem opinn var upp í rjáfur. Í suðurenda salarins var leiksvið en í kjallaranum fór fram kaffisala á samkomum. Undir leiksviðinu voru búningasklefar drengja en á sviðinu voru klefar stúlkna. Við

⁸⁷ Hjalti Pálsson. 1975, bls. 42-43.

⁸⁸ Feykir.is.

⁸⁹ Eftir frásögn Hjalta Pálssonar 10. júlí 2024 við Steinsstaðalaug.

Laugarbúsið við Steinsstaðalaug. Á neðstu myndinni til vinstri er að sjá veggstúf sem eru einu leifar laugarinnar. Ljósmyndir: Höfundar.

vesturhlið hússins, nærri suðurgaflinum, var útbygging, líklega anddyri, og ef til vill hafa þar verið tröppur niður í kjallarann og upp í samkomusalinn.⁹⁰

Auk þess að vera laugarhús (búningsaðstaða fyrir laugargesti) gegndi húsið margvíslegum öðrum hlutverkum og var það aðalsamkomustaður héraðsins um langt skeið. Þar voru haldnir fundir ungmennafélagsins, framboðsfundir vegna alþingiskosninga, kaffikvöld, dansleikir o.s.frv.. Húsið var nefnt Samkomuhúsið við Steinsstaðalaug eða einfaldlega Laugarhúsið/Laugarbúð.⁹¹

Að því kom að Samkomuhúsið við Steinsstaðalaug var talið of lítið og úrelt. Hugmyndir um byggingu nýs félagsheimilis komu fram strax 1957 en byggingarsagan varð löng og var það fyrst tekið í notkun árið 1974. Þegar nýja félagsheimilið, Árgarður, var komið í notkun keypti Lýtingsstaðahreppur laugarhúsið gamla til afnota fyrir Steinsstaðaskóla. Þá var leiksviðið fjarlægt, kjallari fylltur og geymsluloft sett í risið. Á sama tíma var gluggagerð á gafl breytt.⁹²

Gamla laugin var notuð fram til ársins 1980 en undir lokin var þó aðeins kennt í minni lauginni í norðvesturhorni þeirrar stærri. Þá var horfið að því ráði að byggja nýtt félagsheimili skammt norðan og vestan við lagina þar sem ungmennafélagið átti ekki lóðina undir gamla húsinu. Ný sundlaug var tekin í notkun sunnan við félagsheimilið Ásgarð árið 1980 og þá var hætt að nota þá gömlu. Teikningar að nýju lauginni gerði Gísli Halldórsson (Teiknistofan HF Ármúla) en hann var einnig hönnuður félagsheimilisins.⁹³ Þessi „nýja“ sundlaug er ekki lengur í notkun. Gamla laugarhúsið varð á seinni stigum að bókasafni Lýtingsstaðahrepps en haustið 2021 var það sameinað bókasafninu í Varmahlíð og er húsið nú aðeins notað sem geymsla.

Laugarhúsið er steinsteypt, ferhyrnt að grunnfleti, með risþaki úr timbri, klæddu báruðum asbestplötum. Gaflveggir ná upp fyrir þakflötinn. Útveggir eru múrhúðaðir og málaðir, en múrinn víða fallinn af. Af gamalli ljósmynd má sjá gluggaskipan hússins eins og hún var þangað til húsinu var breytt í skóla. Á miðjum suðurgaflinum var einn stór gluggi á samkomusalnum, bogadreginn að ofan, og minni gluggar einn til hvorrar handar. Á kjallaranum voru þrír gluggar á gaflinum. Kjallarinn svokallaði var lítið niðurgrafinn. Veggir laugarþróarinnar voru allhár og virðist gólf samkomusalarins hafa verið í svipaðri hæð og sundlaugarveggirnir.

Á vesturhlið hússins eru nú þrír gluggar með láréttum pósti ofarlega og nærri suðurgaflinum eru dyr og gluggi í hurðinni. Ekki hefur fundist ljósmynd sem sýnir hvernig gluggar voru á þessari hlið upphaflega, en núverandi gluggar hafa verið gerðir þegar húsinu var breytt í skóla. Á vesturgaflinum er einn gluggi ofarlega, uppi undir mæni. Á miðjum suðurgaflinum er einn gluggi með lóðréttum pósti og til beggja hliða minni gluggar. Líklega eru þessi gluggaop þau sömu og

⁹¹ *Feykir* 03.09.2021, <https://www.feykir.is/is/frettir/bokasafnid-a-steinsstodum-sameinast-varmahlidarstarfssod>.

⁹² *Fundarbús og skólar í sveitum landsins*. 2010, bls. 61.

⁹³ Gögn frá Íþróttasjóði, Menntamálaráðuneyti, H26.

þarna voru í upphafi nema hvað miðglugginn var bogadreginn að ofan. Þessir gaflgluggar sitja ofar en gluggar langveggjarins. Upphaflega voru á þessari hlið þrír kjallaragluggar, en þeim hefur verið lokað með steinsteypu. Austurhliðin er gluggalaus. Við bæði austurhorn byggingarinnar má sjá ummerki um hvar sundlaugarveggirnir hafa tengst húsinu.

Húsið er að innan sem einn geimur nema hvað lítilsháttar forstofa er við innganginn og þar í suðvesturhorninu er einfaldur tréstigi til loftsins. Að innan eru veggir klæddir brúnmáluðum spónaplötum. Á gólfinu eru furugólfborð. Loftið er klætt sléttum hvítmáluðum plötum. Uppi á loftinu er einn geimur eftir húsinu endilöngu. Allháir portveggir sem eru í risinu og þaksúðin eru klædd máluðum plötum og furuborð eru á gólfinu.

Mat á ástandi og framtíðarhorfur

Eftir að gamla laugin féll úr notkun var hún um tíma notuð sem bílaþvottaplan og stóðu veggir steinsteypu laugarinnar fram til 1998 en þá var laugin fyllt með möl og veggir brotnir niður. Unnin var fornleifaskráning fyrir svæðið árið 2000 og af henni að dæma hefur ástand svæðis breyst lítið síðan þá.⁹⁴ Einu sýnilegu ummerki laugarinnar nú eru stuttir steypuveggir, leifar af laugarveggjum, þar sem þeir tengdust austurhlið laugarhússins.

Steinsstaðalaug var líklega önnur elsta sundlaug landsins og á sér mjög merka sögu. Sveinn Pálsson talar um hina „fögru Steinsstaðalaug“ og lýsingar á þófarabálknum, myllunni og lauginni þar sem Konráð Gíslason lærði að synda undir handleiðslu fyrsta sundkennara Íslands eftir nákvæmum leiðbeiningum prófessor Nachtgalls, eru sannfærandi og sýna, svo að ekki verður um villst, að sundstaðurinn hefur verið sérstakur og fallegur.

Því miður báru menn ekki gæfu til að gæta sundstaðarins sem skyldi. Gamla laugarhúsið á Steinsstöðum er í dapurlegu ástandi og því hefur ekki verið fundið slíkt hlutverk að ástæða hefur þótt til að halda því við. Ummerki um Steinsstaðalaug hafa næstum verið afmáð að fullu. Aðeins hrörlegt húsið minnir á þennan merkilega sundstað.

Ef fram fer sem horfir hljóta talsverðar líkur að teljast á því að húsið verði rífið eða því gjörbreytt.

Að því sögðu má einnig sjá fyrir sér annars konar þróun á staðnum. Sé vilji fyrir hendi til að vinda ofan af þessari dapurlegu meðferð á staðnum mætti með vilja og fjármagni gera gamla húsið upp og koma í upphaflegt form og kalla aftur fram stóra, náttúrulega sundlaug við hliðina á steinsteypu

⁹⁴ Katrín Gunnarsdóttir. 2000, bls. 20-21.

byggingunni. Vel má ætla að slíkur sundstaður gæti haft aðdráttarafl fyrir bæði ferðamenn og heimamenn vegna sérstöðu sinnar.

Víðivallalaug (1937-1986)

Staðsetning: Víðivellir, Akrahreppur, Höfundur: óþekktur/heimamenn?

Skagafjörður

Byggingarár: 1937, 1950

*Byggt af/eigandi: Ungmennafélagið Glóðafeykir,
Ríkissjóður, Akrahreppur*

Helstu endurbætur: 1949-50

Yfirbyggð/opin: Opin

Staða/ástand: Laugin er enn á sínum stað en

Hitun: Jarðvarmi

laugarhús hafa verið rifin

Umhverfi og aðdragandi

Hjalti Pálsson sagnfræðingur fjallar um Víðivallalaug í Byggðasögu Skagafjarðar og um hana er einnig fjallað í samantekt Rósmundar G. Ingvarssonar um Víðivelli.⁹⁵ Söguleg samantekt hér á eftir byggir að talsverðu leyti á verkum þeirra Hjalta og Rósmundar.

Það var ungmennafélagið Glóðafeykir sem fyrst setti fram hugmyndir um að byggja sundlaug á Víðivöllum í Blönduhlíð. Víðivellir voru stórbýli og kirkjustaður fram á seinni hluta 18. aldar og þar var oft sýslumannssetur. Jörðin átti sér því nokkra sögu sem samkomustaður svæðisins en ástæða staðarvalsins var þó fyrst og fremst sú staðreynd að þar voru volgrur sem ekki fundust annars staðar í nágrenninu.

Hugmyndin um byggingu sundlaugar kom fram á fundi Glóðafeykis þann 7. janúar 1934. Á næstu árum var haldið áfram að ræða og undirbúa mögulega laugargerð en meiri hreyfing komst á málið eftir að Gísli Sigurðsson bóndi á Víðivöllum bauð land undir laugina við volgrurnar í landareign sinni án endurgjalds. Auk laugarstæðisins stóð til að ungmennafélagið nýtti land austan laugar, þar sem voru sléttir árbakkar, til að koma upp íþróttasvæði fyrir ungmennafélagið. Að auki var ráðgert að ungmennafélagar ræktuðu trjáreit nærri lauginni en minna varð úr þessum ráðagerðum en til stóð.⁹⁶ Sundlaugarreiturinn var afgirtur og samtals um 3000 m². Reitnum var hins vegar aldrei formlega skipt úr landi Víðivalla eða þinglýst og hefur hann því aftur fallið til Víðivalla.⁹⁷

⁹⁵ Hjalti Pálsson. 2007, bls. 330-331 og Rósmundur G. Ingvarsson. 2004, bls. 1-12.

⁹⁶ Hjalti Pálsson. 2007, bls. 330-331.

⁹⁷ Örnefnaskrá fyrir Víðivelli. Rósmundur G. Ingvarsson. 2004, bls. 10.

Víðivallalaug er um 50 m vestan við Þjóðveg 1 en eldri Þjóðvegur var áður hærra í hlíðinni. Laugin er nálega til móts við fornbylið Örlygsstaði sem er rúmlega 500 m ofar í hlíðinni. Bílastæði og skilti um Örlygsstaði og Örlygsstaðabardaga eru við útskot á Þjóðvegi um 200 m sunnar en ekki er vegur eða gönguleið að lauginni. Víðivallalaug var gerð á landamerkjum Víðivalla og hjáleigunnar

Víðivallalaug í Skagafirði. Myndin til vinstri er tekin 1985 þegar laugarhúsið stóð enn. Hún er úr Byggðasögu Skagafjarðar bls. 330. Mynd til vinstri er af Víðivallalaug í Skagafirði, Loftmynd: Loftmyndir ehf. Á myndinni merkjalínan sem liggur yfir stéttina við laugarhúsið vel.

Víkurkots, sem var byggð úr landi Víðivalla en var oft í eigu Víðivallabóndans, og var komin í eyði um 1950. Laugin fell innan marka Víðivalla en búningssklefarnir voru Víkurkotsmeginn og lá merkjalínan um stéttina á milli. Laugin er byggð utan í hæð eða klapparholt fast vestan Þjóðvegar en ofar er aflíðandi hlíð. Á þessum slóðum vex talsvert af birki og laugin er þannig hulin og sést ekki vel frá Þjóðvegi. Land lækkar hins vegar niður frá lauginni og skammt neðan (eða vestan) við taka við sléttir árbakkar Héraðsvatna þar sem nú eru fagurgræn og ræktuð tún.

Heitar uppsprettur eru á tveimur stöðum í landi Víðivalla og var sundlaugin byggð á öðrum þeirra, tæpum 400 m norðan við bæinn. Þarna spreittur fram um 29° heitt vatn í talsverðum mæli. Á 9. áratug 20. aldar var borað þarna og heitu vatni veitt heim að íbúðarhúsinu á Víðivöllum.⁹⁸

Byggingarsaga

Vinna við að steypa Víðivallalaug hófst sumarið 1937 og var verki lokið vorið 1938. Yfirsmiður var Jón Sigfússon. Í upphafi var gerður bárujárnsskúr við laugarendann en þegar komið var fram á seinni hluta 5. áratugarins var ákveðið að byggja betra laugarhús. Þá voru steyptir tveir klefar norðan við laugina og stétt á milli þeirra. Árið 1945 kemur fram í Skagfirzskum annál að Sýslusjóður veitti styrk til laugarhalds á þessum stað það ár⁹⁹ og í lista yfir úthlutanir úr Íþróttasjóði má sjá að 800 kr styrkur var þá veittur til “sundskálans” á Víðivöllum.¹⁰⁰ Samanlagður byggingarkostnaður

⁹⁸ Örnefnaskrá fyrir Víðivelli. Rósmundur G. Ingvarsson. 2004, bls. 8-9.

⁹⁹ Örnefnaskrá fyrir Víðivelli. Rósmundur G. Ingvarsson. 2004, bls. 9.

¹⁰⁰ *Þjóðviljinn* 14.01.1947, bls. 3.

var um 3.000 krónur, þar af fékkst 1.200 króna framlag úr ríkissjóði. Vinnan við gerð laugarinnar var að miklu leyti sjálfböðavinna ungmennafélaga og annarra sveitunga og hluti af kostnaði var greiddur með ýmis konar fjáröflun.¹⁰¹ Í ævisögu Friðriks Halldórssonar, Margslungið mannlíf, kemur fram að hann hafi endurgoldið ungmennafélaginu hjálp sem hann hafði áður fengið frá þeim með því að lána sína “duglegu dráttarhesta og kerru í malarflutning” þegar félagið var að byggja sundlaugina og má því ætla að aðföng hafi verið flutt á staðinn með hestaflí.¹⁰² Samkvæmt Þorkatli Gíslasyni heimildamanni voru laugarhúsin aldrei fullfrágengin, á þann hátt að ekki voru settir gluggar í gluggafög eða dyr í hurðaop.

Á fyrstu árum laugarinnar var sú hugmynd talsvert til umræðu að við laugina risi barnaskóli fyrir svæðið. Gísli Gottskálksson gaf til að mynda 200 krónur til byggingar barnaskóla við laugina á hreppsnefndarfundi árið 1942 og ætlaði að leggja fram jafnháa upphæð næstu árin ef hreppurinn legði samsvarandi upphæð til verksins. Af því varð ekki og komst sú hugmynd að byggja skóla á þessum stað aldrei í framkvæmd.¹⁰³

Fór það því svo að aldrei var kennt annað en sund á þessum stað. Sundkennslan hófst strax vorið 1938. Hjalti Jónsson frá Valadal kenndi þá sund en ýmsir sundkennarar komu að kennslu fyrstu árin m.a. Þorsteinn og Leifur Sigurðssynir frá Stokkhólma og Gísli Jónsson frá Víðivöllum. Kennt var á vegum ungmennafélagsins til 1944 en þá tók skólanefnd Akrahrepps við. Þó virðist ungmennafélagið áfram koma að rekstri laugarinnar með einhverjum hætti, a.m.k. kemur fram í skýrslum Fasteignamatsnefndar 1965 um Víðivelli að U.M.F. Glóðafeykir eigi rétt á að fá heitt vatn í sundlaug félagsins á Víðivöllum.¹⁰⁴

¹⁰¹ Hjalti Pálsson. 2007, bls. 330-331.

¹⁰² Friðrik Hallgrímsson. 1979, bls. 115.

¹⁰³ Sigríður Sigurðardóttir. 1980, bls. 136.

¹⁰⁴ Rósmundur G. Ingvarsson. 2004, bls. 7.

Víðivallalaug. Myndir teknar við búsakönnun 2024.

Sund var kennt í Víðivallalaug allt fram undir 1960 en eftir það færðist sundkennsla barna í Akrahreppi til Varmahlíðar. Laugin var talsvert notuð fram yfir 1970 en þá dró úr notkun hennar.¹⁰⁵ Á árunum milli 1980-1990 var borað eftir heitu vatni á svæðinu og vatn leitt heim að bænum í Víðihlíð. Eftir það lækkaði vatnið í uppsprettunni og ekki varð eins auðvelt að fylla laugina og áður hafði verið. Að sögn Þorkels Gíslasonar heimildamanns var laugin þó notuð annað slagið talsvert fram eftir, t.d. til sundæfinga, allt fram til 1986 en samkvæmt honum var hún orðin talsvert lek undir það síðasta.¹⁰⁶ Þorkell segir að sýrustig vatnsins í lauginni hafði verið óvenjulegt og vatnið mjög “mjúkt” og hafði það því góð áhrif á húðina að fara í laugina. Auk sundnámskeiða í sumarbyrjun var laugin talsvert notuð að krökkum og unglingum yfir sumarmánuðina enda stóð hún þá jafnan full og í hana var sírennsli. Hún var hins vegar ekkert sérstaklega heit og því var hún mest notuð á góðviðrisdögum.

¹⁰⁵ Spjaldskrá um laugar frá Menntamálaráðuneyti, líklega frá miðri 20. öld, DD 95, og Rósmundur G. Ingvarsson. 2004, bls. 10.

¹⁰⁶ Þorkell Gíslason, munnleg heimild, *Yfirlit yfir mannvirki frá 1983*, Menntamálaráðuneyti, DD 05, og Hjalti Pálsson 2007, bls. 330-331 – myndatexti.

Lýsing mannvirkisins

Ekki hefur fundist teikning af lauginni, né heldur ljósmynd af henni í notkun. Af ljósmynd sem sýnir laug og laugarhús á miðjum 9. áratugnum má þó sjá að laugarhúsið hefur verið steinsteypt lítil bygging. Húsið stóð aðeins norðan og austan við laugarendann og náði því austur fyrir austurbrún laugarinnar. Laugarhúsið var lítið (af gamalli loftmynd að dæma um 8 x 4 m) og var með flötu, steinsteyptu þaki. Á þeirri hlið sem sneri að laug voru tvennar dyr og ferningslaga gluggi á milli. Að auki voru gluggar til beggja enda. Húsið minnr töluvert á staðlaðar teikningar af laugarhúsum sem gerðar voru á skrifstofu Húsameistara ríkisins á 5. áratug 20. aldar, m.a. af Einari Erlendssyni og Bárði Ísleifssyni, en hún kemur þó ekki alveg heim og saman við neina þeirra. Laugarhúsið sker sig frá stöðluðu húsunum, m.a. í gluggagerð (er með ferningslaga glugga í stað stuttra og breiðra glugga sem einkenna flestar af teikningum húsameistara). Þorkell Gíslason heimildamaður taldi helst að húsið hefði verið byggt án teikningar, eftir hugmyndum heimamanna. Húsið var rífið á síðasta áratug 20. aldar þegar girt var á merkjum. Steypurústir þess eru enn á sínum stað að mestu þótt hluta þeirra hafi verið rutt niður í dæld á landamerkjagirðingunni ofar.

Milli laugarhússins og laugarþróarinnar hefur verið steypst stétt, um 1,5 m á breidd. Laugarkarið er enn á sínum stað, lítið raskað. Stigi liggur niður í laugina nyrst við austurhlið hennar. Laugarþróin er 6.5 x 13.10 m að utanmáli og snýr því sem næst norður-suður. Laugarbotninum hallar undan brekkunni annars vegar og til suðurs hins vegar þannig að dýpsti hluti laugar er í suðvesturhorni. Laugarbakkarnir eru hærri en umhverfið, sérstaklega að vestan, undan brekkunni. Veggirnir eru fremur heillegir að sjá að sunnanverðu (og sérstaklega við hornin). Uppsprettan er austan við laugina norðanverða og þar hefur nú verið steypst þró. Enn seytlar úr lindinni og hefur vatninu verið veitt í laugina nærri norðausturhorni hennar. Við lindina seytlar vatn enn úr pípu og þar eru leifar af ýmsum búnaði.

Mat á ástandi og framtíðarhorfur

Laugarstæði Víðivallalaugar er fallett og þaðan er víðsýnt. Þótt bæði laug og laugarhús hafi verið lítil og einföld mannvirki er ljóst að staðurinn hefur haft talsverðan sjarma vegna staðháttu og útsýnis. Laugarhúsið á Víðivöllum hefur þegar vikið og á því í raun ekki heima í úttekt standandi bygginga. Ljóst virðist að jafnvel þótt laugarkarið sé enn á sínum stað, lítið raskað, þá verði þessum gamla sundstað ekki bjargað frá glötun héðan í frá.

Sundlaug Ólafsfjarðar (1946-)

Staðsetning: Tjarnarstíg 1, Ólafsfirði

Byggingarár: 1946

Helstu endurbætur: 1992, 2010/15

Staða/ástand: Í notkun, breytt blutverk laugarhúss

Höfundur: Bárður Ísleifsson/ *Skrifstofa Húsameistara ríkisins*

Byggt af/eigandi: Sameining, Ólafsfjarðarkaupstaður, ríkissjóður

Yfirbyggð/opin: Opin

Hitun: Jarðvarmi

Friðrik G. Olgeirsson sagnfræðingur rekur sögu byggðar á Ólafsfirði í bókunum *Hundrað ár í Horninu I-III* og fjallar þar m.a. um sögu sundlaugahalds á svæðinu. Söguleg samantekt hér á eftir byggir að nokkru leyti á bókum hans.

Umhverfi og aðdragandi

Saga laugarhalds í Ólafsfirði er löng. Eggert Ólafsson og Bjarni Pálsson geta t.a.m. um baðlaug á Reykjum í Ólafsfirði í *Ferðabókinni* og benda á að auðvelt væri að stækka laugina svo að hún komi að betri notum.¹⁰⁷ Sömu laugar er einnig getið í *Sýslu- og sóknarlýsingum* frá 1839 og virðist þá að mestu notuð til “þófs og þvotta”.¹⁰⁸ Eiginleg sundlaug var hins vegar fyrst hlaðin á Reykjum 1896 og sundfélag stofnað á sama tíma. Laugin var gerð af sjálfbodaliðum og búin til með því að hlaða garð úr torfi og grjóti fyrir volgru.¹⁰⁹ Fyrsti sundkennari Ólafsfirðinga var Guðbrandur Eiríksson sem hóf kennslu í Reykjalauginni sama ár. Kennt var um þriggja vikna skeið að sumri og launin voru 3 krónur á dag.¹¹⁰ Í Reykjalaug lærðu bæði heimamenn og aðkomufólk (t.d. nærsveitungar úr Fljótunum og Eyjafirði) sundtökin enda var Ólafsfjörður sum ár eini sundkennslustaðurinn í Eyjafirði.¹¹¹ Við laugina á Reykjum var byggt laugarhús 1903. Það var það 8 álnir á lengd og 5 ½ alin á breidd og var efnis til hússins aflað þannig að niðursveitarmenn lögðu fram timbrið en framsveitarmenn torfvinnuna.¹¹² Ekki hefur varðveist ljósmynd af húsinu svo vitað sé og ekki sjást ummerki um sjálft húsið lengur, en óljósar leifar af lauginni eru enn sjáanlegar.¹¹³

Þegar fram liðu stundir þótti sundpollurinn á Reykjum varla boðleg sundaðstaða. Væntanlega hefur hann þurft títt viðhald og verið gruggugur á stundum. Að auki var nokkur spölur frá kauptúninu að Reykjum og það þótti skipta talsverðu máli eftir að lög höfðu verið sett sem heimiluðu bæjar-

¹⁰⁷Eggert Ólafsson. 1975, II. bindi, bls. 15.

¹⁰⁸*Sýslu- og sóknarlýsingar Eyjafjarðar*, bls. 57.

¹⁰⁹Áður hefur saga sundlaugahalds í Ólafsfirði verið tekin saman í bókinni *Hundrað ár í horninu* eftir Friðrik Olgeirsson og er hér stuðst við hana að miklu leyti. Sjá *Hundrað ár í Horninu II*, bls. 242-243.

¹¹⁰Friðrik G. Olgeirsson. 1984-1997, bindi II, bls. 242-243 og *Morgunblaðið*, 04.07.1945, bls. 11.

¹¹¹Sveinn Þórðarson. 1998, bls. 350 og Friðrik G. Olgeirsson. 1984-1997, bindi I, bls. 258.

¹¹²Friðrik G. Olgeirsson. 1984-1997, bindi II, bls. 243.

¹¹³Elín Ósk Hreiðarsdóttir. 2003, bls. 16.

og sveitarstjórnnum að skylda unglinga til sundnáms. Sökum alls þessa var ákveðið að ráðast í gerð steinsteyprtar laugar nærri kaupúninu. Hreppsnefnd ákvað að laugin skyldi vera í Brimneslandi og hún byggð eftir teikningu Sveinbjarnar Jónssonar byggingameistara (frá Þóroddsstöðum, í Ólafsfirði). Framkvæmdir hófust árið 1929 og var laugin byggð fyrir lánsfé sem hreppurinn aflaði en að auki fengust styrkir til verksins frá Fiskifélagi Íslands og Sýslusjóði Eyjafjarðar. Upphaflega stóð til að laugin yrði 18 x 6 m að stærð og er til teikning af laugarþróinni frá 1929 sem sýnir hana í þeirri stærð. Forsendur virðast hins vegar hafa breyst á byggingartímanum og af teikningu sem Sveinbjörn gerði eftir að mannvirkin voru risin (1934) að dæma varð laugarþróin á endanum nokkuð minni eða 15 x 6 m.¹¹⁴ Laugarþróin var steinsteypt en við laugarendann var lítill búningsklefi úr timbri. Engar ljósmyndir hafa fundist af húsinu en af teikningu að dæma var húsið með skúrþaki og skiptist í búningsherbergi pílta- og stúlkna. Frá báðum herbergjum var innangengt í sérstakan salernisklefa og sturtuklefa.

Vatnið í Brimneslauginni var kalt árvatn og hafi það talsverð áhrif á aðsókn í laugina. Snemma varð ljóst að laugin hafði ekki sama aðdráttarafl og heitari laugar annars staðar höfðu. Hófust þá umræður um möguleikann á því að koma upp nýrri, hitaðri sundlaug á svæðinu. Ungmennafélag Ólafsfjarðar tók forystu um að byggja nýja sundlaug og var kosin nefnd á vegum ungmenna- og íþróttafélags svæðisins sem skyldi kanna málið og safna fé í sjóð.¹¹⁵ Samhliða þessu varð það baráttumál ungmennafélagsins að finna heitar uppsprettur í nágrenni kaupstaðarins.

Upphaflega stóð til að byggja nýja sundlaug í Ósbrekku (Laugarengi). Fjármunum og vilyrðum fyrir stuðningi við framkvæmdirnar safnað og hafist var handa árið 1934. Þá var grafið fyrir þrónni en þegar að verkið var komið á fullt skrið varð ljóst að vatnið á svæðinu myndi ekki duga til laugarinnar og var þá framkvæmdum hætt. Eftir þetta féllu hugmyndir um nýja sundlaug í dvala í nokkurt skeið eða allt fram til 1938. Þá ákváðu félagar í ungmennafélaginu og íþróttafélaginu Leiftri að sameinast í eitt félag, *Sameiningu*, og beina öllum kröftum sínum að sameiginlegu baráttumáli: að koma upp betri sundlaug á svæðinu.¹¹⁶

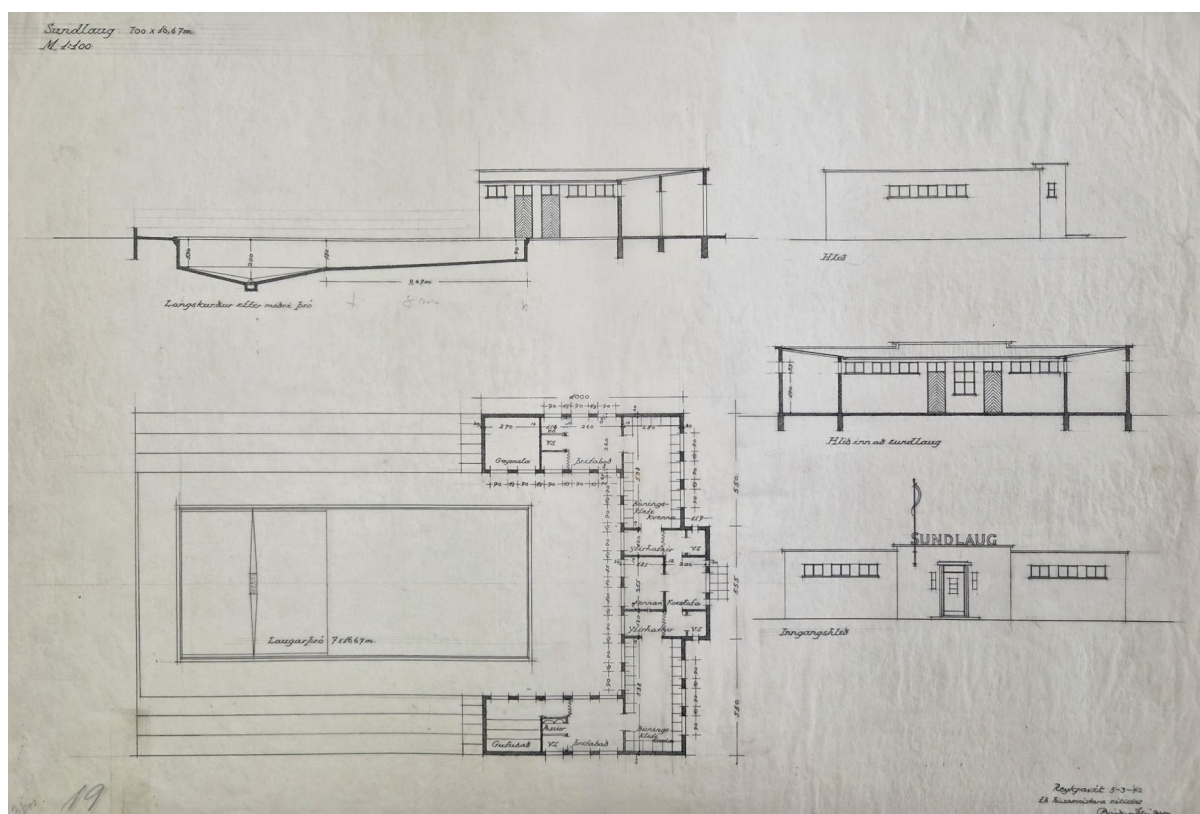
¹¹⁴ Teikningar Sveinbjarnar Jónssonar af laugarþró á Brimnesi frá 1929. Úr Teikningasafni Þjóðskjalasafns 22/5. Merkt Stjórnarráð Íslands I. Db. 10, nr. 331 og Db. 11, nr. 308 á bakhlið

¹¹⁵ Friðrik G. Olgeirsson. 1984-1997, bindi I, bls. 258-259 og Sveinn Þórðarson. 1998, bls. 350

¹¹⁶ Friðrik G. Olgeirsson. 1984-1997, bindi I, bls. 259-261 og II. bindi, bls. 319-20. Nafni félagsins var aftur breytt í Leiftur árið 1950

Byggingarsaga

Á árunum í kringum 1940 var unnið að undirbúningi að gerð hitaðrar sundlaugar í Ólafsfirði. Fyrst um sinn miðaði þó hægt og var m.a. deilt um hvort best væri að setja laugina niður á Reykjum, í Skeggjabrekkudal eða við Brimnespoll. Umræða um mögulega hitaveitu á svæðinu var einnig hafin og hafði áhrif á hvar skynsamlegt þótti að staðsetja laugina. Nokkur straumhvörf urðu í sundlaugarmálum í kringum 1942. Þá var svo komið að íþróttafulltrúi ríkisins hafði bannað sundkennslu í Brimneslaug þar sem hún væri of köld. Sund var þá kennt í eitt sumar í lauginni á Reykjum sem var þó í nokkurri niðurníðslu. Á þessum tíma var rætt um möguleika þess að endurbyggja laugina á Reykjum en þegar ljóst varð að lögð yrði hitaveita til Ólafsfjarðar breyttust forsendur nokkuð.¹¹⁷ Sama ár (1942) gáfu Hólmfríður og Gunnlaugur Magnúsarbörn, að undirlagi

Ekki fundust frumteikningar af lauginni á Ólafsfirði en hún er þó líklega teiknuð eftir þessari teikningu Bárðar Ísleifssonar eða útfærslu á hennar. Teikningin er af „stöðluðu“ laugarhúsi á meðal gagna Húsameistara ríkisins_C388_09-10

föður síns, lóð úr kaupúnslandinu fyrir sundlaug. Allt lagðist þetta á eitt og varð til þess að mönnum þótti ljóst að best væri að byggja laugina í sjálfu þorpinu.¹¹⁸

¹¹⁷ Friðrik G. Olgeirsson. 1984-1997, bindi II, bls. 260-261. Ólafsfjörður var fyrst bæjarfélaga utan Reykjavíkur til að taka hitaveitu í gagnid og þar var kominn hiti í hvert hús á undan höfuðstaðnum.

¹¹⁸ Friðrik G. Olgeirsson. 1984-1997, bindi I, bls. 259-261.

Nú gerðust hlutirnir hratt. Byrjað var að grafa fyrir lauginni strax haustið 1942 og vinna við laugargerðina hófst af fullum krafti sumarið eftir.¹¹⁹ Heitt vatn var leitt framan af Skeggjabrekkudal og niður í bæ haustið 1943. Sumarið eftir var lokið við að steypa sundlaugarkarið og hafinn uppsláttur á búningsklefum og svo lokið við að steypa laugarhúsin fyrri hluta sumars 1945.

Sundlaugin var byggð sunnan við þéttbýlið á Ólafsfirði, eins og það var þá. Hún var nálega á mótis við kirkjugarð bæjarins (sem gerður var á 3. áratug 20. aldar) og sunnan við tjörnina sem setur svip sinn á þorpið. Síðan sundlaugin var byggð hefur þéttbýlið vaxið til suðurs og er laugin nú nærri því að vera fyrir miðju þorpi.

Bygging laugar og húss var að talsverðu leyti unnin í sjálfböðavinnu félaga í *Sameiningu* en yfirverkstjóri var Ágúst Jónsson trésmíðameistari frá Þóroddsstöðum, bróðir Sveinbjarnar sem áður er getið og teiknaði fyrstu steypu laugina í Brimnesi.

Ljóst er að félagar í *Sameiningu* lögðu mikið á sig til að gera sundlaugina sem best úr garði. Varðveitt er frásögn frá einum af smiðum laugarinnar (Ásgrími Hartmannssyni) um byggingarsögu hússins. Ágrímur greinir frá því að í aðdraganda vígslunnar hafi verið rætt um mikilvægi þess að gera beinan og upphleyptan veg frá Aðalgötu að sundlauginni fyrir vígsluathöfnina. Daginn fyrir vígsluna þótti ljóst að ekkert yrði úr framkvæmdunum enda lítill tími til stefnu og engir peningar til. Þá ákváðu hins vegar nokkrir félagar í *Sameiningu* að láta slag standa og ráðast í verkið. Vinna hófst á hádegi með sjálfböðaliðum á öllum aldri og var sá yngsti 8 ára. Var unnið sleitulaust að verkinu, grjót keyrt í hjólbörum í vegstæðið, sniddur stungnar og fluttar að og möl og sandi mokað á bíla og flutt í veginn. Verkið sóttist hratt og lauk klukkan tvö eftir miðnætti. Þá tóku ungmennafélagarnir flestir út “launin sín” sem fólust í því fara í laugina.¹²⁰ Daginn eftir, þann 1. júlí 1945, var laugin formlega vígð og þá afhent Ólafsfjarðarbæ til eignar.

Lýsing mannvirkisins

Ólafsfjarðarlaug er gerð eftir teikningu Bárðar Ísleifssonar hjá skrifstofu Húsameistara ríkisins. Laugin var 25 x 8 m stór og laugarhúsið reis við norðurenda hennar. Sama teikning var notuð lítið breytt á fleiri stöðum s.s. á Neskaupstað (b. 1943), Þórshöfn (b. 1944) og á Reykjum í Hrútafirði (b. 1948). Sundlaugin var byggð á flatlendi við brekkurætur og var á um 2500 m² stórrí afgirtri lóð. Austan við laugina voru gerðir stallar í brekkunni sem þjónuðu sem sæti fyrir áhorfendur.

¹¹⁹ *Morgunblaðið*, 04.07.194, bls. 8.

¹²⁰ Ásgrímur Hartmannsson. 1956. Frásögn úr Friðrik G. Olgeirsson. 1984-1997, bindi II, bls. 321-322.

Laugarkarið er enn á sínum stað. Það dýpkar til suðurs og er mest 2,5 m á dýpt. Gamla laugarhúsið við norðurenda laugar stendur einnig enn og er lágstemmd steinsteypt bygging, á einni hæð. Veggir hússins voru hlaðnir úr “tvöföldum r-steini” með mómylsnu inn á milli til einangrunar en milliveggir hlaðnir úr léttum steinum. Þak laugarinnar var flatt, steipt með tvöfaldri járnbentri

Sundlaugin á Ólafsfirði. Mynd til vinstri er líklega tekin á vígsludaginn (birtist á Facebook síðunni Gamlar myndir 27. janúar 2020 – Ingveldur Jónsdóttir). Myndi til hægri er úr Sarpi (myndanúmer Lpr/ 2010-190)

Sundlaug Ólafsfjarðar í byggingu sumarið 1944 á mynd til vinstri en á mynd til hægri er sundlaugin á vígsludegi 1945. Báðar myndir eru úr Íðnsögu Íslendinga bls. 363 og 364

steinsteypu og einangrað með reiðingi.¹²¹ Byggingin er í raun þrískipt og skiptist í miðálmu (sem snýr austur-vestur) og tvo vængi eða álmur sem ganga til suðurs frá austur- og vesturenda hennar. Laugarhúsin mynda þannig hálflokað og skjólgott rými fyrir norðurenda laugarinnar.

Laugarhúsið var samhverft, með búnings- og baðklefum karla í austurálmu og kvenna í vesturálmu. Í þeim báðum var að finna 33 lokaða skápa til fatageymslu, steypiböð og salerni. Syðst í álmu kvenna var hins vegar geymsla en syðst í karlaálmunni “fullkomið” gufubað.¹²² Inngangur í húsið var upphaflega á norðurhlið þess miðri og var gengið upp nokkrar tröppur að honum. Þar var að

¹²¹ Íþróttablaðið 01.10.1945, bls. 2-3.

¹²² Morgunblaðið, 04.07.1945, bls. 8.

finna forstofu og miðasölu og inn af því herbergi sundkennara þaðan sem sjá mátti yfir laugina alla. Gólf í laugarhúsinu voru múrhúðuð og lökkuð brún, auk þess sem allt trévirki innandyrar var lakkað. Umhverfis laugina var steipt stétt og út frá norðausturhorni laugar var steiptur lágur veggur til að halda áhorfendum frá lauginni. Á þaki byggingarinnar var komið fyrir skilti sem á stóð „Hreysti og fegurð sundið skapar“ úr kvæði Davíðs Stefánssonar, Sundmenn, úr bókinni *Að norðan* sem komið hafði út tæpum áratug fyrr.

Ítarlega lýsingu á lauginni er að finna í dagblöðum í kringum vígslu hennar og er henni þar lýst sem einu allra vandaðasta mannvirki sinnar tegundar hérlendis.¹²³ Vatnið í laugina var leitt um 4 km langa leið frá Skeggjabrekkudal. Í upphafi var vatn til sundlaugarinnar afrennslisvatn frá nokkrum íbúðarhúsum en sjálft laugarhúsið var að mestu hitað með vatni úr aðalæð hitaveitunnar. Að auki voru í gufubaði notaðir rafmagnsöfnar.¹²⁴ Þannig var laugarhús Ólafsfirðinga ólíkt sambærilegum laugarhúsinu á Neskaupsstað og Þórshöfn þar sem enginn reykháfur var á því.

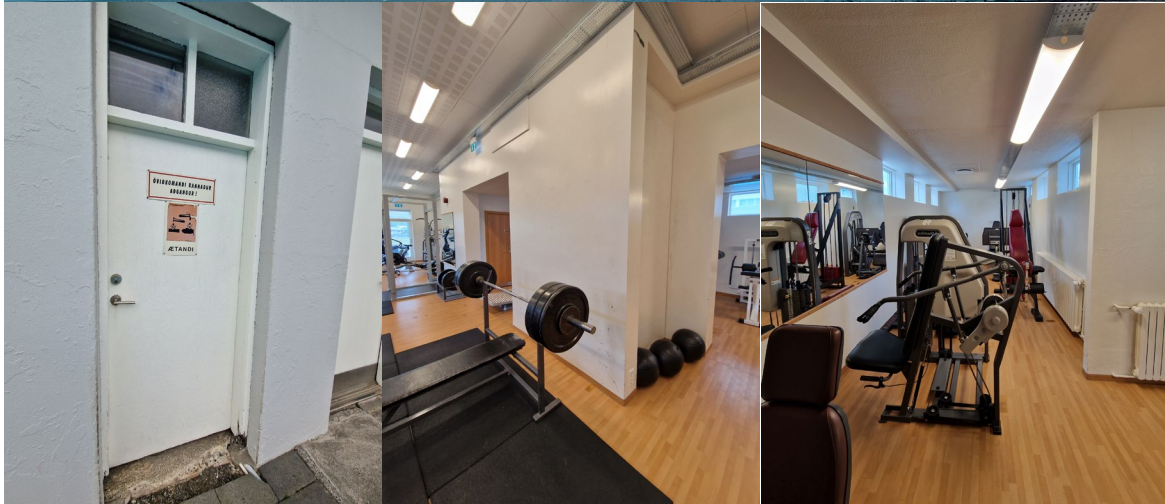
Laugarhúsin á Ólafsfirði voru notuð sem búningssklefar fyrir laugina í tæplega hálfa öld. Þegar fram liðu stundir þótti búningaþstaðan hins vegar ekki fullnægja þörfum nútímasundstaðar. Hugmyndir um endurnýjun laugarhúsanna virðast snemma hafa verið samrofnar hugmyndum um byggingu íþróttahúss í bænum sem komust á flug í kringum 1980. Arkitektarnir Helgi og Vilhjálmur Hjálmarssynir hjá Teiknistofunni Óðinstorgi teiknuðu árið 1983 fleiri en eina tillögu að íþróttahúsi og nýrri búningaþstöðu fyrir sundlaugina fyrir Ólafsfjarðarbæ.¹²⁵ Allar gerðu tillögurnar ráð fyrir nýbyggingum vestan við gamla laugarhúsið (og að gamla húsið myndi standa áfram). Ekki varð af framkvæmdum þá en undir lok áratugarins voru svipaðar hugmyndir aftur komnar á kreik en nú var horft til svæðisins sunnan við laugina. Var þá gerð ný tillaga að íþróttahúsi með sambyggðum búningssklefum sem byggt var eftir. Húsin teiknuðu þeir Gísli Kristinsson og Páll Tómasson hjá Arkitektastofunni við Ráðhústorg og voru þau tekin í notkun 1992.¹²⁶ Nýja búningaþstaðan við suðurenda laugarinnar kallast á við eldra húsið að því leyti að búningssklefarnir samanstanda af miðálmu við laugarendann og tveimur álmum sem ganga til norðurs frá austur- og vesturenda hennar, rétt eins og gamla byggingin við norðurenda laugarinnar. Að öðru leyti en þessu er ekki hægt að tala um að nýja húsið gefi eldri byggingu sérstakan gaum.

¹²³ T.d. í Íþróttablaðinu *Íþróttablaðið* 01.10.1945, bls. 2-3 og *Morgunblaðið*, 04.07.1945, bls. 8.

¹²⁴ *Íþróttablaðið* 01.10.1945, bls. 2-3.

¹²⁵ Sjá t.d. <https://teikningar.fjallabyggd.is/Tjarnarst%C3%ADgur/fb-02644.jpg>.

¹²⁶ <https://teikningar.fjallabyggd.is/Tjarnarst%C3%ADgur/fb-02650.jpg>.

Ólafsfjarðarlaug. Ljósmyndir: Höfundar

Þegar nýja laugarhúsið var tekið í notkun var því gamla breytt í líkamsræktarstöð og því hlutverki gegnir það enn. Á meðal varðveittra teikninga í teikningasafni sveitarfélagsins er teikning frá Sigurði Gestssyni (dagsett 22.01. 1992) sem sýnir innviði gamla laugarhússins og ýmis

líkamsræktartæki sem þar hefur verið “raðað” inn í rýmið.¹²⁷ Þegar húsið var gert að líkamsræktarstöð voru sumir af milliveggjum þess fjarlægðir og er rýmið að mestu opið í dag.

Árið 2010 var laugin á Ólafsfirði opnuð aftur eftir talsverðar endurbætur sem voru í höndum fyrirtækisins arkitektar.is. Þá voru teknir í notkun pottar og rennibraut vestan við laug og nýja laugarhúsið endurbætt.

Árið 2015 var byggt við gamla laugarhúsið til norðurs. Viðbyggingin var teiknuð af Teiknistofunni Víðihlíð 45 (Ævari Harðarsyni) og breytist með því aðkoma að húsinu og ásýnd þess úr norðri mikið.¹²⁸ Viðbyggingin tvöfaldar breidd miðalmu og í framkvæmdinni var upprunaleg framhlið hússins, sem áður var aðalaðkoman að lauginni, rifin. Auk líkamsræktarstöðvar er í húsinu loftræsti- og hreinsibúnaður laugarinnar, í sambyggðum kjallara í viðbyggingu að vestan, undir rennibraut.

Ytra byrði suðurhliðar hússins (sem snýr að laug) er lítið breytt. Að sunnan voru á upprunalegri teikningu settar tvennar dyr með veglegum sex rúðu glugga á milli. Þessu atriði virðist hins vegar hafa verið breytt á byggingarstiginu og aðeins voru einar dyr á þessari hlið, vestan við gluggann. Til beggja hliða voru svo raðir af þremur litlum (tvískiptum) gluggum. Þessi ásýnd er lítið breytt í dag að því frátöldu að nú er ein stór rúða í hverjum glugga. Á vesturálmum voru og eru tvennar dyr og einn gluggi norðan við þá nyrðri og tveir sunnan við þá syðri. Á austurálmum voru og eru einar dyr og tveir gluggar beggja vegna við þær. Á norðurhlið (sem nú er horfin), voru sem fyrr segir dyr á miðjum vegg og var þar útdregið inngönguhús. Að húsinu lágu sjö þrep og breið steinsteypt stétt úr vestri. Við dyrnar voru litlir gluggar, lítill gluggi á austur- og vesturhlið anddyris og að auki raðir af fjórum litlum og tvískiptum gluggum beggja vegna. Á báðum hliðarálmmum hússins voru þrír litlir gluggar um miðbikið.

Þaki hússins var breytt þegar byggt var við það en gamla þakið, sem var flatt með upphleyptum og steypum þakkanti, hafði þá ítrekað leikið. Á húsinu er nú einhalla þak að lauginni. Bárujárn er á þaki og þakrennur. Timburgluggar eru í upprunalega hluta hússins en margir þeirra eru eitthvað breyttir frá fyrri tíð.

¹²⁷ <https://teikningar.fjallabyggd.is/Tjarnarst%C3%ADgur/fb-02625.jpg>.

¹²⁸ Teikningar af viðbyggingunni eru dagsettar 15.06.2016, sent af Írisi Stefánsdóttur, skipulagsfulltrúa í Fjallabyggð.

Mat á ástandi og framtíðarhorfur

Sundlaug Ólafsfjarðar er enn í notkun og er laugarþróin því sem næst óbreytt en hefur verið múrhuðuð og máluð. Hrákarennur eru eftir öllum hliðum og settir hafa verið nýir stálstigar ofan í laugina við öll horn hennar. Í sundlaugargarðinum hefur verið komið fyrir ýmsum nútímalegum búnaði svo sem tveimur heitum pottum, vaðlaug, útisturtum, köldu kari, gufubaði og sólpalli, öllu við vesturhlið laugarinnar. Þar er einnig vatnsrennibraut með lendingarlaug. Í laugina er enn notað jarðhitavatn frá Skeggjabrekkudal og er dúkur dreginn yfir laugina þegar hún er ekki í notkun til að draga úr varmatapi.

Gamla laugarhúsinu er vel við haldið og sömu sögu má segja um laugina og yngra laugarhús. Helsta breyting á eldri sundlaugarmannvirkjum má segja að sé viðbyggingin norðan við gamla húsið sem rænir húsið svip sínum úr norðri. Frá laug séð er húsið hins vegar lítið breytt frá fyrstu gerð.

Laugarþróin, gamla húsið á bakka hennar og áhorfendastallarnir í brekkunni á milli eldri og yngri bygginga (sem setja skemmtilegan svip á umhverfið) hafa talsvert menningarsögulegt gildi og má ætla að þessi sýnilegi hluti af laugarsögunni auki á upplifunargildi laugargesta.

Gamla laugarhúsið er einfalt og látlaust laugarhús sem má telja dæmigert íslenskt laugarhús frá 5. áratug 20. aldar. Þrátt fyrir að það hafi tekið nokkrum breytingum frá því að það féll úr notkun sem laugarhús er því vel við haldið og það setur svip sinn á umhverfið. Gamla laugarhúsið er minnisvarði um laugarsögu svæðisins og fer vel að því að því sé áfram vel við haldið á laugarbakkanum.

Sundmenn

Um himin og jörð skín heiður dagur.
Hver hugprúður sveinn, ungur og fagur,
ber mjaðmaskýlu og mittisbol.
Í dag vilja þeir allir sýna og sanna,
að sunðið er íþrótt frjálsra manna
og eykur þeim afl og þor.

Þeir koma villtir með vor í augum,
vaxandi þrótt í öllum taugum
ungir sveinar við yzta haf.
Þeir lyfta höndunum, hálsinn þvinga,
hefja sig upp eins og fugl og stinga
sér út í - á kolgræna kaf.

Þeir loga allir af karlmennskukjarki.
Svo keppa allir að sama marki,
og nú er að ná því sem fyrst.
Hver hreyfing er áður af viti vanin,
hver vöðvi stæltur, hver taug er þanin
og íþróttin leikandi list.

Heill þér, sem vinnur. Heill þér, sem tapar.
Hreysti og fegurð sundið skapar
og mörgum lífið af launum gaf.
Þeim magnast leikni og karlmennskukraftur,
sem keppa að marki.....Stingdu þér aftur
og aftur - á kolgræna kaf.
David Stefánsson. Að norðan. Ljóðasafn. Helgafell, Reykjavík 1965.

Sundskáli Svarfdæla (1929-)

Staðsetning: Tjarnargarðshorn, Svarfaðardal *Höfundur:* Sveinbjörn Jónsson, byggingafræðingur

Byggingarár: 1929

Byggt af/eigandi: UMF Svarfdæla & UMF Þorsteinn Svörfuður, Ríkissjóður

Helstu endurbætur: 1968, 1986-88

Yfirbyggð/opin: Yfirbyggð

Staða/ástand: Hús stendur, í lítilli notkun

Hitun: Jarðvarmi

Umhverfi og aðdragandi

Sundskáli Svarfdæla er í Svarfaðardal vestanverðum, nyrst í landi Laugahlíðar/Tjarnargarðshorns. Skálinn er um 200 m ofan Þjóðveggar (805) og er aðkomuvegur að honum (merktur Sundskála Svarfdæla) upp hlíðina skammt sunnan við Tjörn. Skálinn er sunnan við heimreiðina sem liggur einnig að nokkrum íbúðarhúsum á svæðinu. Norðan við húsið er rúmgott bílastæði og við það skilti um laugina. Frá skálanum er gott útsýni bæði inn og út Svarfaðardal. Gróðursælt er í kringum skálann og á undanförunum áratugum hafa byggst upp nokkur hús í hlíðinni umhverfis.

Heimildir um byggingarsögu Sundskálans eru margar og góðar, en ítarlegust er ritgerð Helga Mús Halldórssonar frá Jarðbrú, sem skrifuð var 1978, en afi hans vann að gerð laugarinnar og Helgi ólst upp í næsta nágrenni hennar og lærði að synda í henni. Meðal heimilda Helga eru ýmis skjöl á Héraðsskjalasafninu á Dalvík, sem könnuð voru. Byggir samantektin um sögu laugarinnar hér á eftir að nokkru leyti á ritgerð Helga og fyrrnefndum frumgögnum en ýmislegt fleira hefur þó bæst í sarpinn.¹²⁹

Ofan við Tjarnargarðshorn voru og eru enn volgar uppsprettur. Þar var gerður sundpollur um eða eftir 1885 og hófst þá sundkennsla í Svarfaðardal undir leiðsögn Jónasar Jónssonar barnakennara. Þar var aðeins kennt í tvö ár en kennsla hófst aftur 1892 eða 1893 í sundpolli nálægt Syðra-Hvarfi og síðar í svokölluðum Uppsalapolti en kennslunni var hætt eftir fá ár.

Árið 1909 var Ungmennafélag Svarfdæla, U.M.F.S., stofnað og hafði það sundkennslu á stefnuskrá sinni. Kennt var reglulega í köldum pollum, Uppsalapolti, Hreiðarstaðapolti og Böggvisstaðapolti. Árið 1921 var Ungmennafélagið Þorsteinn Svörfuður, U.M.F.Þ.Sv., stofnað í fremri hluta dalsins. Ungmennafélag Svarfdæla veitti Kristni Jónssyni fjárstyrk til að fullnema sig í sundlist í Reykjavík undir leiðsögn bræðranna Jóns og Ólafs Pálssona. Heimkominn ritaði Kristinn grein í Vekjarann, tímarit U.M.F.S., þar sem hann hvatti til byggingar steinsteyprar sundlaugar við volgu uppsprettunnar í landi Tjarnargarðshorns. Sameining ungmennafélaganna tveggja hafði verið til

¹²⁹ Helgi Már Halldórsson: 1978

umræðu og árið 1925 tóku félögin tvö höndum saman um að ráðast í gerð sundlaugarinnar eftir hugmynd Kristins.

Byggingarsaga

Undirbúningur að gerð sundlaugarinnar í landi Tjarnargarðshorns var í höndum nefndar sem skipuð var þeim Kristni Jónssyni sundkennara, Stefáni Hallgrímssyni og Oddnýju Sigurjónsdóttur. Nefndin leitaði til Sveinbjörns Jónssonar byggingameistara á Knarrarbergi um ráðgjöf og undirbúning allan, en hann var ættaður frá Syðra-Holti í Svarfaðardal. Sveinbjörn hafði á árunum 1919-1922 hannað og byggt fyrstu steinsteypu sundlaug Akureyrar í Grófargili en hún fékk vatn úr volgum lindum í Glerárgili.¹³⁰ Hann hafði einnig hannað og byggt sundlaug á Ólafsfirði árið 1922¹³¹ og bjó því yfir reynslu sem dýrmæt var. Svo virðist sem ungmennafélagið hafi leitað til Sveinbjarnar þegar árið 1919, sama ár og hann teiknaði sundlaugina á Akureyri, því UMFS þakkar þá Sveinbirni með bréfi fyrir teikningar sem hann hafði gert.¹³² Sveinbjörn kannaði aðstæður fyrir sundlaug í Svarfaðardal árið 1924 og taldi hagstæðast að velja lauginni stað nálægt suðurmörkum Tjarnargarðshorns þar sem vatn fengist frá syðstu uppsprettunni.

Í bréfi hans til U.M.F.S. segir m.a.: „Laugarnar eru nokkuð kaldar eins og þær koma fram nú, en líklegast þykir mér að saman við þær renni kalt vatn og ef hægt væri að leiða það vatn burtu, að þær mundu hitna að sama skapi.“¹³³ Upphaflega hafði hugmyndin verið að gera opna sundlaug en Sveinbjörn taldi álitlegt að byggja skýli yfir sundlaugarþróna því þannig myndi vatnið síður kólna og þar sem sú hugmynd féll í góðan jarðveg teiknaði hann slíka byggingu og lýsti gerð hennar: “Skálinn. Yfir þróna sé steypit eða hlaðin úr steinum, hálf sirkil-löguð hvelfing, svo löng og breið sem sýnt er á uppdrættinum. Upp með henni á hliðum og yfir hana sé þakið með torfi. Stafnarnir séu steyptir einfaldir í uppslætti, svo breiðir og háir að þeir nái út jafnt og torfið.”¹³⁴

„Ég hef þó ekki gert ráð fyrir að hlaðið yrði utan um skálann og þakið klætt með torfi til skjóls. Ef skálinn sýnir sig að verða of kaldur á fyrsta vetri, hleður maður utan um hann og spekkar hann þá ekki utan. Aftur hefi ég tekið með hitunarofna í klefana, sem ég tel nauðsynlega og gert ráð fyrir vönduðum frágangi.“¹³⁵

¹³⁰ Friðrik Olgeirsson. 1996, bls. 57, Saga Akureyrar IV, bls. 232. Sjá Sundlaug Akureyrar, yngri laug 1922-1937.

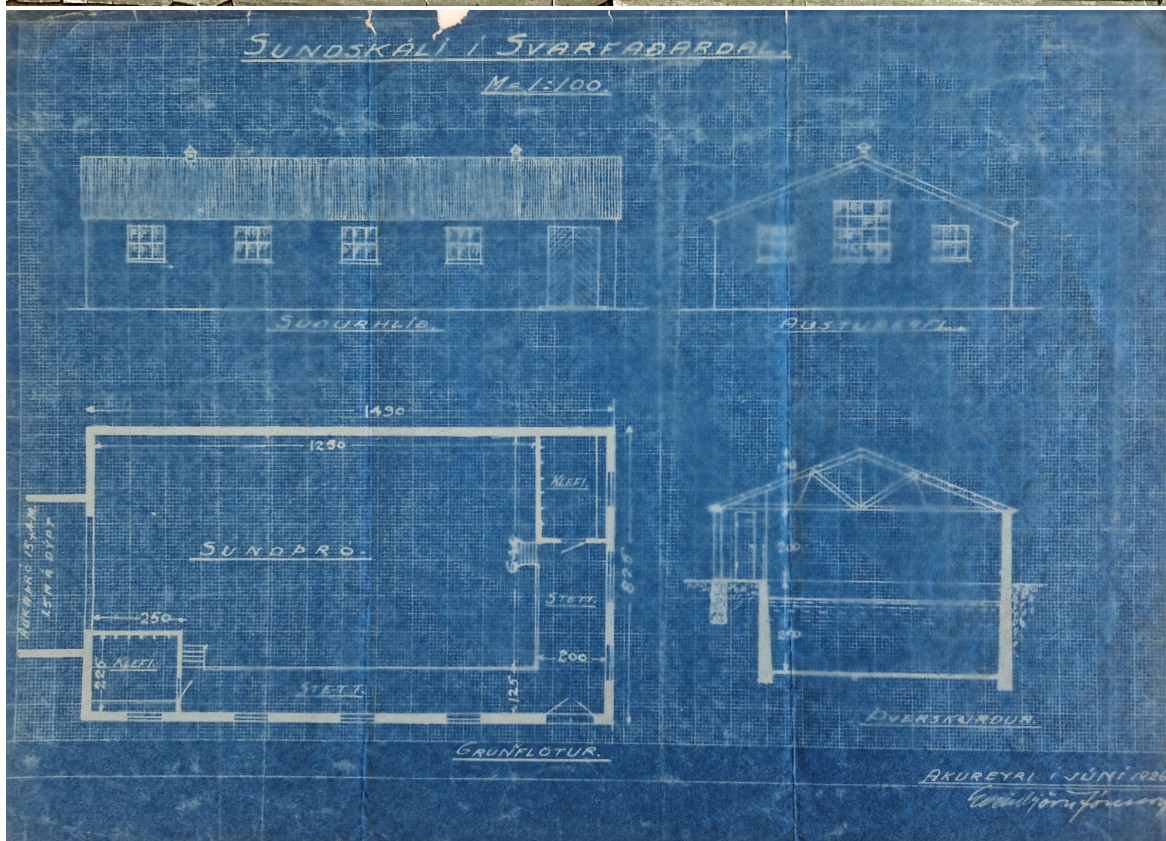
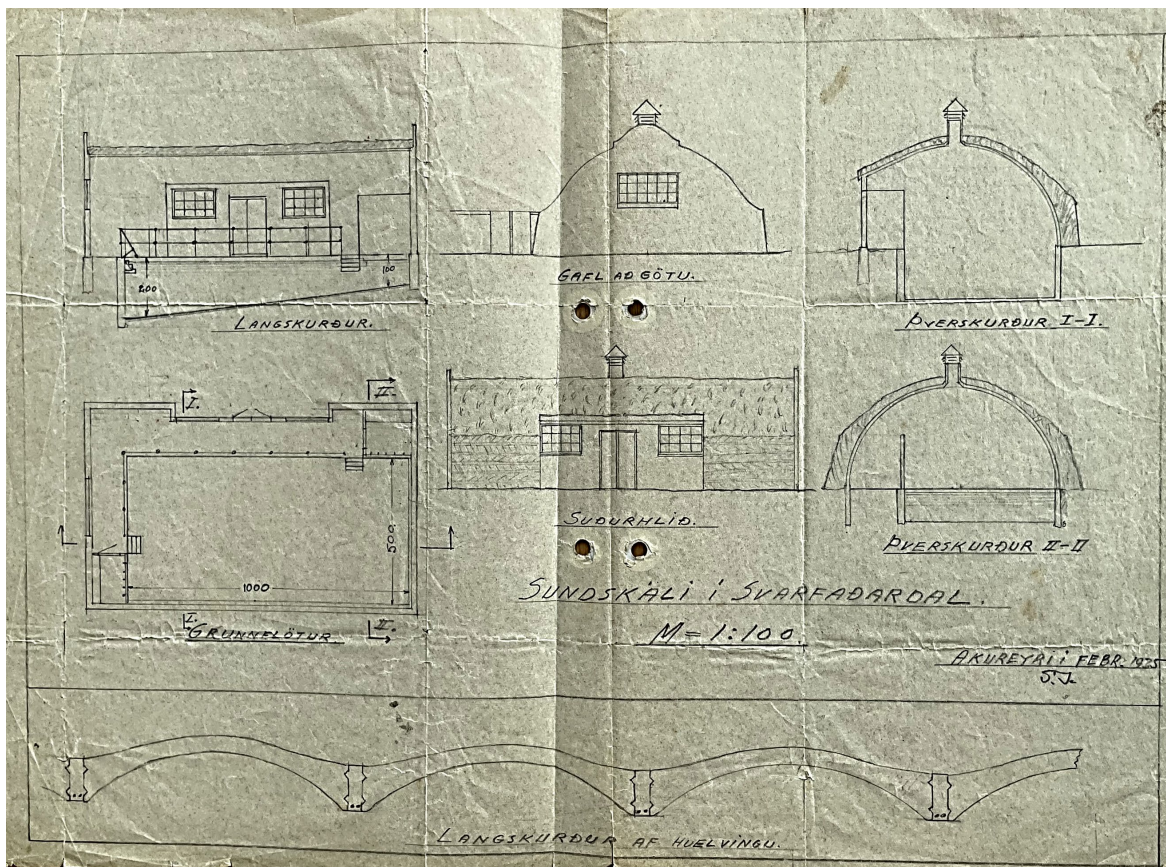
¹³¹ Friðrik Olgeirsson. 1996, bls. 101.

¹³² Friðrik Olgeirsson. 1996, bls. 97

¹³³ Bréf Sveinbjarnar Jónssonar til U.M.F.S. dags. 6.8.1924.

¹³⁴ Héraðsskjalasafnið á Dalvík. F-14/10. Lýsing af sundskála í Svarfaðardal. ódagsett.

¹³⁵ Bréf Sveinbjarnar Jónssonar til U.M.F.S. dags. 10.7.1926

Ofar: Elsta teikning Sveinbjarnar að Sundskála Svarfðala, dagsett í febrúar 1925. Steinsteyptur bogalaga skáli yfir langinni, hjúpaður torfi. Gaflar steinsteyptir með gluggum. Héraðsskjalasafnið á Dalvík. Neðar: Teikning Sveinbjarnar að sundskálanum, dagsett í júní 1926. Veggir hússins steinsteyptir. Risþak úr timbri. Við annan gaflinn er sýnd aukapró, 15 x 4 metrar að stærð, eins og hálfs metra djúp. Teikningasafn Þjóðskjalasafns Íslands 22-6.

Tillaga Sveinbjarnar að "braggalöguðum" sundskála svipaði í aðalatriðum til byggingar sem hann

hafði hannað og byggt fyrir föður sinn á Þóroddsstöðum í Ólafsfirði árið 1922. Hún var gert úr steinsteypu með sömu lögun og hjúpuð torfi. Þetta var fjölnota hús; fjós, hlaða, hesthús, áburðarhús, vélageymsla og smíðahús.¹³⁶

Þessi fyrsta teikning Sveinbjarnar féll ekki í góðan jarðveg hjá sundskálanefndinni. Varðveist hefur önnur teikning eftir hann sem sýnir timburþak yfir sundlauginni og einnig útisundlaug við enda sundskálans. Útilaugin átti að vera 4x15 m að stærð og 1,5 m á dýpt.

Af bréfum má sjá að Kristinn Jónsson var ekki alls kostar ánægður með teikningu Sveinbjarnar og gerði því annan uppdrátt og leitaði álits Ólafs Jónssonar sundkennara í Reykjavík á honum. Ekki er þó ljóst hvaða uppdráttur Sveinbjarnar það var sem Kristinn var ósáttur við. Ólafur lagði blessun sína yfir hugmynd Kristins og teikningin var því næst send Sveinbirni sem gerði nýja tillögu sem lögð var til grundvallar framkvæmdinni.¹³⁷ Svo virðist sem framkvæmdir hafi byrjað á grundvelli þessarar teikningar, en svo hafi Sveinbjörn gert breytingu sem hann fjallar um í bréfi dagsettu 29. apríl 1928. Þar hefur hann breytt fyrirkomulagi búningsklefa sem áður voru við báða enda stéttarinnar sem fyrirhuguð var með tveimur hliðum laugarinnar og í þeirra stað gerir hann nú ráð fyrir búningsklefum í timburbyggingu við vesturhlið laugarhússins. “Eg hefi einnig sýnt á skissunni hvernig eg tel heppilegast að gera steypð þak yfir skálann. Mér þykir mjög líklegt að ungmennafélögin vilji eftir fá ár byggja þarna samkomu- og skólahús og er þá tilvalið að byggja það ofan á sundskálann og gera væntanlegt steinþak með tilliti til þess. Ef í samkomuhúsinu yrði upphækkað leiksvið er mjög heppilegt að hafa það yfir suðurenda skálans þar sem stökkbretti er fyrirhugað og umgangur mestur....”¹³⁸

Af þessu má ráða að á þessari teikningu hefur Sveinbjörn teiknað flatt steinsteypð þak og þótt ekki séu fyrir því áþreifanlegar heimildir liggur nærri að ætla að hann hafi í þessu efni horft til hinnar nýbyggðu sundlaugar á Litlu-Laugum, sem einmitt var með steinsteypu þaki og gert ráð fyrir tveggja hæða húsi yfir henni. Ljóst er að nokkur tengsl hafa verið milli þeirra sem stóðu að undirbúningi og framkvæmdum á Litlu-Laugum og í Svarfaðardal. Fyrstu teikningu eða tillögu að skólanum á Litlu-Laugum gerði Sveinbjörn Jónsson en á grundvelli hennar teiknaði Jóhann Franklín Kristjánsson skólann. Jóhann Franklín var frá Litlu-Hámundarstöðum á Árskógsströnd, við mynni Svarfaðardals. Jóhann Franklín og Sveinbjörn voru báðir menntaðir í Noregi og áttu um marga samleið í störfum sínum. Ekki hefur tekist að finna upplýsingar um hver annaðist burðarþolshönnun skólans og sundlaugarinnar á Litlu-Laugum, en ekki er ósennilegt að það hafi

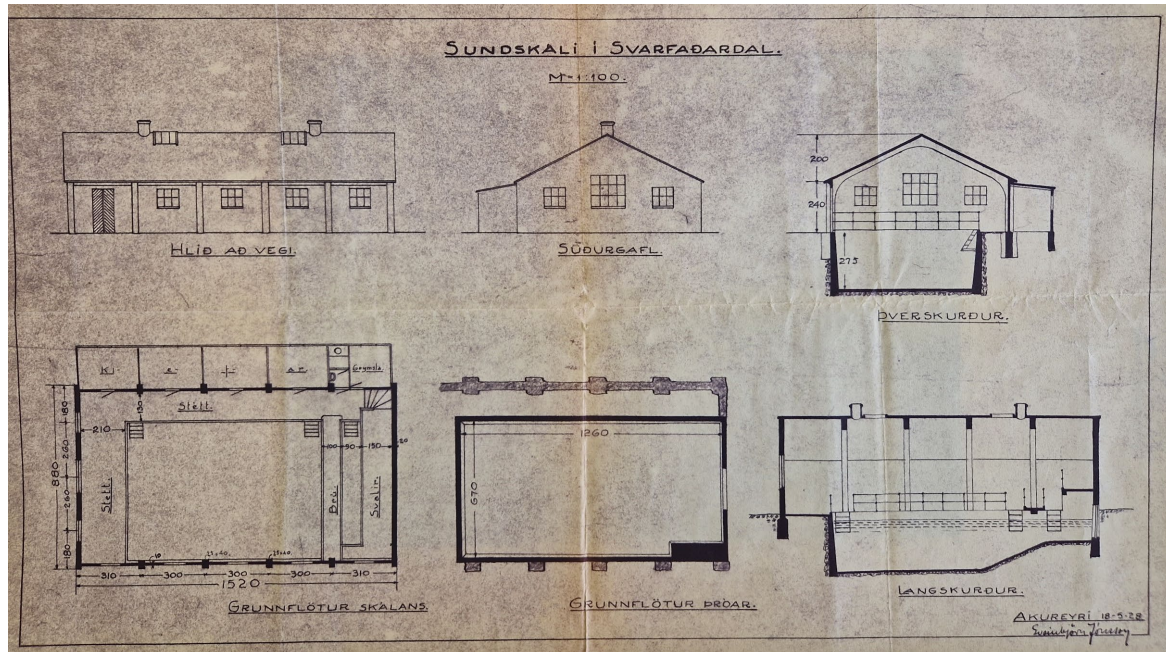
¹³⁶ Friðrik Olgeirsson o.fl. 1996, bls. 101-102.

¹³⁷ Héraðsskjalasafnið á Dalvík. F-14/10. Bréf Ólafs dagsett á Akureyri 26. apríl 1928.

¹³⁸ Héraðsskjalasafnið á Dalvík. Bréf Sveinbjarnar dags. 28.4.1928.

verið Sveinbjörn. Víst er að Sveinbjörn annaðist burðarþolshönnun Sundskálans en burðarkerfi hans svipar mjög til Litlu-Lauga. Einnig má nefna að á fyrri stigum hönnunar Sundskálans var innra fyrirkomulag það sama og á Litlu-Laugum með búningsklefa við enda L-laga stéttar við báða enda laugarinnar.

Sundlauginni var valinn annar staður en Sveinbjörn hafði mælt með. Hún var sett niður nyrst í landi Tjarnargarðs og neðar í hlíðinni. Framkvæmdir við bygginguna hófust vorið 1927. Grafinn var mannhæðardjúp hola til að kanna jarðveginn sem ekki þótti nógu heppilegur. Aftur var gerð

Þriðja teikning Sveinbjarnar, dagsett á Akureyri 18.5. 1928. Teikningasafn Þjóðskjalasafns Íslands 22-6. Einnig Héraðsskjalasafnið á Dalvík.

könnunarhola ofar í brekkunni og allt fór á sömu leið. Í þriðja sinni var grafið um 100 metrum ofar og þar reyndust aðstæður hinar heppilegustu. Grunnurinn var grafinn með skóflum, hökum og hjólbörum undir stjórn Jóhanns Jónssonar frá Jarðbrú. Um mitt sumarið var byrjað að steypa laugarþróna en því verki stjórnaði Arngrímur Jóhannesson. Vatnið var leitt frá uppsprettunni við Laugastein um 550 metra vegalengd en fallhæðin var um 130 metrar.

Um haustið tóku nokkur ungmenni sig saman og fóru með grammófón í sundþróna og dönsuðu þar í haustmyrkrinu. Aðeins var kveikt á eldspýtu þegar skipta þurfti um plötu eða færa nálina.

Svarfdælingar leituðu ráða hjá þeim sem stóðu að gerð sundlaugarinnar á Laugum í Reykjadal. Í bréfi frá Arnóri Sigurjónssyni frá Laugum segir: „Ég legg ríka áherslu á, að þið hafið þakið á sundlaug ykkar úr steini. Sundlaug okkar hér á Laugum er hituð upp með 4 stórum miðstöðvarofnum, lofthiti er oftast um 20 stig, líkur og vatnshitinn. Þó er rakinn svo mikill að alltaf drýpur úr loftinu jafnt og þétt. Gluggar og hurðir fúna sundur á 4-5 árum eins og horfir nú,

annað tréverk er ekki í okkar laug. Ég get ekki skilið að bárujárnsþak verði endingarbetra yfir laug, líkri okkar, heldur en gluggarnir virðast vera.”¹³⁹

Niðurstaðan varð sú að ákveðið var að hafa steinsteypuþak á laugarhúsinu. Vorið 1928 var hafist handa um húsbygginguna. Sveinbjörn hafði gert nauðsynlega útreikninga um burðarþol og hann fékk Geir Zoëga verkfræðing í Reykjavík til að yfirfara niðurstöður sínar áður en framkvæmdir hófust. Svo virðist þó sem byggingameistarinn hafi ekki treyst útreikningum Sveinbjarnar því hann tók sér það frelsi að víkja frá teikningum hans og bætti við lóðréttum bríkum á langveggina á mótis við steinsteypuramma í þakinu, líklega af ótta við að veggirnir myndu ekki þola útspyrnu frá þakinu. Sveinbirni mun með réttu hafa mislíkað þetta og sárnað. Athyglisvert er hins vegar að sveiglaga línur lóðréttu bríkkanna virðast að nokkru leyti hafa tekið mið af þeim gaflveggjum sem Sveinbjörn teiknaði á fyrstu tillögu sinni.

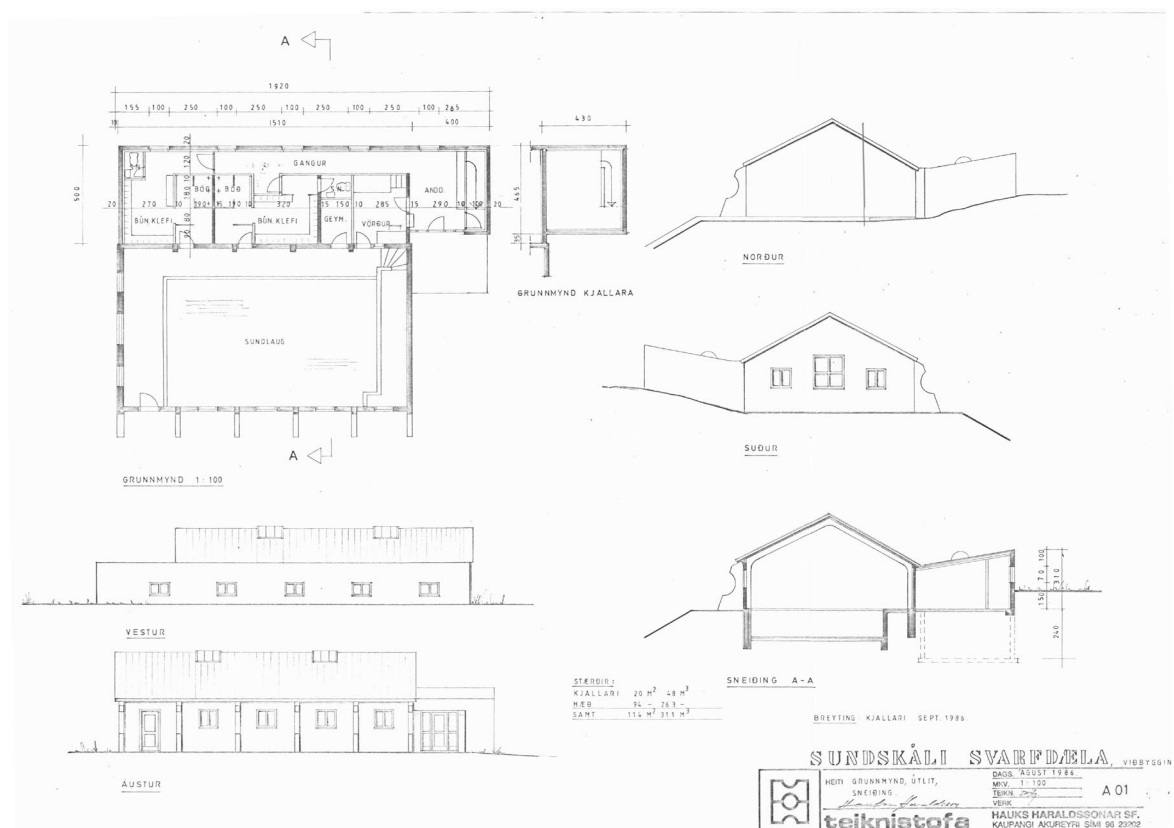
Til vinstri: Sundskáli Svarfdæla á vígsludegi 1929. Mynd í eigu Minjasafnsins á Akureyri, höfundur Hallgrímur Einarsson, H1-318. Til hægri: Sundskáli Svarfdæla á lýðveldisárinu 1944. Mynd í eigu Minjasafnsins á Akureyri, Safnanúmer A-25-35515. Úr safni Jóns og Vígúsar.

Vinna við bygginguna var aðallega unnin sem sjálfbóðaliðastarf og var aðflutningur efnis að mestu leyti með hestakerrum. Einn bíll var í sveitinni, en hann var ekki nógu kröftugur til að flytja möl og annað þungaefni upp brekkuna að laugarstæðinu.

Fé til framkvæmdanna var safnað með ýmsu móti. Haldnir voru dansleikir og skemmtanir til fjáröflunar og frjáls framlög voru umtalsverð. Árið 1927 tók við völdum á Íslandi ríkisstjórn sem var hliðholl sundlaugabyggingum og stóð hún fyrir því að lögum var breytt á þann veg að styrkur til sundlaugabygginga var aukinn úr 1/5 byggingarkostnaðar í helming og varð það talsverður hvati til sundlaugabygginga í landinu. Þegar Sundskálinn var tekinn í notkun vorið 1929 hafði hann kostað 21.264,58 krónur. Þar af hafði ríkissjóður lagt fram 4900 kr.

¹³⁹ Héraðsskjalasafnið á Dalvík. F-14/10. Bréf Arnórs dagsett 19. febrúar 1928.

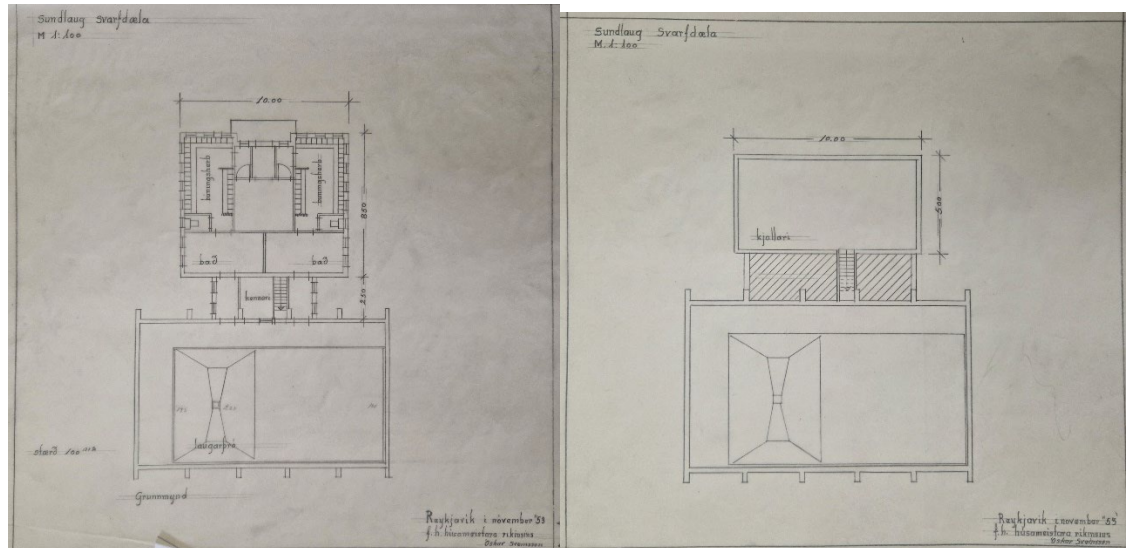
Sundskálinn var formlega vígður sumardaginn fyrsta 25. apríl 1929. Vatn var sett í laugina um áramótin og hópur ungmenna hafði síðan æft sund undir stjórn Kristins Jónssonar til undirbúnings sundsýningar við vígsluna. Skálinn var skreyttur sveigum úr lyngi sem safnað var úr hlíðinni ofan við sundlaugina. Stór tréþallur hafði verið smíðaður utan við skálann þar sem skemmtiatriði fóru fram. Vígluathöfnin var löng og fjölbreytt. Haldnar voru ræður, kvæði sungin, sýndir þjóðdansar og sundæfingar og veitt ríkulega, auk þess sem gestum gafst svo kostur á að fara í sund. Ljóst er að þetta hefur verið áhrifamikil athöfn og allir þátttakendur í hrifningarástandi, enda hafði mikill fjöldi manna lagt á sig mikið erfiði í sjálfböðavinnu við framkvæmdina. Í frásögn Björns Þórðarsonar um athöfnina segir: „Um ræðurnar allar, mætti í fáum orðum segja að þar hafi fari saman hreint og kjarnmikið mál samfara skipulegu efni og góðri meðferð. ... Að vígslunni lokinni, sem segja má að hafi tekist mjög vel, skifti fólkið sjer, nokkrir fóru niður í samkomuhús U.M.F.S. á Dalvík en aðrir fram að Grund til að fá sjer „snúning“ og komast í jafnvægi eftir andleg og veraldleg áhrif dagsins.“¹⁴⁰

Teikning Hauks Haraldssonar dagsett í ágúst 1986 að nýjum búnings- og baðklefum við vesturblið Sundskálans. Dalvíkurbyggð.is, kortavefur.

¹⁴⁰ Björn Þórðarson. *Árblik* 8. árgangur, 3. tölublað 1929.

Sund var kennt á hverju ári í Sundskálanum. Sundskyldu var komið á í Svarfaðardal árið 1936 en skyldu til að læra sund hafði þá aðeins verið komið á í Vestmannaeyjum. Nemendur komu víða að af Norðurlandi, t.d. Ólafsfirði og Siglufirði. Um árabíl komu líka námsmenn við Menntaskólann á

Teikning Óskars Sveinssonar að nýrri bíningsaðstöðu dagsett í nóvember 1953 fyrir bönd Húsameistara ríkisins. Húsameistari ríkisins, C393_07, Þjóðskjalasafn Íslands

Akureyri á hverjum vetri til að læra sund í Sundskálanum.¹⁴¹

Rekstur sundskálans var upphaflega í höndum ungmennafélaganna á svæðinu en árið 1966 tóku skólarnir á Dalvík og Húsabakka yfir rekstur Sundskálans. Svarfaðardalshreppur sameinaðist Dalvíkurkaupstað og Árskógsstrandarhreppi árið 1998 og eftir að rekstri Húsabakkaskóla var hætt árið 2004 hefur hið sameinaða sveitarfélag farið með eignarhald og forræði Sundskálans. Árið 1994 var stór og nútímaleg sundlaug opnuð á Dalvík og þá dró verulega úr notkun Sundskálans og hann var ekki lengur almenningssundlaug. Heimilismenn á Tjörn höfðu um allmörg ár umsjón með skálanum. Fram til 2012 gátu einstaklingar eða hópar fengið aðgang að sundlauginni en nýjar reglur um öryggismál, umsjón og eftirlit með almennum sundstöðum urðu til þess að ógerlegt reyndist að halda Sundskálanum opnum.¹⁴²

Lýsing mannvirkis

Sundskáli Svarfðala er steinsteypt hús undir steypu mænispaki sem borið er af steinsteyptum römmum. Byggingin snýr norður-suður en við langhliðina að vestan er yngri viðbygging með skúrþaki sem hallar að upprunalegu húsi. Inngangur var upphaflega syðst á austurhlið og voru þar

¹⁴¹ Helgi Már Halldórsson. 1978, bls. 19.

¹⁴² 460/2015 Reglugerð um baðstaði í náttúrunni.

nokkur þrep upp brekkuna að inngangi og líklega hefur hlið verið þar nærri, a.m.k. er aflagt en fagurlega skreytt járnhlið merkt Sundskála Svarfdæla (SS) og ártalinu 1929 að finna við húsvegg sunnan skálans. Í seinni tíð hefur inngangur verið á austurhlið í viðbyggingu norðanverðri. Á austurlangvegg eru fjórir gluggar sem upphaflega voru með sex rúðum en eru nú með tveimur. Út frá austurvegnum eru lóðréttar bríkur með sveigðu lagi sem setja talsverðan svip á húsið. Á miðjum suðurgafl er stór gluggi sem upphaflega var með 12 rúðum (en skiptist nú í fjórar rúður) og tveir minni gluggar til beggja hliða sem voru áður með sex rúðum en eru nú tvískiptir. Norðurgafl var gluggalaus en nú hafa þar verið gerðir tveir litlir gluggar fyrir loftræsingu með rist yfir. Þakplata hússins hvílir á járnbentum steinbogum og á þaki hússins eru þakgluggar til beggja átta frá mæniasí á tveimur stöðum og í þeim eru steypdir krosspóstar. Ítarlega lýsingu á húsinu er að finna í gögnum Sveinbjarnar frá 7. janúar 1929:

“Skálinn er byggður eftir uppdrætti mínum frá 18.5.28. Í upphafi átti skálinn að vera nokkru minni, þakið úr trje og klefarnir inni í sjálfum skálanum í norðaustur og suðvestur hornum hans. Kemur þess vegna steinhorn allmikið inn í þróna að norðvestan, sem þó hverfur undir brúna og svalirnar.

Þróin er grafin niður á fastan mel og veggirnir steypdir í tvöföldum uppslætti úr sterkri steypu. Gólfíð er einnig steypd á þúkklag og öll þróin húðuð innan með sterku sementslagi.

Brú og svalir eru steypar og rækilega járnbendar, og húðaðar ofan með sterku slitlagi.

Stjett og tröppur að svölum eru steypar á þúkklag og húðaðar ofan með slitlagi. Á tveim stöðum á stjettinni eru svelgir fyrir skolvatn er rennur í skólprennu. Meðfram þrónni er steypd brún, svo að vatn geti ekki runnið af stjettinni fram í þróna. Meðfram stjett, brú og svölum er sett upp handrið úr 3/4" tinuðum vatnsleiðslupípum og er það sett upp með handriðatengistykkjum. Tröppur niður í þróna eru gerðar úr trje.

Skálinn er allur steypdur, veggir og þak. Var steypan svo slétt að ekki er alstaðar húðað, heldur aðeins strokið úr sementsgraut. Hliðarveggir og þak er rækilega járnbent eftir útreikningi er eg gerði og hr. vegamálastjóri G. Zoega yfirfór og fann vera rjettan. Var þó til frekari styrktar steypar skástoðir upp með veggnum að austan, en að vestan eru klefarnir steypdir og styðja þann hliðvegg. Steypa í þaki og hliðveggjum er úr 1:21/2:21/2 og er þakið húðað utan. Gaflveggir eru steypdir úr blöndun 1:3:6 og járnbandir efst undir þakinu. Tveir gluggar á mæni þaksins eru úr steini og steypdir með þakinu. Glerið lagt í fals og kíttað. Strompar eru úr steinrörum. Aðrir gluggar skálans eru úr trje og útihurðin klædd borðahurð.

Klefarnir eru steyptir úr góðri steypu og á mjög traustri undirstöðu. Á hverjum þeirra er gluggi til vesturs. Þakið er úr trje og klætt bárujárni. Í næst nyrsta klefnum eru útbúin tvö steypiböð með frárennsli í skólpeitu. Í öðrum klefa úr útbúið salerni og handþvottaskál.

Skólprenna liggur frá klefnum eftir stjettinni og í samband við frárennsli þróarinnar, sem er gert úr 6" víðum sementsrörum, til austurs frá suðurenda þróarinnar. Við afrennsli þróarinnar er útbúið spjald sem auðvelt er að opna og loka. Í sambandi við afrennslið er yfirstreymisop svo þróin geti aldrei offyllst.

Vatnsleiðslan. 29°C heitt vatn er leitt til skálans í 1" víðri gufuþrýstípípu úr laug vestur í brekkunni. Er vegalengdin 550 m. og fallhæðin 125 m. Vatnsrennsli laugarinnar er 72 lítrar á mínútu, og flytur pípan það vatn alt að þrónni. Pípan er lögð í 0,50 m. d. skurð og vandlega vafin með tjörubornum pokum. Þar yfir er gerður moldarhryggur ca. 60 sm. út frá pípunni, og er hann víðast þakinn grasþökum. Hiti vatnsins er 28° þegar það kemur í þróna. Er það leitt að botni þróarinnar og stillihani á þægilegum stað. Heitt vatn er leitt í steypiböð og þvottaskálar.

Kalt vatn er leitt að skálanum úr læk skammt norðan við, í 3/4" víðum tinuðum vatnsleiðslurörum. Er sú æð lögð í þróna og steypiböðin.

Grundvöllurinn sem byggt er á er fram runninn melur og hallar nokkuð til austurs. Var alstaðar grafið rækilega niður á fastan grundvöll og sums staðar um 3 metra. Vatnsæða varð ekki vart, enda er jarðvegurinn mjög gríttur. Skálinn á nokkurt land út frá sjer og er góð aðstaða til að gera leikvöll sunnan við hann. Breið stjett hefir verið hlaðin upp austan við hann. Verður umhverfið þurrt og aðlaðandi. Eg hefi haft alla yfirumsjón með verkinu og verið með í ráðum frá því fyrst var farið að ráðgera framkvæmdir. Hefir alt efni verið vel vandað svo og öll vinna og alt gert svo traust sem unnt hefir verið.”¹⁴³

Í lýsingu á mannvirkjum í *Íþróttablaðinu* 1929 segir: „Ytra sem innra er skálinn allur úr járnbandri steinsteypu gerður. Þró, stjettar, veggir og þak. Lengd hans er 15,2 m., breidd 8,8 m, vegg hæð 2,4 m. en hæð af stjett til mænis 4,65 m. Sjálf þróin er 13 m. að lengd, 6,7 m. breið, og mest dýpt 2,75 m. Stjett er við suðurenda 2,1 m. breið, og að vestan meðfram hliðvegg endilöngum 1,3 m. á breidd. Þvert um skála við stafn að norðan eru svalir 1 m. yfir stjett, og verður þangað gengið upp tröppur, af stjettinni. Að breidd eru svalirnar 1,5 m.; en brúin sem liggur og þvert yfir þróna framan við svalirnar er 1 m. breið, en fáum sm. hærri en stjettin. Af stjettinni að vestan er gengið inn í

¹⁴³ Norðurslóð 3. tbl. 2000, bls. 3.

Lýsing Sveinbjarnar fylgdi bréfi Stefáns Hallgrímssonar til Jakobs Tryggvasonar dagsett á Dalvík 20. janúar 1929.

klefana, sem eru við þá hlið skálans að endilöngu 5 að tölu auk salernis. Í einum þeirra eru steypiböð bæði heit og köld. Heita vatnið, sem tekið úr laug uppi í fjallshlíð, er leitt í gufuþrýstípípunni 1 þuml. í þvermál. Leiðslan er 550 m. að lengd, og eru pípunar allar vafðar tjörubornum umbúðum. Eigi eru þær niðurgrafnar, því búist var við að jarðvatn mundi kæla þær, heldur er garður hlaðinn utan um þær alla leið. Í sjálfri lauginni er vatnið 20° C., en er það kemur úr pípunum í sundpróna er það 28° C. í sjálfri prónni er vatnshitinn alt að 22°-23° en þó kemur fyrir að yfirborðið kólnar alt niður að 20° C þegar frost er úti og dyr opnðar við umgang. Við dýpri enda þróarinnar eru bretti uppsett, tvö í eins meters hæð yfir stjett, og eitt í tveggja metra hæð. Á stjettarbrúnum og einnig á brú og svölum eru járngrindur meðfram prónni svo eigi sje hætta á að fólk falli í hana. Síur með frárennsli eru í stjettinni og sömuleiðis í klefum, og rennur því ekkert af vatni niður í þróna, enda eru stjettarbrúnir hæstar næst prónni. Þannig er þá bygging þessi er vera mun sú stærsta af samskonar tagi sem enn er reist hjer á landi, - fullbúin - og tekin í þjónustu sundlistarinnar.”¹⁴⁴

Sundskáli Svarfdæla var vafalaust ein fullkomnasta sundlaug landsins árið 1929. Sundlaugagerð tók nokkrum framförum á næstu áratugum með aukinni reynslu og þekkingu. Sundskálanum var ekki haldið við sem skyldi og hann fylgdi ekki eftir vaxandi kröfum til aðbúnaðar og hreinlætis. Smám saman versnaði ástand hans og til álita koma oftar en einu sinni að loka skálanum og hætta að nota hann enda var talið tvísýnt um að hægt væri að bæta hann þannig að viðunandi yrði talið.

Árið 1953 var gerð teikning á vegum Húsameistara ríkisins að nýju húsi með rúmgóðum búnings- og baðherbergjum vestan við sundskálann og tengt honum. Ekki hafa fundist heimildir um aðdraganda þess að teikningin var gerð en augljóst er að búningsaðstaða Sundskálans hefur verið talin óviðunandi. Ekkert varð af framkvæmdum.

Í *Skrá yfir mannvirki 1983*¹⁴⁵ kemur fram að laugin hafi verið endurbætt 1968 en ekki hafa fundist neinar frekari upplýsingar um endurbæturnar og ýmislegt bendir til þess að þær hafi ekki verið umfangsmiklar og er hugsanlegt að þar sé einungis vísað til þess að um þetta leyti var borað eftir heitara vatni nokkru sunnar en áður og lögð ný aðveita að lauginni.¹⁴⁶ Árið 1986 var loks ráðist í endurbætur á Sundskálanum. Var þá allstór viðbygging reist við austurhlið skálans í stað gömlu búningsklefanna sem voru þá rifnir. Viðbyggingin hýsti búnings- og baðklefa auk aðstöðu fyrir eftirlitsmann og/eða sundkennara. Sjálfvirkt loftræsikerfi var hannað, smíðað og komið fyrir í sundskálanum, en umtalsverðar skemmdir höfðu orðið á húsinu vegna raka sem þéttist á veggjum

¹⁴⁴ *Íþróttablaðið* 01.11.1929, bls. 85-86.

¹⁴⁵ *Skrá yfir mannvirki 1983* frá Menntamálaráðuneyti DD05.

¹⁴⁶ Guðmundur Páll Steindórsson o.fl. 1993, I. bindi, bls. 149.

og lofti. Tímburgrind með einangrun og bárujárni efst var sett ofan á steypuþakið. Plastkúplar voru settir yfir steinsteyptu þakgluggana og allir gluggar voru endurnýjaðir og pótaskipan glugganna var þá nokkuð breytt. Í stað glugga úr timbri voru settir plastgluggar.¹⁴⁷ Sérstakar plötur voru límðar innan á þakið til að bæta hljóðvist í skálanum, en gjallandi hafði frá fyrstu tíð verið til óþæginda.

Sundskáli Svarfðala.. Ljósmyndir: Höfundar.

¹⁴⁷ Kristján Eldjárn Hjartarson og Hjörleifur Stefánsson. Húsakönnun.

Allir útveggir sundskálans voru einangraðir að utan með froðuplasti sem límt var á veggina og múrhuðað með þunnri akrílhúð á netgrísku úr plastþráðum.¹⁴⁸

Að þessum aðgerðum loknum var sundskálinn talinn í mjög góðu ástandi og framtíð hans björt. Eftir að ný sundlaug var tekin í notkun á Dalvík árið 1994 fór strax að halla undan fæti.

Mat á ástandi og framtíðarhorfur

Tilsýndar virðist Sundskálinn vera í bærilegu ástandi, en við nánari skoðun má sjá að ýmsu er ábótavant í viðhaldi þótt dyttað hafi verið að ýmsu sem aflaga hefur farið. Múrhuðin á útveggjunum er gölluð og sums staðar jafnvel brotin þannig að sér í einangrunina og trefjamotturnar yfir henni. Múrhuðin er mjög þunn og hættir til að brotna við minniháttar högg. Gallar eru á múrnum á öllum hliðum hússins en norðurhlið Sundskálans er þó verst farin. Frágangur við glugga er sums staðar gallaður og vatnsbretti úr málmi undir gluggum farin að tærast þar sem múrhuðin liggur að þeim. Ekki varð vart við umtalsverða galla á gluggum, en pótaskipan þeirra er önnur en var upphaflega.

Þakskegg eru klædd timbri, sem lætur á sjá; hefur ekki verið málað sem skyldi og líklega orðið skemmt af raka og fúa.

Hið innra virðist ástand hússins að mestu leyti vera þokkalegt og í raun lítið breytt frá upprunalegri gerð ef frá er talin viðbygging. Búningsklefar eru þokkalegir með einfaltri röð snaga og bekkjum og gólf líklega með epoxyhúð. Loftræsingur hefur verið komið fyrir undir mæniási í húsinu og stökkbretti fjarlægð en að öðru leyti hafa litlar breytingar orðið á innri skipan. Á botni dýpri enda laugarinnar er máluð hafmeyja sem mörgum þótti hraustleikamerki að koma kossi á í sundtímum. Umtalsverðar útfellingar eru þó á steinsteyptum gólfum, bæði í búningsklefum og sundlaugarbökkum, sem líklega stafa af langvarandi leka frá vatnslögnum.

Sundskáli Svarfdæla er elsta stakstæða yfirbyggð sundlaug landsins og byggingarlist hans er sérstök. Sem slíkur hefur Sundskálinn mjög mikið menningarsögulegt gildi og því mikilvægt að hann verði varðveittur um ókomin ár. Til að svo megi verða þarf að búa svo um hnútana að Sundskálinn verði notaður af almenningi í samræmi við tilgang hans.

Kostnaður við rekstur Sundskálans sem almenningssundlaugar yrði mjög mikill og óræðugur frá því að aðgangseyrir myndi standa undir honum. Mikilvægt skref til að tryggja varðveislu og notkun Sundskálans væri að leita leiða til að Sundskálinn verði skilgreindur í 3. flokki samkvæmt *Reglugerð*

¹⁴⁸ Sjá: <https://www.bmvalla.is/verslun/murkerfi-murvorur>.

um baðstaði í náttúrunni (460/2015) en slíkur baðstaður er ekki starfsleyfis skyldur og því ætti að vera mögulegt að lágmarka kostnað við umsjón og eftirlit. Ef Sundskálinn yrði þannig gerður aðgengilegur almenningi og til einkanota einstaklinga og hópa gegn gjaldi á svipaðan hátt og var fram um 2015 gæti hann orðið eftirsóttur ferðamannastaður án þess að verða baggi á sveitarfélaginu.

Átak þarf hins vegar til að koma húsinu í gott horf, endurskoða eða endurnýja múrhúð og einangrun útveggja, laga þakskegg og umbúnað glugga o.fl. Til að koma þessu í kring þyrfti líklega sameiginlegan vilja og átak sveitarstjórnar, Minjastofnunar Íslands og viðkomandi heilbrigðiseftirlits.

Gljúfralaug í Höfðahverfi (1944-1988)

Staðsetning: Höfðahverfi, Grýtubakkahreppi Höfundur: Bárður Ísleifsson/Húsasmíðameistari ríkisins
Byggingarár: 1944 Byggt af/eigandi: Íþróttafélagið Magni/Shysavarnarfélagið
Ægir
Helstu endurbætur: Kjallari gerður undir Yfirbyggð/opin: Opin
laugarenda
Staða/ástand: Hús og laug standa tóm. Hitun: Jarðhiti og rafmagn
Steypa mannvirkeja ónýt.

Umhverfi og aðdragandi

Gljúfralaug er lítil steinsteypt sundlaug með bað- og búningshúsi í landi Grýtubakka og um um 4 kílómetra suðaustan við Grenivík. Laugin er í fallegu árgili Gljúfurár, á austurbakka árinna. Upptök Gljúfurár eru á Leirdalsheiði þar sem vegur (F839) liggur milli Höfðahverfis og Hvalvatnsfjarðar. Vegurinn til Grenivíkur (83) liggur yfir brú á Gljúfurá þar sem hún fellur fram úr gili. Skammt austan við brúna eru vegamót Leirdalsheiðarvegarins og þaðan er nú gengið að Gljúfralaug, uppall bratta brekku á gilbarminn sem kallast Borgir og þaðan niður í gilið eftir grasi grónum hvammi, rétt norðan og austan við sundlaugina. Áður var farið að lauginni á vesturbakka árinna og var brú gerð skammt neðan við laugina. Vegarslóðin er enn greinileg vestan árinna en aðeins sjást undirstöður brúarinnar.

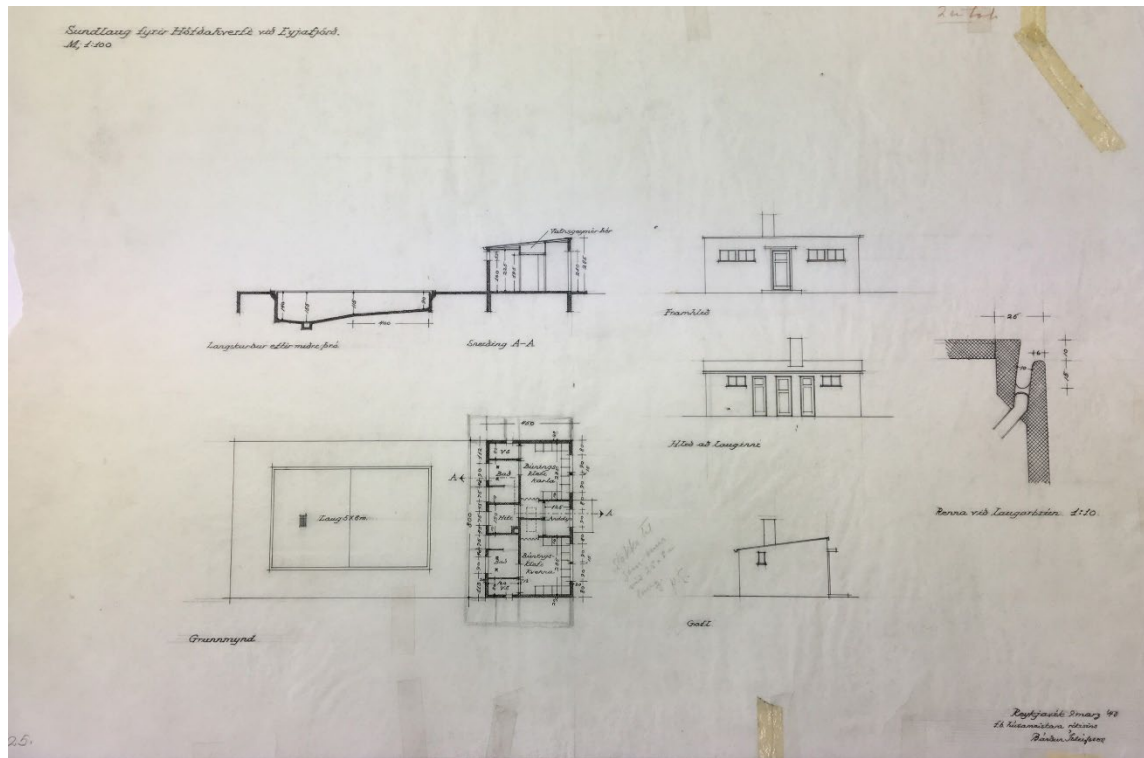
Sögu sundkennslu og sundlaugagerðar í Grýtubakkahreppi eru gerð ítarleg skil í bókinni *Brot úr Bygðasögu Grýtubakkahrepps í 150 ár* eftir Björn Ingólfsson fyrrum skólastjóra og byggir frásögnin hér á eftir að talsverðu leyti á henni.¹⁴⁹

Elsta þekkta heimildin um áform um sundkennslu fyrir almenning í Grýtubakkahreppi er að finna í bókun Lestrarfélagsins í hreppnum frá 7. apríl 1895. Ákveðið var að félagið léti þá um vorið gera sundpoll sem næst Þinghúsinu í Bakkanesi, út og niður frá Grýtubakka. Fátt er um heimildir um sundkennsluna en til skamms tíma mátti sjá þar hlaðna garða, sem afmörkuðu sundpollinn, og skurð sem vatninu var veitt eftir úr Gljúfuránni. Þetta voru talsverð mannvirki og vatn var í pollinum fram yfir 1930.

Vitað er um nokkra aðra sundpolla í Höfðahverfi og var t.a.m. gerður sundpollur um 1922 í Laugarseli, sem er skammt ofan við gilið þar sem Gljúfralaug var síðar gerð. Þar í hvamminum er lítilsháttar uppspretta með um það bil 15° heitu vatni og var þar hlaðin fyrirstaða úr torfi og grjóti þannig að sundpollur myndaðist. Það var ungmennafélagið Dagsbrún sem stóð fyrir

¹⁴⁹ Björn Ingólfsson. 2013, bls. 331-335.

framkvæmdinni og í pollinum var börnum kennt sund í einhver ár, fram undir 1929. Um tíma munu sundpollarnir á þessum slóðum raunar hafa verið tveir, annar kaldur en hinn volgur. Íþróttafélagið Magni og ungmennafélagið Bifröst áttu hlutdeild í framkvæmdinni.¹⁵⁰

Gljúfralang, Grenivík. Teikningin er merkt Bárði Ísleifssyni/Húsameistara ríkisins 9. mars 1943. Teikning úr safni Íþróttarsjóðs, Þjóðskjalasafn Íslands H26.

Sá mikli áhugi sem var á sundíþróttinni á fyrstu árum þriðja áratugarins fór þó dvínandi. Um það segir í *Ágripum af sögu UMF Dagsbrúnar*: „Unga fólkið þarf svo gríðarlega mikið að skemmta sjer á sunnudögum á sumrin að það má ómögulega vera að því að fá sjer hressandi bað og viðhalda þessari nytsömu íþrótt.“ Sá sem þetta skrifaði bætti við en sá sig svo um hönd og strikaði yfir: „Svo þykir stúlkunum líka „ópent“ að busla í vatni því þá vill „púðrið“ líka losna af andlitinu segja sumir.“

Byggingarsaga

Að frumkvæði Slysavarnarfélagsins Ægis var farið að huga að byggingu steinsteyprtar sundlaugar í Grýtubakkahreppi snemma á 4. áratug seinustu aldar. Skipuð var sérstök Sundlaugarnefnd til undirbúnings en það var þó ekki fyrr en 1939 sem ákveðið var að ráðast í verkið. Þá hafði sundlauginni verið valinn staður við austurbakka Gljúfurár þar sem hægt var að nýta volgruna frá uppsprettunni í Laugarseli. Fjármögnun laugarinnar kom úr ýmsum áttum. Ungmennafélagið

¹⁵⁰ Ágrip af sögu UMF Dagsbrúnar. Gerðabók UMF Dagsbrúnar HRP 375/21.

Dagsbrún veitti fé til byggingarinnar, 1200 kr. sem greiða átti á þremur árum, en aðrir fjármunir fengust t.d. frá einstaklingum og félögum, sem og sýslusjóði og frá ríkinu.¹⁵¹

Embætti Húsameistara ríkisins annaðist undirbúning framkvæmda og gerð teikninga. Halldór Halldórsson arkitekt og byggingafulltrúi frá Garðsvík sem um tíma var starfsmaður embættisins kom að því að velja sundlauginni stað. Hugsanlega hefur hann einnig lagt fram fyrstu teikningar, a.m.k. af laugarkarinu. Varðveitt teikning af lauginni, er hins vegar dagsett 9. mars 1943 og undirrituð af Bárði Ísleifssyni arkitekt fyrir hönd Húsameistara ríkisins.

Í greinargerð Halldórs Halldórssonar sem hann sendi sundlaugarnefndinni þann 30. nóvember 1939 mælir hann með að þrjár litlar uppsprettur, 0,27-0,6 l/sek með 19-25° hita, verði sameinaðar í lauginni og megi þannig fá 1,2 sekúndulíttra af 21° heitu vatni. Hann telur hagkvæmast að byggja laugina á gilbotninum, þar sé skjól og stutt að leiða þangað heita vatnið.

Ögmundur Ólafsson, byggingameistari á Akureyri, var ráðinn til verksins og hófust framkvæmdir árið 1942. Sundlaugin var tekin í notkun 17. júní árið 1944 og var vígsla hennar tengd við hátíðahöld vegna Þjóðhátíðarinnar. Þegar laugin var vígð var sundlaugarhúsið enn ekki fullbyggt, veggir þess höfðu þá verið steiptir en húsið var þaklaust og án glugga og hurða og stéttir umhverfis laugina höfðu ekki verið steiptar.

Ári síðar (1945) var húsið svo fullgert. Innveggir voru hlaðnir úr steiptum steinum og steinsteipt stétt hafði verið gerð við austurhlið laugarkersins. Miðstöð og vatnssalerni voru keypt hjá KEA. Miðstöðvarketillinn var í fyrstu kyntur með kolum en síðar var olíutanki komið fyrir við austurhlið baðhússins. Slysavarnardeildin Ægir var eigandi sundlaugarinnar framan af en um 1970 tók sveitarfélagið við rekstrinum og fjórum árum seinna tók það við eignarhaldinu líka. Rafmagn var fljótlega leitt í húsið og enn síðar var gerður steinsteiptur kjallari undir stétt við suðurenda laugarkersins og þar var komið fyrir svonefndri rafmagnstúbu til upphitunar laugarvatnsins.

Gljúfralaug var opin yfir sumarmánuðina, í hana var sett vatn í maí og því hleypt úr henni í september. Á meðan miðstöðvarketillinn var kyntur með kolum var stundum kalt fyrst á morgnanna áður en almennileg glóð náðist í ketilinn en hægt var að halda jafnari hita á húsinu eftir að olíukyndingin kom, enda var hún látin ganga yfir nóttina líka. Þrátt fyrir að vatnið í lindinni í Laugarselsmýrinni væri ylvolgt náðist ekki að halda lauginni nema um það bil 12-16 gráðu heitri.¹⁵²

¹⁵¹ Fundargerðarbók UMF Dagsbrúnar 24. janúar 1942.

¹⁵² Björn Ingólfsson. 2013, bls. 335.

Kröfur um hreinlæti og öryggi á sundstöðum jukust smám saman og kostnaður við rekstur laugarinnar óx að sama skapi. Steinsteypa í laugarkarinu reyndist illa og ástæða var til að óttast að hún kynni að gefa sig og sundlaugargestum gæti stafað hætt af; jafnvel gæti þeim skolað út í ána með vatninu ef veggurinn brýsti.

Sumarið 1988 var Gljúfrolaug notuð í síðasta sinn. Ný sundlaug var byggð á Grenivík árið 1990.

Gljúfrolaug, Grenivík. Mynd til hægri er úr Sarpi (A-STÆ1-4140), tekin á tímabilinu 1944-1970. Ljósmyndari ekki skráður. Mynd til vinstri er tekin við vígslu laugar 17. júní 1944 og á henni sést vel að húsið er þaklaust. Myndin er úr bókinni Brot úr byggðasögu (myndasmíður SG), bls. 333.

Lýsing mannvirkisins

Sundlaugin og sundlaugarhúsið hafa verið byggð eftir teikningu Bárðar Ísleifssonar frá 1943 í aðalatriðum. Húsið er lágreist steinsteypuhús með hallandi þaki og þrennum dyrum á suðurhlið en einum á miðjum norðurvegg. Teikning Bárðar gerir ráð fyrir aðkomu að húsinu úr norðri þar sem eru einar dyr á miðjum vegg. Aðkomuvegur lá upp eftir gljúfrinu á vesturbakka árinna, en brú yfir ána var gerð nokkrum tugum metra sunnan við laugina og því varð aðkoma að lauginni úr suðri, en ekki norðan eins og Bárður hafði ætlað. Þak hússins átti að halla að lauginni og norðurlanghliðin að vera hærri en suðurhliðin. Í reyndinni var hins vegar farin sú leið að hafa suðurhliðina, sem að lauginni sneri, hærri og þakinu þannig hallað til norðurs. Þetta tengist án efa því að komið var að húsinu að sunnan. Önnur frávikin sem greina má frá teikningunni eru þessi: Laugarkerið er talsvert lengra en það var upphaflega teiknað. Á teikningunni er það sýnt 8 m langt en er um 12,5 x 5 m að lengd. Á teikningunni eru laugin og húsið sýnd samhverf um ás með norður-suður stefnu. Teikningin sýnir steinsteypa stétt umhverfis laugina á alla vegu, að austan og vestan 1,5 m á breidd, að sunnan 2 m og milli laugarinnar og hússins 2,5 m. Í reynd er húsið nokkru austar, þannig að vesturhlið þess er um það bil 0,5 m austar en vesturlanghlið laugarkarsins og engin stétt við þá hliðina. Húsið er því fjær ánni en laugarkarið og er líklegt að talið hafi verið skynsamlegt að hnika

Því lengra frá ánni. Við austurhliðina er stéttin um það bil 4 m á breidd. Stéttin við suðurendann er breiðari en teikningin sýnir og undir henni er kjallari eða tækjahús.

Gljúfralaug, Ljósmyndir: Höfundar.

Mat á ástandi og framtíðarhorfur

Laugarhúsið stendur enn að mestu undir ónýtu þaki en opið að öðru leyti. Öll steinsteypa mannvirkisins er orðin léleg og mikið sprungin. Stórt vegglistaverk hefur nýlega verið málað á norðurlanghlið laugarhússins. Steinsteypa er gróf en múrhúðuð, en múrhúðin er víða brotin. Gler er horfið úr gluggum en flestir þeirra eru byrgðir með plötum. Bárujárn er nánast allt horfið af þakinu og allur þakviður fúinn. Gengið er inn í karlaklefan á suðurvegg vestanverðum. Þar er sturta næst dyrum, þá salerni og svo búningsklefi nyrst í húsinu. Kvennaklefinn vestar í húsinu er svo spegluð útgáfa af karlaklefanum. Í kvennaklefanum eru allir karmar og innréttingar rauðmáluð en blámáluð í karlaklefanum. Öll innansmíði hússins er ónýt, en búningsbásar úr timbri eru þó á sínum stað. Einhverjar leifar af innanstokksmunum, s.s. snagar og kranar eru einnig til staðar og í miðju húsi er reykháfur úr steinsteypu og upp úr honum framlenging úr járn. Miðstöðvarketillinn er enn á sínum stað og nokkuð er enn af pípulögn. Í kjallaranum undir stéttinni við suðurenda laugarinnar er ýmis tæknibúnaður sem allur er líklega ónýtur, pípulögn, rafmagnsinntak, rafknúin vatnsdæla og rafhitunarbúnaður vatns.

Laugarkarið er illa farið af steypuskemmdum, einkum vesturhliðin (sem snýr að ánni). Hún er að mestu leyti ofanjarðar og milli veggjarins og árinna er grjóturð, um 3 m breið til varnar ánni. Sú hliðin, sem að brekkunni veit, er að mestu hulin jarðvegi. Töluvert hefur molnað ofan af laugarveggjum, einkum að vestan. Renna, sem var á brún laugarveggjanna, er að töluverðu leyti horfin því svo mikið hefur molnað af toppi veggjanna. Með austurjaðri stéttarinnar að brekkunni er lágur steinsteiptur veggur. Steiptur pallur er við austurenda hússins nokkru ofar en stéttin við laugina og þrep niður af honum bæði að norðan og sunnan. Við laugarbarminn eru ummerki sem benda til þess að þar hafi verið dýfingarpallur á laugarbarminum.

Ýmislegt varð til þess að laugin í Gljúfurárgili féll úr notkun. Staðsetningin þótti ekki hentug fyrir þéttbýlið á Grenivík og aðstaða til hitunar erfið. Með tímanum urðu auknar kröfur um eftirlit og viðhald fjárhagslegur baggi á sveitarfélaginu. Þegar komið var fram á 9. áratuginn þótti ljóst að tími væri kominn á verulegar endurbætur á lauginni og umhverfi hennar ef halda ætti henni opinni áfram, t.d. þótti hætta á að sundlaugarveggurinn gæti brostið með litlum fyrirvara og sundlaugargestum þá mögulega skolað út í Gljúfurá.

Nokkur eftirsjá hefur hins vegar verið að lauginni og oftar en einu sinni komið til umræðu að endurnýja hana. Fyrir nokkrum árum kannaði sveitarstjórn Grenivíkur ástand laugarinnar til að meta hvort fýsilegt væri að endurbæta hana og koma í notkun á nýjan leik en niðurstaða þeirrar athugunar var að til að koma lauginni í notkun væri líklega óhjákvæmilegt að endurbyggja hana frá

grunni. Athugun á mannvirkinu nú gefur ekki tilefni til að draga í efa það álit. Árið 2012 lýsti sveitarstjórnin sig reiðubúna til að gefa laugina félagsskap sem stofnaður yrði til að taka við lauginni og endurreisa hana, en enginn hefur þegið boðið. Sveitarfélagið telur ljóst að það standi ekki undir rekstri laugarinnar enda rekur það þegar laug á Grenivík. Hugmyndir um endurlífgun Gljúfurálaugar þyrftu því að byggja á aðkomu hollvínasamtaka (og að laugin yrði flokkuð sem náttúrulaug án gæslu eða eftirlits á staðnum) eða annarra rekstraraðila. Annar möguleiki sem sveitarstjóri benti á væri að hlúa að mannvirkinu, setja þar upp söguskilti, borð og sæti þannig að lauginn yrði aðgengileg sem sögustaður án þess að sundlaugin væri endurgerð sem slík.¹⁵³

Ljóst er að til nokkurs væri að vinna með endurbótum á lauginni. Gljúfurálaug er látlaust en fallegt og stílhreint mannvirki á mjög fögnum stað. Hún hvílir á þröngum árbakka í gljúfri þar sem ekki sér til annarra mannvirkja. Að mörgu leyti er hún dæmigerð fyrir fjölmargar sundlaugar sem byggðar voru undir miðbik 20. aldar, en Bárður Ísleifsson teiknaði margar þeirra. Fyrirkomulag laugar og skipulag laugarhúss er afrakstur um tveggja áratuga þróunar slíkra mannvirkja. Þótt ljóst sé að viðgerðir á Gljúfralaug yrðu ærið verkefni má ætla að unnt sé að gera við laugina þannig að hún myndi teljast vera sama laug þótt endurbyggð væri. Með nútíma tæknibúnaði væri vafalítið hægt að halda hitastigi baðvatnsins viðunandi (t.d. með vatni frá hitaveitu, varmadælu, sólarhita, rafmagnsheimtaug, lítil vatnsknúin rafstöð, o.s.frv.). Endurbyggð Gljúfralaug yrði afar fallegt mannvirki í stórbrotnu landslagi og myndi vafalítið laða að sér fagurkera og ferðalúna menn.

¹⁵³ Tölvupóstur Þrastar Friðfinnssonar sveitarstjóra Grenivíkur 30.07.2024 til skýrsluhöfunda.

Sundlaugin við Héraðsskólann á Laugum í Reykjadal (1926-)

Staðsetning: Litlu-Laugum í Reykjadal

Byggingarár: 1926

Helstu endurbætur: 1963-64, 1974

Staða/ástand: Laugin teppalögð og nýtt sem

frístundaherbergi í kjallara hússins

Höfundur: Einar Jóhannsson/Jóhann Fr. Kristjánsson

Byggt af/eigandi: Ríkið/Samb. Þingeyskra Ungmennaf.

Yfirbyggð/opin: Yfirbyggð

Hitun: Jarðvarmi

Umhverfi og aðdragandi

Samband þingeyskra ungmennafélaga (SPU) var stofnað 31. október 1913 og var eitt af markmiðum þess frá upphafi að koma á fót alþýðuskóla í héraðinu. Helstu frumkvöðlar skólamálsins voru Þórólfur Sigurðsson í Baldursheimi í Mývatnssveit og Arnór Sigurjónsson á Litlu-Laugum í Reykjadal. Frá aðdraganda þess að Laugaskóli ásamt sundlaug var byggður er sagt í bók Steinþórs Þráinssonar, *Saga Laugaskóla 1925-1988*, og er að mestu leyti stuðst við hana í frásögn af sundlauginni hér á eftir.¹⁵⁴

Nokkrir staðir voru helst taldir koma til greina fyrir skólann, en lengi þótti Grenjaðarstaður einna álitlegastur. Að lokum urðu þó Litlu-Laugar fyrir valinu og réð því annars vegar ágreiningur við prestinn sem sat Grenjaðarstað og hins vegar sú staðreynd að menn voru farnir að gera sér grein fyrir þeirri auðlind sem heita vatnið á Laugum var. Sennilega hefur þó álit Jónasar Jónssonar frá Hriflu ráðið úrslitum.

Sundlaugin að Laugum var byggð nyrst í landi Litlu-Lauga sem eru í Reykjadal austanverðum. Laugin og skólahúsin eru milli gamla túns bæjarins og landamerkja við Stóru-Laugar norðar. Framan við Laugaskóla er alldjúp lægð í hólinn sem skólinn stendur á. Fyrir eða um aldamótin 1900 var hlaðinn torfgarður yfir lægðina sunnanverða og veitt í hana heitu vatn úr lækjum sem runnu niður hlíðina ofan við. Þannig myndaðist ylvolg tjörn, sem nefnd var Sundpollur, og var þar kennt sund í mörg ár. Vatn var aðeins í lautinni á meðan kennt var sund á vorin. Eftir að Laugaskóli var byggður var tjörnin löguð til og stækkuð og fékk þá nafnið Skólatjörn.¹⁵⁵

¹⁵⁴ Ekki er getið heimilda um ýmislegt í frásögn bókarinnar af byggingasögu skólans og ekki er vísað í hvar teikningar að skólanum eru varðveittar.

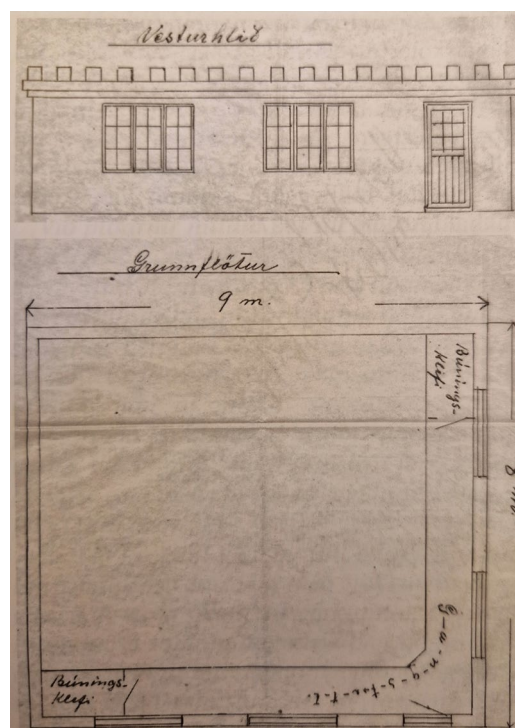
¹⁵⁵ Örnefnaskrá fyrir Litlu-Laugar, bls. 6, Orri Vésteinsson.1999, bls. 31, *Tíminn* 23.12.1929, bls. 162-163.

Byggingarsaga

Veturinn 1923 höfðu þeir Arnór og Þórólfur fengið byggingameistara í Reykjavík, Jóhann Franklín Kristjánsson, til að gera teikningu að skólahúsi samkvæmt þeirra tillögum. Sumarið 1923 kom Jóhann Franklín norður og skoðaði aðstæður frá byggingarlegu sjónarmiði á nokkrum af þeim jörðum sem komu til greina. Jóhann sendi Arnóri bréf dagsett 31. janúar 1924 þar sem m.a. segir:

Eg vil leggja til að þú látir rannsaka skilyrði fyrir hitaleiðslu og raforku á Litlu-Laugum. Þú gætir að minnsta kosti farið nærri um vegalengdina frá laugunum að sundlauginni eða þess staðar er við faðir þinn vorum sammála um að skólahús ætti að standa. Fallhæðina væri einnig gott að vita. Eg hef hugmynd um málin en ekki nógu nákvæma. Því meira sem eg hugsa um skólastaðinn, verða Litlulaugar efst í huga mér vegna yfirburða heita vatnsins og hússtæðisins þar sem steypuefni fæst upp úr grunninum. Og með tímanum verður þarna sund höll sem dregur eins og segulsteinsjárn nemendur að skólanum. Og það skapar okkur ísl. skilyrði til að eignast bestu sundmenn heimsins, en sund er göfugasta og þarflegasta íþróttin. En þó ekki væri nema reksturskostnaðarins vegna, fyrir sparnað á kolum, er staðurinn sjálfkjörinn.¹⁵⁶

Jóhann hafði lært trésmíði hjá Sigtryggi Jónssyni á Akureyri en fór til Noregs árið 1908 þar sem hann stundaði fyrst nám við lýðháskólann í Voss en síðar var hann þrjú ár við nám í byggingarlist við Den kongelige kunst- og haandverksskole. Árið 1914 skipaði stjórnarráðið Jóhann ráðgjafa bænda í húsbyggingamálum og gegndi hann því hlutverki þar til Teiknistofa landbúnaðarins var sett á stofn árið 1928 en Jóhann var fyrsti forstöðumaður hennar. Jóhann teiknaði fjöldamörg íbúðarhús til sveita og þróaði ásamt Guðmundi Hannessyni lækni aðferð til að steypa tvöfalda útveggi með holrými sem fylla mátti með einangrunarefni sem oft var mulinn mór. Jóhann teiknaði hús sem byggt var á Fremsta-Gili í Langadal árið 1914 og var hið fyrsta í sveit hér á landi með miðstöðvarhitun og hann bjó því yfir reynslu á sviði húshitunar með heitu vatni.¹⁵⁷

Fyrsta hugmynd Einars Jóhannssonar að sundlaugin á Laugum í Reykjadal. (Saga Langaskóla 1925-1988, bls. 135).

¹⁵⁶ Steinþór Þráinsson. 2005, bls. 95-96.

¹⁵⁷ Hjörleifur Stefánsson. 2020, bls. 305-313.

Teikningin sem Jóhann gerði átti sér þann aðdraganda, að Helga Kristjánsdóttir, eiginkona Arnórs Sigurjónssonar hafði dvalið í Englandi um skeið og hafði með sér í farteskinu þegar heim var komið teikningu að skóla sem þeim Arnóri þótti heppileg sem fyrirmynd. Teikninguna sýndu þau Sveinbirni Jónssyni byggingameistara sem gerði tillögu að Laugaskóla á grundvelli ensku teikningarinnar. Teikning Sveinbjarnar, sem dagsett er á Akureyri í janúar 1923 og með yfirskriftinni *Uppkast að Ljóbáskóla í Þingeyjarsýslu*, var færð Jóhanni Franklín og hefur að líkindum verið höfð til hliðsjónar þegar hann teiknaði skólann.¹⁵⁸

Jóhann taldi Litlu-Laugar heppilegastan þeirra staða sem til álita höfðu komið og aðeins fáum dögum eftir að Jóhann Franklín hafði sent Arnóri bréf sitt snemma árs 1924 ritaði Jónas Jónsson frá Hriflu Arnóri bréf þar sem hann tekur hraustlega undir skoðun Jóhanns Franklíns og hvetur eindregið til að samið verði við Sigurjón Friðjónsson, eiganda Litlu-Lauga, sem var faðir Arnórs, um lóð undir skólann og frjálsan aðgang að heitu vatni. Jónas færir skýr rök fyrir málinu:¹⁵⁹

1. Jóhann telur byggingu þar neðra ódýrari til muna.
2. Þú, Konráð og nálega allir hugsanlegir kennarar eru engir búmenn, engir menn að heilsu til að standa í stórbúskap, enda ósamrýmanlegt við mikla andlega vinnu.¹⁶⁰
3. Sócialiskur búskapur með bústjóra eru einskis virði fyrir skólann, og óframkvæmanlegur.
4. Nægur hiti úr laugunum myndi breiða sólskin yfir líf kennara og skólafólks, spara stórfé og fyrirhöfn. Skólar eins og á Hólum, Hvanneyri eyða mörg þúsundum í hita á ári, og þó öllum kalt, og fullyrt að berklahætta stafi af og hún mikil.
5. Guðm. Hlíðdal álitur mögulegt að hafa svo sem 3000 kr. rafstöð við pípur í miðri hlíð. Nota sama vatnið.¹⁶¹
6. Sundlaug mætti hafa framan við húsið, síðar yfirbyggð. Hún myndi bæta stórkostlega alla aðstöðu; auka aðsókn og gera skólann alveg sérstakan í sinni röð þar til Haukadalsskóli kemur.
7. Kl. Jónsson hallast eindregið að Laugum. Veit um hitunarkostnað landsskólanna. Fyrirhuguð rafhitun á Hólum áætluð 75-100 þús. nú. Tómir draumórar að hugsa sér það á Grenjadarstað í okkar tíð. ...Hefi von um að með mikilli dirfsku og harðræði höfum við þetta fram ef heita vatnið dregur sparnaðarmennina hér syðra inn í leik.¹⁶²

Samningur um lóðarréttindi á Litlu-Laugum var undirritaður í apríl 1924 og í honum var kveðið á um rétt til að nýta heitt vatn til upphitunar og einnig virkjunarrétt til rafmagnsframleiðslu. Samningurinn tók einnig til leigu á túni og sumarbeitar auk svarðartekju og afnota af kartöflugarði.¹⁶³

¹⁵⁸ Sveinbjörn Jónsson og Jóhann Franklín Kristjánsson áttu samleið í ýmsum málum. Báðir höfðu stundað nám í byggingafræðum í Noregi og saman fóru þeir á byggingasýningu norsku bændasamtakanna til að kynna sér framfarir í gerð húsa til sveita. Mynd af teikningu Sveinbjarnar er á bls. 88 í *Sögu Laugaskóla*, en ekki er þar vísað í varðveislustað hennar og höfundur bókarinnar hefur ekki getað vísað á hann.

¹⁵⁹ Nán tengsl og/eða samvinna var með Jónasi Jónssyni frá Hriflu og Jóhanni Franklín í fjölda mála sem tengjast húsbyggingum á dreifbýli á árunum 1914 - 1950. Árið 1928 fór Jóhann Franklín um mikinn hluta landsins á vegum Jónasar til að kanna heppilega staði til sundlaugabygginga.

¹⁶⁰ Framan af undirbúningstíma skólafnunarinnar var rætt um að skólinn myndi standa fyrir umfangsmiklum búrekstri.

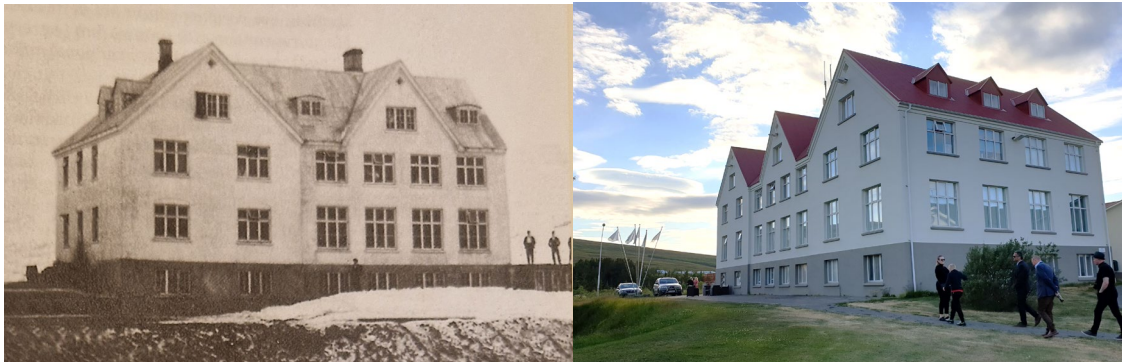
¹⁶¹ *Morgunblaðið* 2. júlí 1965, bls. 8.

¹⁶² Steinþór Þráinsson. 2005, bls. 96.

¹⁶³ Sama heimild bls. 97.

Jóhann Franklín áformaði skólahúsið með þremur burstum, samhverft um miðju, og þannig eru útlitsmyndir þess teiknaðar, en grunnmyndir hans sýna aðeins tvær burstanna. Útveggir skólans eru tvöfaldir úr steinsteypu, en mómysna var sett í holrúm veggjanna til einangrunar. Austurveggurinn var þó aðeins einfaldur því við hann átti þriðja burstin að rísa og þá yrði sá veggur ekki útveggur. Ekki er ljóst til hvaða nota þriðja burstin var ætluð í ráðagerðum Jóhanns.

Einar Jóhannsson byggingameistari frá Akureyri var ráðinn til að stjórna framkvæmdum. Hann þótti afkastamikill en e.t.v. ekki að sama skapi vandvirkur og olli það misklið milli hans og Jóhanns Franklín. Jóhann Franklín lagði á ráðin um hitaveitu hússins og fór til Kaupmannahafnar sumarið

Laugin á Laugum í Reykjadal. Myndin til vinstri sýnir póstkort af skólanum 1926-27 og á sundlaugarpakinu standa þrír drengir (Saga Laugaskóla 1925-1988, bls. 135). Myndin til hægri er af fullbyggðri byggingunni, tekin 2020, af höfund.

1924 til að kaupa efni til hennar. Um tíma voru áform um að nýta fallhæð heita vatnsins og virkja það til rafmagnsframleiðslu, eins og ýjað var að í bréfi Jónasar Jónssonar, en af því varð þó ekki.

Arnór Sigurjónsson tók við skólastjórarstarfi hins nýja skóla. Strax og byggingu tveggja burstu skólahússins var lokið vaknaði umræða um nauðsyn þess að byggja sundlaug við skólann og enn beitti Jónas frá Hríflu sér fyrir málinu enda var það fyrir hans tilstilli að hlutfall fjárstyrkja ríkisins til héraðsskóla fór úr $\frac{2}{5}$ hlutum í $\frac{1}{2}$ og varð það þess valdandi að ráðist var í sundlaugarbygginguna fyrr en ella hefði verið.¹⁶⁴

Björn Jakobsson íþróttakennari frá Narfastöðum í Reykjadal skrifaði í bréfi til Arnórs Sigurjónssonar skólastjóra þann 29. desember 1924: „Sjálfsagt er að leggja kapp á að fá góðan sundskála, þó hann verði lítill í fyrstu. En svo verður að haga byggingunni að ekki verði spillt því, sem fyrir er þegar næst er bætt við.“ Hann fjallar nokkuð um æskilega stærð laugarinnar og telur að best væri að hún sé $9 \times 33^{1/3}$ metrar. Fimleikasalur hlýtur líka að rísa við skólann og Björn leggur áherslu á að búnings- og baðklefar ættu að vera sameiginlegir sundlaug og fimleikasal.

¹⁶⁴ *Tíminn* 14.05.1930, bls. 111.

Það var SÞU sem undirbjó sundlaugarbygginguna og fól Einari Jóhannessyni byggingameistara skólans að gera að henni teikningu, en félagið hafði ákveðið að sundlaugin skyldi vera í kjallara austasta hluta skólahússins, þriðju burstarinnar, og því yrði um innisundlaug að ræða. Ekki er ljóst af hverju Einari var falið að hanna laugina í stað Jóhanns Franklins sem teiknað hafði húsið og bjó yfir þekkingu á þessu sviði, meðal annars sem ráðgjafi á vegum Jónasar Jónssonar frá Hriflu.

Í janúar 1925 sendi Einar stjórn SÞU bréf þar sem hann lýsir þeirri laug sem hann hafði þá teiknað. Laugin var 8 x 9 m með stétt á tvo vegu og búningsklefa við báða enda stéttarinnar. Varðveist hefur teikning Einars að sundlaug sömu stærðar sem augljóslega átti ekki að vera kjallari, eða að minnsta kosti átti ekki að reisa hús yfir henni því á þakbrún átti að vera brjóstvörn af svipuðum toga og á Sturluhúsunum í Reykjavík. Fyrirkomulagið er eins og segir í lýsingu hans með búningsklefum við báða enda stéttar með tveimur úthliðum laugarinnar og dyr á framhliðinni. Teikningin er mjög viðvaningsleg og engin grein er gerð fyrir búningsklefum nema staðsetningu þeirra. Ekki var gert ráð fyrir að innangengt yrði milli skólans og sundlaugarbyggingarinnar en útidyr voru á suðurhliðinni, nærri suðvesturhorninu, og opnuðust inn á stéttina. Á teikningu Einars er stéttin sýnd meðfram suður- og austurhliðum laugarinnar, en á þeim veggjum eru gluggarnir. Vesturhlið laugarinnar var við austurhlið skólahússins. Við framkvæmdina var þessu breytt og stéttin gerð meðfram suður- og vesturhliðum laugarinnar og nær laugin upp að útveggjum að norðan og austan. Á ljósmynd frá 1926, sem tekin var þegar laugin er nýbyggð, má sjá að brjóstvörnin sem teikning Einars sýndi var ekki fyrir hendi.¹⁶⁵ Laugin varð á endanum 11 x 6.4 m að stærð.¹⁶⁶

Varðveist hafa frásagnir manna sem komu að laugargerðinni. Konráð Erlendsson eldri segir í minningum sínum að seinlega hafi gengið að grafa sundlaugarpróna í melinn, enda ekki önnur áhöld að hafa en skóflur, mölbrjóta og hjólbörur en melurinn var bæði harður og seigur. Samkvæmt honum var verkstjóri Jón Einarsson, en Ásgeir Austfjörð múrari á Akureyri hafi múrhuðað laugina og Benjamín Benjamínsson séð um vatnslagnir.¹⁶⁷ Ingólfur Sigurgeirsson (nemandi á Laugum fyrsta vetur skólafarsins) greinir einnig frá byggingunni sem var hvergi nærri lokið þegar skólapiltar hófu námið þá um haustið:

Sundlaugin var byggð haustið 1925 og þegar skólinn var settur um haustið var uppslátturinn undir loftinu. Við fórum í það einir þrír strákar, í sjálfbodavinnu, að slá undan hellunni snemma í desember og ryðja timbrinu út og unnum svo með múrara frá Akureyri við múrun á lauginni. Tveimur dögum fyrir jól var svo

¹⁶⁵ Frumteikning Einars að lauginni er varðveitt á Héraðsskjalasafninu á Húsavík ásamt bréfi Einars til ónafngreinds viðtakanda, þar sem hann gerir grein fyrir hugmynd sinni að byggingunni. Einnig í Sögu Laugaskóla bls. 135.

¹⁶⁶ *Yfirlit yfir mannvirki frá 1983. Yfirlit yfir mannvirki frá 1983* frá Menntamálaráðuneyti DD05.

¹⁶⁷ Steinþór Þráinsson. 2005, bls. 135.

Héraðsskólinn á Laugum í Reykjadal.. Myndir: Höfundar.

vatni hleypt í hana. Í verðlaunaskyni fyrir vinnuna fengum við, þessir sem unnum við laugina, að fara fyrstir í hana, vígja hana. Við höfðum verið á sundnámskeiðinu um vorið og gátum því fleytt okkur. Ein sturta var sem allir urðu að fara í og reyna að þrifa sig svolítið, en laugin var notuð mikið.¹⁶⁸

Haustið 1927 var ákveðið að ráðast í byggingu þriðju álmunnar ofan á sundlauginni en Einar Jóhannesson byggingameistari og Þórhallur Björnsson smíðakennari höfðu í sameiningu gert

¹⁶⁸ Steinþór Þráinsson. 2005, bls. 135-136.

teikningar að húsinu. Að tillögu Jónasar frá Hriflu var smíði hússins boðin út en þegar á hólminn var komið tók Einar að sér verkið fyrir fasta upphæð. Í október 1928 tók skólaráð Laugaskóla við húsinu því nær fullbúnu. Yfirbyggða laugin í kjallara hússins var fyrsta laugin sem gerð var í skólabyggingu hérlandis og Laugaskóli fyrsti skólinn sem var hitaður með laugarvatni.¹⁶⁹

Í grein í *Tímanum* í árslok 1929 er fjallað um laugina og þar segir:

Mjög varð innilaugin vinsæl, og þótti nemendum þægilegt, að geta í norðlensku stórhriðunum gengið af svefnloftunum gegnum upphituð herbergi og fengið sér morgunbað í sundlauginni. Hefir sú orðið raunin á, að allir sem dvelja um stund á Laugum verða sundmenn og flestir góðir. Fyrir sundmentun sveitanna hefir laugin haft ómetanlega þýðingu. En þótt undarlegt sé hefir frá sumum andstæðingum skólans andað kalt til sundlaugarinnar á Laugum. Hefir því verið haldið fram í nafni fræðimensku, að óholt væri að synda í laugum, sem þak væri yfir. Væntanlega mun flestum þessum mönnum hafa gengið til ókunnugleiki á því að yfirbyggðar sundlaugar eru nú taldar hið mesta hnossgæti í öllum menningarlöndum, og notaðar vetur og sumar af ótölulegum fjölda fólks í stórborgum jafnvel hinna mildari landa, þar sem sund undir beru lofti ætti að vera auðveldara en á Íslandi að vetrinum til. Sem betur fer er þessi þekkingarvilla nú kveðin svo niður hér á landi, að ekki mun mein að verða. En furðanlegt er, að nokkrum skynberandi manni skuli hafa dottið í hug, að hentugt væri á sveitaskólum hér á landi, að freista unga fólksins til að vera nálega nakið við sundæfingar í opnum heitum laugum í frosti og harðviðrum.¹⁷⁰

Þegar sundskáli reis í Svarfaðardal var nokkuð litið til laugarinnar á Laugum sem fyrirmyndar. Í bréfi frá Arnóri Sigurjónssyni til Svarfdælinga leggur hann ríka áherslu á að þak laugarinnar verði steinsteypt og segir:

„Sundlaug okkar hér á Laugum er hituð upp með 4 stórum miðstöðvarofnum, lofthiti oftast um 20 stig, líkur og vatnshitun. Þó er rakinn svo mikill að alltaf drýpur úr loftinu jafnt og þétt. Gluggar og hurðir fúna sundur á 4-5 árum eins og horfir nú, annað tréverk er ekki í okkar laug. Ég get ekki skilið að bárujárnsþak verði endingarbetta yfir laug, líkri okkar, heldur en gluggarnir virðast verða.“¹⁷¹

Í umræðum ársins 1924 um gerð sundlaugar á Laugum var reifuð hugmynd um íþróttahús við skólann og jafnvel kom til álita að stofna sérstakan íþróttaskóla sem myndi annast íþróttakennslu fyrir héraðsskólann. Helsti hvatamaður hugmyndarinnar var Björn Jakobsson íþróttakennari frá Narfastöðum í Reykjadal og mun hann hafa teiknað tillögur að íþróttahúsinu. Á næstu árum var hugmyndin rædd og hún mótuð nánar. Arnór Sigurjónsson fylgdi henni eftir og gerði sjálfur uppdrátt að íþróttahúsi.¹⁷² Á fundi skólaráðs Laugaskóla árið 1930 var fjallað um íþróttahús við skólann. Jónas frá Hriflu hafði hvatt til þess að reistur yrði vinnuskúr norðan við skólann, þar sem

¹⁶⁹ Pétur Ármannsson. 2020, bls. 193.

¹⁷⁰ *Tíminn* 23.12.1929, bls. 262.

¹⁷¹ *Íslendingur* 31.07.1979, bls. 4-5.

¹⁷² Steinþór Þráinsson. 2005, bls. 146. Ekki er getið varðveislustaðar teikningarinnar.

steypir yrðu hleðslusteinarnir um veturinn til að hlaða úr íþróttahúsi. Árið eftir var stigið það skref að fá Sveinbjörn Jónsson byggingameistara til að kanna málið nánar, athuga heppilegan stað og áætla kostnað. Jóhann Franklín hafði gert teikningar að íþróttahúsi á grundvelli hugmynda Björns Jakobssonar¹⁷³ og Sveinbjörn Jónsson gerði sjálfur teikningar á grundvelli teikningar Arnórs Sigurjónssonar.¹⁷⁴ Teikning Sveinbjarnar sýnir byggingu sem er mjög áþekkt fyrstu teikningu hans að skólahúsinu. Fimleikahúsið átti að vera háreist, tvílyft með þremur burstum fram á hlaðið. Í miðjuálmunni átti fimleikasalurinn að vera, en í nyrðri álmunni var gert ráð fyrir íbúðum. Í syðri álmunni áttu búningsherbergi að vera á neðri hæð en herbergi skólanema á þeirri efri. Aftan við syðri álmuna, samhliða fimleikasalnum var gert ráð fyrir 20 metra langri útisundlaug.

Björn Jakobsson var eindreginn talsmaður þess að sérstakur íþróttaskóli yrði settur á stofn á Laugum og vildi að húsið tæki mið af því. Hann fékk Þóri Baldvinsson arkitekt, sem nýkominn var til starfa á Íslandi, til að gera teikningar að skólanum á grundvelli frumteikninga sem hann hafði sjálfur gert. Á fundi skólaráðs Laugaskóla 28. júní 1931 var ákveðið að byggt skyldi eftir tillögu Sveinbjarnar og aðeins miðálman byggð fyrst í stað. Húsið reis sumarið 1931 en búningsklefar, sem vera áttu í syðri álmunni, voru innréttaðir til bráðabirgða þar sem fyrirhugaðar voru svalir á efri hæðinni fyrir vesturenda fimleikasalarins.¹⁷⁵ Hliðarálmurnar voru hins vegar aldrei reistar og ekki gerð sú útisundlaug sem gert var ráð fyrir á teikningum Sveinbjarnar.

Árið 1958 var mikil nauðsyn talin á að stækka borðstofu skólans á Laugum sem aðeins rúmaði helming nemenda. Fulltrúi Húsameistara ríkisins lagði til að „1. Sundlaug verði fjarlægð úr húsinu, en í laugarstað komi borðstofa..... 2. Reisa íþróttahús sem yrði sameign héraðsskólans og húsmæðraskólans. Útisundlaug verði byggð, sem sé áföst við íþróttahúsið og sameiginlegir búningsklefar fyrir sundlaug og leikfímihús.“ Tillagan hlaut ekki hljómgrunn en heimamönnum þótti gjarnan að „sérfræðingar að sunnan“ gerðu róttækar tillögur af vanþekkingu. Í staðinn var reist viðbygging norður úr vesturhluta skólahússins árið 1959 sem hýsti borðstofu og eldhús á neðri hæð en skólastjóraíbúð á efri hæð.¹⁷⁶

Endurbætur voru gerðar á búningsklefum 1963-1964, líklega í kjölfarið þess að borðstofa og eldhús sem verið höfðu í kjallaranum voru færð í nýtt húsnæði. Þá var bætt við öðrum búningsklefa/sturtu, en fram að því hafði aðeins verið einn búningsklefi allra nyrst við laugina vestanverða. Sameiginlegi búningsklefinn skiptist í þrjú rými, annars vegar tvískipt aflangt rými

¹⁷³ Steinþór Þráinsson. 2005, bls. 145. Ekki er getið varðveislustaðar teikningarinnar.

¹⁷⁴ Teikningar Sveinbjarnar að Fimleikaskála og sundþró á Laugum með íbúðum fyrir nema og kennara eru varðveittar á Þjóðskjalasafni Íslands: ÞÍ. Sveinbjörn Jónsson 2013 F/1-1.

¹⁷⁵ Steinþór Þráinsson. 2005, bls. 142-148.

¹⁷⁶ Sama heimild bls. 321-322.

austur-vestur og svo stærra rými suður af því. Sturtarnar voru næst lauginni og allra næst henni var köld sturta sem sundfólk var á tímabili skikkað í áður en stigið var inn á sjálft laugarstæðið.¹⁷⁷ Mögulega var afstúkað anddyri á norðanverðum laugarbarminum sem stigið var inn í áður en farið var inn í sturtarnar/búningsrýmið. Umrætt rými, þ.e. nyrsti hluti búningsklefa og sturtur eru hins vegar í viðbyggingu við álmuna og ekki hluti af upprunalegu laugarhúsi. Ekki er því ljóst hvar sturtur/búningklefar hafa verið áður en viðbyggingin var reist en mögulegt að það hafi verið í syðri hluta gömlu búningsklefanna og þeir svo stækkaðir fljótlega með viðbyggingunni til norðurs.

Við endurbæturnar 1963-64 var gamla sameiginlega búningsklefanum breytt í karlaklefa og nýr kvennaklefi gerður allra syðst við vestanverða lagina, þar sem áður hafði verið eldhús/matsalur. Á sama tíma voru ýmsar aðrar endurbætur gerðar á sundlaugarrýminu, t.d. voru gluggar endurnýjaðir og gluggagerð breytt (voru smárúðugluggar 6 x 3 rúður en var skipt út fyrir þrjár rúður).

Árið 1973 var ráðist í byggingu íþróttahúss á Laugum sem einnig átti að hýsa nýja sundlaug. Ekki varð þó af byggingu sundlaugar en tíu árum seinna var önnur atлага gerð að málinu, en ágreiningur virðist hafa verið um hvort æskilegt væri að koma upp úti- eða innisundlaug og varð því heldur ekkert af framkvæmdum í það skipti.¹⁷⁸

Ný sundlaug var loksins byggð árið 2005 og þá var gamla sundlaugin í skólahúsinu lögð af. Var lauginni þá breytt í félags- og tómstundaaðstöðu nemenda og nýtist hún nú sem afþreyingasvæði fyrir ungmenni og hótलगesti. Fyllt var upp í dýpsta hluta laugar og timburgólf var sett yfir laugarbotninn. Gólfíð var svo teppalagt ásamt því að loftið yfir lauginni var klætt timbri til að bæta hljóðvist. Steinsteyppt þrep upp úr lauginni eru enn á sínum stað ásamt hrákarenum en timburtröppur hafa verið smíðaðar upp úr lauginni.

Lýsing

Laugaskóli er gerður eftir teikningu Jóhanns Franklins Kristjánssonar. Byggingin er með þremur burstum og í anda þjóðlegrar rómantíkur. Húsið er kjallari, tvær hæðir og ris. Á Laugum er nú rekið hótél en húsin eru í eigu Fjársýslu ríkisins. Húsið er í góðu ástandi og augljóslega vel við haldið sem og öllum byggingum og umhverfi Lauga, sem er afar snyrtilegt. Húsin hafa verið klædd að utan með ímúrkerfi og ekki er langt síðan skipt var um glugga.

¹⁷⁷ Frásögn Kristjáns Snæbjörnssonar húsvarðar í júlí 2024.

¹⁷⁸ Steinþór Þráinsson. 2005, bls. 494.

Sundlaugin sem er í kjallaraálmu austustu burstar hefur verið aflögð en þó ekki hulin og er laugarrýmið nú notað til tómstundaiðkunar. Gluggaskipan er þannig að tveir gluggar eru á suðurgafli en þrír á austurgafli og hefur henni ekki verið breytt að öðru leyti en því sem snertir rúðufjölda. Enn er stétt meðfram vestur- og suðurhliðum laugar og fyrirkomulag umhverfis laugina svipað og það var áður, þótt búningsklefar séu nú orðnir að geymslu og salerni. Nokkuð er hins vegar óljóst hvernig búningsklefum var hagað í upphafi. Ekki verður séð að þeim teikningum, sem Einar Jóhannesson gerði að sundlauginni árið 1925, hafi verið fylgt að fullu og ýmislegt í óvissu um upphaflega gerð hennar.

Mat á ástandi og framtíðarhorfur

Sundlaug Laugaskóla var mjög merkilegt mannvirki, líklega fyrsta yfirbyggða sundlaugin hér á landi og saga hennar skiptir miklu máli þegar rakin er þróun sundlaugabygginga og skólamála á landinu. Jafnvel þótt að litlar líkur séu á að laugin komist aftur í notkun sem sundlaug er varðveisla laugarkersins mikilvæg frá byggingarsögulegu sjónarmiði.

Sundskálinn við Litluá (1948-1960)

Staðsetning: Sundlaug við Litluá, Krossdal, Höfundur: Bárður Ísleifsson, Húsameistari ríkisins Kelduhverfi

Byggingarár: 1948

Byggt af/eigandi: UMF Leifs heppna, Kelduneshreppur, Ríkissjóður

Helstu endurbætur:

Yfirbyggð/opin: Opin

Staða/ástand: Hús stendur, laug áin

Hitun: Jarðvarmi

Umhverfi og aðdragandi

Sundlaugin í Litluá er í landi Krossdals, í miðjum Öxarfirði og um 60 m norður af Skúlagarði. Til að komast að lauginni er beygt norður af Norðausturvegi (85) um 300 m vestan við afleggjara að Skúlagarði (b. 1953) þar sem nú er rekið hótél en upphaflega var skóli og félagsheimili fyrir sveitina.

Litlaá fellur úr Skjálftavötnum til vesturs og síðan norðurs/norðausturs þar sem nafn hennar breytist í Stóruá. Hún rennur í Árnaneslón og þaðan í Jökulsá, rétt við ósinn. Á leiðinni safnast í hana ýmsar minni uppsprettur og var sundlaugin við ána í einni slíkri.

Skúlagarður stendur á vesturjaðri hrauntingu en undan hrauninu rennur tært vatn í nokkuð breiðum farvegi í vesturátt, í Litluá. Uppsprettan virðist einkum koma undan hraunjaðrinum rétt norðvestan við Skúlagarð, en farvegur vatnsins nær nokkuð lengra til norðurs og vel má vera að þar hafi uppsprettan verið áður. Heitar uppsprettur voru undan bakknum á þessum slóðum skammt ofan við þar sem trébrú eða bryggja var gerð þvert yfir ána. Á vesturbakka faravegsins er sundskálinn við Litluá, á grasi grónum og sléttum árbakkanum.

Fremur lítið er vitað um aðdraganda laugargerðar og byggingu sundskálans á bakka Litluár. Þó er ljóst að sund var kennt í Litluá áratugum áður en sundskálinn var byggður. Að sögn Þórarins Þórarinssonar í Kílakoti, heimildamanns, er líklegt að sundkennsla þar hafi hafist um það leyti sem Íþróttafélagið Hörður var stofnað sem deild í U.M.F. Leifi heppna um 1915. Deildin starfaði um áraskeið en sameinaðist ungmennafélaginu aftur 1941. Á stefnuskrá þeirra var m.a. sundkennsla og beittu félagar íþróttafélagsins sér fyrir því að Guðmundur Kristjánsson menntaði sig í sundkennslu og starfaði hann sem sundkennari á svæðinu um langt skeið. Á fyrstu árum sundkennslu í Kelduhverfi var sund líka kennt í náttúrulegu lóni í Arnarneslandi, en aðeins í nokkur sumur. Í Facebook-færslum í hópnum *Ljósmyndir frá Kópaskeri og nærsveitum* koma fram ýmsar upplýsingar um sundkennslu í Litluá í umræðum undir myndum af svæðinu.¹⁷⁹ Þar kemur m.a.

¹⁷⁹ Við myndir sem birtar voru á síðunni, annars vegar 3. maí 2021 og hins vegar 8. september 2019.

fram að faðir eins viðmælandans sem fæddur var 1899 hafi lært að synda á þessum stað. Fyrstu áratuginu var ekkert laugarhús á staðnum og var þá tjaldað á bakkanum. Sundnámskeiðin byrjuðu oftast um 10. júní og var þá sund kennt um tveggja vikna skeið. Að sögn Þórarins í Kílakoti sem lærði sund í Litluá áður en húsið var byggt var oft býsna kalsamt á námskeiðunum. Af fundargerðarbókum hreppsins að dæma var á tímabili stefnt að því að byggja skólahús við Litluá. Í fundargerðarbók hreppsins þann 24. maí 1937 er að finna tillögu sem var samþykkt þess efnis að fela skólanefnd að útvega uppdrátt að skólahúsi við Litluá og áætla byggingakostnað vegna þess, en ekkert varð úr þeim ráðagerðum.¹⁸⁰

Þórarinn í Kílakoti sem geymir fundargerðarbækur Ungmennafélagsins og kannaði þær í leit að upplýsingum um byggingu sundskálans fann ekki upplýsingar um aðkomu félagsins í framkvæmdinni þrátt fyrir að félagið hafi klárlega tekið þátt í að framkvæmdunum. Í fundargerðum hreppsins er minnst á sundskálann á nokkrum stöðum. Í fundagerð hreppsnefndar þann 12. apríl 1945 kemur fram að enn skorti nokkuð á fjármagn til að hrinda skálabyggingunni af stað þótt svolítið sé til í *Skálahússjóðnum* og happdrætti Kelduneshrepps hafi, sem efnt var til í þeim tilgangi að hrinda málinu í framkvæmd, hafi einnig hjálpað. Ljóst er þó að hreppurinn þurfi að leggja til fjármagn og er samþykkt að það sé 1000 krónur 1945 en upphæðin tvöfaldaðist þó áður en árið var á enda. Nokkur gangur virðist í málinu þetta ár og þann 11. nóvember 1945 samþykkir hreppsnefnd t.d. teikningu af sundskálanum og ræðir efniskaup.¹⁸¹ Næsta vor kemur hins vegar fram á fundi að það fé sem safnað hefur verið í *Skálahússjóð* á undanförunum árum muni ekki hrökkva til og því þurfi hreppurinn að óska eftir því að allir „verkfærir menn“ í hreppnum leggi fram eitt dagsverk við framkvæmdina og var það samþykkt.¹⁸² Framkvæmdir hafa mögulega hafist þá um sumarið en þeim lauk þó ekki fyrr en tveimur árum síðar.

¹⁸⁰ Hérþing. HRP-297/2 Kelduneshreppur. Gjörðabók/Gjaldendabók Kelduneshrepps 1925-1937.

¹⁸¹ Fundargerðarbók hreppsnefndar Kelduneshrepps 12.4.1945 og 11.11.1945 ásamt reikningum þessa árs.

¹⁸² Fundargerðarbók hreppsnefndar Kelduneshrepps 12.4. 1946 ásamt reikningum þessa árs.

Byggingarsaga

Hugmyndir um laugarhús á bakka Litluár hafa væntanlega komist á flug í kjölfar gildistöku Íþróttalaganna frá 1940, sem fylgt var eftir með Sundreglugerð 1943. Með umræddum breytingum var sund gert að skyldunámsgrein í skólum og ábyrgð á sundkennslu færð yfir á ríki og sveitarfélög í meira mæli en áður. Tengt þessum breytingum var stofnaður s.k. Íþróttasjóður, sem Alþingi veitti árlega fé til og hægt var að sækja í um fjármuni. Sundlaugamannvirki voru iðulega að miklu leyti reist í sjálfbodaðavinnu en Íþróttasjóður styrkti þó víða ungmennafélög og aðra þá sem stóðu að byggingu sundlauga eitthvað. Ungmennafélagið Leifur heppni fékk styrki til framkvæmdanna, a.m.k. árin 1947 og 1948 og í blaðagrein frá síðara árinu kemur fram að þá hafi skálinn verið fullgerður.¹⁸³

Sjálf sundlaugin í Litluá var náttúruleg að mestu leyti. Í ánni blandast hveravatn á þessum slóðum uppsprettuvatninu og leggur ána aldrei þar. Laugarpollurinn var gerður með því að stífla ána svo pollurinn yrði hæfilega djúpur - og var vatnið í lauginni um 14 gráðu heitt.¹⁸⁴ Yfir ána var byggð “bryggja” og var sundið kennt sunnan við hana. Út frá bryggjunni miðri var stökkpallur á þeim stað sem áin var dýpst og þar var einnig lögð út 25 m löng sundbraut til suðurs, frá bryggju. Uppspretturarnar voru norðan við bryggjuna og var vinsælt hjá köldum sundnemum að synda undir bryggjuna þar sem dýpið var mest (við stökkpallinn) og yfir í norðurhlutann þar sem hlýrra var samkvæmt Þórarni í Kílakoti. Sundlaugin var fremur grunn og náði börnunum víðast aðeins í mitti, en hún var dýpst við miðbik árinna þar sem stökkpallurinn og sundbrautin voru. Á hverju ári þurfti að hreinsa úr ánni á vorin áður en kennsla hófst.¹⁸⁵

Laugin í Litluá. Myndin til hægri birtist á Facebook-síðunni Gamlar myndir frá Kópaskeri og narsveitum þann 3. maí 2021, færsla frá Hildi Gunnlaugsdóttur. Á myndinni eru Þóra Stefánsdóttir í Keldunesi og börn (Bryndís, Oktavía, Binni, Logi og Kristín). Seinni myndin er tekin 1942 áður en sundskálinn reis, af Guðrúni á Meðavöllum en Ríkey Júlíusdóttir deildi á sömu facebook síðu þann 8. september 2019.

¹⁸³ *Djóduriljinn* 14.01.1947, bls. 7 og *Skinfaxi* 01.04.1948, bls. 58.

¹⁸⁴ Þórarinn Þórarinnsson o.fl. 2003, bls. 84 og 210.

¹⁸⁵ Samkvæmt upplýsingum frá Guðmundi Þórarinnssyni, Vogum, Þórarni Þórarinnssyni í Kílakoti og Þórarni Sveinssyni Krossdal.

Sundskálinn við Litluá er líklega byggður eftir teikningu Bárðar Ísleifssonar hjá Húsameistara ríkisins. Bárður gerði nokkrar útgáfur af stöðluðum laugarhúsum og fellur húsið vel að einni þeirra, sem frá árinu 1943. Eftir sömu eða áþekkri teikningu var byggt á fleiri stöðum, m.a. laugarhúsin í Höfðakaupstað/Skagaströnd (b. 1945) og laugarhúsin við Gljúfralaug (b. 1944). Bygging hússins virðist sameiginlegt átak hreppsins og Ungmennafélagsins Leifs heppna en ekki er vitað hver var byggingameistari né heldur hafa fundist frásagnir af sjálfri framkvæmdinni.

Lýsing mannvirkis

Sundlaugarhúsið er einfalt, steinsteypt hús, frammi á bakka Litluár. Veggir hússins eru með förum eftir mótaborð, ópússaðir og steypan er fremur léleg. Húsið var áður með einhalla þaki sem hallaði lítillega að ánni. Á síðasta notkunarstigi hússins var því breytt í fjárhús og þá byggt við laugarhúsið til vesturs. Á viðbygginguna var sett einhalla þak til austurs og má því segja að húsið sé nú undir mænispaki með litlum halla.

Aðkoma að sundskálanum var úr vestri og þar voru dyr á miðri vesturhliðinni. Beggja vegna við þær voru tveir litlir gluggar. Jafnvel þótt byggt hafi verið við húsið til vesturs hefur vesturútrveggur fengið að halda sér að mestu þótt nú sé hann innandyra. Innveggir hússins hafa flestir verið steinsteyptir. Mikill hluti þeirra hefur verið fjarlægður en þó er efsti hluti veggja enn til staðar og því má greina innri skipan hússins. Hurðir eru nú allar horfnar og dyrakarmar fúnir. Húsið hefur verið klætt að innan með asbesti, sem að miklu leyti hefur verið fjarlægt en þó ekki allt.

Úr anddyrinu í vesturhluta laugarhúss var innangengt í karlaklefa á aðra hönd og kvennaklefa á hina. Úr búningsklefum voru dyr að salerni og aðrar dyr mögulega að sturtuklefa. Salernin voru því allra nyrst og syðst í húsinu og á þeim lítill gluggi austarlega á bæði norður- og suðurhlið. Úr búningsklefum var gengið í rými með dyr að lauginni/ánni og var lítill gluggi beggja vegna við báðar klefadyrnar. Við miðja austurhlið hússins var kyndiklefi sem hitaði húsið og voru dyr á

Sundlaugin við Litluá. Ljósmyndir: Höfundar.

honum sunnan við miðja austurhlið.¹⁸⁶ Að öðru leyti en því hefur húsið verið samhverft um miðju. Við suðurhorn austurhliðarinnar var steinsteypt rotþró. Loft yfir húsinu hefur verið klætt borðum að neðan og loftið einangrað með mó milli bita. Ekki verður betur séð en loftin hafi verið strigaklædd og þá líklega einnig veggfóðruð.

Í Facebook-hópi um ljósmyndir af svæðinu koma fram ýmsar upplýsingar um sundkennslu í Litluá. Þar kemur fram að milli sundtíma hafi verið reynt að ná hita í börnin með því að láta þau hlaupa um í útileikjum og að farið hafi verið ofan í laugina þrisvar sinnum á dag á meðan sundkennslu stóð. Jóhannes Rafn Þórarinnsson í Krossdal/Árdal var lengi aðalsundkennarinn í Litluá, en sumarið 1960 var síðasta sumarið sem kennt var á þessum stað og var laugin litið notuð eftir það. Um skeið fóru ungmenni til Lauga í sundnám en 1971 opnaði sundlaugin í Lundi og upp frá því fór sundkennsla fram þar.¹⁸⁷ Þrátt fyrir þetta kom það stundum fyrir allt fram í það síðasta að skólabörn eða aðrir fengu sér sundsprett í ánni á góðviðrisdögum, þótt hún sé nú orðin mjög grunn.

Eftir að laugin í Lundi opnaði þjónaði hún sveitinni sem sundlaug. Árið 1998 var þó gerð tilraun til að endurvekja sundlaugarhald í Kelduhverfi þegar nokkrir einstaklingar sem þá voru með fiskeldi í landi Fjalls tóku sig til og steypu um 25 m laugarkar þar. Vinnuskúrar (Blönduskúrar) voru nýttir sem laugarhús og varð laugin um skeið mjög vinsæl meðal heimamanna. Laugin var 42 gráðu heit og var í henni saltvatn. Hún var mikið notuð af sveitungum í örfá ár, en vildi verða gruggug og óhrein. Að lokum var hætt að nota hana og síðar fyllt yfir ummerkin. Rekstur laugarinnar í Lundi hefur verið nokkrum erfiðleikum bundinn og kominn tími á endurbætur. Sumarið 2024 fór það svo sundlaugin opnaði ekkert og var það fyrsta árið um langt skeið sem engin sundlaug var starfrækt á öllu svæðinu og þótti heimamönnum eðlilega nokkur afturför.¹⁸⁸

Mat á ástandi og framtíðarhorfur

Sundskálinn við Litluá hefur mikið látið á sjá eftir að húsið féll úr notkun. Sundstaðurinn var skráður við fornleifaskráningu á svæðinu 2008 og virðist ekki hafa tekið miklum breytingum síðan að því frátöldu að bryggjan er hrörlegri.¹⁸⁹ Húsið á árbakkanum er í slæmu ástandi. Mikið af

¹⁸⁶ Guðmundur Þórarinnsson í Vogum lærði að synda í lauginni um 1953, þá var laugin og laugarhúsið í endanlegri mynd. Hann segir að ekki hafi verið sturtur í húsinu en það hafi verið vel kynnt og alltaf hafi verið hlýtt í húsinu. Þórarinn í Krossdal hafði rætt um sturtur.

¹⁸⁷ Frásögn Hildar Gunnlaugsdóttur á Facebook-síðunni *Gamlar myndir frá Kópaskeri og nærsveitum*, birt 03.05.2021 og fleiri athugasemdir undir myndinni og Spjaldskrá um laugar frá Menntamálaráðuneyti, líklega frá miðri 20. öld, DD 95.

¹⁸⁸ Samkvæmt upplýsingum frá Ólafi Jónssyni á Fjöllum.

¹⁸⁹ Stefán Ólafsson o.fl. 2008, bls. 65.

innviðum hússins hafa nú verið fjarlægðir og innri skipan breytt og virðist t.a.m. öll pípulögn horfin. Á síðari notkunarstigum var húsið nýtt sem hænsnakofi og fjárhús. Þá var reist við húsið bárujárnsklædd viðbygging á vesturhlið. Húsið ber þess merki að hafa verið notað undir skepnur og er allþykk gólfskán úr taði og heyi (a.m.k. 10 cm) á gólfum, sem virðast vera steinsteypt. Húsið er nú að hluta notað sem geymsla.

Sundskálann við Litluá má telja nokkuð einstæðan í sögu sundlaugarhalds hér á landi. Það var sjaldgæft og hugsanlega óheyrt að svo vandað laugarhús hafi verið byggt við náttúrulega laug til sundkennslu jafnseint sem sundskálinn við Litluá, eða rétt fyrir miðja 20. öld. Staðurinn gegndi mikilvægu hlutverki í sögu skólahalds og sundkennslu á svæðinu. Sundskálinn er fallega staðsettur í hvammi nærri þjóðvegi og núverandi hóteli. Til að endurlífga staðinn til sundiðkana þyrfti þó líklega mikið og samhent átak og talsvert fé og má því telja ólíklegt að sundstaðurinn við Litluá fái uppreisn æru úr þessu.

5. Horfin sundlaugahús á Norðurlandi

Reykir við Reykjabraut eldri (1913-1925)

Staðsetning: við Reykjabraut, Húnavatnsbr. *Höfundur:* Óþekktur/heimamenn

Byggingarár: 1913/15

Byggt af/eigandi: Austur-Húnavatnssýsla

Helstu endurbætur:

Yfirbyggð/opin: Opin

Staða/ástand: Horfin vegna yngri bygginga

Hitun: Jarðvarmi

Saga laugarhalds á Reykjum við Reykjabraut¹⁹⁰ er býsna löng og er hennar m.a. getið í Ferðabók Eggerts og Bjarna.¹⁹¹ Í samantektinni *Sögulegar laugar í byggð á Íslandi* kemur fram að þar hafi verið gerð laug 1820 og að þar hafi verið baðlaug á 18. öld sem hafi þótt góð „kvennasóttum og hægðartregðu.“¹⁹² Í bókinni *Föðurtúni* segir Páll Kolka frá sundlauginni á Reykjum á Reykjabraut árið 1823.¹⁹³ Þá voru þar um tuttugu nemendur í sundkennslu en fyrstur til að kenna þar sund mun hafa verið Jón Þorláksson Kjærnested. Vatni var þá veitt í lægð og torfgarður hlaðinn fyrir framan. Í *Sýslu- og sóknarlýsingum* frá miðri 19. öld höfðu þeir 2-3 menn sem kunnu að synda í Staðarsókn í Hrútafirði lært sund af Sund-Gesti á Reykjum á Reykjabraut í Húnavatnssýslu.¹⁹⁴

Í *Húsaskráningu Húnavatnshrepps* er fjallað um laugina: „... í lok 19. aldar var upphlaðin torflaug rétt sunnan við bæinn á Reykjum og hitinn í henni um 50 gráður. Þá veitti Alþingi sýslunefndum í landinu fjárstyrk til sundkennslu og af þeim sökum hóf sýslunefnd Húnavatnssýslu árið 1896 að veita fé til uppbyggingar laugar og sundkennslu á Reykjum. Vorið eftir var ráðist í gerð sundlaugar og voru unnin fjórtán dagsverk við „að stinga torf í garðinn við laugina, flytja efnið að og hlaða.“ Þetta verk annaðist Kristján Sigurðsson bóndi gegn eftirgjaldi, auk þess sem hann fékk á næstu árum nokkrar bætur fyrir átroðning á túni og annað ónæði vegna sundkennslunnar.“¹⁹⁵

Sundkennsla var stunduð víða í sýslunni á þessum og næstu árum, en um 1913 var afráðið að Reykir yrðu framtíðarstaður fyrir sundiðkun í sýslunni. Árið eftir veitti sýslunefndin nokkru fé til þess „að koma upp viðunanlegum sundpolli“ og sem fyrr var Kristjáni Sigurðssyni falið að hafa umsjón með framkvæmdum. „Sundpollinum“ var m.a. þannig lýst 1915: „Steinsteypugarður var gerður á 3 vegu við sundstæðið, sem hallar frá vestri til austurs. Austan við sundstæðið var steypdur

¹⁹⁰ Undir færslunni er skráð eldri laug og eldri laugarhús (sjá næstu færslu á eftir fyrir yngri laug og hús).

¹⁹¹ Eggert Ólafsson. 1975, II. bindi, bls. 12.

¹⁹² Freysteinn Sigurðsson. 1998, bls. 6.

¹⁹³ Eggert Ólafsson II. bindi. 1975, bls. 12.

¹⁹⁴ *Sýslu- og sóknarlýsingar I*. 1950, bls. 184.

¹⁹⁵ Guðrún Jónsdóttir o.fl. 2019, bls. 279.

steingarður 9 metra langur – sem er breidd sundstæðisins – 1 metri 78 sentímetra hár og 10 sentímetrar á þykkt. Að norðanverðu var steypdur steingarður, 2 metrar 32 sentímetrar á lengd, 1 m. 75 cm. á hæð og 11½ cm. á þykkt. Fyrir ofan, eða vestan, álmur þessa, sem liggur frá þvergarðinum, tekur við grasi gróin brekka, er heldur vatninu í sundpollinum og virðist þetta nægilegt aðhald að vatninu þeim megin. Að síðustu var steinsteypugarður ger, að sunnanverðu við sundstæðið, sem einnig liggur frá þvergarðinum og er 4 m. 20 cm. á lengd. Páll Kristjánsson á Reykjum lærði ungur sund heima og stundaði einnig sundnám í Reykjavík. Hann var góður sundmaður og hóf sundkennslu á Reykjum í þessari gömlu sundlaug árið 1918. Meðal nemenda hans árið eftir var Guðmundur Frímann rithöfundur, sem lýsti aðstæðum þannig: „Ekki var Reykjalaugin vegleg borin saman við laugina sem nú er starfrækt þar á bæ. Minnir mig að veggirnir væru úr torfi og grjóti. En búningssklefinn minnti mest á venjulegan hrútakofa þeirra tíma. En tvær voru krærnar, aðskildar með timburþili, blessunarlega gisnu að okkur strákunum fannst. Úr þessu fékkst verulega bætt árið 1925.“¹⁹⁶

Ekki er alveg ljóst hvort „hrútakofi“ þessi stóð við torflaugina frá 1896 eða laugina sem gerð var árið 1914 og nefnd var „viðunanlegur sundpollur“ hér að framan og var með steinsteypuveggjum á þrjá vegu.

Í *Húnaþingi* segir: „Vorið 1914 var gamla laugin á Reykjum endurbætt og síðan kennt þar sund flest vor. En aðstaðan var ófullkomin og úrbóta þörf.“¹⁹⁷

Lítið er vitað um eldri laugarhús annað en það sem kemur fram í lýsingu Guðmundar Frímans að ofan, þ.e. að húsið hafi líkst venjulegum hrútakofa og því verið skipt í tvennt með timburþili. Ekki fundust ljósmyndir eða teikningar að lauginni eða laugarhúsunum. Ný laug var vígð 1925 og þá var eldri laugin aflögð og laugarhúsið væntanlega rífið.

¹⁹⁶ Guðmundur Frímann. 1978, bls. 81.

¹⁹⁷ Sigurður J. Línal, og Stefán Á. Jónsson. 1975, bindi I, bls. 328-329

Reykir við Reykjabraut yngri (1925-1970?)

Staðsetning: við Reykjabraut, Húnavatnsbr. Höfundur: Jónas Fr. Kristjánsson byggingafræðingur. (a.m.k. lang)

Byggingarár: 1925

Byggt af/ eigandi: A-Húnavatnssýsla, ríkissjóður

Helstu endurbætur:

Yfirbyggð/ opin: Opin

Staða/ ástand: Horfin

Hitun: Jarðvarmi

Sundlaug var gerð á Reykjum við Reykjabraut árið 1925 og tók við af eldri sundlaug og laugarhúsi á sama/svipuðum stað (sjá fyrri færslu). Um aðdraganda byggingarinnar er fjallaði í *Húnaþingi* en þar segir: „Vorið 1914 var gamla laugin á Reykjum endurbætt og síðan kennt þar sund flest vor. En aðstaðan var ófullkomin og úrbóta þörf. Á héraðsþingi [Ungmennasambands Austur-Húnavetninga] var um það rætt að steypa sundlaug og gera hana sem bezt úr garði á allan hátt. Var síðan byggingameistari fenginn til að athuga aðstæður allar og gera teikningar að þessu mannvirki. Undirbúningur að laugarbyggingunni tók langan tíma, enda geisaði heimstýrjöldin fyrri og verðhrun að henni lokinni. Var beðið til ársins 1924 og þá byggð sú sundlaug sem verið hefur í notkun allt til þessa dags. Laugin er 10 sinnum 20 m að stærð, byggð úr steinsteypu og heitt og kalt vatn leitt til hennar í járnþípum. Kostaði hún 8 þús. kr., sem var mikið fé á þeim tíma. Áformað var að byggja síðar yfir laugina, en varð ekki af, vegna erfiðara fjárhagsástandna. Sundskýli fyrir nemendur voru ekki fullnægjandi.”¹⁹⁸

Laugin var 1,1 m á dýpt þar sem hún var grynnst en 2,2 m þar sem dýpst var.¹⁹⁹

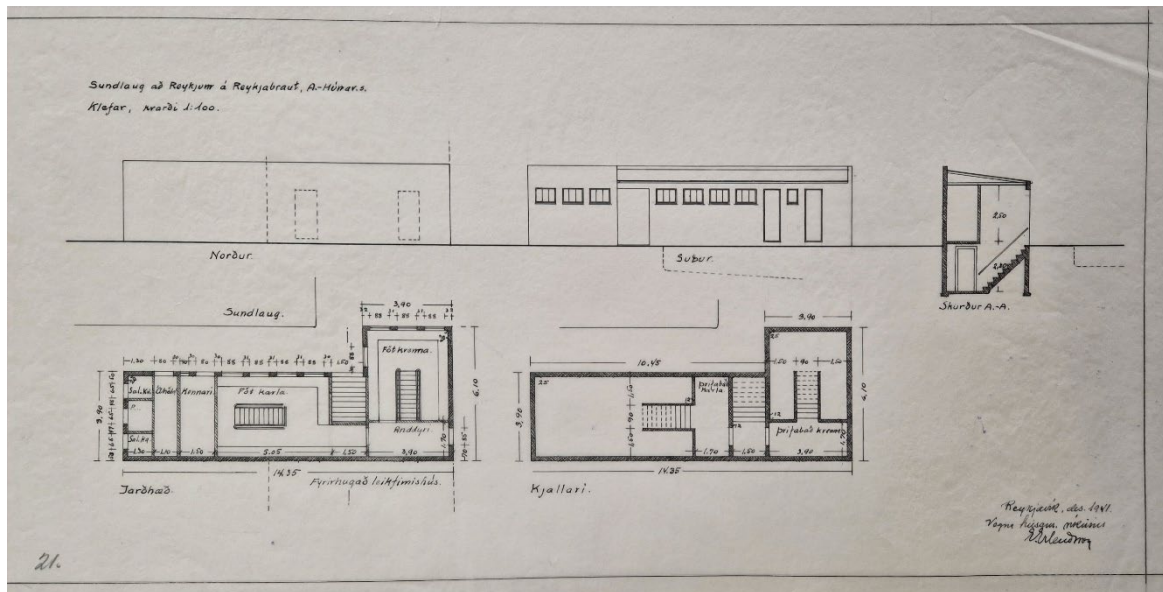
Á meðal gagna frá Íþróttasjóði eru teikningar af nýju sundlaugarhúsi á Reykjum við Reykjabraut, gerðar af Einari Erlendssyni og dagsettar í desember 1941. Húsið var áformað kjallari og hæð en svo virðist sem það hafi aldrei orðið að veruleika.²⁰⁰

Í *Svörum við spurningum Þjóðháttadeildar Þjóðminjasafns um sund* kemur fram að um 1960 hafi Reykjalaugin verið eina sundlaugin í Austur-Húnavatnssýslu. Þar segir: „Aðstaðan á Reykjum var sennilega ekki upp á marga fiska. Á laugarbakkanum stóðu tveir skúrar, annar fyrir drengi, hinn fyrir stúlkur. Þar höfðu nemendur fataskipti. Nokkru fjær var steinhús. Á því voru tvennar dyr, minnir mig, og var annar helmingurinn ætlaður stúlkum en hinn drengjum. Þar voru salerni og

¹⁹⁸ Sigurður J. Línal, og Stefán Á. Jónsson. 1975. bindi, bls. 328-329.

¹⁹⁹ *Tíminn* 16.02.1929, bls. 36.

²⁰⁰ Menntamálaráðuneyti, gögn frá Íþróttasjóði H49.

Reykjaulaug við Reykjabraut. Teikning frá desember 1941 – en húsið var aldrei byggt. Teikningin er gerð af Einari Erlendssyni. Gögn Húsameistara ríkisins, C392_08, Þjóðskjalasafn Íslands. Sundlaugarhúsið er mjög frábrugðið öðrum slíkum húsum sem byggð voru um þetta leyti. Þau voru flest sambærif með aðstöðu fyrir drengi og stúlkur hvort til sinnar handar við mitt hús og öll aðstaðan á jarðhæð. Hér var gert ráð fyrir búningasklefum á jarðhæð en baðsklefum í kjallara. Snyrtingar voru fyrirhugaðar á jarðhæð, en ekki innangengt í þær.

aðstaða til að borða nesti. Nemendur voru fluttir að Reykjum á morgnana og sóttir um miðjan dag þegar kennslu lauk.²⁰¹

Í *Húsakönnun Húnavatnshrepps* er fjallað um laugina en þar segir: „Úr þessu [lélegri aðstöðu við eldri laug] fékkst verulega bætt árið 1925. Þá var byggð sundlaug úr steinsteypu, um 50 m suður af núverandi íbúðarhúsi, af ungmenntasambandi sýslunnar og Jóhanni Franklín Kristjánssyni, byggingameistara í Reykjavík, sem gerði tillögur um gerð laugarinnar. Sundlaugin var 20 m löng og 10 m að breidd, en var að öðru leyti þannig lýst í fasteignaúttekt 1940: „Sundlaug – steypfir veggir og botn. Kofi úr timbri, pappaklæddur, 18 m³. Sundlaug, ekki yfirbyggð. Eigandi A-Húnavatnssýsla. [...] Sundskáli 3,2 × 2,5 m, af timbri. Pappaklæðning. [...] Á jörðinni er kvöð um endurgjaldslaus afnot og aðgang að sundlauginni og land fyrir leikvöll.“²⁰²

Mannvirkin öll eru nú horfin, laugin, kofinn og sundskálinn, en í laugarstaðinu stendur nú hitaveituskúr yfir borholu. Líklega voru eldri laugarar á líkum slóðum.

Laugin var einnig skráð í fornleifaskráningu 2009: “Sundlaugin frá 1926 stóð samkvæmt Erlendi G. Eysteinsyni á Stóru-Giljá um 50 m suður af bæ á Reykjum (munnleg heimild 18.01.2010). Óvíst er um staðsetningu elstu lauganna en líklega hafa þær verið á svipuðum slóðum. [...] Sunnan við

²⁰¹ Svör við spurningum Þjóðbáttadeildar Þjóðminjasafns um sund, listi 119 númer 2013-2-17.

²⁰² Guðrún Jónsdóttir o.fl.. 2019, bls. 279.

Íbúðarhúsið á Reykjum er í dag malarbórið bílastæði og sunnan við það hitaveituskúr yfir borholu þar sem sundlaugin var síðast.”²⁰³

Samkvæmt *Húsakönnun í Húnavatnshreppi* gerði Jóhann Fr. Kristjánsson byggingameistari teikningar að lauginni en í spjaldskrá um laugar sem varðveitt er á meðal gagna úr Menntamálaráðuneyti kemur fram að laugarhúsið sé skúr og arkitekt er sagðir „heimamenn“²⁰⁴. Í yfirlitsskjali frá ráðuneytinu kemur fram að sundlaugin á Reykjum sé eign bóndans en laugin sé ónothæf. Í *Árbók Ferðafélagsins* frá 1964 segir að skyldunám unglinga í sundi fari fram í Reykjalaug.²⁰⁵ Líklega hefur notkun Reykjalaugar verið hætt um 1970 því þá var tekin í notkun við Húnavallaskóla sundlaug úr plasti.

Reykjalang við Reykjabraut, ljósmynd tekin á árabílinu 1940-65. Ljósmynd Þorsteinn Jósefsson. Sarpur: safnanúmer A – ÞJ_Hun_305.

²⁰³ Guðmundur St. Sigurðsson o.fl. 2009, bls. 63.

²⁰⁴ Spjaldskrá um laugar, frá Menntamálaráðuneyti, DD 95.

²⁰⁵ *Árbók Ferðafélagsins*. 1964 bls. 139.

Sundlaugin í Varmahlíð elstu hús (1938-1951)

Staðsetning: Birkimel, Varmahlíð

Byggingarár: 1939

Helstu endurbætur:

Staða/ástand: Hús viku fyrir steiptum húsum, laug enn í notkun

Höfundur: Húsameistari ríkisins

Byggt af/eigandi: UMF Fram

Yfirbyggð/opin: Opin

Hitun: Jarðvarmi

Saga laugarhalds í Varmahlíð er löng. Í *Jartegnum úr Jóns sögu helga* getur um för tveggja kvenna til laugar í Skagafirði sem líklega var á Reykjarhóli, þar sem nú er Varmahlíð. Samkvæmt sögunni leitaði þangað talsverður fjöldi kvenna með þvotta þótt vetur væri og hörkufrost. Hús var á staðnum en ekkert sagt um gerð þess. Líklega hefur húsið verið byggt yfir þvottalaugina til skjóls. Greinir sagan frá því hvernig hrafn stelur skóm annarrar konunnar og stefndi í óefni um að hún kæmist heim. Hún fór því ofan í laugin og hét á Jón helga og skilaði hrafnninn að endingu skónum.²⁰⁶

Sundlaug var fyrst gerð við Reykjarhólslaug, sem nú er kennd við Varmahlíð, árið 1913. Ungmennafélagið Fram stóð að framkvæmdinni. Fyrst var hreyft við málinu á félagsfundi 1911 og í kjölfarið var samið við Garðyrkjufélag Seyluhrepps sem hafði umráðarétt yfir jarðhita og lóð á Reykjarhóli. Laugin var gerð með fyrirhleðslu úr torfi og grjóti og kennsla hófst í henni sumarið 1913. Fáeinum dögum síðar brast garðhleðslan og laugin flæddi fram. Jón Þorláksson

Laug og laugarbús í Varmahlíð. Á myndunum má fá ágæta hugmynd um laugarbúsið á þessum stað sem var byggt úr timbri með einhalla þaki og fernum dyrum til austurs. Mynd til vinstri er frá Ljósmyndasafni Akraness en mynd til hægri er tekin á árabílinu 1940-50 og er frá Héraðsskjalasafni Skagafjarðar, 1940-1950_Hsk N00016-A-A-Mic89.

landsverkfræðingur var staddur á Víðimýri þegar þetta gerðist og var hann fenginn til að leggja á ráðin um endurbætur. Að ráði hans var grafið fyrir undirstöðum stíflugarðsins og síðan vann fjöldi manns í heilan sólarhring við að hlaða nýjan garð sem reyndist nógu traustur. Sundlaugin var þó

²⁰⁶ *Biskupasögur I*. 1858-78, bls. 211-212.

ekki talin fullgerð fyrr en árið 1914. Í þessari laug var kennt flest sumur fram til ársins 1928.²⁰⁷ Ekki er vitað til að laugarklefi hafi verið við laugina og er hún því ekki skráð sérstaklega hér.

Í *Bygðasögu Skagafjarðar* segir: „Fastur liður í uppbyggingu alþýðuskólans í Varmahlíð var sundlaugin sem byggð var á árunum 1938-1939 og kostaði þá tæpar 30.000 krónur. Hún þótti að öllu leyti hin vandaðasta, byggð úr járnbentri steinsteypu, 33,35 m löng og 12,5 m breið. Mesta dýpi í vatni var 3,03 m en grynnt vatn var 0,83 m. Var hún vígð á fjölmennri samkomu sunnudaginn 27. ágúst 1939... [...] Aðsókn að lauginni varð ekki sem skyldi næstu árin. [...] Búnaður við laugina var ófullnægjandi því að hróflað var upp óhituðum tímurskylum sem búningsklefum vestan við laugina. 1941 var þó leidd í þá upphitun og við svo búið varð að una fram til 1951 að nýir, steinsteyptir klefar voru teknir í notkun eftir að hafa verið fjögur ár í smíðum.“²⁰⁸

Hróbjartur Jónasson lýsir sundlaugargerðinni í Varmahlíð á upptöku sem varðveitt er í Ísmus. Í frásögn hans kemur fram að af öllum þeim verkefnum sem hann hafi unnið hafi umrædd sundlaug verið eitt það erfiðasta og telur hann að enginn maður gæti í dag byggt laugina með þeim tækjum sem þá voru notuð. Hann segir að gröfturinn hafi verið mjög erfiður og þó hafi aldrei neitt verið sprengt. Stórgrýti hafi verið á laugarstöðinu og það hafi verið bundið í smíðjumó og það sé eitt það versta sem hægt er að komast í.²⁰⁹ Á skiltum í laugarhúsi sundlaugarinnar kemur fram að laugin var byggð á grundvelli styrkja frá ríkinu og með gjafavinnu frá Ungmennafélaginu Fram og Varmahlíðarfélaginu.

Ekki hefur fundist teikning af elstu laugarhúsunum en mikið af ljósmyndum af lauginni og laugarhúsum er varðveitt. Sundskýlið var gert úr mótatímbrum og var sem fyrr segir vestan við laugina, þó ekki alveg fyrir miðju hennar (en náði lengra til suðurs en laug). Það var aflangt og með skúrþaki og með 4-5 dyrum að laug og litlum gluggum á milli.

²⁰⁷ Hjalti Pálsson. 1975.

²⁰⁸ Guðný Zoëga og Hjalti Pálsson. 1998, bls. 421-422.

²⁰⁹ Hróbjartur Jónasson, upptaka úr ÍSMUS.

Sundlaugin í Varmahlíð yngri laugarhús (1939/1951-1995)

Staðsetning: Birkimel Varmahlíð

Byggingarár: 1950-1951

Helstu endurbætur: 1988-89, 1995

Staða/ástand: Laugarhús horfin vegna yngri bygginga, laug enn í notkun.

Höfundur: Húsameistari ríkisins

Byggt af/eigandi: Varmahlíðarfélagið/UMF Fram/Ríkissjóður

Yfirbyggð/opin: Opin

Hitun: Jarðvarmi

Á fjórða áratug síðustu aldar var Varmahlíðarfélagið stofnað og barðist það fyrir byggingu Héraðsskóla Skagfirðinga í Varmahlíð. Hver héraðsskóli skyldi hafa sundlaug og í Varmahlíð var byggð laug á árunum 1938-1939.²¹⁰ Óupphituð timburskýli risu vestan við laugina en líklega hefur þeim verið ætlað að vera til bráðabirgða. Ekki varð af byggingu skólans, en árið 1947 teiknaði Guðjón Samúelsson húsameistari ríkisins skólabyggingu héraðs- og gagnfræðiskóla í Varmahlíð.

Skólinn átti að vera sunnan

við laugina en íþróttahús

norðan við hana. Á milli

þeirra teiknaði hann langt

hús með búnings- og

baðklefum fyrir

sundlaugina en í

íþróttahúsinu voru aðrir

búningsklefar.²¹¹ Þetta

bendir til þess að ætlunin

hafi verið að byggingarnar

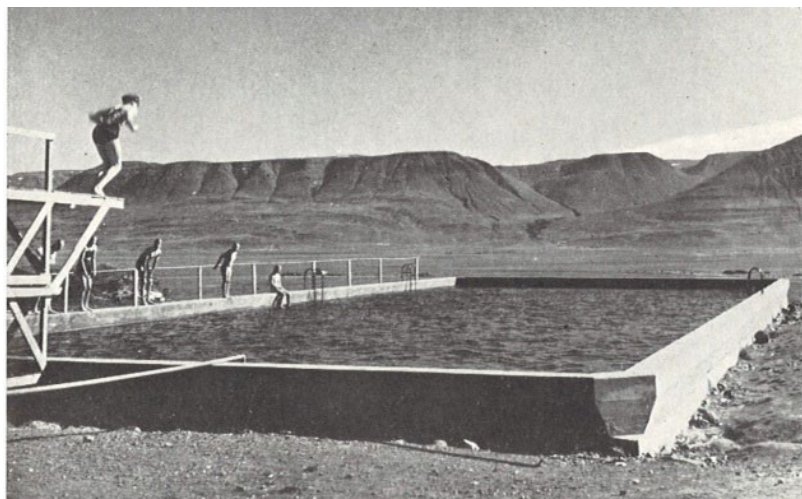
risu í áföngum Af þessum

byggingum öllum voru það

aðeins bað- og búningsklefar sundlaugarinnar sem urðu að veruleika og voru þeir teknir í notkun

árið 1951. Í spjaldskrá um laugar frá Menntamálaráðuneyti, líklega frá miðri 20. öld, er eigandi

laugar sagður Varmahlíðarfélagið.²¹²

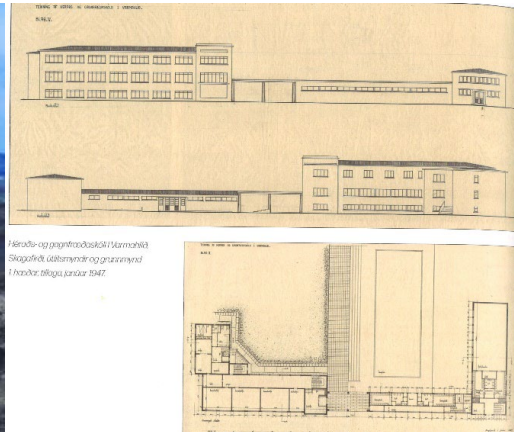
Sundlaugin í Varmahlíð nýbyggð. Ljósmyndari Páll Jónsson. Laugin var dýpri en flestar aðrar frá sama tímarskeiði, en líklega hefur það verið vegna þess að ætlunin var að hafa bátt dýfingarbretti við laugina. (Prentaðar upplýsingar af vegg laugarhúsinu 2024).

²¹⁰ Guðný Zoëga, Hjalti Pálsson. 2008, bls. 421-422.

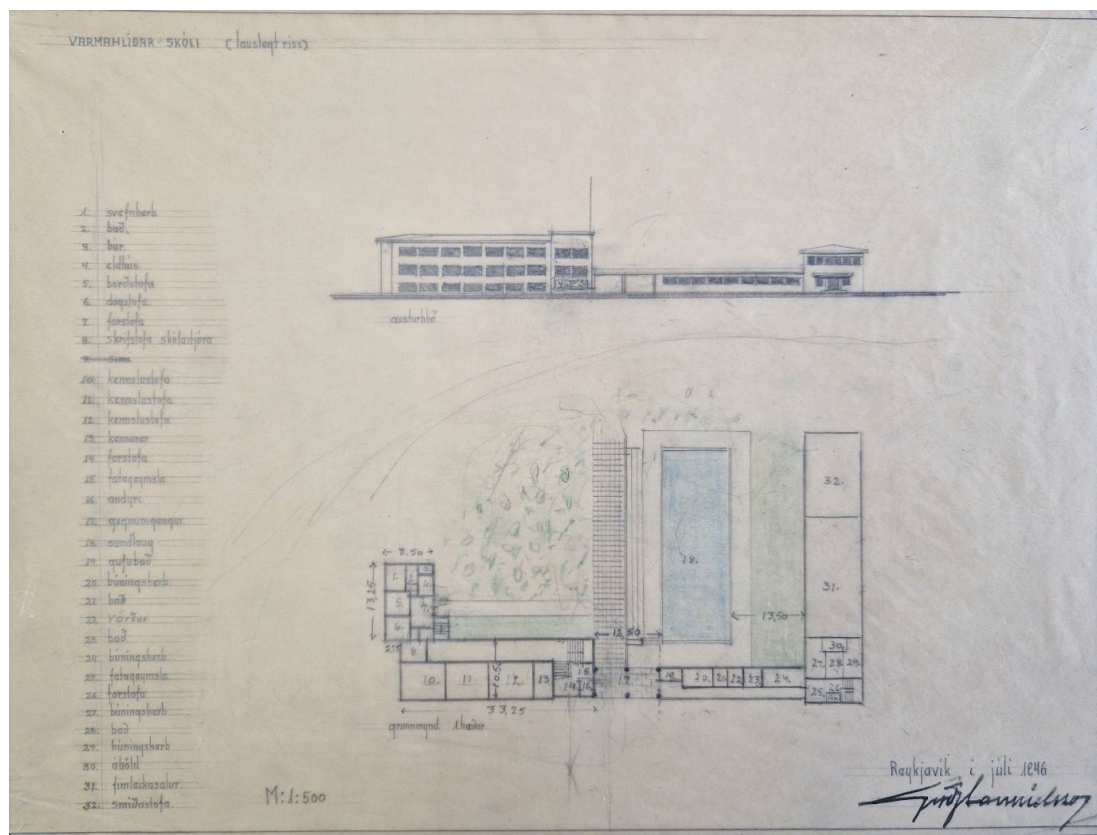
²¹¹ Pétur Ármannsson. 2020, bls. 352.

²¹² Spjaldskrá um laugar frá Menntamálaráðuneyti, DD 95.

Miklar breytingar og endurbætur fóru fram árin 1988-1989. Þá var reist ný bygging með bað- og búningasklefum norðan við laugina sem einnig þjónaði íþróttahúsinu, sem fáum árum síðar var byggt norðan við klefana og tekið í notkun 3. september 1995. Búningasklefahúsið frá 1951 hefur að líkindum verið rífið þegar nýju klefarnir voru tilbúnir. Þá var sundlaugin líka endurbætt. Steyptur var milliveggur til að skilja að djúpu laugina, 25 metra langa, að vestan og grunnu laugina að austan,

Til vinstri: Laugarhúsið í Varmahlíð sem tekið var í notkun 1951, byggt eftir teikningu Húsameistara ríkisins frá 1947. Húsið mun hafa verið rífið þegar nýtt hús með búningasklefum reis norðan við laugina. Til hægri: Teikning Guðjóns Samúelssonar að bóradis- og gagnfræðaskóla ásamt íþróttahúsi. Á milli bygginganna var sundlaugin og norðan við hana lágt, langt og mjótt hús með búningasklefum fyrir sundlaug og íþróttahús. Búningasklefahúsið reis en hvorki skólinn né íþróttahúsið.

Teikning Guðjóns Samúelssonar að Varmahlíðarskóla dagsett í júlí 1946. (Teikningasafn Húsameistara ríkisins.)

sem notuð er fyrir kennslu barna. Þá voru einnig sett hreinsitæki í litlu laugina með lokuðu hringrásarkerfi og heitur pottur við, en stóra laugin grynnguð. Þessum framkvæmdum lauk 1992.

Búningsklefahúsið sem reis á árunum 1947-1951 eftir teikningum Húsameistara ríkisins var steinsteypt og á einni hæð. Þakið var einhalla að lauginni og á þeirri hlið sem sneri að lauginni voru fernar dyr um miðbik hússins en beggja vegna við þær röð af litlum gluggum nærri þakskeggi. Sundlaugin í Varmahlíð er enn við lýði með góðu viðhaldi og endurbótum.

Víðivallalaug, eldri laugarhús (1937-1949)

Staðsetning: Víðivellir, Akrahreppur, Sk

Byggingarár: 1937

Helstu endurbætur:

Staða/ástand: Laug er líklega enn á sínum
stað eldra sundlaugarhús vék fyrir yngra

Höfundur: óþekktur/heimamenn?

Byggt af/eigandi: Ungmennafélagið Glóðafeykir

Yfirbyggð/opin: Opin

Hitun: Jarðvarmi

Í *Bygðasögu Skagafjarðar* segir: „Á fundi ungmennafélagsins Glóðafeykis 7. janúar 1934 var fyrst vakin umræða um gerð sundlaugar á Víðivöllum. Þeirri umræðu var haldið áfram næstu ár og Gísli Sigurðsson bóndi á Víðivöllum gaf land undir laugina og landspildu austan hennar sem var hugsað sem íþróttasvæði fyrir félagið. Hafist var handa við að steypa upp laugina sumarið 1937 og var frágangi hennar að mestu lokið vorið 1938. Yfirsniður var Jón Sigfússon. Sundkennsla hófst þá um vorið og kenndi Hjalti Jónsson frá Valadal. Kennt var á vegum ungmennafélagsins til 1944 en þá tók skólanefnd Akrahrepps við og hefur líklega verið kennt til 1960. Í upphafi var búningsklefi við laugina í lélegum bárujárnsskúr en síðar voru steyptir tveir klfar norðan við laugina og slétt á milli þeirra [sjá sérstaka færslu um það hús]. Laugin er á landamerkjum Víðivalla og Víkurkots eins og þau voru dregin við útskiptingu Víkurkots, þannig að laugin sjálf er í landi Víðivalla en búningsklefarnir í

Víðivallalaug í Skagafirði (Lofmynd: Lofmyndir ehf). Á myndinni sést merkjalínan sem liggur yfir stéttina við laugarhúsið vel.

landi Víkurkots. Merkjalínan er um stéttina á milli. Byggingarkostnaður var um 3.000 krónur, þar af fékkst 1.200 króna framlag úr ríkissjóði en mikil fjáröflun og gjafavinna var lögð fram af ungmennafélögum. Laugin er 6.5 x 13.10 m að utanmáli og hallar botninum undan brekkunni. Var hún eitthvað notuð til sundæfinga fram til 1985-1986.²¹³

Hvorki fannst teikning eða ljósmynd af elsta laugarhúsinu.

²¹³ Hjalti Pálsson, & Egill Bjarnason. 2007, bls. 330-331.

Sundlaugin Sólgorðum/Barðslaug (1932-1971)

Staðsetning: Barði í Fljótum

Byggingarár: 1932

Helstu endurbætur:

Staða/ástand: Horfin vegna yngri laugar og

bygginga

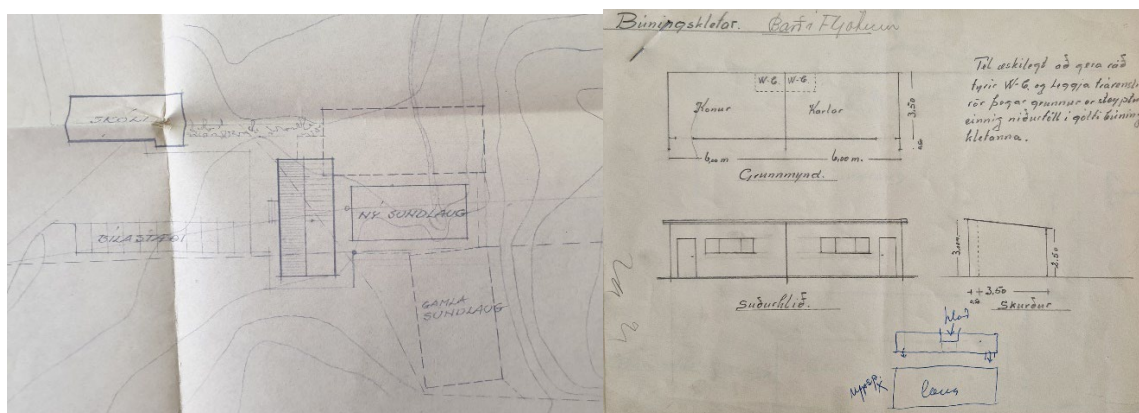
Höfundur: Óþekktur

Byggt af/eigandi: Sýsla

Yfirbyggð/opin: Opin

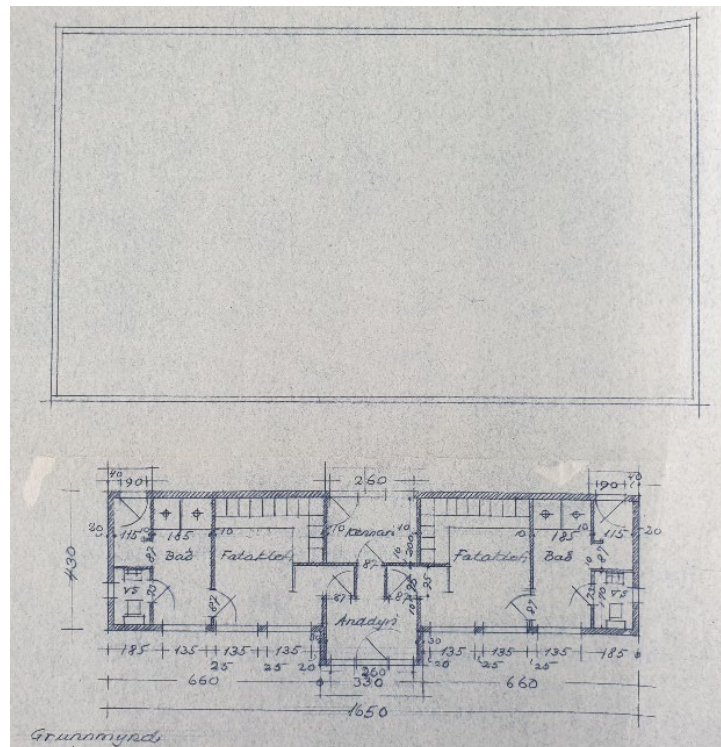
Hitun: Jarðvarmi

Saga sundlaugarhalds á Barði í Fljótum nær allt aftur til ársins 1893. Þá var laug hlaðin um heita uppsprettu og heitu og köldu vatni veitt í laugina, en ekki er getið um laugarhús (og laugin því ekki skráð á sérstakri færslu). Um laugar á þessum stað er fjallað í *Byggðum Skagafjarðar* en þar segir: „Sundlaugin á Barði er norðaustan undan Akraásnum, um 500 metra vegalengd frá bænum á Barði. Þar var gerð laug til sundkennslu vorið 1895. Þó er mögulegt að kennsla hafi byrjað þar 1893. Barðslaugin var nokkru minni en laugin á Lambanes-Reykjum en svipuð að gerð, lækur rann frá laugaruppsrettunni norður í sundtjörnina. Þarna hefur síðan staðið sundlaug, því sem næst á sama stað. Þar heita nú Sólgarðar og hefur verið byggt þar ágætt skólasetur fyrir Fljótin. Talið er að Þorsteinn Þorsteinson (1853-1924) bóndi í Vík hafi verið helsti hvatamaðurinn að því að byggja sundstæði við Barðslaug, sem tekið var í notkun 1895. Herdís dóttir hans (1893-1968) mun vera ein af fyrstu konum er lærði sund í Fljótum. Fljótlega fóru stúlkur í auknum mæli að læra sund en fyrstu árin hafði eingöngu verið lögð áhersla á að kenna drengjum [...]. Veturinn 1910 sendi Páll sundkennari bréf til sýslunefndarinnar þar sem hann óskaði eftir fjárstyrk til viðgerðar á Barðslaug sem þá var að falli komin. Var samþykkt að veita allt að 50 kr. í viðgerðir „ef þörf þykir“. Þrátt fyrir loforð um fjárstyrk brást öll sundkennsla árið 1910 og var borið við kaldri veðráttu en einnig má gera ráð yfir að ekki hafi unnist tími til að lagfæra sundstæðið. Aftur var sótt um styrk í sýslusjóði til sundkennslu árið eftir og fengust þá 30 krónur til viðbótar til viðgerða á Barðslaug en

Afstöðuteikning sem sýnir afstöðu nýju sundlaugar og þeirrar gömlu (til vinstri). Til hægri er uppdráttur af laugarhúsum meðfram langhlíð laugar en teikningin er ódagsett og ekki merkt og því ekki víst hvort hún sýni laugarhúsin sem stóðu við eldri laugina eða hugmynd að nýjum húsum sem ekki varð að veruleika. Báðar teikningar frá Húsameistara ríkisins, C385_01

40 krónur til nýframkvæmda við Gilslaug. Um vorið var unnið að endurbótum á sundstæðinu og kennt þar um sumarið og næstu tvö ár á eftir. Árið 1914 fór Fljótsmönnum að „daprastundið“ ef svo má segja, og öll sundkennsla féll niður hin næstu ár. Var því borið við að vorharðindi væru meginorsök en efalaust hefir fleira komið til. Kennsla hófst aftur við Barðslaug 1919. Hafði þá sundstæðið drabbast niður eftir nokkurra ára vanhirðu. Sótt var um styrk til viðhalds og endurbóta, en sýslunefnd var þá hætt að sinna kvabbi um viðhaldsfé, styrkti aðeins sundkennsluna og brýndi fyrir hlutaðeiganda að viðhald sundstæða skuli vera í höndum viðkomandi félaga og á þeirra kostnað. Kennt var við laugina til 1923, en eftir það verður að teljast vafasamt að nokkur kennsla hafi verið fyrr en 1932. Þá var búið að endurbyggja laugina. Var hún grafin niður og síðan hlaðin innan með grjóti, en torfgarður settur utan með til þess að hún héldi sæmilega vatni. Stærð hennar var þá u.þ.b. 12x22 metrar. Nokkrum árum síðar var steipt innan á veggina. Sú laug var notuð fram til ársins 1974. Ný sundlaug að Sólgorðum var tekin í notkun árið 1975. Er hún á sama stað og gamla laugin.²¹⁴

Tillaga Bárðar Ísleifssonar að búningsklefabúsi við Barðslaug, dagsett 1962. Húsið var ekki byggt. Húsameistari ríkisins.

Samkvæmt gögnum úr fórum Húsameistara ríkisins hefur ekki varðveist frumrit teikninga af lauginni. Á meðal gagna frá Íþróttasjóði er hins vegar uppdráttur að nýjum búningsklefum sem til stóð að byggja meðfram langhlið laugarinnar.²¹⁵

Í yfirliti yfir sundlaugar frá Menntamálaráðuneyti frá 1971 er laugin sögð ónothæf.²¹⁶ Uppláttur af nýju lauginni (sem fellur utan tímaramma rannsóknar) er gerður af Bárði Ísleifssyni 3. september 1963, en árið 1971 er upplátturinn lagfærður og húsinu breytt aðeins og þá rita undir uppláttinn bæði Bárður og H. Jónsson og virðist núverandi laugarhús byggt eftir honum. Í gögnum frá Húsameistara ríkisins eru varðveittar bréfaskriftir í tengslum við byggingu nýrrar laugar en þar

²¹⁴ Hjalti Pálsson, Egill Bjarnason og Kári Gunnarsson. 2017, bls. 453.

²¹⁵ Gögn frá Íþróttasjóði, Menntamálaráðuneyti, H26.

²¹⁶ Yfirlit yfir sundlaugar, Menntamálaráðuneyti, DD05.

kemur fram að gamla laugin sé „lítills virði“, veggir hennar hafi verið steinsteypdir en í botni klöpp og möl. Einnig kemur fram að nýja laugin var gerð austan við þá gömlu til að aðkoma að búningsklefum verði sem heppilegust.

Ekki hafa fundist teikningar eða ljósmyndir af eldri laug.

Sundlaug Siglufjarðar (1939-1958)

<i>Staðsetning:</i> Hvanneyrarbraut 52, Siglufirði	<i>Höfundur:</i> Bárður Ísleifsson/Húsameistaraskrifstofa ríkisins upphaflegur hönnuður. Hönnuð yfirbygging 1948 f.h. húsameistara ríkisins. Hönnuð aftur 1958.
<i>Byggingarár:</i> 1939	<i>Byggt af/eigandi:</i> Siglufjarðarkaupstaður, Ríkissjóður
<i>Helstu endurbætur:</i> 1946, 1949, (1958, 1967, 1968)	<i>Yfirbyggð/opin:</i> Fyrst opin, svo yfirbyggð
<i>Staða/ástand:</i> Eldri laugarbús rifin þegar laugin var yfirbyggð? Laug í notkun	<i>Hitun:</i> í upphafi bituð með kælivatni af aflvél, blöndu af kolum, rafmagni og olíu og að lokum hitaveita

Árið 1911 voru Siglufirðingar farnir að ræða nauðsyn þess að koma upp aðstöðu til sundkennslu. Haldnir voru svokallaðir Miðsvetrarfundir að tilhlutan Hvanneyrarhrepps, opnir öllu hreppsbúum. Á slíkum fundi í ársbyrjun 1912 vakti oddviti sveitarfélagsins máls á að „æskilegt væri að hér yrði byggður sundpollur einhvers staðar og kennt sund“. Síðar sama ár var gerður svonefndur Hvanneyrarpollur í hlíðinni ofan og sunnan við Hvanneyri. Þar var laut eða bolli sem hlaðið var fyrir neðri endann á með torfi og grjóti. Stíflugarðurinn var 8 metra langur og eftir honum gekk sundkennarinn með stöng og gjörð. Þarna hófst sundkennsla á Siglufirði 1912 eða 1913. Kennslan var stopul næstu árin en vorið og sumarið 1920 var þarna þó skipulögð sundkennsla.

Árið 1921 var sund kennt í síldarþró sem fyllt var með vatni, svokallaðri Bakkevigspró. Ekki ríkti mikil ánægja með þennan sundstað og Ungmennafélag Siglufjarðar gekkst fyrir því að sundpollur eða sundþró var gerð skammt innan við bæinn, ofan Langeyrar. Undirbúningsvinna hófst 1921 en laugin var gerð úr steinsteypu. Laugin var fullgerð árið 1923 og kennsla hófst þar árið eftir.²¹⁷

Í frétt í *Framtíðinni* sama ár er þess getið að UMF Siglufjarðar hafi látið gera umrædda laug í samvinnu við fleiri félög og með aðstoð góðra manna.²¹⁸ Þarna var kennt sund á sumarmánuðum fram um 1930, en síðast var kennt í henni sumarið 1938. Þessi önnur laug Siglufjarðar og þriðji sundkennslustaður hefur ekki orðið langlíf og ekki er vitað til þess að laugarhús hafi verið byggt við hana og er hún því ekki skráð sérstaklega hér.

Árið 1934 hófst umræða um gerð sundlaugar með heitu vatni að frumkvæði sjálfstæðismanna á svæðinu. Hafin var könnun á því hvernig best væri að leiða heitt vatn að væntanlegri sundlaug. Flokkspólitískar deilur urðu um málið og í kjölfarið var skipuð fimm manna sundlaugarnefnd til að fjalla um málið út frá öllum hliðum þess.²¹⁹ Á næstu árum var talsvert deilt um hvort ætti að

²¹⁷ *Hellan* 1995, 12. tbl. bls. 18 og 14 og 1996, 1. tbl. bls. 12 og 13. Bragi Magnússon: Sundstaðir og sundfarir í Siglufirði.

²¹⁸ *Framtíðin* 11.08.1923, forsíða.

²¹⁹ *Siglufirðingur* 06.01.1934, bls. 3 og *Siglufirðingur* 01.09.1934, bls. 1-2 og *Siglufirðingur* 15.06.1937 bls. 3.

byggja sundlaugina sem næst heitu uppsprettunum á Skútum (þar sem köld sundlaug hafði verið gerð 1923) eða í bænum. Einnig var rætt um hvort hægt væri að nýta uppsprettuna eingöngu, að hluta eða hvort til þyrfti að koma rafhitun eða kolahitun, hvort hún skyldi vera opin eða yfirbyggð o.s.frv.²²⁰ Um þetta var deilt í nokkurn tíma, en árið 1936 voru fjórir verkfræðingar fengnir til að meta það hvar best væri að hafa laugin og hvernig úr garði gerða. Í blaðinu *Reginn* segir: „Leggja þeir einróma til, að sundlaugin verði byggð í Hvanneyrarkrók, norðan við Hvanneyrará, um 20 m. frá sjó, og fyrst um sinn hituð upp með kælivatni frá rafstöð bæjarins, en síðar með kolum eða rafmagni, eða hvorttveggja. Sundlaugarnefndin hefir fallist á álit verkfræðinganna og ákveðið að laugin skuli byggð á áður nefndum stað. Stærð laugarinnar verður 25x10 til 12 metrar. Er það mjög sæmileg stærð. Laugin mun snúa í austur og vestur. Klefar verða norðantil og mynda skjól gegn norðanáttinni. Sunnan við lagina mun verða byggt sólskýli, svo að fólk geti notið þar sólbaða. Gert er ráð fyrir að nota sjó í laugin, jafnframt kælivatninu, og þar sem laugin er svo skammt frá sjó, munu margir synda í sjónum þegar veður leyfir. Njóta menn þá þeirrar beztu hollustu, sem til er í sambandi við sundiðkun, sjóbaða og sólbaða. Mun þetta auka mjög líkamsrækt manna, þrífnað og heilbrigði. Sjálfsagt virðist að gera sund að skyldunámsgrein við barnaskólann, og verða þá allir unglingar hér syndir eftir fáein ár. Sundlaugarnefndin mun nú hefja fjársöfnun til sundlaugarinnar og er þess að vænta, að bæjarbúar bregðist vel við, þar sem hér er um hið mesta nauðsynjamál að ræða. Einnig væntir nefndin þess, að margir leggi fram vinnu ókeypis við byggingu sundlaugarinnar, einkum ungir menn. Siglfirðingar! Minnst þess að margar hendur vinna létt verk. Byggið sundlauginu í sumar.”²²¹

Í spjaldskrá um laugar frá Menntamálaráðuneyti, líklega frá miðri 20. öld, er laugin sögð byggð 1934 og endurbætt 1958. Þar kemur fram að hún var 33.33 x 10 m að stærð og Bárður Ísleifsson

Sundlaugin á Siglufirði. Mynd til vinstri er af gömlu laugarhúsunum, áður en laugin var yfirbyggð. Myndin er tekin 1935-40 af Vigfúsi og Jóni (Sarpur 25-35592). Myndin til hægri er tekin 1953 af Guðna Þórðarsyni (Sarpur D3049)

²²⁰ *Neisti* 24.06.1936, bls. 1-2, *Neisti* 01.10.1936, bls. 3-4, *Neisti* 08.10.1936, bls. 2-3 og *Einberji*, 18.09.1936, bls. 1-3.

²²¹ *Reginn* 31.05.1938, forsíða.

sagður hönnuður fyrstu laugar/laugarhúsa.²²² Byggingarárið 1934 er augljóslega ekki rétt og er víðast sagt að laugin sé byggð 1939. Laugin var 10 x 25 m að stærð og 0,9 – 3,5 m að dýpt.²²³ Búnings- og baðklefar voru í húsi við enda sundlaugarinnar. Húsið var með skúrþaki og á því voru þrennar dyr að lauginni og litlir gluggar á milli. Ekki fannst upprunaleg teikning Bárðar af lauginni en af ljósmyndum að dæma minnir hún talsvert á sumar af hinum stöðluðu teikningum hans af laugum.

Sundlaug Siglufjarðar var tekin í notkun árið 1941 samkvæmt auglýsingu í Mjölni.

Athyglisvert er að sundlaugin var dýpri en aðrar laugar sem byggðar voru á þessu tímaskeiði eða 3,5 metrar þar sem dýpst var. Aðeins Sundhöllin í Reykjavík var svo djúp. Ætlunin var að setja upp dýfingarbretti, þriggja og fimm metra há, og skýrir það líklega hve djúp laugin var. Þegar laugin var tekin í notkun höfðu búnings- og baðklefar ekki enn verið reistir og hitunarbúnaður fyrir vatnið var ekki fyrir hendi. Svo virðist sem kælivatn frá ljósavél hafi verið notað í laugina en ætlunin að bæta við ketilhúsi svo hægt yrði að hita vatnið meira.²²⁴

Sundlaugin á Siglufirði opnar. Myndin er af auglýsingu í Mjölni sem birtist þann 31.05. 1941.

Tveimur árum síðar ritar bæjarfulltrúi stoltur: “Heitri sundlaug var komið upp á tveimur árum eins og lofað var og er sundlaug Siglufjarðar orðin landskunn og ýmsir staðir á landinu, sem ekki hafa jarðhita, eru að taka sér til fyrirmyndar laugina og hitunartæki hennar.”²²⁵ Laugin fékk hitaveitu árið 1976.

Ljóst er að rekstur laugarinnar gekk ekki átakalaust fyrstu árin. Í fréttum árið 1947 er sundlaugin sögð í niðurníðslu og henni hafi undanfarin ár ekki verið sýndur sá sómi sem vonir stóðu til og síðasta sumar hafi laugin hreinlega ekki verið notuð. Einnig segir að bæði vanti hitunar- og hreinsunartæki til að hún geti talist fullnægjandi mannvirki og einnig þurfi að koma upp baðklefum og lagfæra búningsklefa og er í greininni ákall um að bragarbót verði gerð í þessum efnum.²²⁶

²²² Spjaldskrá um laugar úr Menntamálaráðuneyti, DD 95.

²²³ *Mjölur* 12.08.1939, bls. 3.

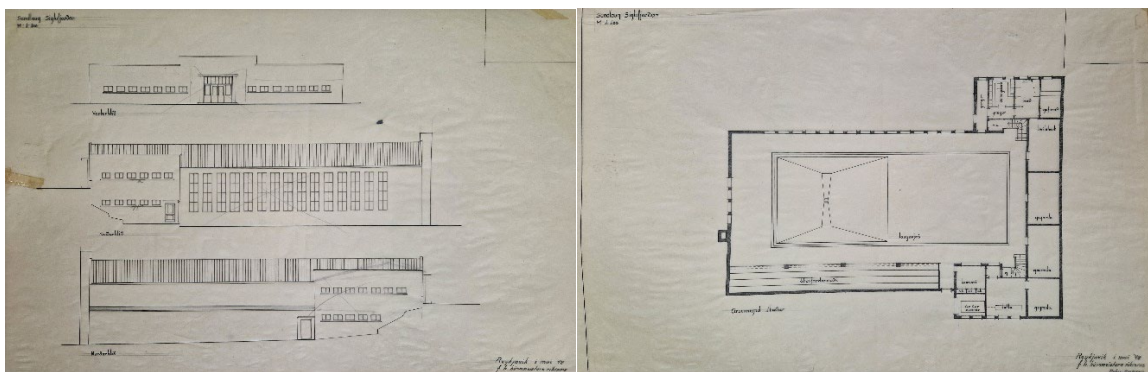
²²⁴ *Mjölur* 12.08.1939, bls. 2.

²²⁵ *Mjölur* 24.12.1941, bls. 4.

²²⁶ *Einberji* 08.03.1947, baksíða og *Siglfirðingur* 05.06.1947, bls. 3.

Eftir að Sundhöll Reykjavíkur var tekin í notkun árið 1937 má greina að áhugi á yfirbyggðum sundlaugum óx víða um land.²²⁷ Eins og fyrr hefur verið sagt urðu pólitísk átök um sundlaugarbygginguna og þegar ljóst var að laugin var ekki notuð í þeim mæli sem þótti ásættanlegt bentu þeir sem orðið höfðu undir í átökunum á að þeir hefðu alltaf talið nauðsynlegt að byggja yfir lagina og í blöðum sem gefin voru út á Siglufirði má sjá vaxandi áhuga á að byggt yrði yfir hana. Í þeirri umræðu kom einnig til tals að grynna dýpri enda laugarinnar til að spara orku til upphitunar.²²⁸

Árið 1948 voru gerðar teikningar á vegum Húsameistara ríkisins að yfirbyggingu sundlaugarinnar. Að minnsta kosti tveir kostir voru kannaðir varðandi útlit og svipmót hússins.

Teikningar Guðmundar Guðjónssonar/Húsameistara ríkisins á frá 1948 að yfirbyggingu sundlaugarinnar.

Teikning Guðmundar Guðjónssonar/Húsameistara ríkisins frá 1958 að yfirbyggingu laugarinnar (til vinstri) en á mynd til hægri er húsið

Tíu árum síðar teiknaði Guðmundur Guðjónsson arkitekt yfirbyggingu yfir sundlagina f.h. Húsameistara ríkisins sem var þá byggð og var laugin vígð að nýju 1. maí 1962. Yfirbyggingin fellur utan tímaramma verkefnisins (sjá þó teikningu). Í grein í *Þjóðviljanum* 1962 kemur fram að laugin hafi verið í byggingu síðustu fjögur ár á undan og verði héðan í frá nefnd Sundhöll Siglufjarðar.²²⁹

²²⁷ Pétur Ármannsson. 2020, bls. 245.

²²⁸ *Mjölur* 12.02.1947, forsiða.

²²⁹ *Þjóðviljinn* 03.05.1962, bls.3.

Yfirbyggðaða sundlaugin var þannig, að gólf var sett í hana á vetrum og húsið notað sem leikfimisalur og þar voru einnig stundum haldin böll. Um 1990 var nýtt íþróttahús risið við hlið sundhallarinnar og eftir það hefur sundlaugin verið notuð allan ársins hring.

Sundlaugin á Reykjum (1903-1930)

Staðsetning: Reykjum í Ólafsfirði

Byggingarár: 1896/1903

Helstu endurbætur:

Staða/ástand: Einhver ummerki um laug

sjást en engin ummerki um laugarhús

Höfundur: Heimamenn?

Byggt af/eigandi: ?

Yfirbyggð/opin: Opin

Hitun: Jarðhiti

Badlaug var á Reykjum á fyrri öldum og geta þeir Eggert Ólafsson og Bjarni Pálsson um hana í Ferðabók sinni og benda á að auðvelt væri að stækka laugina svo að hún komi að betri notum.²³⁰ Sömu laugar einnig getið í *Sýslu og sóknarlýsingum* frá 1839 og virðist þá að mestu notuð til “þófs og þvotta”.²³¹ Eiginleg sundlaug var hins vegar fyrst hlaðin á Reykjum 1896 og sundfélag stofnað á sama tíma. Laugin var gerð af sjálfbodaliðum með því að hlaða garð úr torfi og grjóti fyrir volgru.²³² Fyrsti sundkennari Ólafsfirðinga var Guðbrandur Eiríksson og hóf hann kennslu í Reykjalauginni sama ár. Kennt var um þriggja vikna skeið að sumri og launin voru 3 krónur á dag.²³³ Í Reykjalaug lærðu bæði heimamenn og aðkomufólk sundtökin (t.d. nærsveitungar úr Fljótunum og Eyjafirði), enda var Ólafsfjörður sum ár eini sundkennslustaðurinn í Eyjafirði.²³⁴ Við laugina á Reykjum var byggt laugarhús 1903. Það var 8 álnir á lengd og 5 ½ alin á breidd og var efni til hússins aflað þannig að niðursveitarmenn lögðu fram timbrið en framsveitarmenn torfvinnuna.²³⁵

Þegar fram liðu stundir þótti sundpollurinn á Reykjum varla boðleg sundaðstaða. Væntanlega hefur hann þurft títt viðhald og verið gruggugur á stundum. Að auki var nokkur spölur frá kauptúninu í Ólafsfirði að Reykjum og það þótti skipta talsverðu máli eftir að lög höfðu verið sett sem heimiluðu bæjar- og sveitarstjórnnum að skylda unglinga til sundnáms. Árið 1931 var því tekin í gagnid steinsteypt sundlaug í landi Brimness (sjá næstu færslu). Í kringum 1940, þegar enn var rætt um að gera betri laug á svæðinu, voru þó Reykir meðal þeirra staða sem til greina þóttu koma. Þar var líka kennt sund eitt ár eftir að íþróttafulltrúi hafði bannað kennslu barna í Brimneslaug þar sem hún þótti of köld, en það breytti ekki þeirri staðreynd að laugin var í niðurníðslu og aldrei varð úr að hún yrði endurgerð og nútímavædd þannig að hún gæti þjónað aftur sem kennslulaug.

Laugin var skráð í fornleifaskráningu 2003 en þar kemur fram að hún er við Laugarlæk, sem rennur úr Reykjalaug efst í túninu. Af skráningunni að dæma sjást enn ummerki um sundlaugina m.a. um

²³⁰Eggert Ólafsson. 1975, II. bindi, bls. 15.

²³¹*Sýslu- og sóknarlýsingar Eyjafjarðar*, bls. 57.

²³²Áður hefur saga sundlaugahalds í Ólafsfirði verið tekin saman í bókinni *Hundrað ár í horninu* eftir Friðrik Olgeirsson og er hér stuðst við hana að stóru leyti. Sjá Friðrik Olgeirsson. 1984-1997, bindi II, bls. 242-243.

²³³Friðrik Olgeirsson. 1984-1997, bindi II, bls. 242-243 og *Morgunblaðið*, 04.07. 1945, bls. 11.

²³⁴Sveinn Þórðarson. 1998, bls. 350 og Friðrik Olgeirsson. 1984-1997, bindi I, bls. 258.

²³⁵Friðrik Olgeirsson. 1984-1997, bindi II, bls. 243.

15 m löng og 2 m breið fyrirhleðsla sem þó hefur greinilega verið rofin og skemmd á kafla. Austan við hleðsluna voru þvottalaugarnar sem voru heitar en engin ummerki sáust um laugarhús.²³⁶ Hvorki fundust teikningar né gamlar ljósmyndir af lauginni.

²³⁶ Elín Ósk Hreiðarsdóttir. 2003, bls. 16.

Brimneslaug (1931-1946)

Staðsetning: Brimnesi, Ólafsfirði
Byggingarár: 1931

Helstu endurbætur:
Staða/ástand: Óþekkt

Höfundur: Sveinbjörn Jónsson
Byggt af/eigandi: Ólafsfjarðarhreppur/Fiskifélag Ísl.,
Sýslusjóður
Yfirbyggð/opin: Opin
Hitun: Köld laug

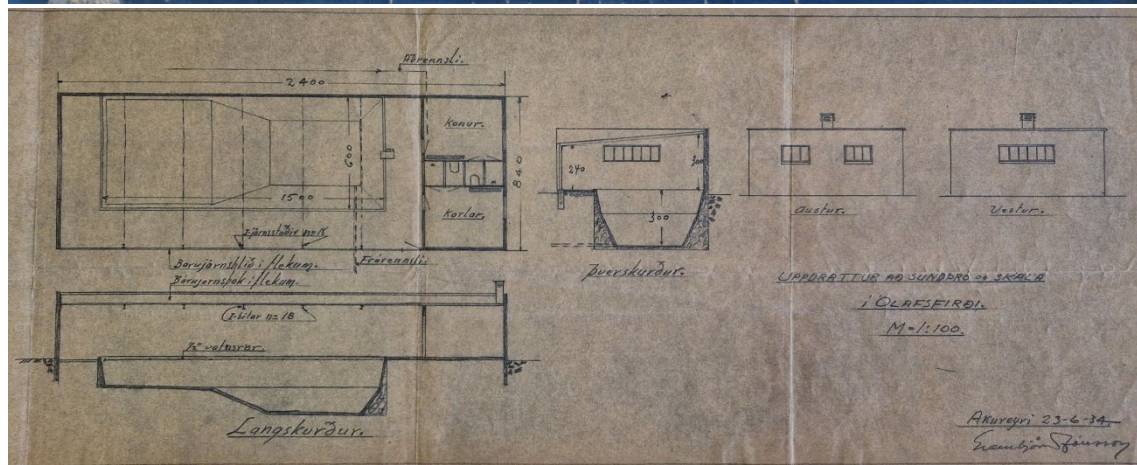
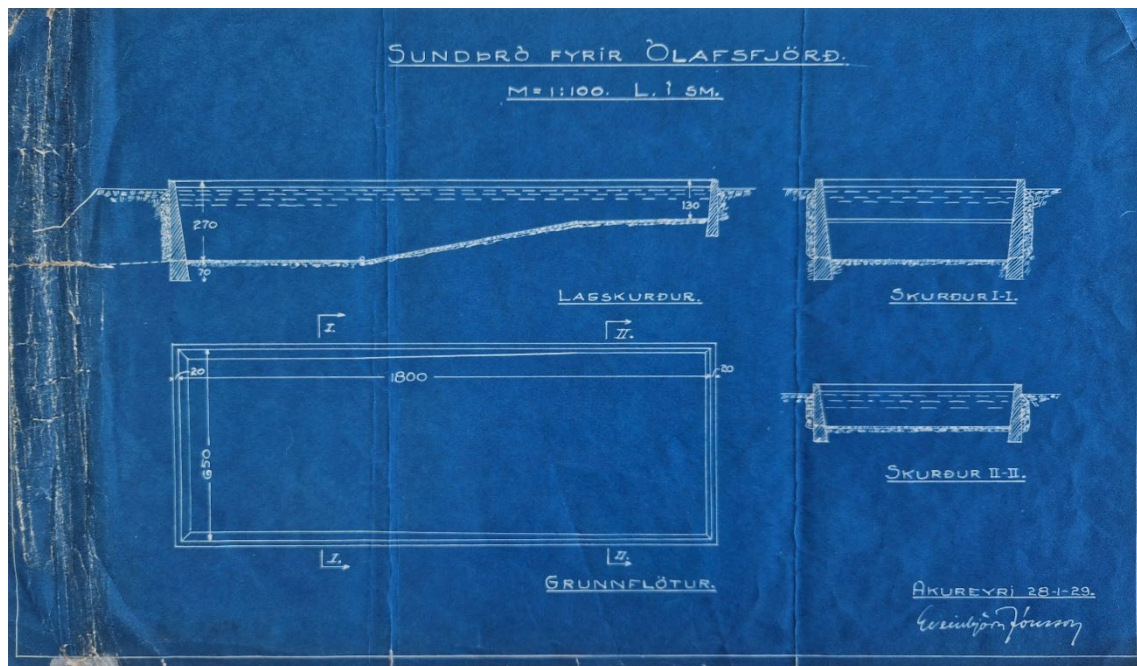
Sundkennsla í Ólafsfirði hófst í Reykjalaug í kringum 1900 (sjá fyrri færslu) en þegar fram liðu stundir þótti laugin óhentug sem kennslulaug. Eftir að sett höfðu verið lög sem heimiluðu bæjar- og sveitarstjórnnum að skylda unglinga til sundnáms þótti mikilvægt að koma upp sundlaug nær kaптúninu. Hreppsnefndin ákvað að ráðast í að gera steinsteypa laug og var henni valinn staður sunnan og ofan við Brimnesbæinn.²³⁷ Laugin var byggð eftir teikningu Sveinbjarnar Jónssonar byggingameistara (frá Þóróddsstöðum í Ólafsfirði).²³⁸ Framkvæmdir hófust árið 1929 og var laugin byggð fyrir lánsfé, sem hreppurinn aflaði, en að auki fengust styrkir til verksins frá Fiskifélagi Íslands og Sýslusjóði Eyjafjarðar. Upphaflega stóð til að laugin yrði 18 x 6 m að stærð og er til teikning af laugarþrónni frá 1929 sem sýnir hana í þeirri stærð. Forsendur virðast hins vegar hafa breyst á byggingartímanum og af teikningu sem Sveinbjörn gerði eftir að mannvirkin voru risin (1934) að dæma varð laugarþróin á endanum nokkuð styttri, eða 15 x 6 m.²³⁹ Þróin var steinsteypd en við laugarendann var lítill búningsklefi úr timbri. Engar ljósmyndir hafa fundist af húsinu, en af teikningu að dæma var húsið lítill timburskúr með einhalla þaki og skiptist í búningsherbergi pílta og stúlkna. Frá báðum herbergjum var innangengt í sérstakan salernis- og sturtuklefa.

Vatnið í Brimneslauginni var kalt árvatn og hafði það talsverð áhrif á aðsókn í hana. Snemma varð ljóst að laugin hafði ekki sama aðdráttarafl og heitari laugar annars staðar. Hófust þá umræður um möguleikann á því að koma upp nýrri hitaðri sundlaug á svæðinu. Ungmennafélag Ólafsfjarðar tók

²³⁷ Sveinn Þórðarson. 1998, bls. 350.

²³⁸ Teikning af laug, Teiknisafn Þjóðskjalasafns 22/5. Merkt Stjórnarráð Íslands I. Db. 10, nr. 331 og Db. 11, nr. 308 á bakhlið.

²³⁹ Teikningar Sveinbjarnar Jónssonar af sundlaugarþró á Brimnesi frá 1929. Úr Teikningasafni Þjóðskjalasafns 22/5. Merkt Stjórnarráð Íslands I. Db. 10, nr. 331 og Db. 11, nr. 308 á bakhlið.

Ofar er teikning Sveinbjörn Jónssonar af sundlaugarþró á Brimnesi frá 1929. Laugin var $18 \times 6,5$ m stórr. Nedar er yngri útgáfa af laugarþró og laug (15×6 m) og laugarhúsi (frá 1934), sem einnig er gerð af Sveinbjörn er eftir að laugin er risin. Úr Teikningasafni Þjóðskjalasafns 22-5. Merkt Stjórnarráð Íslands I. Db. 10, nr. 331 og Db. 11, nr. 308 á bakhlið.

forystu um að gera nýja sundlaug og var kosin nefnd á vegum ungmenna- og íþróttafélags svæðisins sem skyldi kanna málið og safna fé í sjóð.²⁴⁰ Samhliða þessu varð það baráttumál ungmennafélagsins að finna heitar uppsprettur í nágrenni kaupstaðarins. Í upphafi miðaði nokkuð hægt og var m.a. deilt um hvort best væri að setja laugina niður á Reykjum, í Skeggiabrekkudal eða við Brimnespoll. Umræða um mögulega hitaveitu á svæðinu var einnig hafin og hafði áhrif á hvar skynsamlegt þótti að staðsetja laugina. Nokkur straumhvörf urðu í sundlaugarmálum í kringum 1942. Þá var svo komið að íþróttafulltrúi ríkisins hafði bannað sundkennslu í Brimneslaug þar sem hún væri of köld. Einnig hafði verið ákveðið að leggja hitaveitu til Ólafsfjarðar og þannig höfðu forsendur breyst nokkuð. Á næstu árum var byggð ný og glæsileg sundlaug á Ólafsfirði (sjá færslu um húsakönnun sumarið 2024) og Brimneslaugin féll endanlega úr notkun.²⁴¹

²⁴⁰ Friðrik G. Olgeirsson. 1984-1997, bindi I, bls. 258-259 og Sveinn Þórðarson. 1998, bls. 350

²⁴¹ Friðrik G. Olgeirsson. 1984-1997, bindi II, bls. 260-261.

Engar ljósmyndir fundust af laugarþró eða -húsum.

Sundlaugin á Þelamörk/Jónasarlaug (1947-1991)

Staðsetning: Þelamörk, Laugalandi
Byggingarár: 1947

Helstu endurbætur: 1991 (nýtt hús), 2008
Staða/ástand: Laugarþró líklega í grunninn
svipuð/eins, en laugarhús borfin vegna yngri
húsa

Höfundur: Bárður Ísleifsson/Húsameistari ríkisins
Byggt af/eigandi: Ungmennafélög á svæðinu, eign þriggja
breppa, ríkissjóður
Yfirbyggð/opin: Opin
Hitun: Jarðbiti

Laug var snemma gerð á Laugalandi í Hörgárdal. Þar var t.a.m. laug þegar þeir Eggert og Bjarni ferðuðust um landið um miðja 18. öld.²⁴² Sundlaug var fyrst gerð á þessum stað á árunum 1943-47 af ungmennafélögum á svæðinu. Laugin var nefnd Jónasarlaug til heiðurs Jónasi Hallgrímssyni sem var fæddur og uppalinn á þessum slóðum. Laug og laugarhús voru hönnuð af Bárði Ísleifssyni hjá Húsameistara ríkisins. Húsið virðist byggt eftir einni af nokkrum stöðluðum sundlaugarteikningum hans og er ekki ólíklegt að hún hafi fyrst verið notuð við byggingu Jónasarlaugar, a.m.k. er teikningin dagsett árið sem Jónasarlaug var byggð.²⁴³ Á meðal gagna frá Íþróttasjóði, sem varðveitt eru á Þjóðskjalasafni Íslands, er mappa merkt lauginni og í henni eru m.a. tvær teikningar, báðar af litlum sundlaugum. Sú eldri (frá mars 1943) er merkt Bárði Ísleifssyni og ber hún nokkurn svip af húsinu sem síðar var teiknað og reis á staðnum. Yngri teikning er frá maí 1946 og er merkt Óskari Sveinssyni. Er hún af enn smærra og einfaldara húsi en því sem var byggt. Ekki er ljóst hvernig hún tengist framkvæmdum við sundlaugina sem voru þá vel á veg komnar.²⁴⁴

Laugin var vígð 1947 og er hún syðst og neðst í húsabyrpingunni á Þelamörk, ofan við Hörgá. Þróin er 25 x 8 m að stærð og var laugarhúsið við norðausturenda hennar. Húsið sneri þvert á laugina. Það var hlaðið úr steini og múrhuðað, aflangt, á einni hæð, undir mænispaki. Inngangur var á miðri norðausturlanghlið og náði anddyrið fram úr húsveggnum með bjórþili yfir.

Jónasarlaug. Mynd til vinstri er af mynd af lauginni á vegg í laugarbyggingunni, en mynd til hægri birtist er frá Minjasafninu á Akureyri (Jtd053) og virðist tekin þegar byggingu var að ljúka.

²⁴² Ferðabók Eggerts Ólafssonar I. 1975, bls. 15.

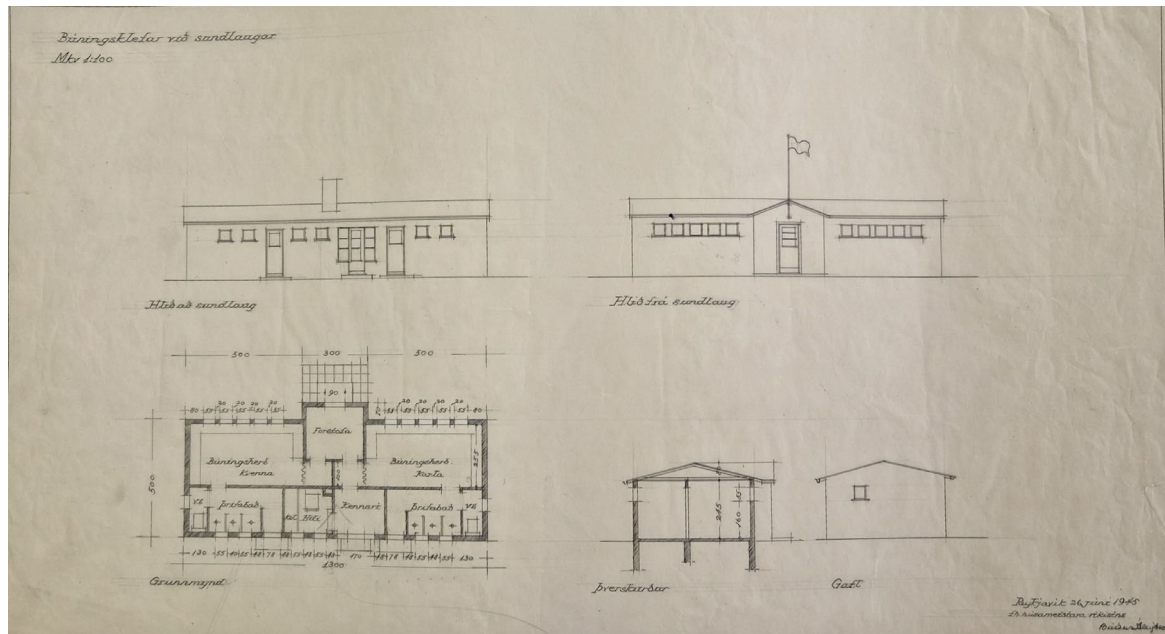
²⁴³ Teiknisafn Húsameistara ríkisins, C388_09-10.

²⁴⁴ Teikningar Íþróttasjóðs, H26.

laugina. Það var steinsteypt, aflangt, á einni hæð, undir mænispaki. Inngangur var á miðri norðausturlanghlið og náði anddyrið fram úr húsveggnum með bjórþili yfir.

Á myndum sem teknar voru um það leyti sem laugarhúsin voru rifin má sjá að búið hefur verið að byggja skýli/viðbyggingu við vesturhlið laugarinnar.

Laugin varð síðar sameign þriggja hreppa, Glæsibæjar-, Öxnadals- og Skriðuhrepps (á öðrum stað er eigandi sagður Arnarneshreppur í stað Öxnadals). Eftir að heimavistarskóli fyrir börn var reistur

Stöðluð laugarteikning Bárðar Ísleifssonar frá júní 1945 sem laugarhús á Þelamörk virðast byggð eftir. Húsameistari ríkisins C388_09-10. Gögn Húsameistarar ríkisins, Þjóðskjalasafn Íslands.

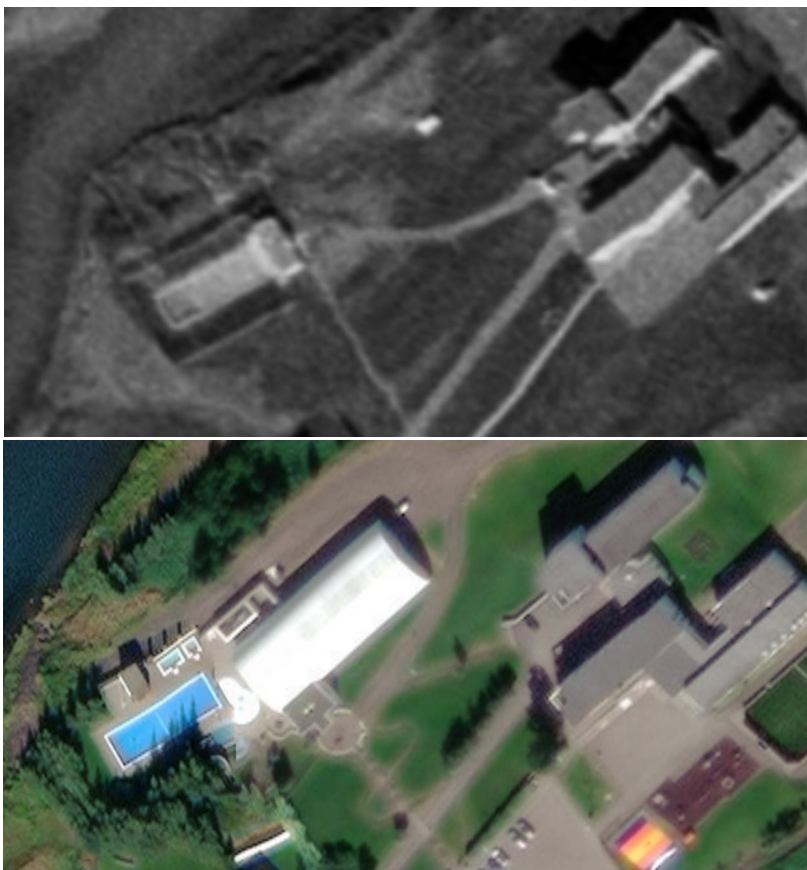
á Laugalandi á árunum 1960-1963 (eftir teikningum Sigvalda Thordarsonar), var laugin afhent skólanum. Laugin og allar byggingar Þelamerkurskóla eru hitaðar með jarðhita og eru borholur á staðnum.²⁴⁵

Gömlu laugarhúsin voru rifin 1991 þegar stórt hús byggt við laugarendann (hannað af VT Teiknistofu hf/Gunnari Vali Gíslasyni). Nýju húsin eru bæði

Jónasarlaug 2023

²⁴⁵ Guðmundur Páll Steindórsson o.fl. 1993, II. bindi, bls. 560.

Jónasarlaug. Efri myndin er frá 9. áratug 20. aldar og sýnir gömlu laugarhúsin sem voru á norðaustanverðum laugarbakkanum. Neðri myndin er af sama stað í dag og þar sést vel hvernig nýja laugarhúsið er svolítið fjar laug en gamla húsið og er eilítið skábalt á laugina. Báðar myndir eru fengnar af Minjavefsjá Minjastofnunar Íslands.

laugarhús og íþróttahús skólans en laugarþróin virðist að mestu óbreytt.²⁴⁶ Við laugina hafa nú verið gerðir tveir heitir pottar, barnalaug, rennibraut og þar er einnig gufubaðstofa og ker með köldu vatni. Yngri laugarhús falla utan úttektartímabils þessarar rannsóknar.

²⁴⁶ Upplýsingar af teikningu sem er að vinna á vef sveitarfélagsins: <https://map.is/eyjafjordur/>

Sundlaug Akureyrar eldri laug (1897-1922)

Staðsetning: Grófargil, Akureyri

Byggingarár: 1897

Helstu endurbætur:

*Staða/ástand: Horfin vegna yngri laugar og -
húsa*

Höfundur: Heimamenn?

Byggt af/eigandi: Akureyrarbær

Yfirbyggð/öpin: Öpin

Hitun: Jarðvarmi

Sundlaug var fyrst gerð á Akureyri árið 1897 á sama stað og sundlaug Akureyrar er enn. Lækur sem rann niður Grófargil var stíflaður með torfhleðslu.

„Um mitt ár 1895 varð mikil breyting á sundmálum Akureyringa þegar Eggert Laxdal stakk upp á því í bæjarstjórn að lagðir yrðu fjármunir í sundkennslu eða til að koma upp sundpolli. Hugmyndin féll í góðan jarðveg og árið eftir var ráðist í að hlaða fyrirstöðugarð í skjólgóðum grashvamminum fyrir ofan Torfunef. Engu vatni var þó veitt á sundpollinn fyrr en árið eftir, torfhleðslan varð fyrst að fá svolitinn tíma til að gróa. Vorið 1897, þegar vatninu var loks hleypt í sundpollinn, kom í ljós að stífluveggurinn var ekki orðinn nægjanlega traustur. Þegar að var komið einn aprílmorgun var komin stór glufa í vegginn og varla ökklaðjúpt vatn eftir í lautinni. [...] Bæjarstjórnin lagði þó ekki árar í bát. Hún hét á bæjarbúa að láta fé af hendi rakna svo að gera mætti gera við fyrirstöðugarðinn og þetta sama sumar hófst í fyrsta sinn sundkennsla á Akureyri. [...] Þessi fyrsta sundlaug Akureyrar var um áratugaskeið aldrei kölluð annað en sundpollurinn og bar það nafn með rentu.“²⁴⁷

Myndir frá elstu sundlauginni. Á mynd til vinstri er skýrn í söfnuði Arthurs Gooks, í gömlu sundlauginni á Akureyri. Á myndinni má vel sjá ójafna bakka laugarinnar og glittir í laugarbúsið allra lengst til hægri. Mynd Hallgrímur Einarsson Minjasafnið á Akureyri nr. 4299. Á mynd til hægri sést gamla laugin í Grófargili og laugarbúsið við hana 1907. Á myndinni er Lárus J. Ríst að kenna sund. Myndin birtist í Degi 11.07.1956.

Arnór Bliki Hallmundsson tók nýverið saman sögu sundlaugarinnar og er hér stuðst við það efni. Hann segir að á bæjarstjórnarfundum hafi komið fram að sundpollurinn hafi runnið fram og

²⁴⁷ Jón Hjaltason, & Anna Yates. 1990-2009. II. bindi, bls. 303.

hugsanlega verið „sprengdur af mannavöldum“. Í kjölfarið var sett bann við efnistöku úr garðinum.²⁴⁸

Nokkuð ítarlega lýsingu á mannvirkjunum er að finna í bók Tryggva Þorsteinssonar *Varðeldasögur fyrir eldri skáta og yngri*, en þar segir: „...hlaðinn var mikill torfgarður þvert fyrir Grófargilið, þar sem sundlaugarlækurinn rennur. Neðst í stíflugarðinum var tréstokkur og þegar honum var lokað myndaðist dálítill tjörn ofan við garðinn. Hún lagaði sig alveg eftir landslaginu, svo þarna mátti sjá nes og voga, og langt til vesturs lá hlykkjóttur fjörður upp lækjarfarveginn og nefndist það „hafsvæði“ Skottið. Þar náði vatnið okkur í ökkla og drullan eða leirinn í botninum náði líka í ökkla svo samanlagt náði þessi vaðall okkur í miðja kálfa. Annars var mesta dýpið austast við stíflugarðinn og upp eftir miðri tjörninni. Vatnið var eins og súkkulaði á litinn, en það var ekki neitt súkkulaðiþragð af því og það vissum við vel, því æði oft fengum við okkur sopa, - svona óvart. Sérstaklega þeir sem ekki þorðu að stinga sér, því vatnið var oftast 11-15 gráðu heitt og margir supu hveljur þegar þeir óðu út í þetta.“²⁴⁹

Í grein í *Stefni* 1902 frá „gömlum bæjarbúa“ kemur fram áeggjan um ýmis framfaramál í bænum og m.a. að nauðsynlegt sé að koma upp sundlaug og baðhúsi.²⁵⁰ Líklega var ekkert skýli við laugina til að byrja með. Árið 1907 var ráðist í nokkrar endurbætur á sundpollinum. Ungmennafélag Akureyrar með Lárus Rist í forystu vann að því að gera nýjan stíflugarð fyrir sundlaugina (sem þá var á svolítið breyttum stað) en bæjaryfirvöld lögðu til grjót og torf í hleðsluna og lögðu einnig timbur og steinlím til verksins. Þetta sumar reis líka fyrsti sundskálinn við laugina. Búningsklefinn var byggður af Antoni Jónssyni. Húsið var við norðurhlið laugar austarlega. Af ljósmyndum má sjá að það var lítill timburskúr með einhalla þaki og þremur gluggum á vesturhlið. Svo virðist sem einar dyr hafi verið á suðurhlið, að laug. Eldri stíflan hafði ekki reynst vel, en í þetta sinn var vandað mjög til verka og stóð stíflugarðurinn næstu þrjátíu árin. Laugin vildi þó verða bæði köld og gruggug og þrátt fyrir að sundáhugi væri mikill á Akureyri hamlaði aðstöðuleysi talsvert framþróun íþróttarinnar. Endurbætur voru fáar á fyrstu árunum þrátt fyrir að ungmennafélagar og þá sérstaklega Lárus Rist, sem var í forystu allrar sundiðkunar á Akureyri á þessum tíma, beittu sér ítrekað fyrir umbótum.²⁵¹

²⁴⁸ <https://arnorbl.blog.is/blog/arnorbl/entry/2260960/>.

²⁴⁹ Tryggvi Þorsteinsson 1973, bls. 22-23.

²⁵⁰ *Stefnir*, 10. árgangur, 13 blað, 1902, forsíða.

²⁵¹ Jón Hjaltason, & Anna Yates. 1990-2009, III bindi, bls. 271-271, 275.

Í *Fasteignmati frá 1916-1918* er sundlaugarhúsi á þessum stað lýst sem litlum timburskúr með hallandi þaki og var hann 3,1x3,1 m að stærð, ein hæð ósundurþiljuð.²⁵²

Ekki hafa fundist teikningar af laug eða elsta laugarhúsi á Akureyri.

Saga sundlauga á Akureyri er nokkuð samfelld og erfitt að greina hvenær um nýja laug eða laugarhús var að ræða en hér er þó skráð elsta laugin, sem var í raun sundpollur með fyrirhleðslu, og sá timburskúr sem reis. Um steypa sundlaug og þau hús sem risu við hana er fjallað í færslunni hér á eftir.

²⁵² *Fasteignamat 1916-18*, færsla 160.

Sundlaug Akureyrar, yngri laug (1922/1937-1958)

Staðsetning: Þingvallastræti 21

Byggingarár: 1922/1937

Helstu endurbætur: 1958

Staða/ástand: Eldri laugarhús hafa vikið fyrir yngri, og laugarþró einnig tekið stórfelldum breytingum

Höfundur: heimamenn/útlendingar, yngri laugarhús: Bárður Ísleifsson/ Guðjón Samúelsson

Byggt af/eigandi: UMF Akureyrar, Akureyrarbær, Ríkissjóður

Yfirbyggð/opin: Opin, síðar einnig yfirbyggð

Hitun: Jarðvarmi, rafbituð að bluta á einhverju tímabili

Laugin í Grófargili var upphaflega aðeins sundpollur með fyrirhleðslu og litlu óskiptu laugarhúsi og lýsir Lárus Rist pollinum í endurminningum sínum sem illum, óhreinum, köldum og ljótum (sjá annars fyrri færslu).²⁵³ Markmið Lárusar og félaga hans voru þó háleit, þ.e. að fá hreinan poll, 50 m langan, en skrefin í átt að betri laug urðu mörg og sum seinfarin. Jafnt og þétt var þó unnið að endurbótum á lauginni. Árið 1918 var orðin mikil þörf á endurbótum og hét Kaupfélag Eyfirðinga þá m.a. stuðningi við endurbæturnar. Talsverðar endurbætur hófust á lauginni strax 1919 og var unnið að endurbótum á hverju ári og voru þær að talsverðu leyti unnar af UMF Akureyrar. Segja má að fyrsta skrefið í átt að nútímalegri sundlaug hafi verið tekið árið 1922, þegar gerðir voru steinsteyptir veggir umhverfis laugina undir stjórn Sveinbjarnar Jónssonar og varð lögun hennar þá regluleg.

Í *Sögu Akureyrar* segir: „Sumarið áður [1922] hafði verið hafist handa um að steypa upp veggir sundlaugarinnar og byrjað á þverstíflu austan við gamla hleðsluvegginn. En peningarnir dugðu aðeins fyrir þessum eina stífluvegg og byggingarfræðingurinn Sveinbjörn Jónsson, sem stjórnaði verkinu, varð að biða til næsta sumars með að halda steypuvinnunni áfram. Bæjarstjórnin sat fast á fé bæjarsjóðs og vildi ekki hleypa honum í miklar skuldir vegna framkvæmdanna í Grófargili. Í stað þess að gagnrýna þetta verklag lögðu margir bæjarbúar leið sína upp í gil, tóku sér skóflu í hönd eða haka, og grófu í jötunmód fyrir veggjum sundlaugarinnar en aðrir fluttu að grjót og sement. Sveinbjörn fagnaði þessum sjálfboðaliðum og kannski var það að einhverju leyti þeim að þakka að vorið 1923 gátu Sveinbjörn og menn hans lagt lokahönd á sundlaugina. Búið var að steypa upp alla fjóra veggir hennar og helluleggja botninn, að vísu aðeins vestari endann þar sem menn náðu að fóta sig. Í hinum helmingnum var mól sem aðeins duglegir kafarar urðu varir við. Loksins voru Akureyringar lausir við moldargarðinn og moldarbakkana en vatnið í sundlauginni var áfram kalt og þrátt fyrir steyppta veggina ekki alltaf ýkja tært.“²⁵⁴ Laugin varð þá 25 x 11 m að stærð. Jafnvel þótt laugin sé talin í eigu Akureyrarbæjar frá upphafi er ljóst að UMF Akureyrar lagði

²⁵³ Lárus Rist. 1947, bls. 187.

²⁵⁴ Jón Hjaltason, & Anna Yates. 1990-2009, bindi IV, bls. 232.

mikla vinnu í gerð og viðhald laugarinnar á fyrstu áratugum hennar. Félagið lagði bæði fram talsvert vinnuframlag og fjárframlög til byggingar, endurbóta og viðhalds. Á þessu tímabili var brekkan norðan og austan við laugina einnig grafin út í stöllum. Í grein í *Íþróttablaðinu* frá 1925 er lauginni lýst á eftirfarandi hátt: „Sundlaugin er 35½ stíka á lengd, og 11 stíkur á breidd, en annar endi hennar er 10 ½ stíka. Dýptin er um 3 stíkur mest, en 1 stíka minst.²⁵⁵ Í sumar lærðu að synda þarna 120 manneskjur, og er laugin þó nokkuð köld. Það er mjög mikill áhugi fyrir sundíþróttinni á Akureyri, og er það án efa mikið að þakka sundgarpinum Lárusi J. Rist, sem lengi hefir kent þar sund af miklum áhuga, en við þröngan kost...“ Í greininni kemur m.a. fram að laugin sé í raun of köld til að hún henti að fullu til kennslu fyrir börn og unglinga og að vatnið komi úr mýrinni þar skammt ofan við og sé því ekki vel hreint þótt það hafi eitthvað síast í mölinni, sem sett hafi verið við laugarbakkann. Þar kemur fram að nauðsynlegt sé að leiða vatn í laugina úr vatnsveitu bæjarins og auka hita, mögulega með rafmagnshitun. Þá þurfi að reisa fleiri búningsklefa í kringum laugina og byggja sundbryggju þvert yfir hana.²⁵⁶ Árið 1923 kemur t.d. fram í *Skinfaxa* að félagið lagði á liðnu ári það sem samsvarar 30 dagsverkum í vinnu við þróna.²⁵⁷

Þrátt fyrir að hliðar laugarinnar hafi verið steiptar strax 1922 var botninn það lengi vel ekki. Í stuttri grein í *Íslendingi* 1923 er sundlaugarferð utanbæjarmanns á sólríkum degi lýst. Segir hann að sér hafi verið sagt að það væri „dýrindis sundlaug“ uppi á brekkunni, en þegar þangað hafi verið komið hafi blasað við ófögur sjón og segir greinarhöfundur svo frá: „Í stað hins tæra og heilnæma vatns var laugin svokallaða hálf full af þykku leirskólpi. Hefi ég aldrei séð minna sannnefni á nokkrum hlut, en að kalla slíkt *laug*. Gryfja er rétta nafnið, og má þó skeyta framan við eftir því sem við á í hvert skifti: leir, skólp, moldar eða óþverra. Sem sagt, gryfjan er hálf full af leirskólpi, og þessi geðslegi lögur bunaði inni úr leirsýki, í einu horni hennar. Veggirnir sem upp úr stóðu voru þaktir þykku lagi af mold eða leir, og öll gryfjan gagnstæð því, að geta verið musteri hreinleika og heilbrigðis.“²⁵⁸

Á næstu árum var víða rætt um nauðsyn þess að steypa laugarbotn og einnig og ekki síður að hita laugarvatnið annað hvort með rafmagni eða með því að veita vatni frá laugum í Glerárgili. Beitti Ungmennafélag Akureyringa sér talsvert í þessum efnum allt þar til það lagði upp laupana á 4. áratug 20. aldar.²⁵⁹

²⁵⁵ Samkvæmt Wikipediu var hin gamla íslenska stíka 2 álnir eða nær 38 þumlungar. (Ein dönsk alin = 0,6,28 m x 2 = 1,26 m).

²⁵⁶ *Íþróttablaðið* 01.02.1924, bls. 12-13.

²⁵⁷ *Skinfaxi* 15.06.1923, bls. 29.

²⁵⁸ *Íslendingur* 13.06.1924, bls. 4.

²⁵⁹ Sjá t.d. *Dagur* 17.06.1927, 101-102, *Verkamaðurinn* 07.07.1928, bls. 1 og *Norðlingur* 30.08.1928, bls. 3-4.

Það var svo árið 1933 að heitt vatn var leitt eftir leiðslum úr laugum í Glerárgili um 3 km leið að Akureyrarlaug. Var laugin eftir það yfirleitt 25-26 gráðu heit. Framkvæmdunum stýrði Höskuldur Baldvinsson verkfræðingur. Botn laugarinnar var steiptur árið 1936 og er upphafsár hennar oft kennt við það tímabil og hún sögð frá 1937.²⁶⁰ Á Akureyri var haldið fyrsta keppnismótið í volgri laug árið 1934 og markaði það tímamót í sundkeppnum hér á landi.²⁶¹ Laugin, sem var tekin í notkun 1937, var 33 1/3 x 10 m að stærð og var hituð með jarðvarma (og rafmagni að hluta). Höfundar þessarar elstu laugarþróar eru sagðir útlendingar/heimamenn.²⁶²

Á tímabilinu 1922 til 1945 risu nokkur lítil hús og skýli við lagina, sem hér eru skráð saman í einni færslu, enda ekki alltaf ljóst í hvaða röð húsin voru byggð né heldur í öllum tilfellum hver þeirra voru sambyggð eða stakstæð.

Húsakynni við sundlaugina voru afar einföld framan af og ekki hafa fundist teikningar af þeim byggingum, sem voru við lagina áður en hafist var handa við gerð nýrra laugarhúsa rétt fyrir 1950. Af ljósmyndum og öðrum upplýsingum má þó fá nokkra hugmynd um laugarhúsin á þessu skeiði (frá h.u.b. 1922-1950). Eins og frá er sagt í fyrri færslu var fyrsta sundlaugarskýlið lítill timburskúr með einhalla þaki, sem var við norðausturhorn laugarinnar. Ekki er vitað hvenær skúrin véc. Ekki stóðu önnur hús við austurenda laugarinnar 1922 (sem sjá má af ljósmyndum frá því ári), en hús sem kunna að vera umræddur skúr eða endurbætt útgáfa hans stóðu á þessum stað fram undir 1950. Af ljósmynd, sem tekin var af lauginni 1927 að dæma, má sjá að þá hefur verið búið að vinna nokkuð í umhverfi laugarinnar og eru þá stallar komnir meðfram báðum langhliðum hennar sem líklega hafa þjónað hlutverki áhorfendapalla. Á myndinni sést að nýtt hús hefur verið reist við lagina. Það var við vesturenda laugarinnar að norðanverðu og virðist vera timburskýli með skúrþaki. Á því eru þrennar dyr að lauginni og á öðrum myndum af sama húsi má sjá að tvískiptir gluggar hafa verið á bakhlið þess, líklega einn í hverju af rýmum þremur. Á mynd sem tekin er á árabílinu 1930-40 má sjá að örlítill skúr (kamar?) til viðbótar hefur verið byggður við vesturenda laugarinnar, skammt suðaustan við fyrrnefnd hús og að þá er einnig risin röð skúra við austurhlið laugarinnar. Ekki er ljóst hvort húsin austan við lagina eru risin 1927 (að frátöldum elsta skúrnum sem byggður var fyrir 1918) en ljóst er að þær byggingar eru a.m.k. risnar árið 1935 og sjást á ljósmynd frá því ári. Af ljósmyndum má sjá að skúraröðin reis í áföngum á nokkrum árum. Skúrarnir virðast allir úr timbri og líklega allir með skúrþaki. Fyrir miðri laug er samfelld bygging með fimm dyrum og hafa þar líklega verið búningasklefar. Sunnan við húsin er áþekkt bygging, sambyggð með tvennum dyrum, en nokkuð er lengra á milli þeirra og virðist húsið hafa náð

²⁶⁰ <https://arnorbl.blog.is/blog/arnorbl/entry/2260960/>.

²⁶¹ *Íþróttablaðið* 01.03.1944, bls. 7.

²⁶² *Yfirlit yfir mannvirki frá 1983*, DD05.

svolítið lengra til austurs en sá hluti sem er fyrir laugarendanum miðjum. Á ljósmynd frá 1945 má sjá að enn sunnar hefur áður en yfir lauk enn bæst við húsaröðina.²⁶³ Norðan við sjálfa búningsklefana var svo annar (mögulega sambyggður) skúr sem stóð aðeins ofar í brekkunni og nokkru hærra en byggingin. Á honum eru tvennar dyr og á afstöðumynd af húsunum, sem líklega er gerð um það leyti sem farið er að huga að nýjum sundlaugarhúsum, má ráða að þessi skúr hafi staðið svolítið skakkt á önnur sundlaugarhús og gæti í grunninn verið byggður á elstu laugarhúsunum á þessum slóðum sem stóðu við torflaugina.

Til er afstöðumynd af sundlauginni sem líklega er frá því seint á fimmta áratug 20. aldar þegar farið var að huga að nýju laugarhúsi. Af uppdrættinum að dæma hafa laugarhúsin við vesturenda laugarinnar þá verið rifin en húsaröðin við austurendann stendur enn og ný hús (b. 1956) byggð á sama stað og eldri skúralengjan þótt yngri hús hafi vissulega náð lengra í allar áttir nema til vesturs.²⁶⁴ Gömlu búningsklefarnir voru færðir efst í brekkuna norðan við langhlið laugarinnar á meðan á byggingaframkvæmdum stóð og notaðir þar til nýja húsið var vígt og allra syðstu húsin í lengjunni (þar sem líklega var gufubað) stóðu enn fyrst eftir að ný sundlaug var gerð.²⁶⁵ Engar teikningar hafa fundist af eldri laugarhúsum við Akureyrarlaug.

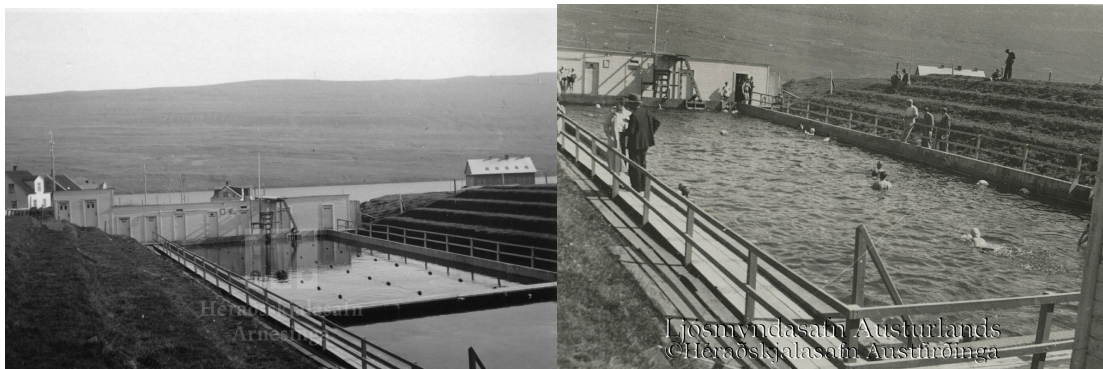
Árið 1927 hafði lítið laugarhús risið við norðurhluta vesturenda laugarinnar. Ljósmynd til vinstri sýnir framhlið hússins vel (ljósmynd af Facebook-síðunni Gamlar ljósmyndir frá 23.02.2019 Guðjón Friðriksson birti), en á myndinni til hægri má sjá bakhlið hússins. Á henni má einnig sjá að lítill kofi hefur verið reistur skammt frá (nokkru suðaustar) fyrrnefndum húsum, en ekki er vitað í hvaða tilgangi. Þá sjást líka húsin við austurenda laugarinnar. Mynd til hægri er frá Héradsskjalasafni Arnesinga og er tekin á árabílinu 1930-40.

²⁶³ Jón Hjaltason, & Anna Yates. 1990-2009, bindi V, bls. 308.

²⁶⁴ Afstöðukort af sundlaug, íþróttahúsi og fleiri mannvirkjum við Sundlaug Akureyrar, ómerkt og ódagsett. Húsameistari ríkisins_C383_07.

²⁶⁵ Jón Hjaltason, & Anna Yates. 1990-2009, bindi V, bls. 308 og 309.

Á hernámsárunum nýtti setuliðið sér laugina talsvert og gerði herinn samkomulag við Akureyrarbæ um notkun á lauginni á ákveðnum tímum. Á ljósmynd frá þeim tíma má sjá að enn hefur verið byggt við laugarhúsin austan við laugina, nú upp í brekkuna til suðurs. Á þessum tíma var gufubað við laugina.²⁶⁶ Sundlaugin þarfnaðist mikilla endurbóta um 1945. Byrjað var að huga að endurnýjun sundlaugamannvirkja á Akureyri á 5. áratug 20. aldar og hófust framkvæmdir við þau árið 1948. „Vorið 1949 luku langflest börn fullnaðarprófi frá Barnaskólanum án þess að hafa tekið áskilið sundpróf. Akureyrarveikin átti þar sök en líka hafði verið unnið að viðgerðum á sundlauginni um veturinn og vatnið oft á tíðum verið svo kalt að engu barni var hleypt ofan í laugina.“²⁶⁷ Í *Sögu Akureyrar* segir: „Sundlaugin hafði fengið að drabbast niður og þótti mörgum orðið löngu tímabært að gripið væri í taumana. Búningsklefarnir voru orðnir svo hrörlegir að nær ógjörningur var að halda þeim snyrtilegum. Bárujárníð, sem notað var í sólskýlin og átti að skilja að kynin var orðið ansi ryðgað og alsett götum...[...]. Bæjarstjórnin var öll af vilja gerð til að þoka málunum til betri vegar en kostnaður við nýja sundlaugarbyggingu óx henni í augum.“²⁶⁸

Tvær myndir af laugarhúsinum austan við laugarendann. Mynd til vinstri er tekin 1935 (Héraðsskjalasafn Árnesinga, myndasmíður Ásgeir L. Jónsson/AL_MA96_01037). Myndin til hægri er frá Ljósmyndasafni Austurlands (númer vantar).

Í ágúst 1950 birtist teikning af áætluðu útliti laugarinnar í *Íslendingi* og þar er hönnuður sagður Bárður Ísleifsson og byggingin teiknuð á teiknistofu Húsameistara ríkisins²⁶⁹ en í yfirlitsriti um Guðjón Samúelsson er hann sagður höfundur ásamt Bárði.

Í yfirliti Arnórs Blika Hallmundssonar um sögu hússins eru ítarlegar upplýsingar um bæði eldri og yngri sundlaug. Þar kemur fram að ekki hafa fundið neinar bókanir hjá Byggingarnefnd um laugina.²⁷⁰ Bygging laugarinnar hófst sumar 1948 en verkið sóttist seint.

²⁶⁶ Jón Hjalton, & Anna Yates. 1990-2009, V. bindi, bls. 56.

²⁶⁷ Jón Hjalton, & Anna Yates. 1990-2009, V. bindi, bls. 263.

²⁶⁸ Jón Hjalton, & Anna Yates. 1990-2009, V. bindi, bls. 309-310.

²⁶⁹ *Íslendingur* 16.8.1950, baksíða.

²⁷⁰ <https://arnorbl.blog.is/blog/arnorbl/entry/2260960/>.

Afstöðukort af sundlaug, íþróttahúsi og fleiri mannvirkjum við Sundlaug Akureyrar, ómerkt og ódagsett. Húsameistari ríkisins C383_07. Kortið sýnir hugsanlega þau hús sem voru við laugin áður en yngri hús voru byggð.

„Þegar byggingarframkvæmdir höfðu staðið í tæp sex ár og enn var að minnsta kosti þriðjungur framkvæmdanna ólokið var ákveðið að spýta í lófana. Í stað bæjarráðs, sem hafði farið með yfirstjórn nýju sundlaugarbyggingarinnar, var sett þriggja manna byggingarnefnd með Jón G. Sólnes í fararbroddi. Það reyndist heillaráð. Að frumkvæði Jóns var bæjarbúum boðið að kaupa skuldabréf svo að hraða mætti byggingarframkvæmdum.“²⁷¹

Í grein í *Degi* árið 1953 er fjallað um þann seinagang sem varð á byggingu sundhallarinnar í Reykjavík og þar segir að norðanmenn séu orðnir ansi þreyttir á hægagangi sinnar sundhallar sem hafi verið í byggingu í fjögur ár og lítið þokast í átt að lokamarkinu.²⁷² Höfundur laugarhúss þess sem teiknað var 1949, en lokið 1956, er sagður Bárður Ísleifsson. Í yfirlitinu kemur fram að innilaugin, sem vígð var 1956, var 12,5 x 6 m að stærð.²⁷³

²⁷¹ Jón Hjaltason, & Anna Yates. 1990-2009, V. bindi, bls. 309-310.

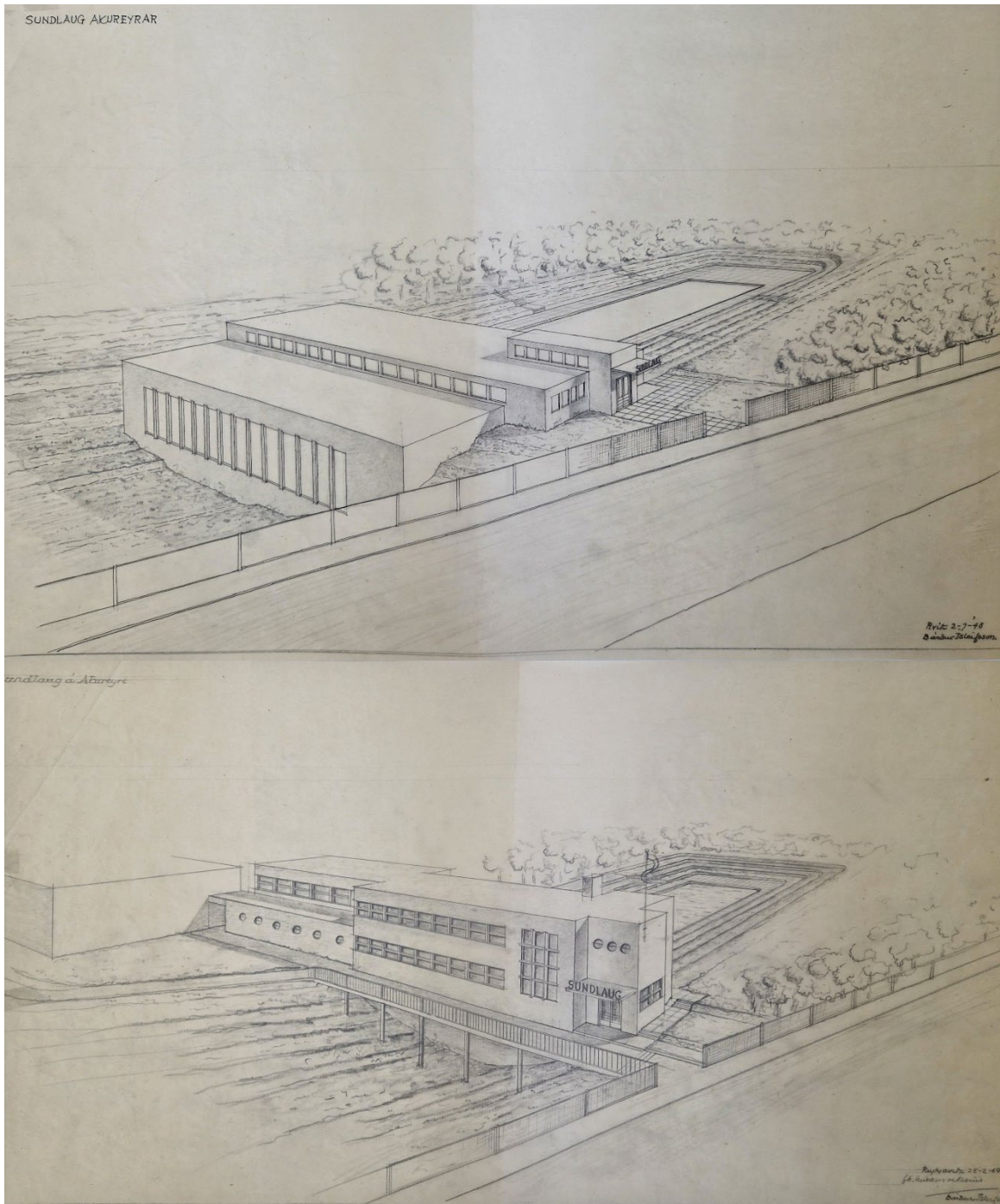
²⁷² *Dagur* 25.02.1953, bls. 4.

²⁷³ *Yfirlit yfir mannvirki frá 1983*, DD05.

Bárður Ísleifsson teiknaði laugina líklega að mestu, þótt Guðjón Samúelsson húsameistari hafi verið skrifaður fyrir henni og sé sagður hafa hannað laugina á árunum 1949-1956 samkvæmt yfirlitsskjali í bók um hann.²⁷⁴ Þrátt fyrir að gerð laugarteikningar falli innan tímaramma sundlaugaverkefnisins (sem nær til lauga fram til 1950) miðast byggingarár laugarinnar við vígsluárið 1956 og fellur hún því utan þess tímabils sem hér er til rannsókna. Engu að síður verður þó fjallað lauslega um bygginguna hér.

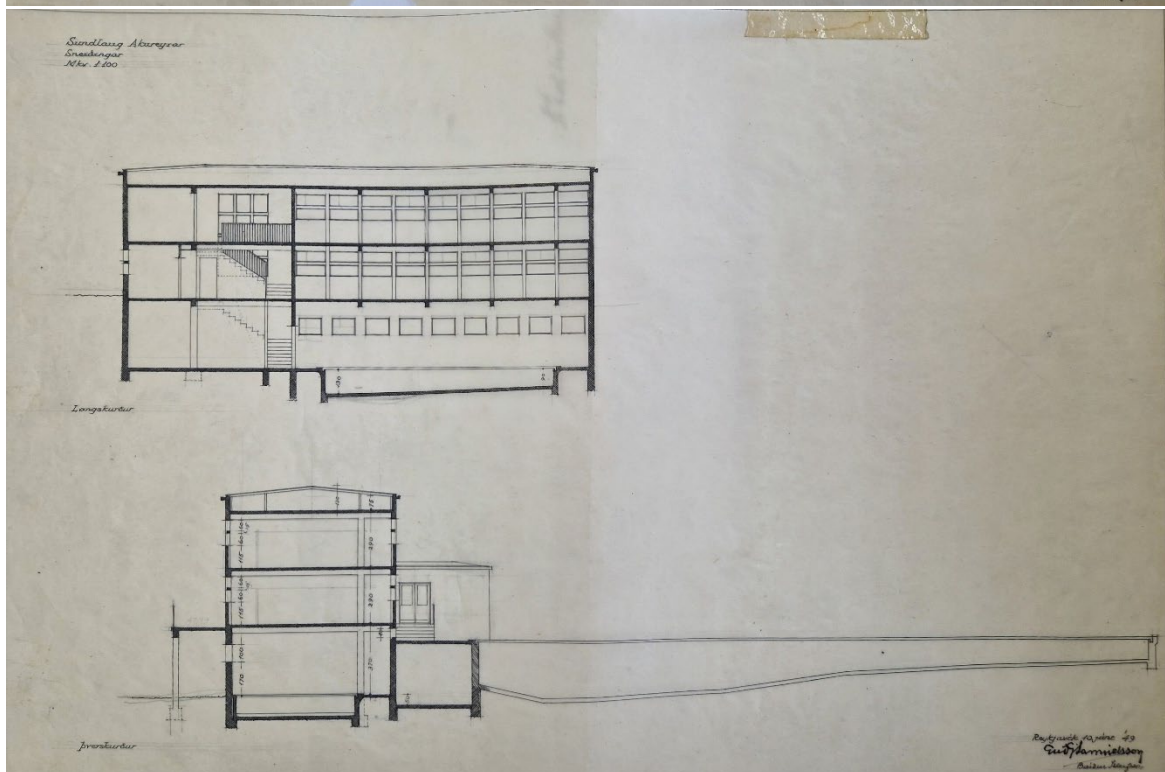
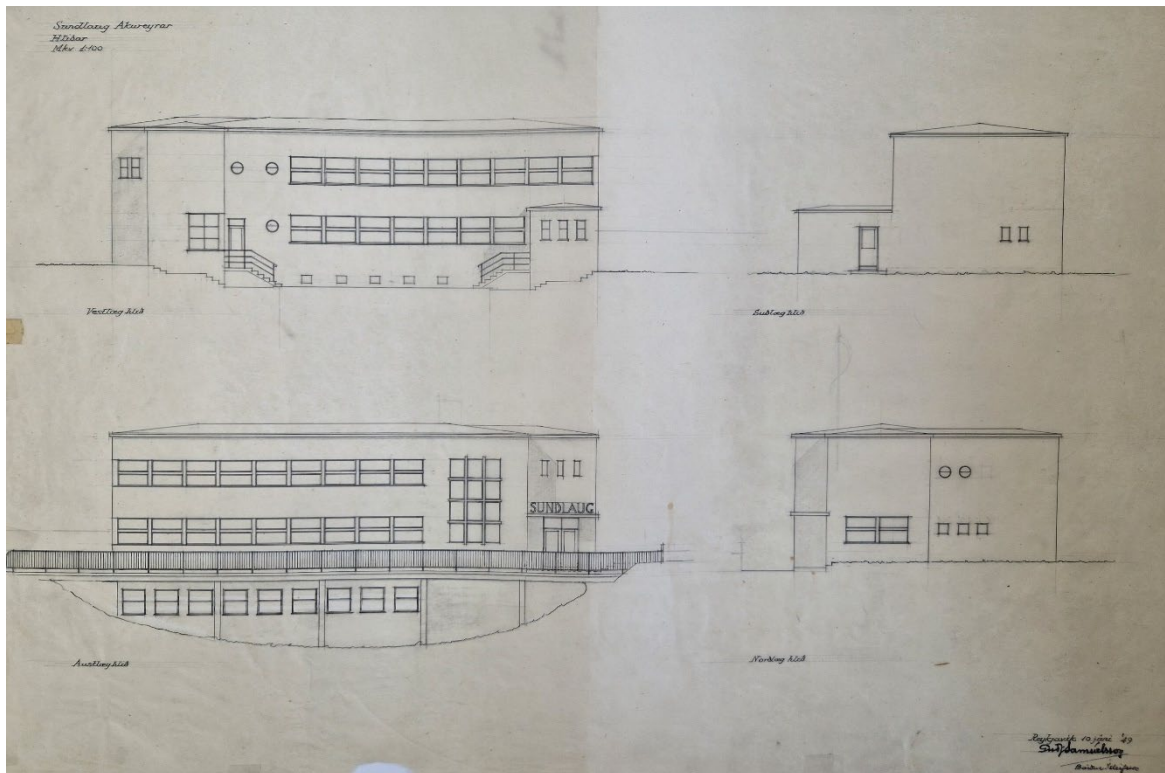
Sundhöllin var tekin í notkun í júlí 1956. Í blaðagrein í *Degi* frá 11. júlí er húsnæðinu lýst nákvæmlega: „Aðalbyggingin er 2730 m³. Á neðstu hæð er mjög vönduð kennslusundlaug og hitunartæki næturhitun og vélasalur. Á miðhæð er karladeildin með 58 búningsklefum og að auki 5 einmenningsklefum, þar sem hver baðgestur fær lykil að. Klefar þessir eru smíðaðir á Valbjörk h.f. og eru vandaðir að efni og frágangi. Hljóðeinangrun og loftræsting. Hljóðeinangrun er í loftinu, gerð af gosullarmottum og götuðum asbestplötum. Ljósín eru vætuvarín og hljóðeinangrunin líka, þ.e. gosullin. Loftræstingin á að vera fullkomin og er loftið hitað á neðstu hæðinni. Í karladeildinni eru 5 steypiböð. Blöndunin er að mestu sjálfvirk og er sá útbúnaður einnig í vélasal niðri. Eru þessi blöndunartæki nauðsynleg vegna þess að slys gæti hlotist af sjóðandi vatni og í öðru lagi er hætt við að óþarflega mikil hitaorka færi til einskis að öðrum kosti. Þó er á einum stað við böðin sjóðandi vatn. Handklæðahillur eru þarna og að sjálfsögðu klósett. Á gólfi eru gólfflísar, sem lítt munu þekktar hér á landi, nema á Flugvallarhótelinu í Keflavík. Þær eru snyrtilegar og sagðar sterkar. Á efstu hæðinni er kvennadeildin. Er þar mjög svipuð tilhögun og stærð. Þó er hárburrkan, sem þarna er fyrirhuguð, hvergi sjáanleg í karladeild. Klefar eru jafnmargir, en litir aðrir á þessari hæð. [...] Í norðurenda eru þurrböð, en eldri gufubaðstofa lögð niður. Einnig er hvíldarherbergi fyrir baðgestina. Í baðstofunni á að geta verið mjög heitt eða allt að 100 stig. Loft, veggir og gólf er einangrað með 10 cm. þykku korklagi. Öll tæki sundlaugarinnar taka um 600 kílovattastraum, þar með talin upphitun beggja sundlauganna. Sérstök tæki hreinsa vatnið og eyða bakteríum, og klór er einnig notað til að eyða gróðri og gerlum. Kennslulaugin er mjög falleg og einkar þægileg til afnota. Þar er ágæt birta og gott loft, enda allhótt til lofts og hljóðeinangrun góð, eins og annars staðar í húsinu. Sjálft er vatnið lýst upp með 7 ljóskerum, sem eru undir yfirborði vatnsins og setja skrautlegan svip á laugina. Laugin sjálf er 12,5 metrar á lengd en tæpir 6 metrar á breidd, dýpt 90 cm. við annan endann, en 1,30 við hinn. Dýpst er laugin 1,65 m. Stranglega verður bannað að hrækja í vatnið, en hrákadallar eru á bakkanum. Er þessi háttur nýr hér á landi. Víðast eru hrákarennur við laugarnar. Sérlega þægilegt er fyrir gamalt fólk, svo og fatlað eða vanburða á einhvern hátt, að nota hina nýju innilaug. Er mikilsvert að hugsað var fyrir þessu við bygginguna.

²⁷⁴ Pétur Ármannsson. 2020, bls. 404.

Tvær tillögur að nýrri byggingu sundlaugar Akureyrar. Sú efri er frá 2. júlí 1948 en sú neðri frá 28. febrúar 1949 en báðar eru þær merktar Bárdi Ísleifssyni. (Húsameistari ríkisins, Djóðskjalasafn Íslands C383_07). Á neðri myndinni er húsið farið að líkjast nokkuð endanlegri byggingu þótt viðbygging sunnan við hefði ekki risið heldur innisundlaugin endað í kjallara norðurbyggingar.

Hið vandaða er ekki of gott. Segja má að þessi bygging öll sé framúrskarandi vönduð og falleg. Einhverjum mun þykja of mikið í borið. Hér mun þó sannast, eins og víða annars staðar, að hið vandaðasta er ekki dýrast, þegar til lengdar lætur. Væri líka vart afsakanlegt fyrir forráðamenn

Sundlaug Akureyrar á teikningum frá 1949. Teikningar eru merktar Guðjóni Samúelsyni/ Bárði Ísleifssyni Húsameistari ríkisins C383_07, Þjóðskjalasafn Íslands.

bæjarins og trúnaðarmenn þeirra, ef hinn endurbætti sundstaður Akureyringa væri ekki vandaður að allri gerð, svo sem menn hafa nú vit á að gera, án tildurs eða óhófs, og það hefur verið gert.“²⁷⁵

Sundlaug Akureyrar 2023. Ljósmyndir: Höfundar.

Laugin hefur tekið nokkrum breytingum á undanförunum árum. Árið 1970 var heitur pottur tekinn í gagnið. Frá 1978 hefur vatn í laugina fengist frá Hitaveitu Akureyrar. Lengi vel var tennisvöllur á sundlaugarlóðinni, en hann var lagður niður 1994 þegar þar var komið fyrir skemmtitækjum. Sumarið 1994 var einnig farið í talsverðar framkvæmdir við sundlaugina og mannvirki við hana endurhönnuð. Þá ver einnig komið fyrir vatnsrennibraut við laugina sem einnig hefur tekið breytingum á síðustu árum. Árið 1994 var bætt við gufubaði, vaðlaug og útisturtum og árið 1998 var gerð ný útilaug (25 x 15 m). Árið 1999 var byggt við laugarhúsið og ný afgreiðsla tekin í notkun, glerhús með heitum innipotti o.fl. og árið 2000 var eldri hluti sundlaugarbyggingarinnar endurbættur.

²⁷⁵ *Dagur* 11.07.1956, bls. 1 og 7.

Hrafnagilslaug (1936-1960)

Staðsetning: Hrafnagili, Eyjafirði
Byggingarár: 1936

Helstu endurbætur:
Staða/ástand: Horfin

Höfundur: Óþekkt/heimamenn

Byggt af/eigandi: Ungmennafélag Eyjafjarðar &
Píparsveinafélagið

Yfirbyggð/opin: Opin

Hitun: Jarðhiti

Saga laugarhalds á Hrafnagili er mjög löng en laugar þar er getið í bæði *Reykðælu* og *Sturlungu*. Þangað sendi Gissur Þorvaldsson menn sína veturinn 1253 (skömmu eftir jól) þegar hann leitaði hefnda eftir Flugumýrabrennu.²⁷⁶ Laugar þar er einnig getið í Víga-Glúms sögu en í henni greinir frá því að nokkur mannfjöldi hafði safnast við laugina, líklega einungis til gleði og samveru.²⁷⁷ Laugin virðist því lengi hafa verið samkomustaður og hún var enn í notkun þegar Eggert og Bjarni voru á ferðinni um miðbik 18. aldar. Þeir segja að laugin á Hrafnagili sé besta baðlaugin í allri sýslunni og mikið notuð.²⁷⁸ Ólafur Olavíus getur einnig um laugina í *Ferðabók sinni*.²⁷⁹

Gerð eiginlegrar sundlaugar á Hrafnagili komst fyrst á dagskrá á 4. áratug 20. aldar. Áður hafði sund verið kennt í Kristneslaug (þar sem ekki var gert laugarhús og er hún ekki skráð hér sérstaklega). Sú laug var hins vegar úr sér gengin á þessum tíma og söknuðu hreppsþúar þess að eiga ekki nothæfa laug. Því ákvað ungmennafélagið að bæta úr þessu og tók saman höndum við hið svonefnda „Píparsveinafélag“ á svæðinu um laugargerð á Hrafnagili.

Hrafnagilslaug í Eyjafirði. Ljósmyndir úr safni Steingríms Guðjónssonar.

Laugin á Hrafnagili var byggð á árunum 1934-1936 norðvestan við þinghúsið og nærri gömlu baðlauginni. Í Bygðum Eyjafjarðar kemur fram að nemendum úr Hrafnagils- og Saurbæjarhreppi var kennt sund í lauginni, en hún var auk þess opin fyrir almenning og mikið notuð. Hún var notuð í um aldarfjórðung, en var komin í nokkra niðurníðslu undir lokin og var síðast kennt í henni árið

²⁷⁶ *Sturlunga I*, bls. 498.

²⁷⁷ *Íslensk fornrit VII*, bls. 327.

²⁷⁸ Eggert Ólafsson II. 1975, bls. 15.

²⁷⁹ Ólafur Olavíus II. 1965, bls. 18.

1961. Eftir að laugin féll úr notkun var sléttað yfir laugarstæðið og síðar var þar byggð fjárrétt (Reykárrétt) sem síðar hefur einnig vikið (og flutt út að Kristnesöldu).²⁸⁰

Laugarþró Hrafnagilslaugar var steinsteypt og 25 x 8 m stór og laugarhúsið var við norðurenda hennar.²⁸¹ Ekki hefur fundist teikning af laugarhúsinu, en af gömlum ljósmyndum að dæma hefur það verið einfalt timburhús með skúrþaki, tvennum dyrum að laug og tveimur stórum gluggum (með níu rúðum) við hlið þeirra til beggja enda. Líklega hefur húsið skipst í kvenna- og karlaklefa. Samkvæmt Jóni Steingrímssyni, heimildarmanni, fauk sundlaugarbyggingin um 1960. Faðir hans, Steingrímur Guðjónsson á Kroppi, keypti þá brakið og notaði það sem byggingarefni í útihús. Ekki var aftur byggt á þessum stað en samkvæmt Jóni var sjálf laugin notuð eitthvað lengur. Hann segir þó að hún hafi verið orðin mjög léleg og til dæmis hafi norðurhliðin (sú hlið sem sneri að sundlaugarhúsinu) verið farin að skaga talsvert inn í laugina vegna frostverkunar og hún því verið hálfbogadregin horna á milli.²⁸²

Ný sundlaug var tekin í gagnið á Hrafnagili á nýjum stað, austan Eyjafjarðarbrautar 1979 í tengslum við skólahald þar, en hún fellur utan tímaramma verkefnisins og er því ekki sérstaklega fjallað um hana hér. Sú laug var löguð mikið og endurnýjuð 2007.

²⁸⁰ Guðmundur Páll Steindórsson o.fl. 1993, II. bindi, bls. 746.

²⁸¹ Spjaldskrá um laugar, Menntamálaráðuneyti, DD 95.

²⁸² Jón Steingrímsson, viðtal október 2023.

Sundpollurinn Syðra-Laugalandi, eldri laug (1873-1900?)

Staðsetning: Syðra-Laugalandi, Öngulsst.br *Höfundur:* Óþekkt/heimamenn

Byggingarár: 1873

Byggt af/eigandi: Framfarafélag Öngulsstaðahrepps

Helstu endurbætur: 1874, 1875

Yfirbyggð/opin: Opin

Staða/ástand: Líklega alveg horfið

Hitun: Jarðvarmi

Syðra-Laugaland er kirkjufjörð og þar var prestsetur um langt skeið og miðstöð sveitarinnar. Þarna gerðu félagar í Framfararfélagi Öngulsstaðahrepps fyrst sundlaug vorið 1873, sem er nokkuð merkileg í sögu sundkennslu og sundlaugagerðar hér á landi..²⁸³ Voru framkvæmdirnar mikið verk enda þurfti bæði að grafa nýjan farveg fyrir bæjarlækinn sem veitt var í laugina og einnig fyrir vatn úr heitri laug þar skammt frá. Samhliða þessu var svo hlaðinn garður fyrir hvamm sem þar er og þurfti að flytja allt efni til hleðslunnar talsverðan spöl. Ári síðar byggðu félagsmenn í Framfararfélaginu „ofurlítið timburhús“ við laugina sem þjónaði sem búningssklefi fyrir piltana sem stunduðu sundnám á staðnum. Húsið var á klöpp við pollinn, þar sem hann var dýpstur. Í tímaritinu *Fróði* er að finna örstutta lýsingu á laugarhúsinu en þar segir: „Húsið var snoturt, málað bæði utan og innan og kostaði talsvert; svo var sett flaggstöng og flagg á húsið, þegar sundsveinar voru prófaðir og gefinn vitnisburður, að fjölda manna viðstöddum.“²⁸⁴ Líkt og aðrir sundpollar af svipaðri gerð reyndist hann þurfa talsvert viðhald og þurfti t.a.m. strax að endurbæta hann vorið 1875 enda höfðu þá veggir sigið mikið og pollurinn orðinn of grunnur.²⁸⁵

Í lauginni á Syðra-Laugalandi lærði einn helsti forvígismaður sundíþróttarinnar á fyrri hluta 20. aldar, Lárus Rist, að synda. Hann lýsir sundnámskeiði í lauginni í ævisögu sinni *Að synda eða sökkva* og þar kemur m.a. fram að drengirnir sem sóttu námskeiðið höfðu með sér útblásinn lambsbelg eða skinnsokk og voru þeir bundnir á bak sundsveinanna til að halda þeim uppi.²⁸⁶ Steingrímur Arason greinir einnig lítillega frá námi sínu í sundi í umræddri laug á unglingsárum sínum í æfisögu sinni *Ég man þá tíð*. Í henni kemur fram að á þessum árum hafi það þótt ganga undri næst, ef einhver var syndur. Steingrímur lærði að synda í lauginni og varð sæmilega syndur eftir 10 daga námskeið sem Leó bóndi á Syðri-Tjörn kenndi. Með honum á námskeiðinu var Lárus Rist. Steingrímur segist hafa orðið alveg heltekinn af íþróttinni. Eftir að námskeiðinu lauk hlóð hann sér laug heima á Þverá og notaði í mörg ár þótt köld væri. Hann segir einnig „Eftir þetta leiddist mér aldrei hjásetan, því að oftast var vatn einhvers staðar nálægt mér til að synda í, enda hafði ég

²⁸³ *Fróði*, 64. tbl, dálkur 45-47, rituð af Jóni Ólafssyni.

²⁸⁴ *Fróði*, 64. tbl, dálkur 45-47, rituð af Jóni Ólafssyni.

²⁸⁵ *Fróði*, 64. tbl, dálkur 45-47, rituð af Jóni Ólafssyni.

²⁸⁶ Lárus Rist. 1947, bls. 44.

yndi af því öðru fremur.“²⁸⁷ Ekki segir Steingrímur annað um staðsetningu á eldri lauginni á Syðra-Laugalandi en að hún hafi verið þar sem Húsmæðraskólinn hafi seinna verið byggður.

Umrætt sundskýli hefur að líkindum verið eitt af fyrstu sundskýlum sem reist voru hér á landi. Ekki er vitað hversu lengi það stóð eða hvenær hætt var að nota laugina og húsið. Það hefur verið löngu fyrir 1932 þegar ný laug var tekin í notkun. Gamla laugin virðist hafa verið á svipuðum slóðum og sú nýja en þó hugsanlega nær Húsmæðraskólanum ef marka má frásögn Steingríms.

Hvorki hefur fundist teikning né gömul ljósmynd af laugarhúsinu eða lauginni.

²⁸⁷ Steingrímur Arason. 1953, bls. 143-144.

Sundlaugin á Syðra-Laugalandi (1932-1964)

Staðsetning: Syðra-Laugalandi, Öngulsst. br. *Höfundur:* Guðjón Samúelsson &?, yngri laug Guðmundur Guðjónsson

Byggingarár: 1932 *Byggt af/eigandi:* Ungmennafélag Ársól og Árroði og Húsmæðra- og barnaskólinn

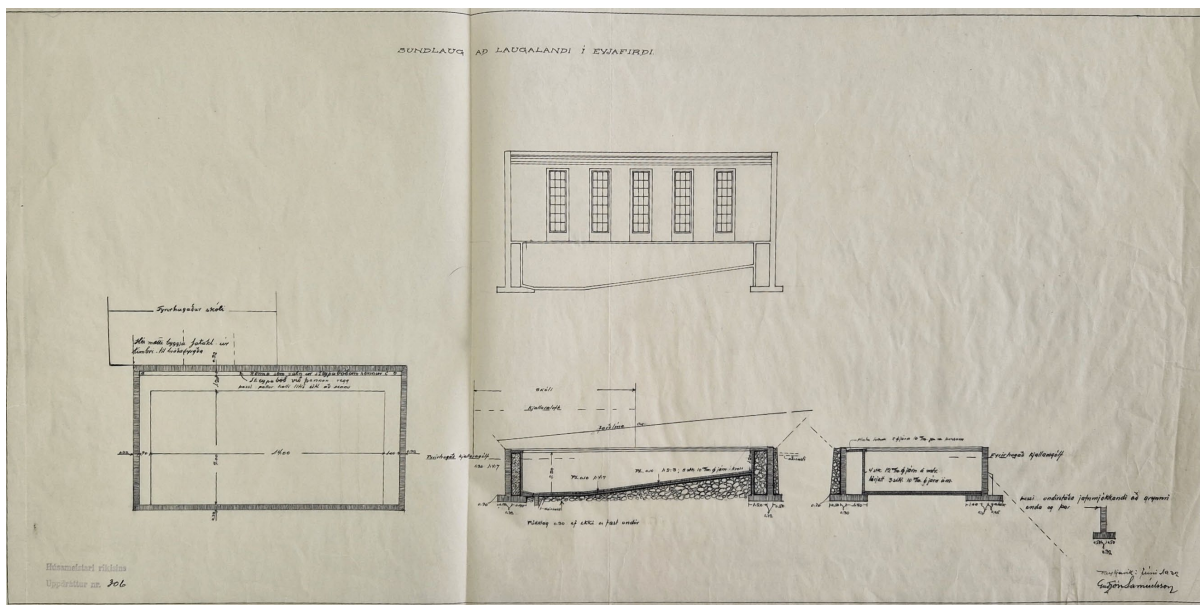
Helstu endurbætur: 1964 er núverandi laug *Yfirbyggð/opin:* Opin byggð

Staða/ástand: Eldri laugarhús borfin, *Hitun:* Jarðvarmi

upprunaleg laug og yngri hús standa (ekki í notkun)

Á Syðra-Laugalandi bjó á seinni hluta 19. aldar Eggert Gunnarsson sem var mikil framfarasinni. Þar var gerð sundlaug og laugarhús mjög snemma (sjá fyrri færslu) og varð Eggert hvatamaður að því að á jörðinni var stofnaður kvennaskóli árið 1877 en fyrir var einungis einn slíkur skóli í landinu, Kvennaskólinn í Reykjavík sem stofnaður var 1874. Kvennaskólinn á Syðra-Laugalandi starfaði við þróngan kost allt fram til 1896 en var þá fluttur til Akureyrar, þar sem byggja átti yfir hann. Ekki varð af því og hætti hann síðar störfum.²⁸⁸

Á fjórða og fimmta áratug 20. aldar var aftur efnt til skóla- og sundlaugarhalds á jörðinni. Hafist var handa við gerð nýrrar sundlaugar 1932 og kvennaskóli byggður árið 1934. Kvennaskólinn reis

Teikning af sundlaug á Syðra-Laugalandi eftir Guðjón Samúelsson, dagsett í júní 1932. Laugarþróin sem gerð var á Syðra-Laugalandi 1932 var 7 x 14 m og hefur líklega verið gerð eftir teikningunni. Guðjón gerði ráð fyrir að skólahús yrði byggt við langblíð laugarinnar en til bráðabirgða mátti reisa þar timburklefa. Ekki varð af byggingu skólahússins á þessum stað. Húsameistari ríkisins, C394_02-03, Þjóðskjalasafn Íslands.

í nokkrum áföngum á árunum 1934-1948 og síðar var barnaskóli byggður innan marka jarðarinnar árið 1949 og félagsheimilið Freyvangur reis 1957.

²⁸⁸ Benjamín Kristjánsson 1954, bls. 3-15.

Það voru ungmennafélög á svæðinu sem beittu sér hvað mest fyrir byggingu sundlaugarinnar. Upphaflega stóð þó alls ekki til að endurvekja gamla sundstaðinn heldur var ákveðið að gera nýja laug á Hóli, skammt norðan við gömlu laugina. Í fundargerðarbókum ungmennafélagsins Áróðans má sjá að vilyrði höfðu fengist fyrir mögulegum styrk úr ríkissjóði fyrir sundlaug og voru framkvæmdir raunar hafnar þegar heimskreppan skall á. Haustið 1931 kom hins vegar í ljós að Ríkissjóður ætlaði að fresta öllum styrkjum til viðlíka málefna sökum ástandsins og einnig bárust boð um að ríkið myndi yfirhöfuð ekki styrkja sundlaugargerð á umræddum stað.²⁸⁹

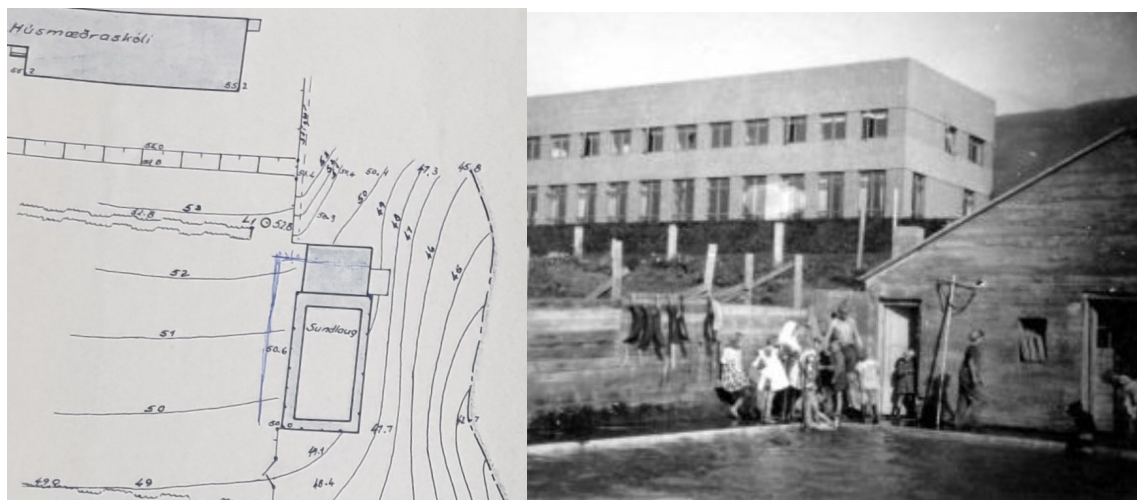
Næsta vor horfði þó aftur til betri vegar en af fundargerð félagsins má sjá að vilyrði hefur fengist frá Ríkissjóði um styrk til laugargerðar að því skilyrði uppfylltu að laugin verði gerð á Syðra-Laugalandi þar sem hún yrði í sambandi við væntanlegan húsmæðraskóla. Á fundinum eru kostir þessarar hugmyndar reifaðir, m.a. að veita mætti því heita vatni sem notað yrði til hitunar skólahússins í laugina. Í umræðu um fyrirhugaðar framkvæmdir kemur fram að áætlað er að helmingur af kostnaði við framkvæmdirnar yrði líklega fölginn í vinnuframlagi félagsmanna. Í stuttu máli varð niðurstaðan sú að fundurinn samþykkti breytta staðsetningu og gerir ráð fyrir að laugin kynni að vera komin í gagnið strax næsta haust og virðist það hafa gengið eftir.²⁹⁰ Ekki koma fram upplýsingar í fundargerðum gerð laugarinnar eða laugarhússins né höfund þeirra. Á næstu árum má sjá af fundargerðum að félögin tvö höfðu fullan yfirráðarétt yfir lauginni samkvæmt samkomulagi við ríkissjóð og skipuð var sundlaugarnefnd sem sá um rekstur hennar sem virðist hafa gengið þokkalega framan af.²⁹¹

²⁸⁹ Gjörðabók U.M.F. Áróðans, 24. janúar 1932.

²⁹⁰ Gjörðabók U.M.F. Áróðans, 17. apríl 1932.

²⁹¹ Gjörðabók U.M.F. Áróðans 1929-1937.

Í grein í *Degi* 1937 eru afrek Framsóknarmanna í tengslum við skóla- og sundlaugargerð á Syðra-Laugalandi tíunduð rækilega.²⁹² Þar kemur fram að á tímabili hafi verið uppi hugmyndir um að gera nýju sundlaugina í „mýrarsvakka alllangt frá skólastaðnum“ en tekist hefði að koma í veg fyrir það. Þá segir einnig að tekist hafi að tryggja fé í kvennaskólann á staðnum og fá afar fallega teikningu af skólahúsinu hjá Guðjóni Samúelssyni og sé skólinn nú ein tilkomumesta opinbera byggingin í landinu og eigi að taka til starfa þá um haustið. Einnig kemur fram að byggt hafi verið sundlaugarhús fyrir námsmeyjarnar og sveitina.²⁹³ Ekkert er hins vegar sagt um það hver hönnuður laugarhús- og -þróar var. Á meðal gagna Húsameistara ríkisins fannst hins vegar teikning Guðjóns Samúelssonar að laug á Syðra-Laugalandi, frá árinu 1932. Á henni virðist gert ráð fyrir að laugin yrði sambyggð húsnaði Húsmæðraskólans en á teikninguna hefur Guðjón skrifað að vel megi gera laugarhús úr timbri til bráðabirgða. Svo virðist sem hann hafi gert ráð fyrir að síðar yrði byggt yfir laugin og hún þannig hluti af húsnaði skólans eins og nokkuð algengt var með stærri skólabyggingar frá þessu skeiði. Ekki varð hins vegar af því að sundlaugin yrði sambyggð skólahúsunum heldur var hún gerð um 30 m neðan við þau, en er ekki ljóst hvað olli. Flest bendir þó til að laugarþróin hafi verið gerð eftir teikningu Guðjóns Samúelssonar og hún var 7 x 14 m að stærð, líkt og laugin sem Guðjón teiknaði. Laugin var opin og fljótlega risu búnings- og baðklefar

Stærð og staðsetning laugar og laugarhúsa frá 1934. Til vinstri er lausleg uppmæling frá Verkefræðistofu Sigurðar Thoroddsen sem varðveitt er á meðal gagna Íþróttasjóðs (H26, Þjóðskjalasafn Íslands). Á ljósmyndinni má sjá bluta af húsinu lengst til hægri á mynd. Mynd úr Sarpi STÆ1-6998.

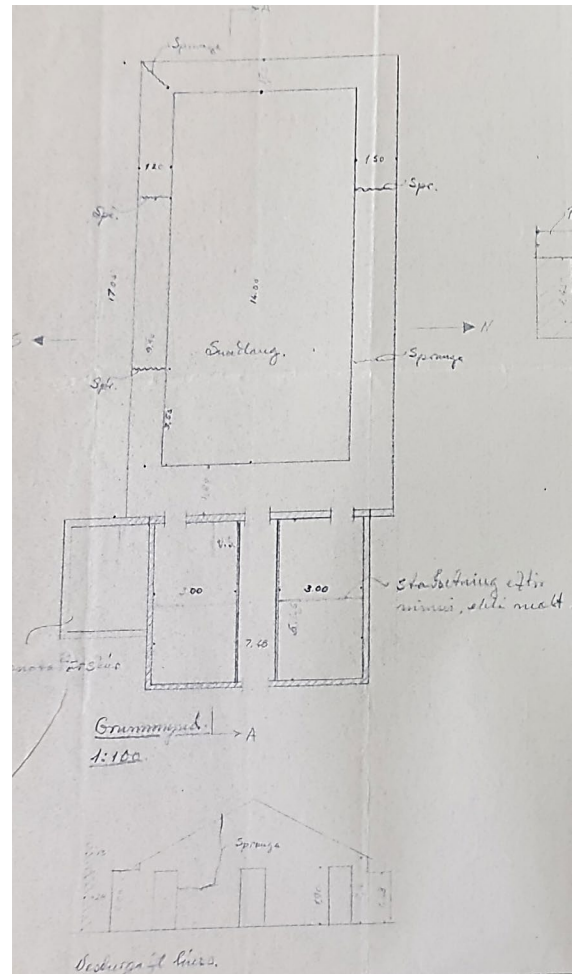
²⁹² *Dagur* 10.06.1937, forsíða.

²⁹³ *Dagur* 10.06.1937, forsíða.

við austurenda laugarinnar, steinsteypt bygging undir mænispaki. Ekki er ljóst hver er teiknaði húsið og ekki hafa fundist frumteikningar að því en það sker sig á afgerandi hátt frá þeim laugarhúsum sem byggð voru á þessu skeiði og líkist einna helst myndarlegu útihúsi. Í ýmsum gögnum frá Íþróttasjóði má finna vísbendingar um húsið. Af uppmælingu af svæðinu (eins og það var áður en nýtt laugarhús var byggt 1964) má sjá að gamla laugarhúsið var 7.8 x 6.2 m að stærð og áfast því að sunnan var minni kofi (3.3 x 2.6 m). Á afstöðumynd af laug og húsi kemur fram að húsið („skúrin“) sé ónýtur og að stór sprunga sé m.a. á vesturgafli þess.

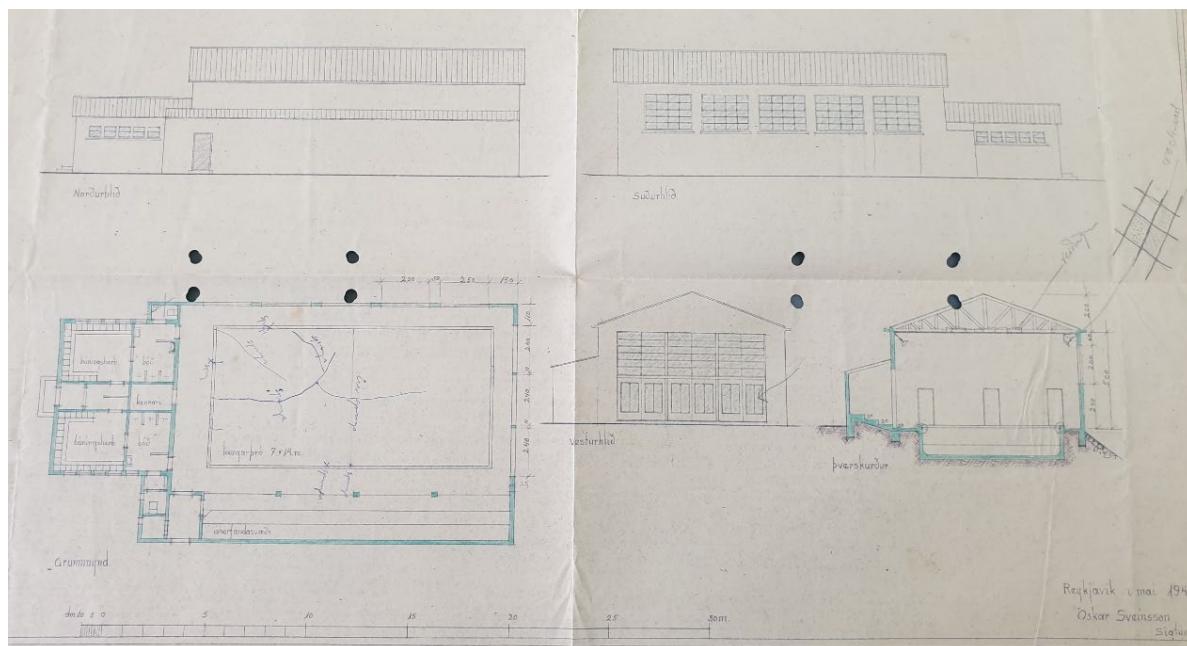
Af rissi af húsinu og ljósmyndum að dæma sneri húsið austur-vestur og á vesturgafli þess voru þrennar dyr, ein í kvennaklefa, önnur í karlaklefa og sú þriðja í gang þar á milli. Ekki eru gluggar teiknaðir á rissið en af ljósmyndinni að dæma mætti ætla að 1-2 litlir gluggar hafi verið á vesturgaflinum.

Jafnvel þótt elsta húsið á austurbakka laugar hafi verið steinsteypt var það líklega ekki hugsað sem varanlegt húsnæði og strax árið 1946 virðast uppi hugmyndir um endurnýjun þess en til er teikning

Stærð og staðsetning laugar og laugarhúsa frá 1932. Lauslegur uppráttur (ekki mált) frá Verkefnaðistofu Sigurðar Thoroddsens fyrir Íþróttasjóð, H26, Þjóðskjalasafn Íslands.

merkt Óskari Sveinssyni, sem sýnir hugmynd af húsi við laugarendann sem var talsvert stærra en þá stóð við laugina. Ekkert varð hins vegar úr byggingu nýs laugarhúss þá.²⁹⁴

Hugmynd að framkvæmdum við sundlaugarhús á Syðra-Laugalandi frá 1946. Teikningin er merkt Óskari Sveinssyni en hún virðist vera hugmynd að stærkun þess húss, sem þá var á staðnum, en ekki hafa orðið að veruleika. Þjóðskjalasafn, H26 Teikningar Íþróttasjóðs.

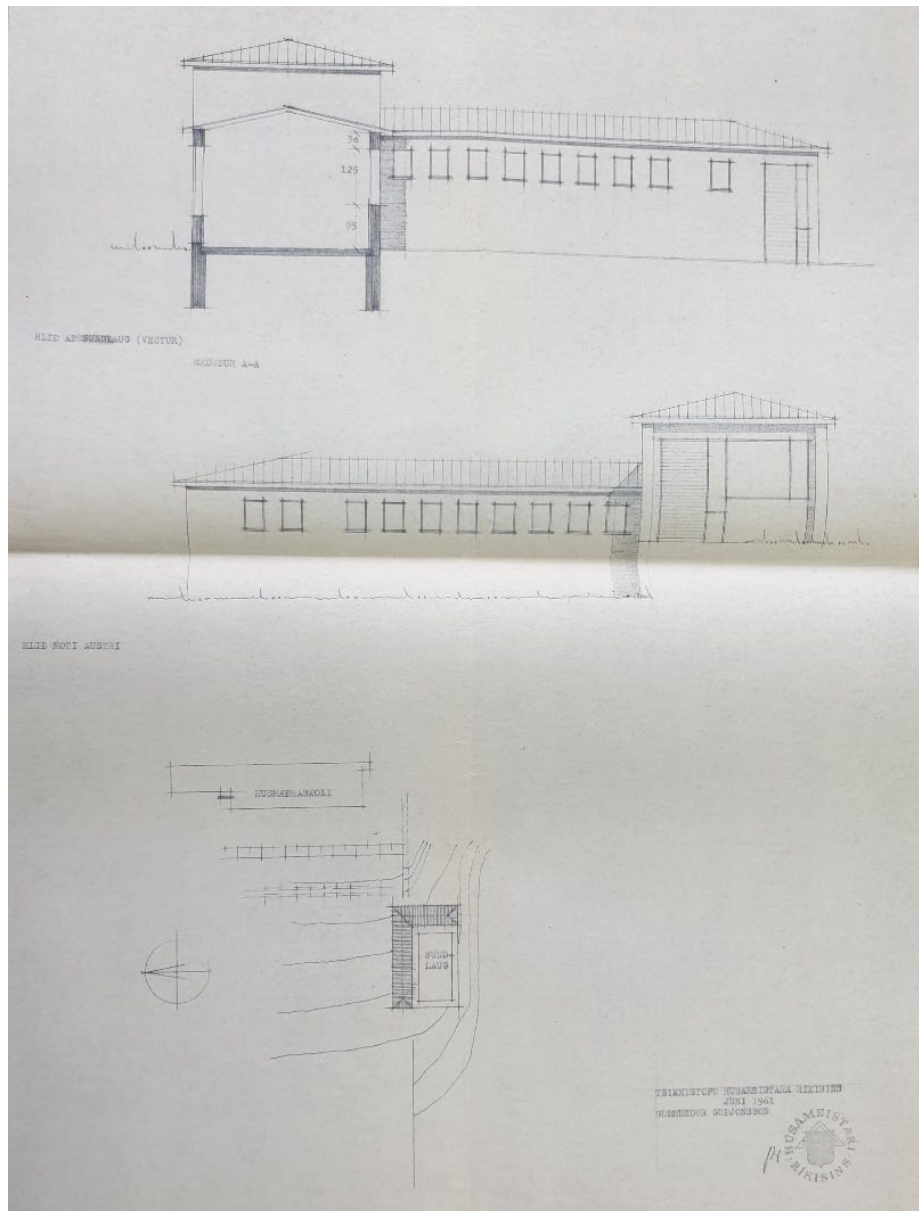
Laugin á Syðra-Laugalandi 2022. Ljósmyndir: Höfundar.

Síðar, þegar aftur var farið að undirbúa smíði laugarhúss, var það Guðmundur Guðjónsson húsasmíðameistari sem sá um hönnunina en teikningar hans að húsinu eru frá árinu 1961. Nýja húsið er L-laga meðfram austur- og norðurlanghlið laugarinnar. Við vestur- og suðurlandið eru steinsteyptir veggir sem ásamt húsinu mynda skjólsælan sundlaugargarð. Svo virðist sem gamla laugarþróin hafi fengið að halda sér, í það minnsta sýna teikningar af yngri laugarhúsum laugarþró í sömu stærð og áður (14 x 7 m).

²⁹⁴ Teikningar Íþróttasjóðs H26. Varðveitt í gögnum frá Menntamálaráðuneyti.

Nýtt laugarhús var vígt 1964 og fellur því utan ramma þessarar rannsóknar (sjá þó teikningu og ljósmynd). Húsið frá 1964 og gamla laugin eru enn á sínum stað en hafa verið í takmarkaðri notkun undanfarin ár. Húsmæðraskólinn á Syðra-Laugalandi starfaði allt til 1976 en þar hefur nú lengi verið rekið meðferðarheimili fyrir stúlkur.

Framvinda þeirra byggingamála á Syðra-Laugalandi, sem rakin er hér að framan, skýrist að nokkru leyti af því að árið 1930 hafði landsstjórnin keypt hluta jarðarinnar Laugalands í Eyjafirði og fylgdi

Teikning af nýja laugarhúsinu sem byggt var 1964 eftir að eldra hús hafði verið rífið. Arkitekt: Guðmundur Guðjónsson/Húsasmiðameistari ríkisins. Þjóðskjalasafn, H26 Teikningar Íþróttasjóðs.

jarðarpartinum sá jarðhiti staðarins sem ekki var notaður til hitunar prestseturs, sem þá var nýbyggt á jörðinni.²⁹⁵ Jónas Jónsson frá Hriflu var dómsmálaráðherra og líklegt má telja að hann hafi beitt

²⁹⁵ Jónas Jónsson & Benedikt Gröndal. 1957, bls. 129-130.

sér fyrir kaupunum. Einnig er sennilegt að hann hafi knúið það fram að fallið var frá því að lauginni yrði valinn staður á Hóli, fyrir norðan gamla laugarstæðið. Jónas var mikill áhugamaður um stofnun héraðsskóla á landsbyggðinni og honum voru ljósir þeir gríðarmiklu möguleikar sem fylgdu jarðhitnum. Sundípróttin var Jónasi mjög hugleikin og hann taldi að samþætting skóla og sundípróttarinnar myndi geta af sér hrausta og góða þjóðfélagsþegna. Þegar Þingeyingar áformuðu að reisa héraðsskóla skömmu fyrir 1930 fékk Jónas því ráðið að honum var valinn staður á Litlu-Laugum í Reykjadal vegna jarðhitans sem þar var. Skólann teiknaði Jóhann Franklín Kristjánsson, sem var náinn samverkamaður Jónasar. Byrjað var á því að gera sundlaug sem átti frá upphafi að vera í kjallara skólahússins, sem reis strax í kjölfarið. Á sama tíma og Litlu-Laugaskóli reis teiknaði Húsameistari ríkisins Laugavatnsskóla og var sundlaug í upphafi tímabundið í kjallara skólans, en tveimur árum síðar teiknaði Guðjón Samúelsson “sundhöll” sem byggja átti við skólann. Útlit hennar og lögun bar svipmót af Sundhöllinni í Reykjavík. Ekki varð af því að hún risi vegna fjárskorts og sú laug sem síðar var gerð á sama stað var eftir annarri teikningu Guðjóns. Reykir í Hrútafirði urðu einnig fyrir valinu vegna jarðhitans. Þar var byrjað á að gera sundlaug og skólinn síðan byggður eftir teikningu Húsameistara ríkisins, í svipuðum stíl og Sundhöll Reykjavíkur, þannig að laugin var í kjallara skólans. Árið 1930 teiknaði Húsameistari ríkisins Reykholtsskóla, sem einnig var með sundlaug innanhúss, og enn var það í svipuðum stíl og Sundhöll Reykjavíkur.

Teikning Húsameistara ríkisins að sundlaugarhúsi á Syðra-Laugalandi er með sömu stíleinkennum og Sundhöll Reykjavíkur, Reykholtsskóli, Sundhöll á Laugarvatni (sem ekki reis) og svipar einnig til skólahússins á Reykjum. Ekki eru búnings- og baðklefar sýndir á grunnmyndinni, heldur virðist gert ráð fyrir að þeir verði í sambyggðu skólahúsinu. Telja má nær víst að teikningar að skólahúsinu hafi legið fyrir þegar sundlaugarteikningin var fullgerð þótt þær hafi enn ekki komið í leitirnar.

Um það bil tvö ár liðu frá því sundlaugin var gerð þar til hafist var handa um byggingu skólans og ekki varð úr að skóli og laug væru samtengd eins og hugmyndin virðist hafa verið í upphafi. Ekki hafa fundist skýringar á því hverju þetta sætti. Sá skóli, sem Húsameistari teiknaði 1934 og byggður var, hafði annað stílbragð og svipaði meira til Þjóðleikhússins í Reykjavík. Útveggir hans voru húðaðir dökkri munlingsblöndu kvarts og hrafntinnu. Húsið var í upphafi tveggja hæða en síðar var byggð þriðja hæðin og húsið þá allt endurhúðað ljósari steinblöndu.

Sundlaugin í Stekkjarhvammi (1932-1952)

Staðsetning: Meðalheimur/Tunga/Neðri- *Höfundur:* Óþekkt/heimamenn?

Dálkastaðir, Svalbarðsströnd

Byggingarár: 1932

Byggt af/eigandi: UMF Æskan, Framfarafélag
Svalbarðsstrandarbr., Ríkissjóður

Helstu endurbætur:

Yfirbyggð/opin: fyrst opin og síðan yfirbyggð

Staða/ástand: Hús fáuð, líklega öll *Hitun:* Jarðhiti

ummerki borfin

Líkt og í mörgum öðrum sveitum landsins voru það félagar í ungmennafélaginu í Svalbarðsstrandarhreppi sem voru í forystuhlutverki í sundlaugarmálum á svæðinu. Félagið Æskan var fyrst stofnað 1903 fyrir pilta en var breytt í Ungmennafélagið Æskuna 1910, en þar gátu bæði piltar og stúlkur fengið inngöngu. Á fyrstu árum sínum beitti félagið sér fyrir gerð sundpolls í landi Neðri-Dálkastaða (rétt eftir 1900), en þar kenndi Leó Halldórsson og síðar Magnús Bjarnason frá Laufási sund um skeið.²⁹⁶ Laugin hefur líklega verið gerð með fyrirhleðslu en ekki var við hana laugarhús og er því ekki fjallað sérstaklega um hana hér.²⁹⁷ Staðurinn var skráður í fornleifaskráningu árið 2005 og kemur þar fram að búið er að umbylta öllu og slétta úr lauginni.²⁹⁸

Seint á 3. áratug 20. aldar er farið að huga að því að koma upp endingarbetri sundlaug á svæðinu. Að þessu sinni virðist frumkvæðið koma frá Framfarafélagi Svalbarðsstrandarhrepps sem sendi í ársbyrjun 1927 U.M.F. Æskunni tillögu þess efnis að félögin tvö stæðu saman að því að undirbúa gerð sundlaugar. Laugina skyldi byggja við svonefnda Tungulaug (líklega í landi Tungu/Meðalheims frekar en Neðri-Dálkastaða) og skyldi hún vera yfirbyggð. Í kjölfarið voru skipaðir tveir fulltrúar frá félaginu til að taka þátt í undirbúningsnefnd um málið sem skyldi kanna möguleika á samstarfi um laugargerð.²⁹⁹ Málinu virðist hafa miðað ágætlega áfram og síðla árs kemur fram í svörum við fyrirspurn á fundi Æskunnar að grafinn hafi verið 2 m djúpur skurður, niður á móhellubotn og uppspretta með 25 gráðu heitu vatni væri fyrir hendi.³⁰⁰ Framkvæmdir virðast mjakast hægt áfram og í ársbyrjun 1929 kemur fram í fundargerð U.M.F. Æskunnar að

²⁹⁶ Örnefnaskrá Neðri-Dálkastaða, bls. 2.

²⁹⁷ Vefsíða Ungmennafélagsins Æskunnar og *Ægir* 01.03.1932, bls. 74.

²⁹⁸ Sædis Gunnarsdóttir. 2005, bls. 85.

²⁹⁹ Fundargerðarbók Ungmennafélagsins Æskunnar.1913-30, Fundargerð frá 22. janúar 1927.

³⁰⁰ Fundargerðarbók Ungmennafélagsins Æskunnar.1913-30, Fundargerð frá 13.11.1927.

félagið samþykki að framlag þess í framkvæmdunum felist bæði í vinnu- og fjárframlagi. Einnig að félagið hyggist afhenda hreppnum laugina að byggingu lokinni.³⁰¹

Nokkuð virðist hafa þokast í laugargerðinni næstu ár. Í ársreikningi Fiskifélags Íslands fyrir árið 1931 kemur fram að á meðal aukafjárveitinga ársins var 500 kr styrkur til sundlaugargerðar á Svalbarðsströnd sem farið hefur til framkvæmdanna.³⁰² Í ársbyrjun 1932 segir í fundargerð ungmennafélagsins að félagið sé byrjað að undirbúa sundkennslu enda sé laugin langt komin og mögulega verði hægt að byrja að kenna í henni fljótlega, þótt langt sé frá að smíði hennar sé lokið. Enn voru nokkrar deilur um laugina á næstu mánuðum, t.d. var deilt um hver ætti að bera kostnað vegna pípulagnar sem keypt hafði verið og leiða átti heitt vatn í laugina en ákvörðun um innkaupin var ekki borin undir stjórn ungmennafélagsins. Lagt var til að félögin tvö skiptu kostnaði jafnt á milli sín, sem gæti bent til að sú hafi verið raunin með kostnað allan.³⁰³ Úr öllu þessu var þó leyst og virðist laugin hafa verið tekin í gagnið fljótlega og var þar kennt sund um árabíl, allt fram til 1952.

Lítið er vitað um útlit og einkenni þessa sundstaðar. Laugarþróin hefur líklega verið fremur lítil og steinsteypt en yfirbyggingin er óvenjuleg í sögu íslenskra sundlaugabygginga þar sem laugarhúsið var úr timbri og mögulega eina dæmið um innilaug með yfirbyggingu úr timbri (ef frá er talin laugin í Valborgargjá sem var að hluta með yfirbyggingu úr timbri). Því miður er lítið hægt að segja um gerð hússins þar sem hvorki hafa fundist gamlar ljósmyndir né teikningar af lauginni eða yfirbyggingu hennar.

Svavar Páll Laxdal, fæddur 1945, lærði að synda í þessari laug en þá var laugarkerið orðið mjög lélegt. Vatn kom upp úr botni laugarinnar um sprungur.³⁰⁴ Viðhaldi sundlaugarinnar var ekki sinnt sem skyldi og væntanlega hefur það átt sinn þátt í því að þakið f auk af húsinu í óveðri þann 6. janúar 1952. Þá brotnuðu einnig stafnar hússins og með því lauk sundkennslu á staðnum.³⁰⁵

³⁰¹ Fundargerðarbók Ungmennafélagsins Æskunnar.1913-30, Fundargerð frá 11.2.1929.

³⁰² *Ægir* 01.03.1932, bls. 74.

³⁰³ Fundargerðarbók Ungmennafélagsins Æskunnar 1931-1936. Fundargerð frá 14.2.1932.

³⁰⁴ Munnleg frásögn Svavars í símtali við HS 12.12.2024.

³⁰⁵ Júlíus Jóhannesson. 1964, bls. 123 *Tíminn* 08.01.1952, bls. 8.

Sundskáli Hveravalla (1930-1970)

Staðsetning: Hveravöllum

Höfundur: Jóhann Fr. Kristjánsson

Byggingarár: 1929/1930

Byggt af/eigandi: Ungmennafélag Reykhverfinga

Helstu endurbætur: 1937, 1942, 1948

Yfirbyggð/opin: byggð opin en yfirbyggð ári síðar

Staða/ástand: Horfin

Hitun: Jarðvarmi

Mikill jarðhiti er á Hveravöllum í Reykjahverfi í Suður-Þingeyjarsýslu. Þar sem heita vatnið blandast köldu uppsprettuvatni í Helgá, hófst kennsla í sundi í sveitinni skömmu eftir aldamótin 1900. Ungmennafélag Reykhverfinga var stofnað 10. nóv 1917 og fór snemma að láta til sín taka varðandi ýmis samfélagsleg mál, m.a. þau er sneru að sundkennslu.³⁰⁶ Þegar fram liðu stundir þóttu aðstæður til sundkennslu í Helgá ekki viðunandi og ungmennafélagið fór að leita leiða til að koma upp eiginlegri sundlaug. Í fundargerðarbókum félagsins má sjá að fyrstu hugmyndir um mannvirki á Hveravöllum komu fram á fundi félagsins 1924, en þá var lögð fram tillaga um að félagið kannaði kostnað við að a) koma upp baðklefa við hverina á Hveravöllum og b) koma upp sundlaug á sama stað. Málið var rætt á næstu fundum, en niðurstaða kostnaðaráætlunar varð sú að gerð sundlaugar væri félaginu ofviða. Þessi í stað var ákveðið að stefna að því að koma upp baðklefa á staðnum en hugað yrði að sundlaug í framtíðinni. Þrátt fyrir þessa niðurstöðu stungu hugmyndir um sundlaugargerð aftur upp kollinum ári síðar þegar lögð var fram tillaga um að félagið geri sundlaug með „lausu“ þaki, sem mætti einnig nota sem fundarhús félagsins, og var bent á að næga gufu mætti fá til að hita húsið ef það væri byggt við hverina. Í kjölfarið var skipuð sundlaugarnefnd til að kanna málið betur.³⁰⁷

Í upphafi árs 1926 kynnti sundlaugarnefndin kostnaðaráætlun um gerð sundlaugar og samkomuhúss. Gert var ráð fyrir að laugin yrði 16 x 10 al og myndi kosta 800 kr opin og 1300 kr með þaki. Einnig var kynnt önnur áætlun um laug sem væri 12 x 8 al og kostaði með þaki 950 kr.³⁰⁸ Sama vor ákvað félagið að koma upp „lítillsháttar sundpolli“ við Ystahverslæk á Hveravöllum á komandi sumri, en fól áðurnefndri nefnd að afla nákvæmari upplýsinga um byggingakostnað við gerð steyptrar sundlaugar. Umræddur sundpollur var gerður sama sumar og voru 33 vinnustundir notaðar til verksins. Í árslok 1926 samþykkti aðalfundur félagsins svo að leita til byggingameistara ríkisins til að fá álit um gerð yfirbyggðrar sundlaugar við hverinn.³⁰⁹ Ári síðar virðist sem jákvæð

³⁰⁶ Söguleg úttekt Þórðar Jónssonar um sögu laugar á Hveravöllum (varðveitt Héraðsskjalasafni Þingeyinga).

³⁰⁷ Gjörðabók U.M.F. Reykhverfinga 1917-1924, fundargerð 15. nóvember 1924 og 6. desember 1925.

³⁰⁸ Gjörðabók U.M.F. Reykhverfinga 1917-1924, fundargerð 14. janúar 1926.

³⁰⁹ Gjörðabók U.M.F. Reykhverfinga 1917-1924, fundargerð 1. maí og 18. desember 1926.

umsögn byggingameistara liggi fyrir, í það minnsta ákveður félagið að fela sundlauganefndinni og formanni félagsins að hafa umsjón með byggingu slíkrar laugar sem einnig henti sem fundarhús.³¹⁰ Fjármögnun framkvæmda var ekki auðveld og í ársbyrjun 1929 kemur fram á fundi að ekki sé til nægt fjármagn fyrir verkefninu í heild, en Jónas Jónsson dómsmálaráðherra hafi lagt til að byrjað yrði á framkvæmdinni í ár og reynt að ljúka gerð laugarþróar og vatnsleiðslna að henni og var því ráði fylgt. Virðist þetta hafa gengið eftir og var lokið við gerð þróarinnar skammt frá Gatahver (Baðstofuhver) á Hveravöllum og var byrjað að nota hana sama sumar. Fé til að kosta framkvæmdina fékkst úr sjóði félagsins en einnig með því að bjóða 10 krónu vaxtabréf sem félagsmenn og aðrir gátu keypt og fengið endurgreidd á næstu 10 árum á 5% ársvöxtum.

Árið 1930 var ákveðið að halda áfram með framkvæmdina og sótt var um styrk frá ríkinu fyrir hluta kostnaðarins sem virðist hafa fengist. Framkvæmdunum lauk að mestu fyrir árslok og var þakhellan steipt í nóvember í hríðarveðri.³¹¹ Skipting kostnaðar var sú að Ungmennafélagið lagði fram ríflega helming af kostnaði (m.a. með vinnuframlagi) en ríkið greiddi tæplega helming. Strax árið eftir, þegar enn var unnið að frágangi hússins, kemur fram fyrirspurn á fundi hvort ekki eigi að tryggja að frágangur hússins sé þannig að unnt sé að byggja ofan á það ef áhugi verði á í framtíðinni.³¹² Á árunum 1931-1932 var unnið að ýmsum frágangi í og við laugarhúsið, m.a. að leggja kaldavatnslögn frá uppsprettu bæjarlækjar á Hveravöllum og að lauginni. Árið 1933 skipaði félagið nefnd til að kanna til hlítar þá hugmynd að byggja skólahús við laugina, annað hvort ofan á laugarhúsið eða sambyggt því. Hugmyndin fékk hins vegar aldrei brautargengi þar sem skólanefnd hreppsins taldi sig ekki hafa forsendur eða bolmagn til að byggja eða reka heimavistarskóla að svo stöddu.³¹³

Sundlaugin var mikil lyftistöng fyrir ungmennafélagið enda voru ekki margar yfirbyggðar laugar til á þessum tíma. Í bókinni *Héraðssamband Suður-Þingeyinga 50 ára: afmælisrit* segir: „Þarna var nú fengin aðstaða til sundnáms, hvort sem var á sumri eða vetri, og svo var byggingunni einnig hagað, að fljótgert var að hleypa vatninu úr lauginni. Setja trégólf yfir dýpri enda hennar, og þá var fengin þarna rúmgóður samkomusalur, enda hafði félagið þarna um árabíl almennar skemmtisamkomur á miðju sumri (og sótti þangað oft fjölmenni), og svo félagsfundi, söngæfingar og fleiri mannamót, jafnvel brúðkaupsveizlur. Laugin sjálf er 10x16 m og breið stétt fyrir enda hennar og einn fataklefi,

³¹⁰ Gjörðabók U.M.F. Reykhverfinga 1917-1924, fundargerð 13. janúar 1928.

³¹¹ Gjörðabók U.M.F. Reykhverfinga 1917-1924, fundargerð 26. febrúar 1929 og *Héraðssamband Suður-Þingeyinga 50 ára: afmælisrit*. 1965, bls. 142-143.

³¹² Gjörðabók U.M.F. Reykhverfinga 1917-1924, fundargerð 26. febrúar 1929, 15. febrúar 1930, 23. janúar 1931 og 1. október 1931.

³¹³ Gjörðabók U.M.F. Reykhverfinga 1917-1924, fundargerð 10. mars 1933.

allt úr járnbentri steinsteypu. [...] Árið 1937 var bætt við bygginguna gufubaðsstofu og salerni og 1948 byggði félagið enn til viðbótar annan fataklefa og einnig klefa með heitu og köldu steypibaði.³¹⁴ Íþróttanefnd ríkisins veitti UMF Reykhverfinga styrk vegna sundlaugar árin 1942 og 1948. Síðarnefndi styrkurinn hefur verið til viðbyggingarinnar en ekki er ljóst að hvaða endurbótum var unnið 1942.³¹⁵

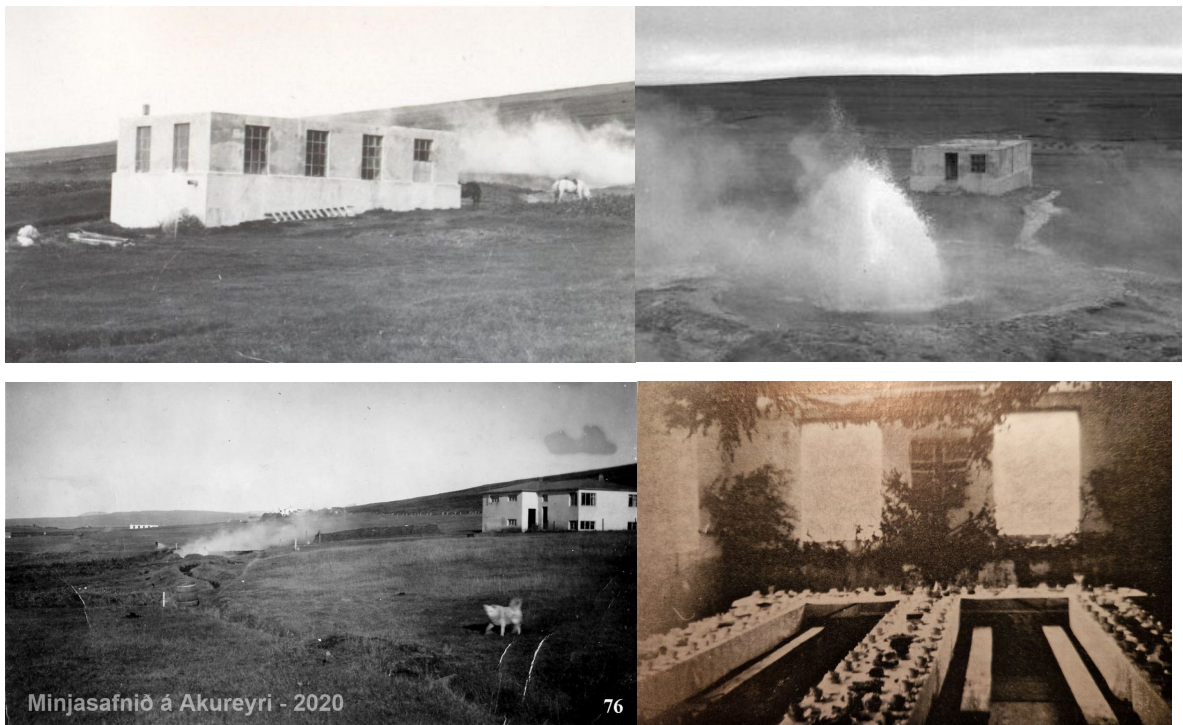
Í yfirliti Þórðar Jónssonar í Laugarhlíð um sögu laugarinnar á Hveravöllum segir: „Sundbyggingu þessari var frá upphafi ætlað þríþætt hlutverk, og er þá fyrst að telja það að sundkennsla mætti þar fram fara. Og fyrsta námskeiðið í sundi var þar á útmánuðum 1931. – Og síðan hvort af öðru, með mislöngu millibili, alt til ársins 1970, en þá var það 44. í röðinni, og nemendatalan, á þeim öllum samanlagt, orðin 949. – Kennsludagar á námskeiðum voru venjulega 12-14, og nemendatala komst upp í 36 á einu og saman námskeiðinu. – Þeir voru einkum úr nærsveitum við laugina, og svo ekki síður frá Húsavík, svo lengi sem ekki var byggð sundlaug þar. Stundum voru það hópar, á skólaskyldualdri, m.a. úr Flatey og Flateyjardal, meðan byggð var þar. Einnig úr N-Þingeyjarsýslu. Og oft og tíðum 1 eða 2-3 lengra að, frá Þingeyri, Siglufirði, Grímsey o.v.a.- Sundkennararnir voru á fyrstu árum heimamenn og ungm. félagar í Reykjahverfi, sem vel voru til starfsins færir, en síðar einatt aðkomumenn, með íþróttakennaramenntun að bakhjarli og þá komu oftast karlmenn. Og er margra góðra að minnast í hópi sundkennaranna. Næst er þess að geta að sundlaugarbyggingin þjónaði um langt árabíl því sérstæða hlutverki að vera aðalsamkomustaður í Reykjahverfi eða alt þar til þess er félagsheimili þess byggðalags komst á laggirnar og til nokkurra nota (1964). Vitanlega varð þó að hleypa vatninu úr lauginni fyrir hverja samkomu, og svo einnig oftast nær að leggja til þess sniðna timburfleka yfir dýpri enda hennar, svo að gólfflötur „salarins“ væri allur í sömu hæð, og samkomugestir hefðu viðunandi olbogaráymi og athafnafrelsi, hvort heldur sem væri sitjandi eða dansandi, því annað húsrými fyrir þá en þessi 10 x 6 m salur, var svo takmarkað. En þröngt mega sátir sitja, og saman standa, þegar svo ber undir. Þarna voru fundir af ýmsu tagi, söngæfingar karlakórs, afmælis- skírnar og jafnvel brúðkaupsfagnaðir og -veizlur, að ógleymdum öllum almennum skemmtisamkomum, og þá sér í lagi miðsumarssamkomum ungmennafélagsins, árvissum að heita mátti um langt skeið og mjög fjölsótt víða að. [...] 3. hlutverk sundlaugarinnar, sem hún hefur nú sinnt um 20 ára skeið, en það er að vera sundstaður, opin öllum, sem löngun hafa til sundiðkana. Og verður engri tölu komið á þá sem þeirra erinda hafa þangað komið. Að vísu var um árabíl sá háttur hafður á að sundlaugargestum var ætlað að skrá nöfn sín á eyðublöð til þess ætluð í búningsklefa laugarinnar. [...] Mest var aðsókn gesta eftir að byggð var gufubaðstofa, áföst við sundlaugarhúsið (1937) og úr sama byggingarefni. [...] Nú á síðustu árum,

³¹⁴ *Héraðssamband Suður-Þingeyinga 50 ára: afmælisrit*. 1965, bls. 142-143.

³¹⁵ *Skinfaxi* 01.05.1942, bls. 46 og *Skinfaxi* 10.04.1948, bls. 58.

eftir að nýttiskulegri laugar eru komnar, hér og þar í nærsveitum, hefur mjög fækkað þeim, sem nota sundlaugina hér á Hveravöllum. En vinsældir hennar eru þó staðreynd [...] því þrátt fyrir auðsæ ellimörk á ytra borði byggingarinnar, þá er hlýja innan veggja hennar, og eins hreina vatnið bæði heitt og kalt til staðar, því líkt sem var á fyrstu árum þessa mannvirkis.³¹⁶

Jóhann Franklín Kristjánsson teiknaði laugina og laugarhúsið en ekki hafa fundist teikningar að mannvirkinu. Laugarþróin var steinsteypt og 10 x 6 m að stærð. Laugarhúsið var steinsteypt bygging á einni hæð með flötu þaki. Það hefur snúið þvert á brekkuna og verið grafið inn í hana að hluta. Á báðum langhliðum virðast hafa verið fjórir háir gluggar með 12 rúðum hver og á vesturstafni tveir slíkir gluggar til viðbótar. Á austurstafni voru hins vegar dyr og kassalaga, níu

Sundskálinn á Hveravöllum. Ljósmyndir í efri röð (til vinstri) frá Héraðsskjalasafni Þingeyinga nr. 1100-2-33 og mynd til hægri frá Byggðasafni Skagafjarðar Bruno S, nr. BS_2906A_141, Ystibver gýs í forgrunni. Á neðri mynd til vinstri sést sundskálinn úr fjarska, tekið frá Laufablið (Facebook síða Minjasafnsins á Akureyri) og á mynd í neðri röð til hægri má sjá sundlaugina búna sem veislusal, úr bókinni HbS 50 ára, bls. 143

rúðu gluggi við hlið þeirra. Þakgerð hússins setur allsérstæðan svip á bygginguna og ber þess merki að ungmennafélagar hafi vilja halda opinni þeirri hugmynd að síðar yrði byggt ofan á húsið, en af því varð sem fyrr segir ekki.

Laugin var mikið notuð fyrstu áratugin, en líklega mest sem kennslulaug framan af. Í spjaldskrá um sundlaugar frá Menntamálaráðuneyti frá seinni hluta 20. aldar kemur fram að húsið sé „lítið

³¹⁶ Söguleg úttekt Þórðar Jónssonar um sögu laugar á Hveravöllum (varðveitt Héraðsskjalasafni Þingeyinga).

og lélegt“ og einnig að laugin (eða jarðhitinn) hafi verið orðinn ónothæf um 1970 og laugin þá að mestu komin úr notkun. Þó virðist hún eitthvað hafa verið notuð áfram, a.m.k. fram undir 1980.³¹⁷ Ekki er vitað nákvæmlega hvenær húsið var rífið, en af loftmyndum má sjá að það stóð enn árið 1970 en var horfið 1981.³¹⁸ Húsið hefur verið um 18 x 8 m að stærð.

Þess má geta að skammt frá yfirbyggðu lauginni var önnur laug í Laufahlíð, aðeins örfáum metrum frá, þar sem rekið var barnaheimili fyrir börn frá Akureyri á sumrin á árunum 1941-43 (af Þórði Jónssyni) en þar var heit sundlaug til afnota³¹⁹ en líklega var ekki reist neitt laugarhús þar fyrr en miklu síðar og því ekki fjallað sérstaklega um laugina hér.

Um þær mundir sem gerð laugarinnar á Hveravöllum var undirbúin voru byggðar að minnsta kosti þrjár yfirbyggðar sundlaugar á landsbyggðinni, allar á Norðurlandi. Þetta voru laugar á Litlu-Laugum í Reykjadal, á Reykjum í Hrútafirði og í Svarfaðardal. Á Litlu-Laugum og á Reykjum voru laugar í kjallara skólahúss og yfir þeim var steinsteyppt gólf annarrar hæðar skólahússins. Sundskála Svarfdæla teiknaði Sveinbjörn Jónsson tæknifræðingur og á mótunartíma hússins lagði hann til að síðar yrði hægt að byggja samkomuhús ofan á sundskálahúsinu og þess vegna skyldi þak hússins vera lárétt, steinsteyppt plata. Ekki hlaut sú tillaga hljómgrunn, en skálinn sem reis var með steinsteypptu mænispaki. Jóhann Franklín Kristjánsson og Sveinbjörn Jónsson áttu samleið í ýmsum málum og báðir komu mikið við sögu sundlaugagerðar á landsbyggðinni. Þeir lærðu báðir til húsagerðar í Noregi. Hugmynd Jóhanns Franklíns að sundskálanum á Hveravöllum var sett fram nokkrum árum eftir að Sveinbjörn gerði tillögu að Sundskála Svarfdæla með samkomuhúsi yfir. Ekki hefur fundist teikning af skálanum með samkomuhúsinu en í bréfi Sveinbjarnar sem fylgdi teikningunni lýsti hann hugmynd sinni.

Víst er að áhrifa Jónasar Jónssonar gætir í mótunarsögu allra sundlauga sem gerðar voru á landinu á fjórða áratug 20. aldar. Ljóst er að Jóhann Franklín Kristjánsson og Guðjón Samúelsson unnu að nokkru leyti í samvinnu við hann. Ekki er ósennilegt að Jónas hafi greitt götu Svarfdæla við byggingu Sundskálans og víst er að Jóhann Franklín og Sveinbjörn voru undir gagnkvæmum áhrifum hvor frá öðrum.

Af útliti sundskála Hveravalla sést berlega að hér ekki um fullbyggt hús að ræða. Það virðist mótað af fagmennsku en er samt sem áður átakanlega snautlegt að ofan. Gluggasetningin og form hússins minnir um margt á byggingarstíl Sundhallar Reykjavíkur sem einnig setti svip sinn á aðrar

³¹⁷ Spjaldskrá um sundlaugar frá Menntamálaráðuneyti, DD 05.

³¹⁸ Af loftmyndum í loftmyndasjá á vef Minjastofnunar Íslands að dæma.

³¹⁹ Facebook síða Minjasafnsins á Akureyri 17. febrúar 2020.

yfirbyggðar laugar sem gerðar voru um og eftir 1930. Það vantar sárlega eitthvað við þakbrúnina sem hæfir gerð hússins eða jafnvel hreinlega þá efri hæð sem augljóst virðist að Jóhann Franklín hafði í huga við hönnun þess.

Sundskáli Hveravalla var merkilegt skref í þróunarsögu sundlauganna og sannarlega eftirsjá að honum.

Sundlaug Þórshafnar (1944-1998, rifin 2022)

Staðsetning: Eyrarvegi 4b, Þórshöfn

Byggingarár: 1944

Helstu endurbætur: 1970

Staða/ástand: Hús og lang stóðu (lang fyllt)

2021 – mögulega rifin sama ár?

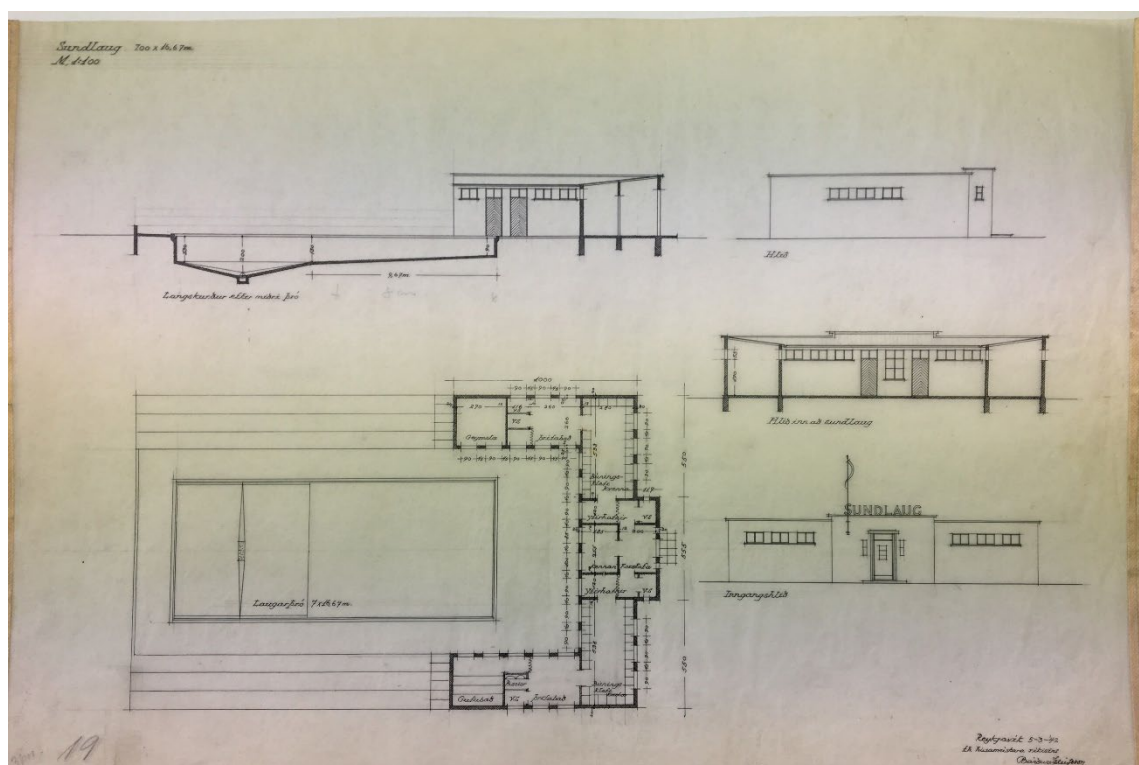
Höfundur: Bárður Ísleifsson/Húsameistari ríkisins

Byggt af/eigandi: Kvenfélagið Hvöt, U.M.F. Langnesinga, og Afturelding, Skeggjastaða-, Sauðanes- og Svalbarðsstrandarhreppur, Ríkissjóður

Yfirbyggð/öpin: Öpin

Hitun: affallsvatn véla, síðar olíukynding

Undirbúningur vegna sundlaugarbyggingar á Þórshöfn hófst snemma á 5. áratug 20. aldar. Frumkvæðið að laugargerðinni kom frá Kvenfélaginu Hvöt og Ungmennafélagi Langnesinga auk þeirra hluta verkefnið fjárframlög frá hreppnum, Íþróttasjóði og almenningi. Auk þess skipti

Í möppu fyrir Sundlaug Þórshafnar á meðal gagna úr safni Íþróttarsjóðs, Þjóðskjalsafn Íslands H26 er teikningin hér að ofan sem er ein af stöðluðu laugunum sem teiknaðar voru á fyrri hluta 20. aldar. Teikningin er gerð af Bárði Ísleifssyni (Húsameistara ríkisins) og virðist hafa verið farið eftir henni í meginatriðum þegar sundlaug Þórshafnar var gerð þótt reykháfi hafi verið batt við.

Sundlaug Þórshafnar. Mynd til vinstri: Ljósmyndasafn Reykjavíkur, mynd nr. HLAP ÞOR 018 2-1. Mynd til hægri úr safni höfundar tekin af sama svæði (en horft að laugarbúsum) 2021, skömmu áður en húsin voru rifin

Sundlaug Þórshafnar. Myndir úr safni höfundar, teknar 2021

Sundlaug Þórshafnar. Myndir úr safni höfundar, teknar 2021

sköpum fyrir framkvæmdina að landeigendur, Ingimar Baldvinsson og Guðmundur Vilhjálmsson, gáfu lóðina undir laugina.³²⁰ Lauginni var valinn staður á iðnaðarsvæði niðri við höfnina. Í spjaldskrá um laugar frá Menntamálaráðuneyti, líklega frá miðri 20. öld, eru eigendur taldir

³²⁰ Friðrik G. Olgeirsson. 1998, bindi II, bls. 296–297.

Skeggjastaða-, Sauðanes- og Svalbarðsstrandarhreppur og ungmennafélögin Afturelding og Ungmennafélag Langnesinga.³²¹

Laugargerðin á Þórshöfn var talsvert þjóðþrifaverk, enda byggði þéttbýlið eins og mörg önnur við sjávarsíðuna lífsviðurværi sitt að nokkru á fiskveiðum og sundkennsla því mikilvæg. Samkvæmt grein í *Morgunblaðinu* 1998 var laugin byggð fyrir almannafé að nokkru leyti. Voru dæmi um að foreldrar gæfu ákveðna upphæð fyrir hvert barn og landeigandi lagði landsvæði undir lagina.³²²

Sundlaugin á Þórshöfn er gerð eftir teikningu Bárðar Ísleifssonar hjá skrifstofu Húsameistara ríkisins. Sama teikning var notuð lítið breytt á fleiri stöðum s.s. á Neskaupstað (b. 1943), Ólafsfirði (b. 1946) og á Reykjum í Hrútafirði (b. 1948). Laugarkarið á Þórshöfn var þó næstum helmingi minna en laugarnar á öðrum stöðum eða 12,5 x 5 m í stað 25 x 7,5-8 m.

Laugarhúsið var lágstemmd steinsteypt bygging á einni hæð við norðurenda laugar. Húsin voru þrískipt og skiptust í aðalálmu eða miðálmu og tvær álmur sem gengu til suðurs frá endum miðálmunnar. Laugarhúsið myndaði þannig skjólgott rými fyrir norðurenda laugarinnar og markaði steinsteyptur sundlaugaveggur af aðrar hliðar.

Hliðarálmur laugarhússins voru með einhalla þaki inn að lauginni og þeir veggir sem sneru út á við voru jafnháir austurhlið aðalhússins. Laugarhúsið var samhverft, með búnings- og baðklefum karla í austurálmu og kvenna í vesturálmu. Í þeim voru búningsklefar, steypiböð og salerni. Syðst í álmu kvenna var geymsla, en syðst í karlaálmunni “fullkomið” gufubað.³²³ Inngangur í húsið var útdreginn úr norðurhlið þess miðri. Þar var að finna forstofu og miðasölu og inn af því herbergi sundkennara þaðan sem sjá mátti yfir lagina alla.

Allra fyrstu árin var sundlaugin hituð upp með affallsvatni af vélum frystihúss Kaupfélags Langnesinga, en um 1950 var bætt við olúkyndingu. Oft reyndist þó erfitt ná viðunandi hita á laugarvatninu og þótti laugin yfirleitt frekar köld. Hún var aðeins opin yfir sumarmánuðina, til septemberloka, aldrei meira en 4-5 mánuði á ári. Á síðari árum voru gerðar nokkrar endurbætur á aðstöðunni og m.a. settur heitur pottur við lagina.³²⁴ Árið 1969 var sundlaugin orðin lítt nothæf en ári síðar var katli komið var fyrir í henni.³²⁵ Í *Yfirliti yfir mannvirki frá 1983* kemur fram að laugin er þá olúhituð og breitt yfir hana til að tapa sem minnstum varma þegar ekki var opið í lagina.³²⁶

³²¹ Spjaldskrá um laugar frá Menntamálaráðuneyti, líklega frá miðri 20. öld, DD 95.

³²² *Morgunblaðið* 21.10.1998, bls. 16.

³²³ *Morgunblaðið*, 04.07.1945, bls. 8.

³²⁴ *Morgunblaðið* 21.10.1998, bls. 9.

³²⁵ Samantekt úr Menntamálaráðuneyti um sundlaugar landsins, DD 05.

³²⁶ *Yfirlit yfir mannvirki frá 1983*, DD05 Menntamálaráðuneyti.

Sundlaugin var í notkun fram á seinni hluta 10. áratugar 20. aldar.³²⁷ Ný sundlaug var opnuð á öðrum stað á Þórshöfn 1995 og var síðar fyllt upp í gömlu laugarpróna, en húsið stóð enn allt fram á 3. áratug 21. aldar en var þá rífið, líklega 2022.

³²⁷ *Morgunblaðið* 21.10.1998, bls. 16.

6. Samantekt

Enn er nokkuð í land að heildaryfirlit sé fengið um íslensk sundlaugamannvirki, enda hefur aðeins um fjórðungur þeirra 40 bygginga sem áætlað er að standi enn verið kannaður á vettvangi. Hér verður engu að síður gerð tilraun til að rekja helstu drætti í byggingasögu íslenskra sundlauga. Samantektin byggir að mestu á heimildaúttekt þeirri sem gerð var 2020-23 en inn í hana er fléttað helstu niðurstöðum úr húsakönnun á Norðurlandi 2024.

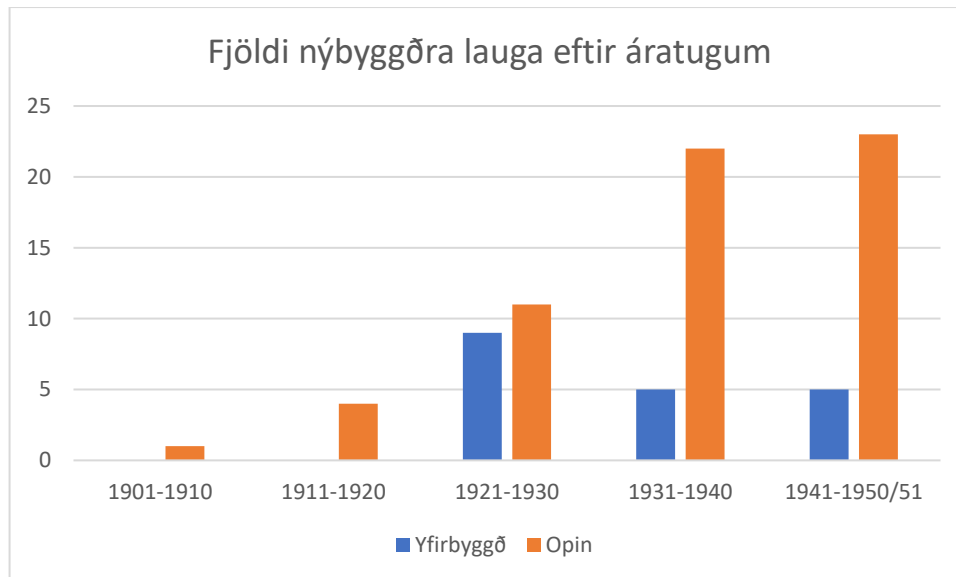
Saga íslenskra sundlauga nær í grófum dráttum aftur á seinni hluta 19. aldar. Aðeins fá dæmi eru þekkt um sundlaugar eldri en frá síðasta fjórðungi þeirrar aldar. Þá fer sundlaugum fjölgandi í sveitum landsins en flestar eru torflaugar eða fyrirhleðslur í lækjum og ám. Aðeins fundust heimildir um tíu laugar með laugarhúsum frá síðasta aldarfjórðungi 19. aldar. Flestar þeirra eru í Eyjafirði og Borgarfirði (þrjár í hvorri sýslu), en hinar laugarnar voru í Reykjavík, Mýrasýslu, Árnessýslu og Ísafjarðarsýslu (ein laug í hverri sýslu).

Sundlaugum fjölgaði hægt í upphafi 20. aldar. Á fyrsta áratug aldarinnar var aðeins byggð ein ný laug, í Laugardal í Reykjavík. Á næsta áratug (1911-1920) voru líklega aðeins byggðar þrjár stærri laugar með laugarhúsum.³²⁸ Veruleg hreyfing komst fyrst á sundlaugabyggingar á þriðja áratug 20. aldar, en þá voru byggðar 22 laugar víðsvegar um landið. Allar laugar sem byggðar voru fram til 1929 eiga það sammerkt að vera á heitum svæðum og vera hitaðar með jarðvarma. Árið 1929 var hins vegar brotið blað í sögu sundlauga hér á landi þegar sundlaugin í Bolungavík var vígð. Hún var fyrsta laug landsins sem byggð var á köldu svæði og var vatn í hana hitað með kolum. Ári síðar var sundlaug Héraðsskólans á Núpi vígð en hún var hituð með rafmagni (a.m.k. til að byrja með).

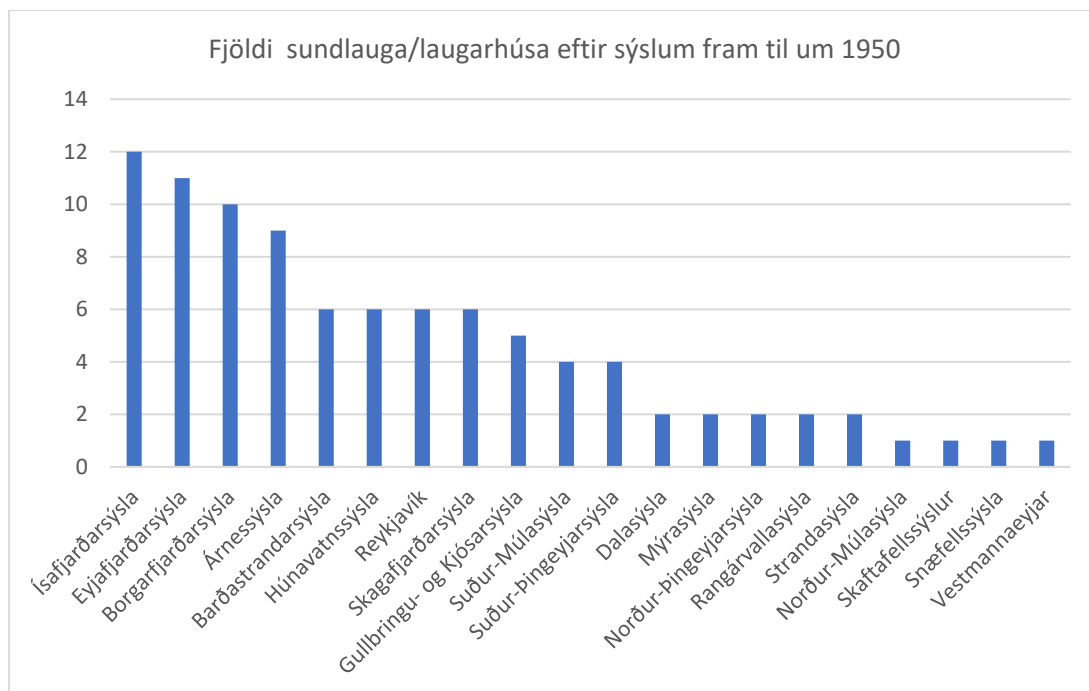
Á árunum 1931-1940 hófst blómaskeið sundlaugabygginga fyrir alvöru en á þessum áratug voru byggðar 28 sundlaugar/laugarhús. Af þeim voru tæp 90% á heitum svæðum en þrjár laugar voru reistar á köldum svæðum á þessu tímabili, sundlaugin í Vestmannaeyjum (b. 1933) og Keflavík (b. 1938) sem voru báðar kolakyntar og svo sundlaug Siglufjarðar (b. 1933) en í hana var nýtt kælivatn/affallsvatn véla (hreint og hitað vatn sem hitnaði við að kæla vélbúnað). Svipaður gangur hélst í sundlaugagerð á 5. áratugnum þrátt fyrir heimsstyrjöld og voru samtals byggðar 29 laugar/laugarhús á tímabilinu. Á þessu skeiði má segja að sundlaugabygging á köldum svæðum hafi komist á flug enda reynsla komin á ýmsar útfærslur á því hvernig hita mætti upp kalt laugarvatn. Á

³²⁸ Sundlaugin að Stóra-Ási, Leirárlaug í Borgarfjarðarsýslu og sundlaug að Reykjum, Reykjarbraut.

Þessu skeiði risu 11 laugar, sem ekki nutu jarðvarma, og voru þær því tæp 40% af öllum byggðum laugum á þessu skeiði.

Mynd 8: Fjöldi nýbyggðra sundlauga, yfirbyggðra og opinna eftir áratugum á fyrri hluta 20. aldar. Gögn byggð á heimildaúttekt höfunda. Þess má geta að meðal yfirbyggðra lauga 1921-30 er talin laugin í Völborgargjá (sem þó er ekki yfirbyggð laug í hefðbundnum skilningi). Að henni frátalinni eru yfirbyggðar laugar á þessu skeiði 8 talsins.

Mynd 9: Fjöldi sundlauga/laugarhúsa sem byggð voru á úttektartímabilinu, eftir sýslum.

Um miðbik 20. aldar höfðu verið byggðar sundlaugar í öllum sýslum landsins að frátalinni Austur-Skaftafellssýslu en fjöldi lauga/laugarhúsa, sem byggð höfðu verið fram til 1950, var þó mjög breytilegur eftir svæðum, samanber mynd 9. Eins og sjá má af súluritinu risu flestar sundlaugabyggingar í Ísafjarðarsýslu og þá Eyjafrjarðar-, Borgarfjarðar- og Árnessýslu en aðeins

voru 1-2 laugar í níu sýslum (tvær í Dala-, Mýra-, Norður-Þingeyjar-, Rangárvalla- og Strandasýslu og ein laug í Norður-Múla-, Skaftafells- og Snæfellsýslu, ásamt Vestmannaeyjum).³²⁹

Ljóst er að áratuginir milli 1930 og 1950 voru mikið uppbyggingarskeið í íslenskri sundlaugagerð en þá voru samtals reistar um 57 sundlaugar og/eða laugarhús. Sem dæmi um það, hversu mikið uppbyggingarskeið þetta tímabil var, má nefna að árið 1944 var unnið að smíði níu sundlauga og undirbúningi að gerð 10 sundlauga í viðbót,³³⁰ og líklega hafa hvorki fyrr né síðar verið jafnmargar laugar í bígerð á einum og sama tíma. Um miðbik aldarinnar voru sundlaugar í öllum 13 kaupstöðum landsins nema tveimur (Húsavík og Sauðárkróki) og var unnið að undirbúningi að byggingu sundlauga á báðum stöðunum.³³¹

Staðsetning lauganna virðist, eins og gefur að skilja, oftast hafa ráðist af náttúrufari, fyrst og fremst jarðhita og aðgengi að vatni. Þrátt fyrir þetta virðast einhver tengsl á milli staðsetninga sundlauga í dreifbýli og eldri miðstöðva í sveitum. Nokkuð er t.d. um að sundlaugum sé valinn staður á jörðum þar sem fyrir var (eða hafði verið) samkomustaður, þinghús eða skólalald. Greinilegt er að sundlaugar í dreifbýli hafa víða gegnt margvíslegu og víðtæku hlutverki öðru en einungis sundkennslu og voru þær gjarnan samkomustaðir fyrir unga og aldna.

Laugarnar 11 sem kannaðar voru á Norðurlandi voru byggðar á tímabilinu 1926-1948, að frátalinni viðbyggingunni við Ásgarð á Laugarbakka, sem var byggð á árunum 1955-48 þótt húsið hafi verið teiknað 1942. Elst er laugin á Laugum í Reykjadal (b. 1926) en á þriðja áratugnum risu þrjár aðrar laugar: Steinsstaðalaug (b. 1927), Sundskáli Svarfdæla (b. 1929) og Sundlaugin við Héraðsskólann á Reykjum (b. 1929). Yngstu laugarnar voru hins vegar sundlaug Ólafsfiarðar (b. 1946), yngri laugin á Reykjum (b. 1948) og laugarhúsið við Litluá (b. 1948) og er þá ótalin áður nefnd viðbygging við Ásgarð.

Að lauginni á Höfðaströnd undanskilinni voru allar laugarnar byggðar við heitar uppsprettur eða volgrur en þær voru þó misheitar og t.d. var sundlaugin í Litluá aldrei verulega heit og kynding var í lauginni við Gljúfurárgil til að hita sturtuvatn, enda vatnið sem þar var veitt í laugina aðeins volgt.

³²⁹ Rétt er að geta þess að yfirlitið nær til allra bygginga sem reistar voru (þ.e. bæði þeirra staða þar sem ný laug og hús reis og einnig þá staði þar sem nýtt hús var byggt við eldri pró). Yfirlitið endurspeglar því ekki fjölda lauga sem voru í notkun á hverju tímaseiði.

³³⁰ Þorsteinn Einarsson. 01.05.1944.

³³¹ *Menntamál* 01.03.1950, bls. 55.

Byggingaarfur sundlauga

Heimildaskráning um íslenskar sundlaugarbyggingar fram til 1950 sýndi að þær tóku miklum breytingum á umræddu tímabili. Um flestar elstu byggingarnar er lítið vitað og er nokkuð algengt að hvorki sé þekkt hver teiknaði né byggði húsin. Svo virðist sem elstu húsin hafi gjarnan verið einfaldar timburbyggingar og elstu laugarnar ýmist torf- eða grjóthlaðnar. Fljótlega eftir aldamótin 1900 fóru menn að hlaða sundlaugaveggi úr grjóti og nota steinlím til samloðunar, en um 1920 urðu steypumannvirki algengari. Á fyrstu árum steinsteyptra lauga var nokkuð algengt að veggir þeirra væru ekki járnbentir og entust því verr en ella hefði verið.

Húsin sem fyrst risu við laugarnar voru í sumum tilfellum aðeins torfkofar en fljótlega urðu einföld timburskýli ráðandi. Slík skýli voru oftast byggð af vanefnum og entust gjarnan illa. Elstu sundlaugarhúsin voru í flestum tilfellum einfaldir búningsklefar eða skúrar sem ekki höfðu annan tilgang en að veita skjól rétt á meðan skipt var yfir í sundklæði. Mörg þessara húsa voru timburkofar með skúrpaki, oft tvískiptir með sérinngangi fyrir hvort kynið. Önnur útfærsla sem sést víða á fyrsta aldarfjórðungi 20. aldar (sérstaklega í kaupstöðum) eru langir og lágreistir timburskúrar með nokkurn fjölda dyra út að laug, eða dyr úr hverjum klefa, allt að 6-10 dyrum. Dæmi um slíkar byggingar eru eldri sundlaugarhús í Laugardal, á Akureyri, í Vestmannaeyjum og víðar.

Þegar frá leið var farið að steypa laugarhúsin, en til að byrja með urðu litlar breytingar á útliti þeirra og gerð að öðru leyti. Húsin voru þannig mörg lítil, ýmist með flötu þaki eða skúrpaki, og með nokkrum dyrum að laug. Nokkuð önnur lögmál virðast hafa ráðið um sundlaugarhús í þéttbýli. Endurnýjun húsakosts átti sér t.a.m. oft stað hraðar þar en í dreifbýli. Fyrstu byggingar sem risu á sundstöðunum viku iðulega fyrir veglegri og stærri byggingum og jafnvel þar sem sú varð ekki raunin hafa mörg húsanna verið rifin.

Fram til 1950 voru flestar sundlaugabyggingar einfaldar og hógværar, byggðar af naumhyggju til að þjóna ákveðnu hlutverki. Undantekningar frá þessu eru Sundhöll Reykjavíkur og fleiri sundhallir víðs vegar um landið. Sundhallirnar eru mótaðar af listrænum metnaði og gegna flóknu, hagnýtu hlutverki auk þess sem þær hafa táknrænt gildi fyrir samfélagið. En þrátt fyrir að litlu laugarhúsin láti lítið yfir sér við fyrstu sýn er fegurð gjarnan fólgin í samspili laugar og umhverfis og húsin eru í einfaldleika sínum mikilsverður minnisvarði um það einfalda í íslenskri byggingarhefð sem ekki skal vanmeta.

Laugarþrær

Elstu sundlaugar landsins voru gjarnan sundpollar sem gerðir voru með garðhleðslu fyrir ár og læki. Með tímanum varð laugarhleðslan sums staðar umfangsmeiri. Slíkar laugar voru ýmist hlaðnar að fullu eða grafnar niður í jörðina og svo hlaðnar að hluta, ýmist úr torfi og/eða grjóti. Torflaugarnar áttu það sammerkt að þær voru ekki endingargóðar og ekki óalgengt að hlaða þyrfti upp garðinn/laugina flest vor. Fljótlega var því farið að vinna með endingarbetra byggingarefni og nokkur dæmi eru um laugar sem gerðar voru með vandaðri grjóthleðslu og steinlími. Nær allar sundlaugar á Íslandi voru hlaðnar úr torfi eða grjóti (og/eða niðurgrafnar að hluta) fram yfir 1910.³³² Eftir það fer að bera meira á steypu í sundlaugargerð. Á næstu tuttugu árum voru flestar nýbyggðar sundlaugar ýmist steyptar og hlaðnar (jafnvel náttúrulegar að hluta) eða steyptar að fullu. Sumar laugar voru myndaðar með steypum stíflum og aðrar voru höggðar eða sprengðar niður í jörðina.

Eftir 1920 fjölgar steinsteypum laugum og mikil þáttaskil verða í sundlaugargerð um 1930, en eftir 1932 eru aðeins þekktar tvær sundlaugar sem ekki voru steyptar að fullu.³³³ Í *Yfirliti yfir Íþróttamannvirki á Íslandi* kemur fram að upp úr 1930 hafi verið gerðar steinsteyptar sundlaugar á 20 stöðum hér á landi með lítilli eða engri járnbindingu og að þessar laugarþrær hafi þá allar verið horfnar (um 1980), ef frá eru taldar yfirbyggðu laugarnar að Sælingsdal, á Hveravöllum í Reykjahverfi og Sundskáli Svarfdæla. Síðan yfirlitið var gert hafa tvær af umræddum laugum horfið og er nú Sundskáli Svarfdæla einn eftir af ofangreindum laugum.³³⁴ Þarna er ranglega sagt að sundskáli Svarfdæla sé með lítilli eða engri járnabindingu. Sveinbjörn Jónsson hönnuður byggingarinnar hafði aflað sér þekkingar á gerð steinsteypumannvirkja í Noregi og hann hafði hlotið einhverja þjálfun í burðarþolsfræðum. Hann teiknaði járnagrindur burðarbita þaks og þakplötu. Þær teikningar hafa varðveist. Að auki er óyggjandi heimild um að hann fékk Geir Zöega verkfræðing til að yfirfara niðurstöður sínar og staðfesta þær.³³⁵ Með hliðsjón af þessu kann að

³³² Fyrsta steypumannvirkið tengt sundlaug er líklega í Langholti í Bæjarsveit en þar var gerður steinsteypur stíflugarður, um 10 m á lengd, árið 1893. Laugin í Laugardal (b. 1908) er talin vera fyrsta steinsteypa laugin en hún var með steypum laugarbotni (en veggjum úr grágrýti). Annað steypumannvirki er sem gert var í sundlaug á svipuðum tíma, var í Leirárlaug í Borgarfirði (b. 1908) en þar var laug gerð með því að höggva niður í móhelli í bakka árinna, og síðan steypit fyrir. Fyrsta laugin með steypum sundlaugarveggjum er líklega á Reykjanesi við Ísafjardardjúp en veggir hennar voru steyptir einhvern tíma á árabílinu 1900 til 1920. Sjá nánar Elín Ósk Hreiðarsdóttir og Hjörleifur Stefánsson. 2003.

³³³ Unaðsdalslaug (b. 1936) sem var gerð úr torfi og steinsteypu og sundlaugin við Litlaá í Kelduhverfi (b. 1946) sem var gerð með því að stífla ána með steypugarði.

³³⁴ *Yfirliti yfir Íþróttamannvirki á Íslandi* (handrit á Þjóðskjalasafni) bls. 31.

³³⁵ *Morgunblaðið* (Lesbók) 24.11.1929, bls. 374 og Helgi Már Halldórsson 1978.

vera ástæða til að kanna nánar réttmæti þeirrar fullyrðingar að svo margar laugar hafi verið steinsteyptar án járnabindingar.

Nokkra fjölbreytni er að finna í stærð og dýpt laugarþróa og almennt má segja að þær hafi farið stækkandi á tímabilinu. Minnstu sundlaugar landsins voru innan við 50 m² að stærð. Allra minnstu laugar landsins voru sundlaugin á Reykjum í Ólafsfirði (20 m²), í Hvammi í Skaftártungu (32 m²) og laugin á Laugalandi í Barðastrandarsýslu (32 m²), en þær stærstu voru sundlaugin í Varmahlíð (400 m²), Sundlaug Reykjaness (eldri staður – 555 m²) og yngri laug á sama stað (600 m²). Margar af stærstu laugunum voru hins vegar ekki steypar að fullu heldur réðu náttúrulegar aðstæður stærð þeirra (s.s. gömlu laugarnar í Laugardal, Lundalaug, Grafarbakkalaug á Flúðum og laugin í Varmá. Lengd og breidd lauga var eins og gefur að skilja misjöfn en algengast var að þær væru 13 x 5-7 m (16 laugar) eða 25 x 8 m (12 laugar).

Á sundstöðunum 11 sem heimsóttir voru á Norðurlandi 2024 var ástand laugarþróa nokkuð misjafnt. Í einu tilfelli hafði öllum ummerkjum um sjálfa laugina verið eytt þótt „laugarhúsið“ standi enn, á Steinsstöðum í Skagafirði. Laugin á Steinsstöðum var raunar allsérstæð og nokkur missir af því að hún hafi verið afmáð. Laugin var tvískipt, annars vegar stærri laug sem var mörkuð með steiptum veggjum við og út frá laugarhúsinu en hafði náttúrliga afmörkun við brekkurætur að öðru leyti, og svo minna laugarkar innan þess stærra sem var steinsteypt á alla kanta. Hætt var að nota laugina þegar ný laug var byggð skammt frá og síðar fyllt upp í hana.

Aðrar laugarþrær á Norðurlandi voru í betra ástandi. Tvær af laugunum voru í kjallarabyggingum gamalla héraðsskóla; á Laugum í Reykjadal og Reykjum í Hrútafirði, en báðar eru komnar úr notkun. Heimavistarálma var byggð yfir laugina á Reykjum ári eftir að laugin hafði verið byggð, en frá upphafi var gert ráð fyrir að hún yrði í kjallara heimavistarinnar. Þegar ný sundlaug var byggð á staðnum á 5. áratug 20. aldar var hætt að nota þá eldri en ekki er vitað hvernig gengið var frá þrónni (hvort hún leynast e.t.v. lítt skemmd undir gólfum í húsinu). Sundlaugin á Laugum í Reykjadal var notuð mun lengur eða allt fram til 2005 þegar ný sundlaug var opnuð skammt frá. Gamla laugarkerið er nú notuð sem afþreyingarými í hótelinu sem rekið er á staðnum og er hvorki hulin né skemmd. Ein laugarþró til viðbótar af þeim sem skoðaðar voru í sumar, sundlaugin á Laugarbakka, hefur verið byrgð og yfir hana settur timburpallur þannig að ekki sést til laugarinnar, en hún er hins vegar óskemmd undir timburverkinu.

Fleiri af þeim laugarkörum sem skoðuð voru 2024 voru komin úr notkun. Laugin á Víðivöllum féll endanlega úr notkun á 9. áratug 20. aldar og var laugarhúsið rífið áratug síðar. Laugarkerið er á sínum stað en er orðið sprungið og heldur ekki vatni. Svipaða sögu er að segja um laugarkerið í

Gljúfralaug en sundlaugin þar féll úr notkun þegar ný laug var vígð á Grenivík 1990. Bæði hús og laug standa enn á sínum stað en steypan er mjög illa farin. Laugarkör á Reykjum (yngri laug), Skagaströnd og á Ólafsfirði eru enn í notkun og í ágætu ástandi, í bestu ástandi er þó síðastnefnda laugin, sem hefur hlotið reglulegt viðhald. Enn er ónefnt laugarkar Sundskála Svarfdæla sem einnig er í ágætu ástandi þótt laugin hafi verið í takmarkaðri notkun síðustu ár.

Laugarhús við opnar laugar

Af sundstöðunum 11 sem kannaðir voru á vettvangi á Norðurlandi sumarið 2024 voru langflestar, eða átta laugar, opnar laugar.

Laugarhús við opnar laugar tóku talsverðum breytingum á fyrri hluta 20. aldar. Ef litið er á efnivið og þróun laugarhúsa á Íslandi öllu frá fyrstu tímabili úttektafarna, má sjá að þau voru einföld að gerð í upphafi. Ekki hafa fundist heimildir um höfund laugarhúsa sem byggð voru fyrir 1925.³³⁶ Ekki liggja alls staðar fyrir lýsingar á elstu húsum en þar sem þær eru tiltækar má sjá að aðeins eru örfá dæmi um laugarhús úr torfi og grjóti.³³⁷

Fyrstu laugarhúsin úr steypu voru líklega laugarhúsin við Grafarbakka laug á Flúðum (en byggingarár þeirra fannst þó ekki). Elstu staðfestu steinsteypuhúsin við laug risu við Seljavallalaug 1922 en hús og laug eru nú friðuð. Ef frá eru taldar yfirbyggðar sundlaugar risu aðeins tvö önnur steinsteipt hús við laugar hér á landi fyrir 1930 og áttu þau það sameiginlegt að gegna miklu fjölpættara hlutverki en því að vera einungis laugarhús. Annað húsanna var byggt við Steinsstaðalaug 1926 og þjónaði það m.a. sem samkomuhús allt fram til 1960. Hitt húsið var í Reykholti í Biskupstungnahreppi og var byggt sem barnaskóli og heimavist ári áður en laugin var gerð. Eftir það gegndi skólinn líka hlutverki laugarhúss. Önnur steinsteipt hús voru ekki við íslenskar laugar fyrr en komið var fram á 4. áratug aldarinnar.

Við þriðjung af þeim 22 opnu laugum sem risu á 4. áratugnum voru steinsteipt laugarhús. Þegar húsagerð og byggingareinkenni laugarhúsa á fyrstu áratugum 20. aldar eru skoðuð kemur í ljós að timbur- og steinhúsin voru keimlík að lögun þrátt fyrir ólík byggingarefni. Með örfáum undantekningum voru húsin einföld, ferhyrningslaga að grunnfleti og aflöng, og stóðu yfirleitt við

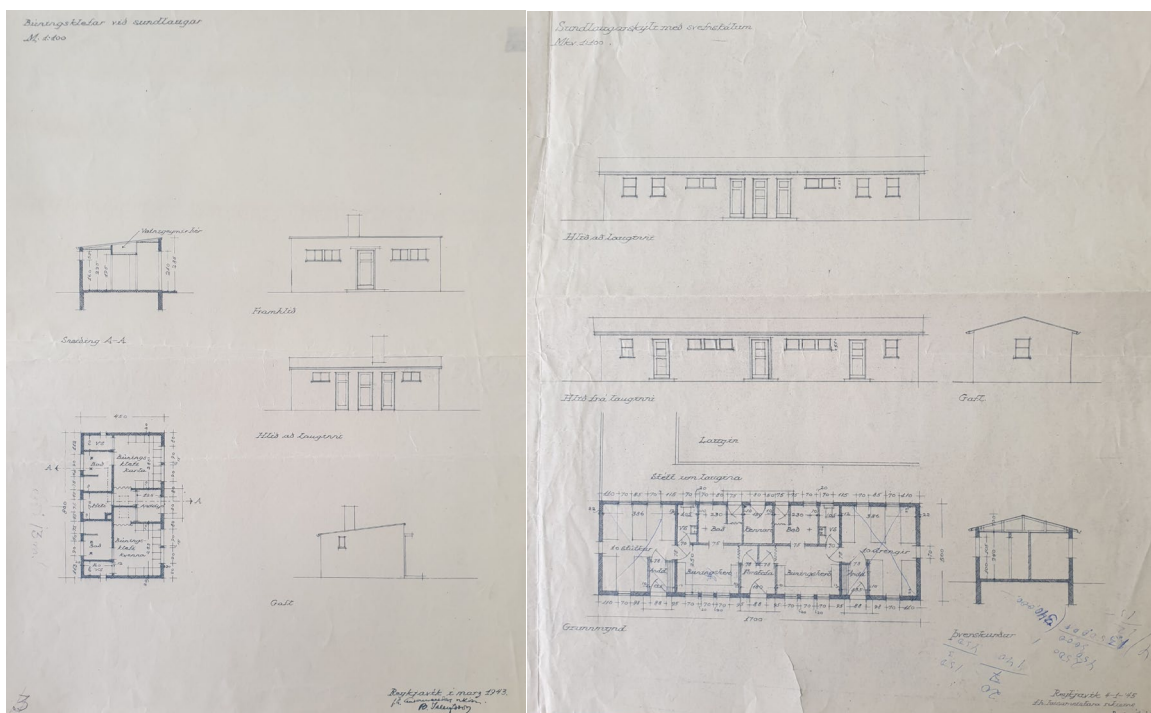
³³⁶ Með þeirri undantekningu þó, að líklegt má telja að Björn L. Blöndal sundkennari sé höfundur elstu laugarhúsa í Laugardal og Knud Ziemsens verkfræðingur og síðar borgarstjóri hafi teiknað laugarhúsin sem risu í Laugardalnum 1908, þótt í hvorugu tilfelli hafi fundist teikningar.

³³⁷ Aðeins fundust heimildir um fjögur slík hús sem risu við lok 19. aldar eða á fyrri hluta þeirrar 20. og voru þau öll nema eitt í Borgarfirði. Undantekningin er sundlaugin á Reykjum við Reykjabraut.

sundlaugarendann, örskammt frá laugarþrónni. Þau skiptust oftast í litla klefa og gjarnan voru á bilinu 2 til 8 dyr sem vísuðu út að laug og stundum litlir gluggar á milli eða ofan við dyr. Flest voru húsin með hallalítið skúrþak.³³⁸ Þau timburhús sem helst skáru sig frá þessum einkennum laugarhúsa á þessu tímabili eru sundskálinn við Reykjanes við Ísafjörð (b. 1931), elsta laugarhúsið í Keflavík (b. 1938) og laugarhúsið í Laugaskarði í Hveragerði (b. 1938).

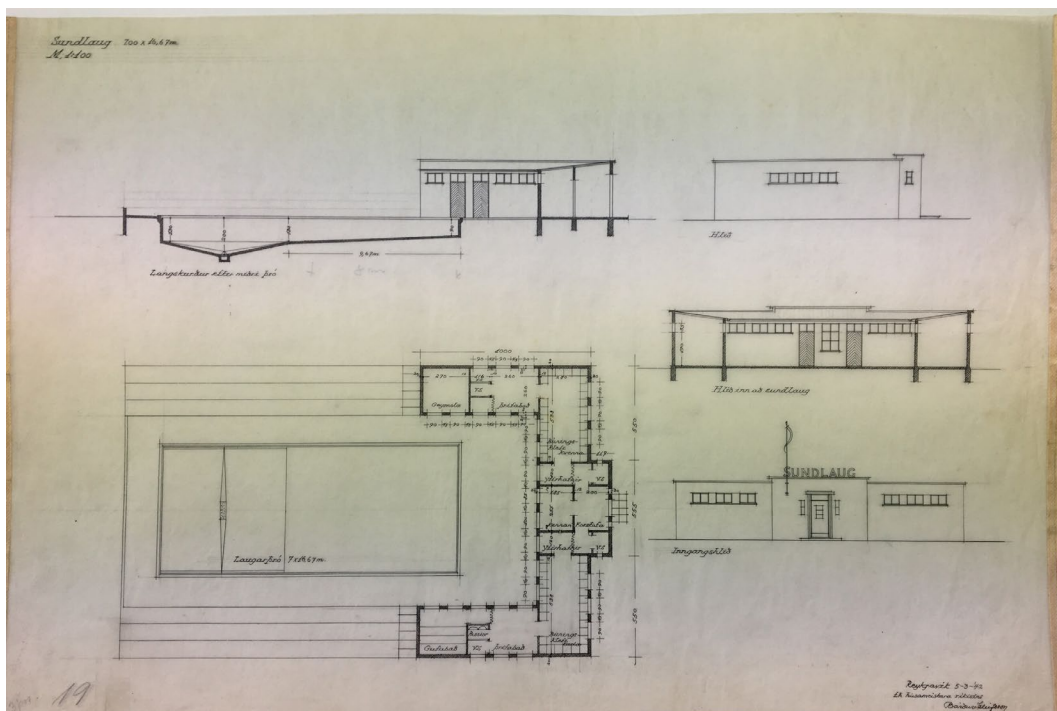
Þegar litið er á þau laugarhús við opnar laugar sem risu á árunum 1940-1950 má sjá að fjölbreytni í húsagerð eykst nokkuð á þessu skeiði. Af tæplega 30 laugarhúsum frá þessu skeiði var yfirgnæfandi meirihluti nú steinsteyptur og aðeins fjögur úr timbri.

Um 20 steinsteypt hús risu við laugar á 5. áratug 20. aldar og hannaði Bárður Ísleifsson 14 þeirra fyrir hönd Húsameistara ríkisins. Flest þeirra voru einföld hús á einni hæð, oftast með lágu mæniseða skúrþaki. Nokkur húsanna voru byggð eftir sömu eða mjög líkum teikningum. Sú gerð sem reis víðast var aflangt hús með 2-3 dyrum að laug og 1-2 dyrum á hinn langhlið hússins, oftast undir einhalla þaki og stundum með viðbættu inngönguhúsi á miðri aðkomuhliðinni sem vísaði frá

Mynd 10-11: Tvær gerðir af dæmigerðum laugarhúsum frá fyrri hluta 20. aldar. Til vinstri er „sýnidæmi“ um sundlaugarbyggingu sem var að finna með gögnum um gömlu Varmárlaugina, en ekki fannst eiginleg teikning af eldri sundlaugarhúsi þar. Teikningin er merkt Bárði Ísleifssyni/ húsameistaraskrifstofu ríkisins, Reykjavík í mars 1943. Þjóðskjalasafn, H25 Teikningar Íþróttasjóðs. Til hægri er tillaga Húsameistara ríkisins að sundlaugarhúsi og heimavist. Þjóðskjalasafn Íslands H25 – Teikningar Íþróttasjóðs.

³³⁸ Á þessi lýsing við öll steinhúsin, ef frá er talið laugarhúsið á Syðra-Laugalandi, sem stóð þó vissulega við sundlaugarendann en var nokkuð frábrugðið hefðbundnum laugarhúsum að gerð. Því var skipt í tvo klefa með gangi á milli með þrennar dyr sem vísuðu að lauginni. Þetta hús var hins vegar undir háu mæniseði og minnir um margt meira á útihús frá því um miðbik aldarinnar heldur en dæmigert íslenskt laugarhús frá þessu skeiði.

Mynd 12: Teikning af sundlauginni á Þórshöfn, dagsett 5. mars 1942 og undirrituð af Bárði Ísleifssyni fyrir hönd Húsameistara ríkisins. Varðveitt á Þjóðskjalasafni Íslands. Laugin á Þórshöfn var nýlega rífin.

lauginni. Á Norðurlandi risu fjögur laugarhús af þessari gerð, húsinn við Gljúfralaug (b. 1944), á Þelamörk (b. 1947), við Litluá (b. 1958) og sundlaug Höfðakaupstaðar (b. 1947). Af þeim hefur aðeins Þelamerkurhúsið verið rífið. Umráð gerð laugarhúsa reis víða um land, t.d. í Brautartungu (b. 1947), á Flúðum (b. 1948) og við Kolviðarnes (b. 1947). Laugarhúsin á Flúðum og Þelamörk skáru sig þó frá öðrum þar sem þau voru með inngönguhúsi með mænispaki á miðri langhlið.³³⁹

Önnur gerð sundlaugarhúsa eftir Bárð sem var byggð á nokkrum stöðum á sama tímabili er aflangt hús við laugarendann með þverálmum við báða enda. Slíkt hús mynduðu skjólsælan sundlaugargarð við laugarendann. Slíkt hús var líklega fyrst byggt á Neskaupsstað (b. 1943), en síðar risu svipuð hús á Þórshöfn (b. 1944), Ólafsfirði (b. 1946) og á Reykjum í Hrútafirði (b. 1948).³⁴⁰ Laugarhúsið á Þórshöfn var rífið nýlega en laugarhúsin á Reykjum og Ólafsfirði voru könnuð síðastliðið sumar. Bæði húsinn hafa tekið nokkrum breytingum, en húsið á Reykjum þó sýnu meiri. Þar er framhliðin enn lítið breytt en báðar hliðarálmur hússins og bakhlið þess horfnar eða gjörbreyttar og að auki er orðið tímabært að huga að viðhaldi húss og laugar. Laugin og laugarhús á Ólafsfirði er hins

³³⁹ Líklegt er að fleiri laugarhús muni falla í þennan flokk að vettvangsrannsókn lokinni. Hugsanlegt er að laugarhús á Sólheimum í Grímsnesi og á Patreksfirði skipi sér í þennan flokk, en hvorki fundust frumteikningar né nægjanlega góðar ljósmyndir til að staðfesta það á heimildastiginu. Laugarhúsin við Selárlaug eru einnig áþekk áður nefndum húsum þótt að húsin, þar séu tvö og snúi þvert á hvort annað og eldri hús í Varmahlíð (b. 1950/51) mætti mögulega setja í sama flokk þótt gluggagerð sé nokkuð frábrugðin.

³⁴⁰ Ekki hafa fundist teikningar af Gvendarlaug hins góða/Klúkulaug (b. 1947) á Laugabakka í Bjarnarfirði, en af ljósmyndum að dæma mætti ætla að húsin væru tilbregði við sömu teikningu, þó hliðarálmurnar tvær sem ganga út frá húsgöflum séu ekki hornrétt á aðalbygginguna líkt og á þeim húsum sem hér voru upptalin.

vegar vel við haldið, hliðarálmur og bakhlið hússins, sem snýr að lauginni, að mestu óbreytt að ytra byrði en byggt hefur verið við framhlið hússins og húsið því gjörbreytt frá fyrstu mynd.

Af laugarhúsum sem risu við opnar laugar um þetta leyti eru nokkur sem skera sig úr og má þar nefna laugarhús eftir óþekktan höfund við sundlaugin á Víðivöllum, sem byggt var um 1950 og svipar til einföldustu laugarhúsanna sem risu á tímabilinu 1925-1940. Einnig fellur laugarhús við Grettislaug (1944) í þennan flokk en búnings- og baðklefar voru í viðbyggingu við samkomuhús á svæðinu, sem teiknuð var árið 1942 af Guðjóni Samúelssyni og Má Ríkarðssyni en ekki byggð fyrr en 1955-58.³⁴¹

Sem fyrr segir heyrir það til undantekninga að höfundar laugarhúsa sem byggð voru fram til 1925 séu þekktir. Hins vegar eru höfundar laugarhúsa sem risu á öðrum fjórðungi 20. aldar þekktir í tveimur þriðju hluta tilvika og eftir því sem á líður fjölgar húsum nafngreindra arkitekta/höfunda. Af yfirliti yfir höfunda sundlaugarhúsa við opnar laugar má sjá að langatkvæðamestur var Bárður Ísleifsson hjá Húsameistara ríkisins en hann kom að gerð a.m.k. 15 slíkra húsa á tímabilinu og er höfundur sjö laugarhúsa á Norðurlandi og fjögurra af þeim 11 sundlaugum sem kannaðar voru sumarið 2024 (Gljúfralaug, Sundlaugin í Ólafsfirði, Sundlaugin í Höfðakaupstað og Sundlaugin á Reykjum í Hrútafirði yngri hús).³⁴² Líklega verður Bárður talinn vera höfundur flestra húsanna því uppdrættirnir eru undirritaðir af honum einum. Í einhverjum tilvikum hefur Guðjón Samúelsson einnig ritað nafn sitt á uppdráttinn. Öll þessi hús teiknaði Bárður sem starfsmaður Húsameistara ríkisins eftir því sem næst verður komist. Guðjón Samúelsson kom að gerð þriggja laugarhúsa við opnar laugar, tvö þeirra voru í raun félagsheimili/skólabygging sem nýttust sem laugarhús (Ásbyrgi á Laugarbakka og Reykholt í Biskupstungnahreppi) og óvíst er hversu mikla aðkomu hann átti að þeirri þriðju, sem er laugarhúsið á Reykhólum, en Bárður Ísleifsson ritar einn undir teikningarnar þótt laugin sé skráð sem sameiginlegt höfundaverk. Auk þeirra arkitekta sem hér hefur verið minnst á má nefna að Jóhann Fr. Kristjánsson teiknaði hugsanlega horfið laugarhús á Reykjum við Reykjarbraut en kom einnig að gerð nokkurra yfirbyggðra lauga.³⁴³ Þáttur Sveinbjarnar Jónssonar byggingameistara í sundlaugasmíði er sérstakur. Hann byggði og hannaði fyrstu sundlaug Akureyrar árin 1919-1922 og einnig sundlaug á Ólafsfirði árið 1922. Fyrstu teikningar að sundlaug

³⁴¹ Af óvenjulegum laugarhúsum frá tímabilinu má nefna lítið baðhús eftir teikningu Einars Erlendssonar sem byggt var sundlaugin á Reykhólum árið 1928. Þetta var timburhús af einföldustu gerð og líkt mörgum öðrum, með skúrpaki, samhverft um miðju og þaki sem skagaði langt fram yfir langhliðina sem sneri að lauginni. Auk þeirra húsa sem hér hefur verið fjallað um má nefna að vítað er um a.m.k. tvö tilfelli þar sem aðstaða fyrir baðgesti var/virðist hafa verið sköpuð í húsrými sem myndað var undir breiðum sundlaugarbakka: Hreppslaug og laugin á Reykjanesi við Ísafjarðardjúp en hvorugu tilviki hafa fundist teikningar af mannvirkinu og raunar fundist afar litlar upplýsingar um tildrög, gerð eða notkun þeirra.

³⁴² Að auk teiknaði hann húsín Siglufirði, Þórshöfn og Þelamörk sem öll er horfin.

³⁴³ Kom að gerð laugarhúss á bæði Reykjum í Hrútafirði og Laugum í Reykjadal.

í Svarfaðardal virðist hann hafa gert árið 1919 en tíu árum síðar var þar tekinn í notkun Sundskáli Svarfdæla, byggður eftir teikningum hans. Aðrir höfundar laugarhúsa við opnar laugar á tímabilinu komu aðeins að gerð einnar laugar.³⁴⁴

Ástand þeirra húsa á Norðurlandi sem stóðu við opnar laugar var æði misjafnt. Af þeim 25 opnu laugum sem byggðar voru á Norðurlandi voru 17 laugar ekki heimsóttar þar sem ljóst var að laugarhús við þær væru horfin. Við vettvangskonun bættust tvö laugarhús í hóp horfinna húsa: Víðivallalaug og í Höfðakaupstað. Við átta laugar á Norðurlandi sem heimsóttar voru stóðu því aðeins hús við sex og ekkert af laugarhúsunum var í fullri notkun sem búningshús. Laugarhúsin á Reykjum eru þó eitthvað notuð ennþá en sundlaugin er opin fyrir gesti hótelsins og börn í skólabúðum. Búnings- og baðklefar á Laugarbakka eru einnig notaðir í tengslum við heita potta sem nú eru yfir laugarþrónni og húsið við lagina í Ólafsfirði er í raun í fullri notkun en nú sem líkamsræktarstöð

Önnur laugarhús við opnar laugar voru lítið notuð eða ekki. Húsið við Litluá hefur verið notað sem skepnuhús og geymsla á undanförunum árum og húsið við Steinsstaðalaug hýsir bókalager en laugarhúsið við Gljúfurlaug er yfirgefið og opið fyrir veðri og vindum. Ástand hússanna endurspeglar að nokkru nýtingu þeirra. Síðastnefndu húsin þrjú eru í fremur slæmu ástandi og húsið Gljúfralaug má telja ónýtt. Í öllum tilfellunum þremur er ljóst að til þurfi að koma stórfelldar endurbætur ef takast á að bjarga húsunum frá glötun. Önnur laugarhús eru í betra ástandi þótt huga mætti að viðhaldi á laugarhúsum á Reykjum í Hrútafirði og á Laugarbakka. Laugarhúsið á Ólafsfirði er hins vegar í góðu ástandi.

Laugarhús yfirbyggðra lauga

Á því tímabili sem hér er til úttektar voru reistar 22 yfirbyggðar sundlaugar.³⁴⁵ Af þeim má þó taka tvær út fyrir sviga enda ólíkar öðrum og stæðilegri byggingum.³⁴⁶ Aðrar yfirbyggðar laugar voru hefðbundnari. Ef lítið er á helstu arkitekta yfirbyggðra sundlauga má sjá að Guðjón Samúelsson er

³⁴⁴ Einar Erlendsson hjá Húsameistara ríkisins (sem kom að hönnun áður nefndrar laugar í Reykholti í Biskupstungum með Guðjón, teiknaði eldri laugarhús á Reykhólum og sundlaugarhús í Brautarholti). Aðrir teiknuðu aðeins eitt hús: Finnboði R. Þorvaldsson hús við sundlaug Vestmannaeyja, Jón J. Fannberg hús við sundlaug Bolungarvíkur, Jón Þ. Ólafsson og Viggó Natáníelsson hús við sundlaug Ségandafjarðar, Páll Kristjánsson sundskála við Reykjanes, Ísafjarðardjúpi, Pétur Sigurðsson hús við sundlaug á Steinsstöðum, Sigurður Björnsson hús við Efri-Hreppslaug, Sveinbjörn Jónsson hús við Brimneslaug, Þórir Baldvinsson sundlaugarhús í Laugaskarði, Guðmundur Guðjónsson kom að gerð Gvendarlaugar hins góða ásamt Bárði Ísleifssyni, Sigurður Greipsson laugarhús við sundlaug Íþróttaskólans í Haukadal ásamt Bárði og Már Ríkharðsson laugarhús í Ásbyrgi ásamt Guðjóni Samúelssyni.

³⁴⁵ En þá er ekki talin með laug í Valborgargjá sem var vissulega undir þaki (í helli).

³⁴⁶ Valborgargjá á Reykjanesi sem var inni í helli að hluta og hins vegar laugin í Stekkjarhvammi á Svalbarðsströnd en yfir henni var einhver konar timburbygging sem engar teikningar, ljósmyndir eða lýsingar hafa fundist af, og fauk á endanum í ofsavæðri.

sá sem kemur að flestum þeirra, en hann er tengdur samtals 12 af sundlaugarbyggingunum 20 með einum eða öðrum hætti. Einar Erlendsson kom að hönnun sjö lauga, oft í samvinnu við Guðjón, en þeir Jóhann Fr. Kristjánsson og Bárður Ísleifsson komu að hönnun fjögurra lauga, Bárður oftast í samvinnu við Guðjón.

Yfirbyggðum sundlaugum, sem risu á fyrri hluta 20. aldar, má skipa í tvo flokka, annars vegar sundlaugar sem risu í tengslum við skólahús, oftast í kjallara þeirra og/eða í viðbyggingum, og hins vegar stakstæðir sundskálar/-hallir til almennra nota. Af þeim laugum sem skoðaðar voru á Norðurlandi voru tvær í kjallara skólahúss (á Laugum í Reykjadal og Reykjum í Hrútafirði) og ein sem stakstæður sundskáli (Sundskáli Svarfdæla). Á Norðurlandi var áður fjórða yfirbyggða sundlaugin frá þessu skeiði, Sundskálinn á Hveravöllum, en hann hefur nú verið rifinn.

Í Héraðsskólanum á Laugum í Reykjadal (b. 1926) er elsta yfirbyggða sundlaug landsins. Skólahúsið á Laugum teiknaði Jóhann Fr. Kristjánsson sem tvær burstir. Síðar var ákveðið að laugin skyldi vera sambyggð suðurenda hússins. Einar Jónsson yfirsíðaður skólans teiknaði laugarþró og kjallara, en síðar var byggð yfir laugina þriðja burstin í stíl við þær fyrri. Sundlaugin á Reykjum í Hrútafirði var byggð stakstæð í upphafi (b. 1929, líklega eftir teikningu Jóhanns Fr. Kristjánssonar), en ýmislegt bendir til að allt frá upphafi hafi gert ráð fyrir að hún kynni að verða hluti af skólabyggingu, sem varð svo raunin. Laugarþróin myndaði kjallara einnar af þremur álmum héraðsskólans (sem Guðjón Samúelsson teiknaði). Svipaða sögu er að segja um héraðsskóla annars staðar á landinu. Sundlaug var t.d. fyrst gerð í kjallara skólahússins á Laugarvatni (b. 1928, Guðjón Samúelsson) en síðar í sérstakri byggingu áfastri skólanum. (b. 1929, Einar Erlendsson/Guðjón Samúelsson), í Reykholti var laugin gerð í kjallara skólahússins þar sem hafði áður verið hlaða (b. 1930 eftir teikningu Guðjóns Samúelssonar/Einars Erlendssonar, og sömu sögu er að segja um sundlaugina á Núpi í Dýrafirði (b. 1930 eftir teikningu Guðjóns Samúelssonar/Einar Erlendssonar), þ.e. hún var í kjallara skólahúss. Við þetta má svo bæta sundlaug Austurbæjarskóla (b. 1930 eftir teikningu Sigurðar Guðmundssonar) í kjallara skólahússins og jafnvel einnig sundlaug Eiðaskóla sem reis síðust héraðsskólalauganna (b. 1943) í viðbyggingu við skólahúsið (eftir teikningu Guðjóns Samúelssonar/Einar Erlendssonar).

Á fyrri hluta 20. aldar voru byggðar 12 stakstæðar sundhallir eða -skálar hér á landi og voru tvær þeirra á Norðurlandi. Fyrstu fjórar, sem risu fyrir 1933, voru að frumkvæði ungmennafélaga en allar þær laugar sem gerðar voru eftir 1935 voru á vegum hins opinbera og teiknaðar af Húsameistara ríkisins eða aðstoðarmönnum hans. Elsta stakstæða yfirbyggða sundlaug landsins er Sundskáli Svarfdæla sem byggður var 1929 eftir teikningu Sveinbjörns Jónssonar byggingarfræðings. Ári síðar reistu ungmennafélagar í Reykjaví og víðar sundskálann á

Hveravöllum eftir teikningu Jóhanns Fr. Kristjánssonar. Á næstu árum risu sundskálar eða sundhallir víðsvegar um land (t.d. sundskáli í Sælingsdal b. 1931, líklega eftir teikningum Jóhanns Fr. Kristjánssonar, sundhöllin við Álafoss (b. 1933 eftir teikningu Einars Sveinssonar/Eiríks Einarssonar). Sundskálarnir á Hveravöllum og í Sælingsdal eru keimlíkir, enda mögulega báðir teiknaðir af Jóhanni Franklín. Af ljósmynd má sjá að búningsálma byggingarinnar í Sælingsdal hefur upphaflega verið með flötu þaki og svolítið lægri en þakið yfir lauginni. Seinna var gerð teikning sem sýnir þak sundlaugarinnar hækkað og komið þar fyrir gluggaröð yfir þaki búningsálmunnar. Ekki varð af framkvæmdum.

Á næstu árum risu nokkrar sundhallir í þéttbýli en engin þeirra á Norðurlandi. Fyrsta sundhöllin sem reis í þéttbýli er Sundhöll Reykjavíkur (b. 1937) sem Guðjón Samúelsson teiknaði. Sundlaugin var langstærsta og veglegasta sundlaugarhús sem þá hafði risið hér á landi og í því var að finna ýmsar nýjungar, eins og t.d. hreinsun sundlaugarvatns með síu á laugarvatni og klórblöndun. Mótun Sundhallarinnar tók mörg ár og mynd hennar tók miklum breytingum á þeim tíma. Byrjað var á framkvæmdum 1929 en hlé varð á framkvæmdinni frá 1931 til 1937 þegar henni var að fullu lokið. Stíleinkenni Sundhallar Reykjavíkur vöktu aðdáun og fullyrða má að þær sundhallir sem síðar risu báru flestar, ef ekki allar, einhvern keim af henni þó stundum væri hann óljós. Á næstu árum risu Sundhöll Ísafjarðar (b. 1945 eftir teikningum þeirra Guðjóns Samúelssonar og Einars Erlendssonar), Sundlaug Búðakauptúns (vígð 1947, byggð eftir teikningu Einars Erlendssonar/Bárðar Ísleifssonar), Sundhöllin á Seyðisfirði (b. 1948 eftir teikningu Guðjóns Samúelssonar og Bárðar Ísleifssonar) og í Keflavík (b. 1949 eftir teikningu Guðjón Samúelssonar og Bárðar Ísleifssonar) Guðjón Samúelsson lést í vetrarlok 1950 en hann teiknaði einnig (ásamt Bárði Ísleifssyni) nokkrar yfirbyggingar og laugarhús sem ekki var lokið við fyrr en eftir dauða hans. Þessar sundhallir eru Bjarnalaug á Akranesi sem var vígð 1944 en ekki byggt yfir hana fyrr en 1951 (eftir teikningu Guðjóns og Bárðar Ísleifssonar), Sundhöll Hafnarfjarðar (teikning eftir Einar Erlendsson/Guðjón Samúelsson/Bárð Ísleifsson) sem var vígð 1943 sem opin sundlaug en byggt yfir hana síðar og hún vígð sem sundhöll 1951.

Í sundlaugarbyggingunni á Akureyri var innanhússlaug en einnig nýttist búningsaðstaðan fyrir útilaugina (teikning Bárðar Ísleifssonar og Guðjóns Samúelssonar). Húsið var lengi í byggingu og vígt 1956, sex árum eftir dauða Guðjóns. Sundlaugin á Akureyri hefur aldrei verið kölluð sundhöll þótt byggingin sé glæsileg. Ef til vill stafar það af því að útisundlaugin hefur reynst vera aðallaugin og innisundlaugin miklu minna notuð og aðallega til sundkennslu.

Að lokum má geta um Sundhöll Siglufjarðar sem byggð var sem opin laug 1939 eftir teikningu Bárðar Ísleifssonar, en opnuð að nýju 1962 sem sundhöll, gerð eftir teikningu Guðmundar Guðjónssonar arkitekts, sem var starfsmaður húsameistaraembættisins.

Hús þeirra þriggja yfirbyggðu lauga sem kannaðar voru á Norðurlandi voru í misjöfnu ástandi. Húsi Héraðsskólans á Laugum er vel við haldið og jafnvel þótt laugin í kjallara hússins sé ekki í notkun hefur henni lítið verið breytt. Húsnæði Héraðsskólans á Reykjum er einnig í þokkalegu ástandi, þótt hugsanlega þurfi að huga að klæðningu hússins á næstu árum. Þrátt fyrir að Sundskáli Svarfdæla hafi lítið verið notaður á undanförunum árum er hann í þokkalegu ástandi að innan. Öll þessi þrjú steinsteyptu hús voru fyrir nokkrum áratugum einangruð að utan og húðuð með þunnum trefjamúr. Slíkur múr hefur ekki reynst jafn vel og vonir stóðu til. Múrhúðin á Sundskálanum hefur víða slitnað af í stórviðrum og brýnt er orðið að endurskoða allan frágang hússins að utan og endurbæta umhverfi þess.

Ástand og framtíðarhorfur

Örlög íslenskra sundlaugabygginga frá fyrri hluta 20. aldar virðast nokkuð sorgleg. Heimildaúttekt bendir til að tæplega helmingur laugarþróa og tæplega tveir þriðju laugarhúsa sem risu á tímabilinu séu horfnir að mestu eða öllu leyti. Aðeins 17% af laugarhúsum sem byggð voru fyrir 1950 gegna enn upprunaleg hlutverki sínu. Þetta eru sláandi tölur en til samanburðar má nefna að Þorsteinn Einarsson, íþróttafulltrúi ríkisins, vann samantekt um laugar árið 1983 og áætlaði þá að um 52 laugar sem byggðar voru fyrir árslok 1950 væru enn í notkun.³⁴⁷

Niðurstöður fyrsta áfanga húsakönnunar sundlauga staðfestir þetta háa eyðileggingahlutfall sundlauga sem heimildaskráningin gaf vísbendingu um. Af þeim 29 laugum sem byggðar voru á Norðurlandi á tímabilinu eru nú öll ummerki 20 laugarhúsa afmáð. Af þeim níu laugarhúsum sem eftir standa eru nokkur sem munu líklega verða eyðileggingu að bráð og að lokum rifin, nema ákveðið verði að bjarga þeim frá þeim örlögum á allra næstu árum.³⁴⁸

Ljóst er að hratt gengur á byggingararf sundlauga þrátt fyrir að sund og sundmenning hafi verið mikið í sviðsljósinu á síðustu árum og títt sé um það rætt hversu mikilvægu hlutverki sundstaðir og sundmenning gegnir í þjóðarsálinni (sem og í ferðamennsku). Í því ljósi er brýnt að skoða nánar þau laugarhús sem enn standa á Norðurlandi og kanna til hlítar möguleika á því að koma í veg fyrir

³⁴⁷ Þorsteinn Einarsson: *Skrá yfir íþróttamannvirki á Íslandi í árslok 1983*, DD05, Varðveitt á Þjóðskjalasafni Íslands.

³⁴⁸ Auk umræddra lauga voru tvær laugar til viðbótar kannaðar þar sem hús reyndust horfin, Víðivallalaug og Sundlaug Höfðakaupstaðar.

frekari eyðileggingu. Í þessu samhengi má t.d. nefna Sundskála Svarfdæla sem er merkilegt hús sem allar forsendur virðast fyrir hendi til að varðveita og nýta til framtíðar.

Önnur laug sem full ástæða er til að vekja athygli á er Sundlaugin við Gljúfurá. Þrátt fyrir að sundlaugamannvirki við ána hafi ekki verið í notkun um skeið (og beri þess merki) væri til mikils að vinna ef hægt væri að bjarga staðnum frá glötun með einhverjum leiðum. Varðveisla húsnæðis yfirbyggðu lauganna á Reykjum í Hrútafirði og Laugum er að einhverju leyti tryggð vegna hótélreksturs í húsunum og má binda vonir við að rekstur skólabúða og hótels á Reykjum verði í framtíðinni til að tryggja aukið viðhald á yngri laug. Gamla laugarhúsið á Ólafsfirði er í stöðugri notkun og vel við haldið. Óvissara er með framtíð annarra laugarhúsa á svæðinu. Laugarhúsið við Litluá er mjög illa farið eftir skepnuhald síðustu ára og ólíklegt að þar verði aftur stundað sund og svipaða sögu virðist að segja um húsið við Steinsstaðalaug þar sem laugin sjálf hefur verið skemmd og Ásbyrgi þar sem laugin hefur verið byrgð.

Ljóst er því að það gengur hratt á byggingararf sundlauga á Íslandi. Oft hafa eldri laugarhús vikið fyrir yngri húsum en um það eru of mörg dæmi til að telja upp hér. Mörg dæmi eru einnig um að gömul laugarhús séu rifin þótt ekki standi til að byggja annað í þeirra stað. Nýjustu dæmin um þetta frá Norðurlandi eru líklega sundlaug Þórshafnar, Víðivallalaug og sundskálinn á Hveravöllum. Dæmi um hið gagnstæða, þar sem valið hefur verið að láta eldri hús standa áfram þótt ný hús hafi risið við lagina, er t.d. laugin á Ólafsfirði þar sem ný hús voru byggð við enda laugarinnar en gamla laugarhúsið stendur enn við hinn endann og gefur það sundlaugarstaðnum tvímælalaust meiri sögulega dýpt.

Ekkert laugarhúsanna á Norðurlandi nýtur friðunar vegna aldurs (sem nær aðeins til bygginga sem eru byggðar 1923 eða fyrr). Sundlaugabyggingar frá öðrum aldarfjórðungi 20. aldar eru því í talsverðri hættu, þær njóta ekki friðunar og hverfa af sjónarsviðinu hver af annarri. Brýnt er því að hugað sé að þessum hluta menningararfsins og íhuga mætti hvort valin laugarhús mætti friða til að tryggja varðveislu þeirra. Í þeim efnum er mikilvægt að byggingarsögulegt gildi slíkra bygginga sé metið með heildstæða yfirsýn að leiðarljósi. Því er mikilvægt er að halda áfram könnun á þessum hluta menningararfsins þannig að yfirsýn fái á landsvísu.

Heimildaskrá

Auður Anna Oddgeirsdóttir. 2015. “Koma tímar koma ráð” Hugmyndir um framtíðarhlutverk félagsheimilanna í Húnaþingi vestra. Ritgerð til MA gráðu í menningarstjórnun. Háskólinn á Bifröst.

Árbók Ferðafélagsins 1964: Austur-Húnavatnsýsla. Jón Eyþórsson tók saman.

Biskupasögur I-II. 1858-78. Kaupmannahöfn: Hið íslenska bókmenntafélag.

Bjarni Guðmarsson, Elínborg Jónsdóttir, Ingibergur Guðmundsson, & Lárus Ægir Guðmundsson. 1989. *Byggðin undir borginni : saga Skagastrandar og Höfðahrepps*. Höfðahreppur.

Björn Ingólfsson. 2013. *Brot úr byggðarsögu: Mannlíf í Grýtubakkahreppi í 150 ár*. Reykjavík, Hólar.

Björn Þórðarson. *Árblik* 8. árgangur, 3. tölublað 1929.

Benjamín Kristjánsson. 1954. *Kvennaskólinn á Laugalandi 1877-96. Þættir úr sögu eldra skólans*. Akureyri: Prentverk Odds Björnssonar.

Bragi Magnússon: “Sundstaðir og sundfarir í Siglufirði”. Útgefandi Prentþjónustan *Tunnan*, Ólafsfirði.

Dagur 17.06.1927, „Laugin í Glerárgili“, bls. 101-102.

Dagur 10.06.1937, „Til kvenna í Eyjafirði“, forsiða.

Dagur 25.02.1953 „Undirbúningur að gerð heildaráætlunar um framkvæmdir“, bls. 4.

Dagur 11.07.1956. „Opnun nýju laugarinnar markar tímamót í sundmálum bæjarins“, bls. 1.

Dagur 11.07.1956. „Með fyrirhleðslu úr torfi og grjóti voru fyrstu sundskilyrðin fengin á Akureyri“, bls. 7.

Eggert Ólafsson. 1975. *Ferðabók Eggerts Ólafssonar og Bjarna Pálssonar I-II*. Steindór Steindórsson frá Hlöðum íslenskaði. Reykjavík.

Einberji, 18.09.1936, „Hvar á sundlaugin að vera og hvernig ber að leysa það mál“, bls. 1-3.

Elín Ósk Hreiðarsdóttir. 2003. *Fornleifaskráning í landi Reykja í Ólafsfirði*. Fornleifastofnun Íslands. Fjölrit nr. FS196-03031.

Elín Ósk Hreiðarsdóttir, Hjörleifur Stefánsson. 2023. *Íslenskar sundlaugabyggingar frá fyrri hluta 20. aldar: heimildakönnun*. Fornleifastofnun Íslands, fjölrit nr. FS961-20091.

Einberji 18.09.1936, „Sundlaugin . Hvar á sundlaugin að vera og hvernig má leysa það mál?“, bls. 1-3.

Einberji 08.03.1947, „Sundlaugin þarf að komast í nothæft ástand fyrir sumarið“, baksíða.

Framtíðin 11.08.1923, „U.M.F. Siglufjarðar“, forsiða.

Freysteinn Sigurðsson. 1998. *Sögulegar laugar í byggð á Íslandi. Stutt og ófullkomin drög að yfirlitsskrá*. Orkustofnun. Greinargerð FS98-02.

Friðrik Hallgrímsson. 1979. *Margslungið mannlíf: sjálfsævisaga*. Akureyri: Bókaforlag Odds Björnssonar.

Friðrik G. Olgeirsson. 1984-1997. *Hundrað ár í Horninu: saga Ólafsfjarðar bindi I-III*. Ólafsfjarðarkaupstaður.

Friðrik G. Olgeirsson, Halldór Reynisson, & Magnús Guðmundsson. 1996. *Byggingameistari í stein og stál: Saga Sveinbjarnar Jónssonar í Ofnasmiðjunni 1896-1982*. Ofnasmiðjan.

Friðrik G. Olgeirsson. 1998. *Langnesingasaga*. Þórshafnarhreppur.

Fróði, 64. tbl, dálkur 45-47, ritaður af Jóni Ólafssyni.

Fundarbús og skólar í sveitum landsins: Könnun á fjölda og ástandi varðveittra húsa frá fyrri hluta 20. aldar, áfangaskýrsla fyrir Húsafriðunarnefnd, desember 2010. Gláma-KÍM.

Guðmundur Frimann. 1978. *Þannig er ég – viljirðu vita það. Ósamstæðir minningaþattir um lifandi menn og dauða*. Akureyri, Ögur.

Guðmundur Páll Steindórsson, Jóhannes Sigvaldason, Kristján Sigfússon, & Óskar Þór Halldórsson. 1993. *Byggðir Eyjafjarðar 1990*. Búnaðarsamband Eyjafjarðar.

Guðmundur St. Sigurðsson, Guðný Zoëga og Bryndís Zoëga. 2009. *Fornleifaskráning Húnavatnshrepps III: Stóra-Giljá og Reykir við Reykjabraut*. Skýrsla númer 2009/100. Byggðasafn Skagafjarðar, Sauðárkrókur, bls. 63.

Guðný Zoëga, Hjalti Pálsson. 2008. *Byggðasaga Skagafjarðar II: Eyðibýggð og afdalir Skagafjarðar byggðasögunannsókn*. Byggðasafn Skagafirðinga.

Guðrún Jónsdóttir, Gunnlaugur Haraldsson, Páll Jakob Línal. 2019. *Húsaskráningu Húnavatnshrepps*. Teiknistofa Guðrúnar Jónsdóttur.

Haraldur Helgason. 1997. *Arkitektatal*. Reykjavík: Þjóðsaga.

Helgi Már Halldórsson. 1978. Sundskáli Svarfdæla. Frumrit í vörslu höfundar.

Hellan 1995, 12. tbl. bls. 18 og 14.

Hellan 1996, 1. tbl. bls. 12 og 13.

Héraðssamband Suður-Þingeyinga 50 ára: afmælisrit. 1965. Gunnlaugur Tr. Gunnarsson, Pétur Jónsson, Þórður Jónsson (ritnefnd). Héraðssamband Suður-Þingeyinga, Akureyri.

Hjalti Pálsson. 1975. *Um sundkennslu og sundiðkan í Skagafirðir á 19. öld og fram um 1929*. Lokaritgerð í sagnfræði (3. stig), Háskóli Íslands.

Hjalti Pálsson (ritstj.). 2004. *Byggðasaga Skagafjarðar III: Lýtingsstaðahreppur*. Sauðárkrókur, Sögufélag Skagafirðinga.

Hjalti Pálsson, & Egill Bjarnason. 2007. *Byggðasaga Skagafjarðar IV: Akrabreppur*. Sögufélag Skagfirðinga.

Hjalti Pálsson, Egill Bjarnason og Kári Gunnarsson (ritstj.). 2017. *Byggðasaga Skagafjarðar VIII: Fellsbreppur - Haganesbreppur*. Sögufélag Skagfirðinga.

Hjörleifur Stefánsson. 2020. *Hvílíkt torf – tóm steypa!: úr torfbúsum í steypubús*. Reykjavík: Háskólaútgáfan.

Húnavaka: Ársrit Ungmennasambands Austur-Húnavetninga. 1986. „Fréttir frá Skagaströnd“, bls. 263-280.

Húnavaka: Ársrit Ungmennasambands Austur-Húnavetninga. 1987. „Fréttir frá Skagaströnd“, bls. 232-251.

Íslendingur, 31.07.1979. „Þá sveif ungmennafélagsandinn yfir vötnum. Grein eftir Jón Baldvin Halldórsson“, bls. 4-5.

Íslendingur 13.06.1924, „Sundpotturinn“, bls. 4.

Íslendingur 16.08.1950 „Glæsileg sundlaugarbygging“, baksíða.

Íþróttablaðið 01.02.1925, „Fyrsta fimleikaför Í.R. til Norðurlandsins“, bls. 12-13.

Íþróttablaðið 01.02.1925, „Sund og sundnám“, bls. 9-10.

Íþróttablaðið 01.11.1929, „Sundskáli Svarfdæla“, bls. 85-86.

Íþróttablaðið, 01.03.1944, „Íslenskir íþróttamenn: Jónas Halldórsson“, bls. 5-7.

Íþróttablaðið 01.10.1945 Þorsteinn Bernharðsson, „Sundlaug Ólafsfirðinga“, bls. 2-3.

Íþróttablaðið 05.05.1952 Einar Kristjánsson, „Ávarp til sundfélaganna í Reykjavík“, bls. 2-3.

Íþróttablaðið 03.05.1962, „Hugsjónir rætast“, Þorsteinn Einarsson, bls. 3-7.

Íslenskt fornrit I–XVII. bindi. 1935-2002. Hið íslenska fornritafélag, Reykjavík.

Jón Hjaltason, & Anna Yates. 1990-2009. *Saga Akureyrar I–V*. Akureyrarbær.

Jón M. Ívarsson, Björn Bjarndal Jónsson, Anna Möller, & Sæmundur Runólfsson. 2007. *Vormenn Íslands: saga UMFÍ í 100 ár*. Ungmennafélag Íslands.

Jónas Jónsson & Benedikt Gröndal. 1957. *Íslenskt bygging: brautryðjandastarf Guðjóns Samúelssonar*. Norðri.

Jónas Jónasson. 1979. *Hofdala Jónas*. Akureyri, Bókaforlag Odds Björnssonar.

Júlíus Jóhannesson. 1964. *Svalbarðsstrandarbóke*. Svalbarðsstrandahreppur.

Katrín Gunnarsdóttir. 2000. *Steinsstaðir í Skagafirði: Fornleifaskráning*. Byggðasafn Skagfirðinga.

Kristján Eldjárn Hjartarson og Hjörleifur Stefánsson. *Húsakönnun í Dalvíkurbyggð, hús byggð fyrir 1950. Samantekt unnin fyrir Dalvíkurbyggð*. Hlaðið niður af eftirfarandi vefslóð: chrome-

extension://efaidnbmnribpcajpcglclefindmkaj/https://www.dalvikurbyggd.is/static/files/Hvoll/husaskraning/141201-svarfd-allur.pdf.

Kristmundur Bjarnason. 1969-1973. *Saga Sauðárkróks* I-III. Sauðárkrókskaupstaður.

Kristmundur Bjarnason. 1978. *Saga Dalvíkur*. Dalvíkurbær.

Lárus Rist. 1947. *Ad synda eða sökkva: endurminningar*. Sigurjón Rist.

Lárus Ægir Guðmundsson. 2016. *Ungmennafélagið Fram á Skagaströnd: 1926-2016*. Lárus Ægir Guðmundsson.

Lúðvík Kristjánsson. 1952. *Úr bæ í borg: nokkrar endurminningar Knud Zimsens fyrrverandi borgarstjóra um þróun Reykjavíkur*. Reykjavík, Helgafell.

Lýður Björnsson. 2013. *Héraðsskólar Borgfirðinga: Hvítárþakki - Reykholt*. Reykholt, Snorrastofa.

Lög um héraðsskóla nr. 626/1929.

Menntamál 01.04.1925, „Menntamálin á Alþingi 1925“, bls. 98-99.

Menntamál 01.03.1950. „Sundskylduákvæðin 10 ára“. Þorsteinn Einarsson, bls. 54-59.

Mjölur 12.08. 1939, „Nýja Sundlaugin“, bls. 3.

Mjölur 24.12.1941, „Um bæjarmál Siglufjarðarkaupstaðar“ Þóroddur Guðmundsson bæjarfulltrúi, bls. 4-5.

Mjölur 12.02.1947, „Sundlaugin“, forsiða.

Morgunblaðið (Lesbók) 14.08.1927, „Tuttugu ára sundkennara-afmæli“ bls. 250-252.

Morgunblaðið (Lesbók) 24.11.1929, „Sundskáli Svarfdæla“, bls. 375.

Morgunblaðið (Lesbók) 12.02.1933, „Sundlaug í Bolungarvík“, bls. 46-47.

Morgunblaðið 04.07.1945, „Glæsileg sundlaug vígð í Ólafsfirði“, bls. 8.

Morgunblaðið 02.07.1965. „Guðmundur Hlíðdal póst- og símamálastjóri - Minning“, bls. 8.

Morgunblaðið 21.10.1998. „Gamla sundlaugin komin í frí“, bls. 16.

Nachtegall, F., & Jónas Hallgrímsson. 1836. *Sund-reglur prófessors Nachtiegalls: auknar og lagaðar eptir Íslands þörfum*. P.N. Jørgensen.

Neisti 24.06.1936, „Sundlaugarmálið“, bls. 1-2.

Neisti 08.10.1936, „Sundlaugarmálið og afstaða G. Hannessonar bæjarfulltrúa til þess“, bls. 2-3.

Neisti 01.10.1936, „Sundlaugarmálið og afstaða G. Hannessonar bæjarfulltrúa til þess“, bls. 3-4.

Norðurland 02.20.1909, „Hverar og laugar“ Þorkell Þorkelsson, bls. 27.

Norðlingur 30.08.1928, „Sundlaugin“, bls. 3-4.

Norðurslóð 5. tbl. 2000. „Hættu ekki fyrir en þú hefur peningana. Úr bréfum Jakobs og Unnar 6. hluti“, bls. 3.

Orri Vésteinsson. 1999. *Menningarminjar á Hólum og lóð Langaskóla í Reykjadal*. Reykjavík, Fornleifastofnun Íslands.

Ólafur H. Kristjánsson. 1985. *Héraðsskólinn að Reykjum 1931-1981: saga skólans kennara- og nemendatal*. Reykjavík, Örn og Örlygur.

Ólafur Olavius, Henckel, O., Ziener, C., Steindór Steindórsson, & Jón Gíslason. 1964. *Ferðabók: landsbagir í norðvestur-, norður- og norðaustursýslum Íslands 1775-1777: ásamt ritgerðum Ole Henckels um brennisteinsnám og Christian Zieners um surtarbrand*. Bókfellsútgáfan.

Páll V. G. Kolka. 1950. *Föðurtún*. Höfundur.

Pétur H. Ármannsson. 2020. *Guðjón Samúelsson húsameistari*. Reykjavík, Hið íslenska bókmenntafélag.

Reginn 31.05.1938, „Sundlaugin“, forsíða.

Safn til sögu Íslands og íslenzkra bókmennta að fornu og nýju. 1856. „Íslenzkar gátur, skemmtanir, víkivakar og þulur.“ Reykjavík, Hið íslenska bókmenntafélag.

Siglfirðingur 06.01.1934, „Heit sundlaug á Siglufirði“, bls. 3.

Siglfirðingur 01.09.1934, „Sundlaugamálið“, bls. 1-2.

Siglfirðingur 15.06. 1937, „Sundlaugin“, bls. 2-3

Sigríður Sigurðardóttir. 1980, „Barnafræðsla í Akrahreppi 1893-1960“, *Skagfirðingabók*. 10. árg, 1. tbl. bls. 96-147.

Sigurður J. Línal, og Stefán Á. Jónsson. 1975. *Húnaþing* bindi I-II. [Útgáfustað vantar], Búnaðarsamband Austur-Húnavetninga.

Siglfirðingur 06.01.1934, „Heit sundlaug á Siglufirði“, bls. 3.

Siglfirðingur 01.09.1934, „Sundlaugarmálið“, bls. 1-2.

Siglfirðingur 05.06.1947, „Íþróttamál Siglufjarðar“, bls. 3

Skinfaxi 10.06.1914 „Ungmennafélagsmál“, bls. 82.

Skinfaxi 01.08.1916, 8. tbl. „Úr skýrslum U.M.F.Í. 1915“, bls. 98.

Skinfaxi 15.06.1923, „Úr skýrslum U.M.F.Í“, bls. 29.

Skinfaxi 01.04.1924. „Þinggerð S.U.A.H.“, bls. 29-30.

Skinfaxi 01.12.1925, „Sund“, bls. 137-139.

Skinfaxi, 01.02.1927. „Bréf til ungmennafélaga í Borgarfjarðar- og Mýrasýslu“, bls 28.

Skinfaxi 01.05.1942, „Íþróttanefnd ríkisins“, bls. 46-47.

Skinfaxi 10.04.1948, „Úthlutun úr Íþróttasjóði 1948“, bls. 58-59.

Skólablaðið 02.28.1907, „Böðun og sund“, bls. 16.

Stefán Ólafsson, Oddgeir Isaksen & Þóra Pétursdóttir. 2008. *Fornleifaskráning í Keldunesbreyppi*. Fornleifastofnun Íslands.

Stefnir, 10. árgangur, 13 blað, 04.04.1902, forsíða.

Steingrímur Arason. 1953. *Ég man þá tíð*, Reykjavík. Hlaðbúð.

Steinþór Þráinsson. 2005. *Saga Langaskóla 1925-1988*. Framhaldsskólinn á Laugum.

Sturlunga: Sturlunga saga. 1988. I-II. bindi. Örnólfur Thorsson, ritstj. Reykjavík, Svart á hvítu.

Sundbók ÍSÍ fyrir hvern mann, Íþróttasamband Íslands. 1920. Reykjavík.

„Sundlaugar fyrr og nú“ Gangverk: fréttabréf VST: Verkfræðistofu Sigurðar Thoroddsens hf. 02.02.2001.

Sveinn Pálsson. 1945. *Ferðabók Sveins Pálssonar* Reykjavík, Snælandsútgáfan.

Sveinn Þórðarson. 1998. *Auður úr iðrum jarðar: Saga hitaveitna og jarðhitanytingar á Íslandi*. Safn til iðnsögu Íslendinga, XII. bindi. Reykjavík, Hið íslenska bókmenntafélag.

Sýslu- og sóknarlýsingar Eyjafjarðar: Magnús Kristinsson, Hið íslenska bókmenntafélag. 1972. *Sýslu- og sóknarlýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1854*. Sögufélag Eyfirðinga.

Sýslu- og sóknarlýsingar Hins Íslenska bókmenntafélags 1839-1873, II Skagafjarðarsýsla: Pálmi Hannesson, Jakob Benediktsson, Jón Eyþórsson, Hið íslenska bókmenntafélag. 1950. *Sýslu- og sóknarlýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1873*. Norðri.

Sýslu- og sóknarlýsingar Hins Íslenska bókmenntafélags 1839-1873, I Húnavatnssýsla: Jón Eyþórsson bjó til prentunar. 1950. *Sýslu- og sóknarlýsingar Hins íslenska bókmenntafélags 1839-1873*. Norðri.

Sædís Gunnarsdóttir. 2005. *Fornleifar í Svalbarðsstrandarhreppi*. Fornleifastofnun Íslands.

Tíminn 16.02.1929, „Sundlaugar í sveitum“, bls. 36-37.

Tíminn 23.12.1929. „Alþýðuskólar“, bls. 162-163.

Tíminn 14.05.1930, „Þegar „verkin tala“, bls. 111-112.

Tíminn 08.01.1952, „Ægilegt ofviðri og skaðar norðan lands“, bls. 8

Tíminn 05.06.1966, „Vígsla félagsheimilisins í Miðfirði“, bls. 8-9 og 14.

Tryggvi Þorsteinsson. 1973. *Varðeldasögur: sögur fyrir skáta yngri og eldri*. Skjaldborg.

Verkamaðurinn 07.07.1928, „Laugarvatnið í Glerárgili“, bls. 1.

Viðar 01.01.1936, „Núpsskóli 1906-1936“, bls. 26-54.

Þjóðviljinn 14.01.1947, „Úthlutun úr íþróttasjóði ’46“, bls. 3.

Þjóðviljinn 03.05.1962, „Sundhöll vígð“, bls. 3.

Þorsteinn Einarsson. 01.05.1944. “Hugsjónir rætast”, *Íþróttablaðið*, bls. 3-4.

Þorsteinn Einarsson. 1977. *Drög að sögu íslenskrar íþróttar*. Reykjavík, Menntamálaráðuneytið.

Þórarinn Þórarinnsson, Kristín Kristjánsdóttir, Brynjar Halldórsson, & Runólfur Elentínusson. 2003. *Land og fólk: byggðasaga Norður-Þingeyinga*. Búnaðarsamband Norður-Þingeyinga.

Ægir 01.03.1932, „Aðalreikningur Fiskifélags Íslands fyrir árið 1931“, bls. 71-75.

460/2015 *Reglugerð um baðstaði í náttúrunni*, hlaðið niður af eftirfarandi slóð:

<https://island.is/reglugerdir/nr/0460-2015>.

Facebook-síður

Ljósmyndir frá Kópaskeri og nærsveitum

Frásögn Hildar Gunnlaugsdóttur frá 03.05.2021 og fleiri athugasemdir undir myndinni

Miðfjörður og Hrítafjörður - Gamlar myndir

Færslur frá 19. mars 2022. Frásögn Ragnhildar Karlsdóttir frá Árnesi á Laugarbakka (fædd 1947). Samantekt frá 2012.

Mynd af lauginni sem *Ingibjörg Jónsdóttir* póstaði 15.mai 2022

Mynd af lauginni sem

Minjasafnið á Akureyri

Færsla frá 17. febrúar 2020.

Gamlar ljósmyndir

Færsla frá 23.02.2019 Guðjón Friðriksson birti

Byggðasafn Skagfirðinga

Ljósmynd BS-2906A-141

Fjallabyggð

Teikningar af viðbyggingu við sundlaug dagsettar 15.06.2016, sent af Írisi Stefánsdóttur, skipulagsfulltrúa í Fjallabyggð.

Teikningar af nýju laugarhúsi af vef sveitarfélagsins:

<https://teikningar.fjallabyggd.is/Tjarnarst%C3%ADgur/fb-02650.jpg>

<https://teikningar.fjallabyggd.is/Tjarnarst%C3%ADgur/fb-02625.jpg>

<https://teikningar.fjallabyggd.is/Tjarnarst%C3%ADgur/fb-02644.jpg>

Héraðsskjalasafnið á Akureyri

Fundargerðarbók Ungmennafélagsins Dagsbrúnar 24. janúar 1942.

Ágrip af sögu Ungmennafélagsins Dagsbrúnar. Gerðabók UMF Dagsbrúnar HRP 375/21.

Gjörðabók U.M.F. Áróðans 1929-1937:
https://issuu.com/heradsskjalasafnakureyri/docs/f_25_3_ungmennafelagid_arrodinn_ongulssta_dahreppi_fr=xIAEoAT3_NTU1

Gjörðabók U.M.F. Áróðans, 24. janúar 1932.

Gjörðabók U.M.F. Áróðans, 17. apríl 1932

Fundargerðarbók Ungmennafélagsins Æskunnar.1913-30, Hskj.Ak. F338/2
https://issuu.com/heradsskjalasafnakureyri/docs/f_338_2_ungmennaf_lagi_skan_svalbar_sstr_nd_fund?fr=xIAEoAT3_NTU1

Fundargerðarbók Ungmennafélagsins Æskunnar 1931-1936. Hskj.Ak. F-338/3
https://issuu.com/heradsskjalasafnakureyri/docs/f_338_3_ungmennaf_lagi_skan_svalbar_sstr_nd_fund?fr=xIAEoAT3_NTU1

Héraðsskjalasafn Árnesinga

Mynd af Akureyrarlaug (númer vantar) og AL_MA96_01037

Héraðsskjalasafnið á Dalvík

Ýmis gögn um byggingu sundskálans; (F-14/8, , F-14/9 og F-14/10). Meðal gagna er lýsing Sveinbjarnar fylgdi bréfi Stefáns Hallgrímssonar til Jakobs Tryggvasonar dagsett á Dalvík 20. janúar 1929.

Héraðsskjalasafn Vestur-Húnavatnssýslu

Lög og fundargerðir Iðju. Varðveitt á Héraðsskjalasafni Vestur-Húnavatnssýslu, chrome-extension://efaidnbmninnibpcajpcglclefindmkaj/https://atom.hunathing.is/uploads/r/heradsskjalasafn-vestur-hunavatnssyslu-hvh/a/6/1/a613891c428b84bbc8eee3d82f0b18fb9e992fb07051e2f80fe42cef23b933ec/N_tt_pdf_jappa.pdf

Fundargerðarbók ungmennafélagsins Grettis:

HVH64-A1-1: Gjörðabækur fyrir árin 1928-39

HVH64-A1-2: Gjörðabækur fyrir árin 1940-47

HVH64-A1-3: Gjörðabækur fyrir árin 1948-66

Hérðasskjalasafn Þingeyinga

Ljósmyndir: 1971-90, GI486_141, HSKN00016-A-A-Mic89

Þórður Jónsson í Laugarhlíð, *Söguleg úttekt um Hveravallalang um 1978*, handrit

Fundargerðarbók hreppsnefndar Kelduneshrepps 12.4.1945 og 11.11.1945 ásamt reikningum þessa árs. Varðveitt á Héraðsskjalasafni Þingeyinga

HRP-297/2 Kelduneshreppur. Gjörðabók/Gjaldendabók Kelduneshrepps 1925-1937
<https://www.husmus.is/is/heradsskjalasafn/skjalavefur/hreppabækur/kelduneshreppur>

Gjörðabók U.M.F. Reykhverfinga 1917-1924

Ljósmynd 11000-2-33

Ljósmyndasafn Austurlands

Mynd af Akureyrarlang

Ljósmyndasafn Skagafjarðar

Safn 403-1943-46

Ljósmyndasafn Reykjavíkur

HAP-POR 01827

Minjasafnið á Akureyri

Ljósmyndir A-25-355-15, 4299, HI-318 og Jtd053

Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum – Örnefnasafn (Nafnið.is)

Örnefnaskrá fyrir Litlu-Laugar. Áskell Sigurjónsson skráði 1966.

Örnefnalýsing Ólafsfjarðar: Reykir bls. 46.

Örnefnaskrá fyrir Neðri-Dálkastaðir. Ari Gíslason ritaði.

Örnefnaskrá fyrir Reyki. Athugasemdir og viðbætur. Sigríður Jóhannsdóttir ritaði 1979.

Örnefnaskrá fyrir Víðivelli. Rósmundur G. Ingvarsson veitti upplýsingar 2004.

Þjóðskjalasafn Íslands

Teikningar Húsameistara ríkisins: C383_07, C384_02, C385_01, C388_09-10, C392_07, C393_09, C394_02-03, C0999_01

Teikningar og gögn úr safni Íþróttasjóðs: H25, H26

Teikningar Sveinbjarnar Jónssonar 2013 F/1-1

Teikningar Sveinbjarnar Jónssonar af sundlaugarþró á Brimnesi frá 1929.

Teikningar úr Teikningasafni Þjóðskjalasafns 22/5. Merkt Stjórnarráð Íslands I. Db. 10, nr. 331 og Db. 11, nr. 308 á bakhlið, nr. 331 og Db. 11, nr. 308 á bakhlið

Skrá yfir íþróttamannvirki á Íslandi í árslok 1983/Yfirlit yfir mannvirki frá 1983, Þorsteinn Einarsson, DD0.

Samantekt úr Menntamálaráðuneyti um sundlaugar landsins, DD 05

Spjaldskrá um laugar frá Menntamálaráðuneyti, DD 95

Gögn frá Íþróttasjóði, H49, H26

Afrit af reglum Sundlaugar Reykjavíkur, DD 018

Fasteignamat 1916-18, færsla 160, Þjóðskjalasafn Íslands
<https://icdb.landsbokasafn.is/document/ICDB/Fasteignamat%201916%20-%201918%20-%20Undirmat;%20Akureyri%20I/?page=3>

Sarpur

Ljósmyndir: ÞJ_Hun-39, A-ÞJ_Hun_271, Lþr/2010_190, A-STÆ1-4140, A-ÞJ-Hun_305, 25-35592, Þ3049, STÆ-6998

Þjóðháttafni Þjóðminjasafns Íslands

Swör við spurningum Þjóðháttaeildar Þjóðminjasafns um sund, listi 119 númer 2013-2-17. Sundlaugamenning á Íslandi.

Viðtöl og heimildir úr ÍSMUS

ÁM 10/4213 Hróbjartur Jónasson Um sundlaugina í Varmahlíð
<https://www.ismus.is/i/audio/id-1043660>

Vefsíður

<https://arnorbl.blog.is/blog/arnorbl/entry/2260960/>

<https://www.bmvalla.is/verslun/murkerfi-murvorur>

<https://www.dalvikurbyggd.is>

<https://sundlaugar.is/sundlaugasafn/skagastrond/>

<https://sundlaugar.is/>

<https://map.is/eyjafjordur/>

<https://www.feykir.is/is/frettir/bokasafnid-a-steinsstodum-sameinast-varmahlidarstarfssod>

www.grenivik.is

<https://www.ruv.is/frettir/innlent/fagna-70-ara-afmaeli-jonasarlaugar-i-thelamork>

<https://www.aeskan.com/saga-f%C3%A9lagsins>

<https://is.wikipedia.org/wiki/Alin>

Ljósmyndir frá Steingrími Guðjónssyni, Kroppi Eyjafirði

Munnlegar heimildir

Grettislaug/Sundlaugin við Ásbyrgi, Laugarbakka

Regína Ólína Þórarinsdóttir

Sundlaugin í Höfðakaupstað

Ingibergur Guðmundsson

Lárus Ægi Guðmundsson

Magnús B. Jónsson

Steinsstaðalaug

Hjalti Pálsson

Víðivallalaug

Þorkell Gíslason, Víðivöllum

Sundlaug Ólafsfjarðar

Friðrik G. Olgeirsson

Sundskáli Svarfdæla

Helgi Már Halldórsson

Gljúfralaug

Björn Ingólfsson

Þröstur Friðfinnsson, sbr. tölvupóstur Þrastar Friðfinnssonar sveitarstjóra Grenivíkur
30.07.2024 til skýrsluhöfunda

Sundlaugin í Héraðsskólanum á Laugum í Reykjadal

Kristján Snæbjörnsson

Sundlaugin við Litluá

Þórarinn Sveinsson, Krossdal

Guðmundur Þórarinnsson, Vogum

Ólafur Jónsson Fjöllum

Þórarinn Þórarinnsson í Kílakoti

Hrafnagilslaug

Jón Steingrímsson, frá Kroppi viðtal október 2023